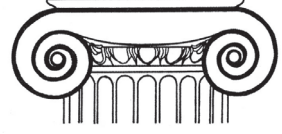

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

ARKEOLOJİ DERGİSİ

XXIX (2022/2)

ISSN 1300 – 5685

**EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI**

**ARKEOLOJİ DERGİSİ
XXIX (2022/2)**

© 2022 İzmir/Türkiye
ISSN 1300 – 5685

**Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Dekan Prof. Dr. Yusuf Ayönü
Sorumlu Müdürü: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Eşref Abay**

**EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
ARKEOLOJİ DERGİSİ
XXIX (2022)**

© 2022 İzmir/Türkiye
ISSN 1300 – 5685

**Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Dekan Prof. Dr. Yusuf Ayönü
Sorumlu Müdürü: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Eşref Abay
ARKEOLOJİ DERGİSİ hakemlidir. Nisan ve Ekim ayında olmak üzere yılda iki kez basılmaktadır.
TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında ve EBSCO Art & Architecture Ultimate'te
taranmaktadır.**

Published twice a year in April and October.

**EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ'nin izni olmadan ARKEOLOJİ DERGİSİ'nin
hiçbir bölümü kopya edilemez. Alıntı yapılması durumunda referans gösterilmelidir.
Yazıların yasal sorumluluğu yazarlara aittir.**

**It is not allowed to copy any section of ARKEOLOJİ DERGİSİ without the permit of
EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ DERGİSİ'ne gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde bu cildin
son sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde yayınlanacaktır.
Articles should be written according to the guideline mentioned in the following web address
or on the last pages of this volume.**

**ARKEOLOJİ DERGİSİ'nin yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for following submissions for ARKEOLOJİ DERGİSİ**

ARKEOLOJİ DERGİSİ

**Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü**

Bornova 315110 İZMİR-TURKEY

Diğer iletişim adresleri / Other correspondance addresses

Fax: +90 (232) 388 11 02

**web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egearkeoloji>
egearkeolojidergisi@gmail.com**

**Basım Yeri | Ege Yayınları
İstanbul, Türkiye.**

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: +90.212.244 75 21 - 249 05 20

info@zerobookonline.com-<http://www.zerobooksonline.com>

ARKEOLOJİ DERGİSİ

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

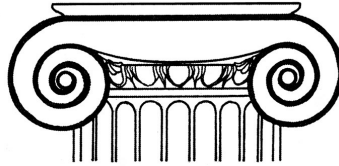
EDİTÖRLER/EDITORS

M. Nezh AYTAÇLAR
Eşref ABAY
Fulya DEDEOĞLU
Aytekin ERDOĞAN

DANIŞMA KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ersin DOĞER – Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan EFE – Prof. Dr. Armağan ERKANAL – Prof. Dr. Massimo FRASCA
(Universitai di Catania) – Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Binnur GÜRLER (Dokuz Eylül Üniversitesi) – Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI (Atatürk
Üniversitesi) Prof. Dr. Nuran ŞAHİN – Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Jean Yves EMPEREUR (CEALlex İskenderiye) – Prof. Dr. Abdullah YAYLALI

ISSN 1300 – 5685
İZMİR

ISSN 1300 – 5685
İZMİR
2022

ARKEOLOJİ DERGİSİ

Cilt/Volume XXIX

2022/2

MAKALELER / ARTICLES

- ONUR BAMYACI- ABDULKADİR ÖZDEMİR: Murat Höyük Erken Tunç Çağı Taş Kalıpları
(*Murat Höyük Early Bronze Age Stone Moulds*) 1-16
- ASLI ÜNAR: Resuloğlu Erken Tunç Çağı Toplumunun Sosyoekonomik Yapısına İlişkin
Gözlemler (*Observations on The Socio-Economic Structure of Resuloğlu's Early Bronze
Age Community*) 17-52
- SEVGİ GÜRDAL- ALİ OZAN: Konya Karahöyük Asur Ticaret Kolonileri Çağı Fayans Eserleri
(*The Faience Artifacts from The Assyrian Trade Colonies Period in Karahöyük, Konya*) ... 53-68
- AHMET MÖREL- OKAN ÖZDEMİR: Tapureli Konutları: Doğu Dağlık Kilikia Bölgesinden Yeni
Örnekler (*Tapureli Houses: New Examples from Eastern Rough Cilicia*) 69-116
- VOLKAN YILDIZ: Soli Pompeiopolis Geç Roma C Seramikleri
(*Late Roman C Ware From Soli Pompeiopolis*) 117-142
- FUAT LEBE: Kyme İDÇ Nekropolisi'nden Bir Mezar Konteksti
(*A Grave Context From Kyme IDC Necropolis*) 143-163
- ELÇİN DOĞAN-GÜRBÜZER: Dionysos- Eros- Panter: Diphilos İmzalı Bir Terrakotta Figürin
(*Dionysus-Eros-Panther: A Terracotta Figurine Inscribed by Diphilos*) 165-179
- MEHMET OK: Tripolis'te Bulunan Geç Roma Açık Renkli Seramikler
(*Late Roman Light Coloured Wares From Tripolis*) 181-195
- EYLEM GÜZEL- NEJLA ARSLAN SEVİN-SERDAR VARDAR-A.SİNAN GÜLER: Bozdağlar'daki
Gölcük Yaylası'nda Aydınöğulları Beyliği ve Osmanlı Dönemi Sarayları:
Arşiv Belgeleri ve Yüzey Araştırmaları Işığında (*Aydınöğulları and Ottoman Palaces at
Gölcük Plateau on Mt. Bozdağ: In the Light of Archival Documents and Archaeological
Surveys*) 197-213
- Yayın Kuralları / Rules of publication 214-218

Murat Höyük Erken Tunç Çağı Taş Kalıpları

[MURAT HÖYÜK EARLY BRONZE AGE STONE MOULDS]

A.Onur BAMYACI-Abdulkadir ÖZDEMİR

Keywords

Eastern Anatolia, Early Bronze Age, Groundstone, Stone Mould, Shaft Hole Metal Axe.

Anahtar Kelimeler

Doğu Anadolu, Erken Tunç Çağı, Sürtmetaş, Taş Kalıp, Sap Delikli Balta.

ABSTRACT

In 2019 salvage excavations were conducted at the archaeological site of Murat Höyük, which lies on the bank of the Murat River in Solhan district of modern Bingöl province in Eastern Anatolia. Stone moulds for casting metal objects are among significant finds discovered at the site, where the earliest habitation phase dates to Early Bronze Age III (2500 – 2000 BC). Stone moulds examined in this study are not commonly attested finds in the archaeological record of the region and their in situ discovery in the earliest habitation phase of the site is particularly significant for providing tangible evidence for on-site metalworking at the EBA III settlement. Formal examination of the moulds shows that they were used for casting shaft-hole axes. One of the shaft-hole axe moulds is particularly notable for bearing groove decorations on the outer surface of the socket for the cylindrical shaft. It is striking that, while this mould is found in a secure archaeological context that is radiocarbon-dated to the EBA III, otherwise, the earliest known examples of moulds with groove decorated sockets in the broader ancient Near East date to the early 2nd millennium BC. Therefore, this in situ EBA III mould at Murat Höyük demonstrates that precursors of such moulds were in use since the mid-3rd millennium BC. Finely worked stone moulds found in the 2nd millennium BC metal workshops of Kültepe “Karum” in Central Anatolia provide close parallels to Murat Höyük stone moulds. In light of comparative stylistic analyses and by utilising the negative model inferred from the outline of the mould, we have been able to hypothesise on the typological characteristics of the axes manufactured at Murat Höyük. Murat Höyük moulds examined in this study are a significant addition to the corpus of evidence on metalworking in the Early Bronze Age in Eastern Anatolia.

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesi, Bingöl İli Solhan ilçesinde, Murat Nehri kenarında yer alan Murat Höyük'te 2019 yılında yapılan kurtarma kazısı sonucunda ele geçen taş döküm kalıpları dikkat çeken buluntular arasındadır. Höyüğün en erken tabakası Erken Tunç Çağı III'e (MÖ 2500-2200) tarihlenmektedir. Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı arkeolojik materyal kültüründe yaygın görülmeyen, gelişmiş sürtmetaş işçiliği ve metal döküm teknolojisinin varlığını gösteren taştan üretilen iki parçalı döküm kalıpları, Murat Höyük'ün Erken Tunç Çağı tabakasına aittir. Kazı alanında in-situ olarak gün ışığına çıkarılan taş kalıpların olasılıkla sap delikli balta üretiminde kullanılmış olduğu negatif modellerinden anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu'da görülen balta kalıpları en erken MÖ 3. binyıl başlarına tarihlenmekte ve yaygın olarak Karaz tipi baltalar için üretildikleri bilinmektedir. Morfolojik olarak benzer örneklerin MÖ 2. Bin Koloni Çağı'nda Orta Anadolu'da Kültepe metal işliklerinde ele geçen, taştan özenli bir işçilik sergileyen döküm kalıpları ile yapılan analogik değerlendirme sayesinde Murat Höyük kalıpları ile sap delikli balta üretildiği anlaşılmaktadır. Tüm Önasya'da MÖ 2. Binyıla ait oldukları kabul edilen sap delikli baltaların Murat Höyük ETÇ III tabakasında MÖ. 3. Binyılın 3. Çeyreğinden itibaren ortaya çıkması ilgi çekicidir. Metal alet endüstrisinin önemli bir buluntu grubu olan ve bu çalışma ile ele alınan Murat Höyük kalıplarının kabul edilenin aksine daha erken bir dönemde sap delikli balta üretiminde kullanımı Doğu Anadolu arkeolojisinin Erken Tunç Çağı'na önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Giriş

Erken Tunç Çağı ile yaygınlaşmaya başlayan metal eser üretim süreçleri içerisinde pişmiş toprak veya kaybolan modelli kalıplar dışında, döküm tekniğinin kullanımını gösteren en somut ve en korunmuş örneklerin taş kalıplar olduğu görülmektedir. Özenli işçilik ürünü olan ve sürtme-taş endüstrisi altında sınıflanan taştan üretilmiş döküm kalıpları, özellikle sıvı metal döküm tekniğinin gelişmeye başladığı Tunç Çağı ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Hammadde olarak taşın kullanıldığı ve özenli bir işçilik ile şekillendirilen kalıplar, sıvı metalin daha önceden belirlenmiş bir modele göre dökülerek üretilmek istenilen alet ya da eşyanın elde edilmesi için kullanılır.¹ Dayanıklı bir yapıya sahip olan taş kalıplar birden fazla döküm yapma avantajına sahip olup silahlar, külçeler ile küpe, yüzük vb. süs eşyaları gibi karmaşık biçimli metal objelerin seri üretiminde kullanılmaktadır. Taş kalıpların üretiminde çoğunlukla oyma, kazıma, kesme ve son şekillendirme aşamasında sürtme işleminin uygulandığı görülmektedir. Kazılarda çoğunlukla kırık ele geçtiği rapor edilen kalıplar, içerisindeki negatif izlerin tanımlanmasının güç olması, dökümü yapılmış olan objenin biçimsel özelliklerinin tam olarak saptanmasını güçleştirmektedir. Ancak taş kalıpların varlığı dökümcülük faaliyetinin göstergesi olarak önemli bir buluntu grubu olarak değerlendirilmiştir. Taş kalıplar ile dökümü yapılan objenin ele geçmemesine rağmen kalıp içerisindeki negatif izlerinden nasıl bir obje üretildiğine dair bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Diğer yandan yerleşimde döküm kalıpların bulunması, metal alet üretimini gösteren bir işlik ya da atölyenin varlığının kanıtı olarak da değerlendirilebilmektedir.

Erken Tunç Çağı'nda daha sık görülen yassı ve derinliği olmayan basit metal objelerin üretiminde çoğunlukla kırık olarak ele geçen pişmiş toprak tek parçalı açık kalıpların kullanıldığı, sap delikli balta gibi kompleks objelerin üretiminde ise birbiri üzerine kapatılarak kullanılan iki parçalı kapalı taş kalıpların kullanıldığı görülmektedir². Kalıpların üretiminde seçilen hammadde üretilmek istenen objeye göre değişkenlik göstermekle birlikte metal silah, araç ve gereçlerin dökümü için sıvı metal miktarına uygun bütünlük ve dayanıklılığa sahip kumtaşı ve bazalt

kayaçların kullanımını görülmektedir.

Murat Höyük kazıları sırasında Erken Tunç Çağı tabakasında ele geçen taş kalıplar, pişmiş toprak döküm potası ve metal bir figürin dikkat çekerek yerleşimde olası bir dökümcülük faaliyetlerinin yapıldığını düşündürmüştür. Yapılan ilk gözlemlerde taş kalıpların içerisinde görülen negatif modellerin korunmuşluk durumlarına göre metal baltalara ait olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile öncelikle Murat Höyük'ün Erken Tunç Çağı'nın kronolojisi, yerleşim yapısı ve genel özellikleri arkeolojik veriler ile açıklanacaktır. Açıklamalar ışığında Doğu Anadolu materyal kültürüne ait taş kalıpların morfolojik özellikleri, Anadolu'da görülen Erken Tunç Çağı taş kalıp örneklerinin gelişimi, ele geçen taş kalıpların olası hangi tipte metal balta dökümünde kullanıldığına değinilecektir. Mevcut verilerden yola çıkılarak analogik karşılaştırmaları ile Murat Höyük örneklerinin bölge arkeolojisine ve kronolojisine nasıl yeni bir katkı sunacağı sonuç ve değerlendirme kısmında ele alınacaktır.

Murat Höyük ve Erken Tunç Çağı Yerleşimi

Murat Höyük, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bingöl İli Solhan ilçesi Murat köyünün 250 m. güneyinde Murat Nehri kenarında yer almaktadır. Aşağı Kaleköy Barajı inşası nedeniyle Elazığ Müze Müdürlüğü tarafından başlatılan kurtarma kazıları 2019 yılında tamamlanmıştır (Fig. 1).³ 2018 yılında tescil edilen yerleşim, denizden +1088 m. yükseklikte, kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 140x 120 m. büyüklüğünde ve 18 m. yüksekliğinde olup, doğal bir tepenin üzerine kurulmuştur (Fig. 2). Kazılarda yerleşimin 4 kültür katı (I-IV) saptanmıştır. İlk kez Erken Tunç Çağı'nda iskân edilen höyükte; Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı ve Orta Çağ Dönemi tabakaları yer almaktadır (Fig. 3).

Yerleşimin ETÇ'ye tarihlendirilen IV. Kültür Katı, höyüğün güney ve güneydoğu kısmındaki nehre en yakın alanda konumlanmakta olup C14 analizlerine göre ETÇ III'e MÖ 2500-2200 arasına tarihlenmektedir (Fig. 4). Höyükte ana kaya üzerindeki ETÇ evresine ait taş temel üzerine kerpiç duvarlardan inşa edilmiş dikdörtgen planlı ve tek odalı yapılar bulunmaktadır.

1 Özdoğan 2019:188.

2 Müller-Karpe 1994:131; Tekin 2015:81.

3 Özdemir vd. 2021.

Temel sıraları tek veya çoğunlukla çift sıra taştan kuru duvar tekniğinde örülen yapıların tabanları, sıkıştırılmış sert topraktan oluşturulmuştur. Yerleşimde bölgenin ETÇ karakteristik seramiği olan Karaz (Kura Aras) seramik örnekleri ile ETÇ'nin tipik seramik repaturvarı görülmektedir (Fig. 5). Buna karşın yerleşimde düşük oranda temsil edilen yerel üretim seramiklerde tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak taştan metal döküm kalıplarının ve kalıp dökümünde kullanılan kabın açık alanlarda ele geçmesi, besin hazırlama ve gündelik aktivitelerinin avlu gibi açık alanlarda gerçekleştirildiklerini göstermektedir. ETÇ III'e tarihlenen IV. Kültür katına ait mimari yapıların yanı sıra sağlam ve amorf seramikler ile Karaz (Kura-Aras) seramikleri ele geçen buluntular arasındadır. ETÇ tabakasının büyük bir yangınla son bulduğu ve höyüğün MÖ 2200 yılında terk edildiği saptanmıştır.⁴

Anadolu'da Erken Tunç Çağı Taş Kalıpları

Anadolu'da MÖ 5. binden itibaren bakırın sertleştirilmesinde arsenik kullanımı ile metal balta, keski gibi çeşitli metal silah araç ve gereçlerin döküm tekniğinde üretilmeye başlandığı ve Mersin-Yumuktepe kazılarında gelen bulgular ile Kilikya bölgesinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁵ MÖ 4. binden itibaren ise Anadolu'nun metal eser üretiminde öncü bir rol oynadığı ve arsenikli bakır alaşımların yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁶ Doğu Anadolu Bölgesi ise Erken Tunç Çağında Pulum-Sakyol, Norşuntepe, Tepecik, Tülintepe, Arslantepe buluntuları ile metal işleme tekniklerinin hızla gelişim gösterdiği bir bölge olması ile ön plana çıkar.⁷

Bu sürecin çıktısı olan metalin ısıtılarak sıvı hale getirilmesi ve önceden hazırlanmış kalıplara dökülmesi neticesinde metal obje üretimi süreçlerinin tamamına dökümcülük/döküm teknolojisi adı verilmektedir.⁸ Döküm

teknolojisi ile ilgili en yoğun buluntu grubunu taş kalıplar oluşturmaktadır.⁹ Kalıpların buluntu konumları ve yakınında ele geçen metal dökümü ile ilgili alet ve objelere dair en detaylı veriler Doğu Anadolu'dan Malatya- Arslantepe ve Orta Anadolu'da Kültepe kazılarından gelmektedir.¹⁰ Döküm teknolojisinin gelişimi ve artan metal eser talebine paralel olarak tek parçalı açık kalıplar¹¹ ve iki parçalı kapalı taş kalıplar ile ETÇ'de kalıpta üretilen metal obje sayısında artış görülmektedir.¹²

ETÇ II'de iki parçalı kapalı taş kalıpların kullanılmaya başlanması önemli bir yenilik olarak dikkati çeker.¹³ Taş kalıplar çoğunlukla kare ve dörtgen formlu olup üst ve alt yüzleri düzgün yüzevidir. Kalıpların üretiminde çoğunlukla

4 Özdemir 2021:50.

5 Caneva 2000; Esin 1969; Lehner ve Yener 2014:539.

6 de Jesus, 1980; Pigott 1999; Yener 2000.

7 Bkz. Koşay 1976:109; Zwicker 1980; Özbal 1983:214; Çukur ve Kuş 1989; Hauptmann vd. 1999; di Nocera ve Palmieri 1999; Frangipane 2001; Strahm 1994; Yalçın ve Yalçın 2009:125.

8 Tekin 2015:78. Döküm tekniğinin en önemli aşaması, üretilmesi istenen objenin negatif modelinin kazıma, kesme ve oyma ile biçimlendirilen kalıp yapım aşamasıdır.

9 Geç Kalkolitik dönemden itibaren tek parçalı ve açık kalıpların yassı balta, keski gibi metal araç ve gereçlerin döküm tekniği ile üretimi Mersin-Yumuktepe ile Göller Bölgesinde Kuruçay Höyük'te ele geçen bulgular ile desteklenmektedir. Bkz. Bilgi vd. 2004: 16.

10 Palmieri 1973:121, Fig. 37; Özgüç 1986: Pls. 81, 9; 82.1; 83, 2; Müller-Karpe 1994:131.

11 Anadolu'da görülen tek parçalı açık kalıplar ile dökümü yapılan metal eserler genellikle basit ve yassı formu çok karmaşık olmayan objelerdir. Bu objeler kabaca mızrak, ok uçları, yassı ve kolcuksuz balta, hançer, bıçak, keski, kurs, kurşun figürin, tek yüzü çubuk biçimli metal külçeler olarak sıralanabilir. Bkz. Erkanal 1977; Moorey 1985; Müller-Karpe 1994:131. Bu türden kalıplarda döküm esnasında sıvı metal, hava ile temas edince yapısında değişiklik meydana gelmektedir. Buradaki dezavantaj eriyik metal içinde hava kabarcıklarının oluşması ve bu durumun gerek üretilen eserin sağlamlığını gerekse homojen bir yapıyı engellemesidir. Bunu engellemek amacıyla açık kalıpların üzerine taş kapaklar örtülmektedir. Bkz. Davey 1983; Biçer 2005:21. Tek parçalı açık taş kalıpların en basit formları metal külçe kalıpları olup dökümü yapılan külçe tipini net bir biçimde göstermektedir. Tek yüzde döküm veya çoklu negatif yüze sahip kalıplar, farklı objelerin dökümüne olanak sağlamakta, bazı taş kalıpların üzerinde yer alan süsleme amaçlı yivler ve kazıma bezemeler dikkat çekmektedir. Bkz. Müller-Karpe 1994: Taf.35.

12 Lehner ve Yener 2014.

13 Bilgi vd. 2004:17. Tekin 2015:83. Bakır ve kalayın eritilmesi ile elde edilen tunç alaşımının daha düşük erime sıcaklığına sahip olması ve kalıpla döküm tekniği ile gaz ve kabarcık çıkarma süreçlerini en aza indirerek kalıbın tamamına nüfuz etmesi bir takım yenilikler sunmaktadır. Ayrıca istenen objenin şeklinin kalıp ile kolayca alınması, metalin soğuktan sonra kalıptan ayrılmasının kolay olması, istenilen sertli te dayanıklı obje elde edilebilmesi gibi birçok avantaj sağlamaktadır. Bkz. Aitchison 1960: 193; Savage 1968:17; Garbacz-Klempka vd. 2017:185.

volkanik kökenli taşların tercih edildiği görülmektedir.¹⁴ Genellikle tek döküm yüzüne sahip çift parçalı kapalı taş döküm kalıpları sabitleme amaçlı pim delikleri ve sıvı metal akıtma delikleri ile karakterize olmaktadır.¹⁵ İki parçalı kapalı kalıplar, açık kalıpların dezavantajını ortadan kaldıran sıvı metal akıtma deliği ile kapalı döküme olanak sağlayarak üç boyutlu objelerin üretimine olanak sağlamaktadır.¹⁶ İki parçalı taş kalıplar, farklı negatif modele sahip kalıplar ile eşleştirilebilen çok kez kullanım avantajına sahip dayanıklı aletler olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Taş kalıpların üretim şekillendirilmesinde çekiç ve keskiner ile kazıma ile şekil verilmekte, bazı örneklerde bu izler belirgin olabilmektedir. Çift parçalı kapalı kalıplarda kapakla kapama hızlı döküm sırasında hava ile teması en aza indirgeyerek oksidasyonu engellemektedir. Model negatifleri sıg olup ortalama derinlikleri 2 cm. derinliğindedir. Çift parçalı kalıpla döküm tekniğinde her iki kalıba da aynı eserin konturlarının işlenmesi, birbiri üzerine denk gelecek şekilde pim deliklerinin oluşturulması uzmanlık gerektiren kompleks üretim sürecini göstermektedir.¹⁸

Anadolu'da görülen döküm kalıpları çoğunlukla tek parçalı açık ve iki parçalı kapalı kalıplardan oluşmaktadır.¹⁹ Anadolu'da MÖ 4. binde tek parçalı kalıpta döküm tekniği ile üretilen metal keski/yassı balta gibi silah ve aletlerin üretiminde pişmiş toprak kalıplarının kullanımı, Doğu Anadolu Elazığ, Sakyol-Pulur XI tabakasından bilinmektedir.²⁰ Diğer yandan taş kalıplar ile ilgili ilk arkeolojik veriler yine Doğu Anadolu'dan, Arslantepe'nin

Geç Kalkolitik Çağ tabakalarından gelmektedir.²¹ Bölgede kalıpların kullanımının MÖ 3. bin ile arttığı görülmektedir.²² ETÇ'ye ait tek parçalı açık kalıplar ve iki parçalı kapalı taş kalıpların ise erken örnekleri Arslantepe²³ Norşuntepe²⁴, Tepecik²⁵ gibi yerleşimlerden bilinmektedir. Batı Anadolu'da ise tek parçalı açık ve çift parçalı kapalı taş kalıplar Troya I²⁶, Baklatepe²⁷, Limantepe²⁸ ve Çukuriçi Höyük²⁹ örneklerinde bilinmekte olup ayrıca çubuk biçimli külçe kalıpları da görülmektedir.³⁰ İç Batı Anadolu'da ise ETÇ ve OTÇ'na tarihlenen metal eser kalıplarının çoğunluğu tek parçalı açık kalıp parçaları olup, Demircihöyük³¹, Küllüoba³², Keçiçayırı³³, Seyitömer Höyük³⁴, Kureyşler-Höyüktepe³⁵, Çiledir Höyük³⁶, Beycesultan ve Polatlı³⁷ örnekleri ile temsil edilmektedir. Orta Karadenizde ise İkiztepe ETÇ tabakalarında görülen tek parçalı açık taş kalıplar ve kalıplarının negatif modelleriyle uyuşan metal eserlerin bulunması dikkat çekmektedir.³⁸

MÖ 2. Binde kapalı kalıpların sayısında ciddi bir artış görülmekte ve buluntu sayısıyla Orta Anadolu ön plana çıkmaktadır. OTÇ'da görülen iki parçalı ve çok yüzü taş kalıplar

14 Anadolu'da ele geçen kalıpların üretiminde büyük oranda taş hammadde tercih edilmiş olup yaygın olarak kumtaşı, kireçtaşı, ısıya dayanıklı mika, nays ve steatite kullanılmıştır. Bkz. Müller-Karpe 1994:133.

15 Müller-Karpe 1994:Taf.38.

16 de Jesus 1980; Weeks 2012:313.

17 Biçer 2005:23.

18 Müller-Karpe 1994:133; Ottaway 2001:100; Massa vd. 2017:70.

19 Anadolu'da MÖ 4. ve 3. binde görülen pişmiş toprak ve taş kalıp örnekleri çoğunlukla çubuk biçimli külçe kalıplarına ait olup Alishar, Afrodiasias, Arslantepe, Bakla Tepe, Çukuriçi Höyük, Gevrek, Hacibektaş, Liman Tepe, Polatlı, Pulur-Sakyol'da görülmektedir. Bkz. Müller-Karpe 1994:135, Fig.189.

20 Koşay 1976:193, Res.110,425.

21 Yener 2000.

22 Esin 1969; Zwicker 1980: 17; Hauptmann vd. 1999; Yener 2000.

23 Palmieri 1981:109.

24 Hauptmann 1982:50,64, Taf.26.10.

25 Esin 1982, Pl.62.7.

26 Blegen vd. 1950:150, nos.38-100, Pl.221; Schliemann 1881:482-483, Fig. 599; Götze 1902:420, Fig.454, Pl.45.I-III, V; Pl. 46.IX, VIII. Anadolu'da görülen çift parçalı kapalı kalıpların birçok kısmı birbiri ile eşleşmektedir. Bkz. Müller-Karpe 1994:136-143.

27 Erkanal 2008a:180.

28 Erkanal 2008b:168.

29 Horejs 2009:363, Fig.6; Mehofer 2014:464, Fig.1.

30 Çift parçalı kapalı kalıplarla dökümü yapılan objelerin çoğunluğunu çubuk biçimli külçeler oluşturmaktadır. Bunları metal baltalar ve keskiner izlemektedir. Bkz. Müller-Karpe 1994:136.

31 Massa vd. 2017:70.

32 Efe 2005: 35; Efe 2006: 302, Fig.2.

33 Fidan 2013; 2016:94.

34 Bilgen 2014:202, Fig.29.

35 Fidan vd. 2017.

36 Türktüzün vd. 2014:66, Res.40.

37 Mellaart ve Murray 1995, O24.222, O25.221, O28.249.

38 Bilgi 1994: 43, res.59-60; Özbal vd. 2002.

Alişar³⁹ ve Göltepe-Kestel⁴⁰ örnekleri ile temsil edilmekte olup, Kültepe-Karum örnekleri sayısal çokluğuyla ön plana çıkmaktadır. En zengin taş kalıp repertuarının Kültepe-Karum II ve Ib Assur Ticaret Kolonileri devrine ait olduğu görülmektedir⁴¹. Güneydoğu Anadolu'da ise Hirbemerdon Tepe'de ise bütün olarak ele geçen iki parçalı taş kalıp örneği Kültepe örneklerine benzerliği ile dikkat çekmektedir.⁴²

Murat Höyük Erken Tunç Çağı Taş Kalıpları

Murat Höyük kazılarında bulunan taş kalıplar IV. Tabaka, T19 karelağında, ETÇ evresine ait Duvar 1'in doğusunda yer alan avluda in situ olarak ele geçmiştir (Fig. 6).⁴³ Ele geçen kalıp parçaları toplam üç örnek ile temsil edilmektedir. Volkanik kökenli bazalt kayalardan şekillendirilen kalıp parçaları, özenli bir işçilik göstermekte, kalıpların üretiminde oyma, kazıma, kesme ve son şekillendirme aşamasında sürtme işleminin yoğun bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Her üç kalıbın negatif modelinde dökümü yapılmak istenilen objenin izleri belirgin olduğundan farklı tiplerde metal balta üretiminde kullanılmış olduğu rahatlıkla söylenebilir.

MH.Env.380 (1) numaralı kalıp kırık olarak ele geçmiş olup korunan ölçüleri uzunluk 8 cm genişlik 4,7 cm ve yükseklik 6,2 cm'dir. Dikdörtgen formlu iki parçalı kalıp parçasının kırık üst kenarında 0,5 cm genişliğinde sabitleme pim deliği yuvası net bir şekilde görülmektedir. Kalıbın derin oyulmuş negatif çerçevesi dikkate alındığında, bir sap delikli baltanın üretimi

için biçimlendirildiği, eldeki kısmın da sap kısmına ait olduğu anlaşılmaktadır. Yiv bezemeli sap delikli balta kalıplarının en karakteristik özelliği, silindirik üç boyutlu sap kısmı için bırakılan çekirdek yuvasının ve yiv bezeme için oyulan olukların belirgin olmasıdır (Fig. 7). Korunan kısım kabaca dikdörtgen biçimli olup, alt kenarı hafifçe kavilidir. Silindir biçimli sap yuvası yuvarlak kesitlidir; bezeme amaçlı yapılan 3 yiv ve oluğun negatif izi ile çekirdek yuvası belirgindir. Kalıbın gövdesine ait bölüm eksik olduğu için balta ağzının tipolojisi belirsizdir (Fig. 8.1).

Kırık olarak ele geçen MH.Etd.106 (2) numaralı kalıbın korunan ölçüleri; uzunluk 7,8 cm genişlik 4,7 cm ve yükseklik 4,6 cm'dir. Dikdörtgen formlu kalıbın kırık alt kenarında 0,6 cm genişliğinde sabitleme pim deliği ve yan yüzeyinde sığ kontura sahip bir oyuk bulunmakta, kalıbın çok yüzlü, iki parçalı kapalı tip olduğu anlaşılmaktadır. Kalıp içerisinde derin oyulmuş negatif kontura göre genişleyen ve keskin dışbükey kenarlı dörtgen kesitli bir balta ağzına, yan yüzeyde 6,1 cm uzunluğunda ince uzun formlu ikinci bir kalıp konturuna sahiptir. Kontur içleri oldukça pürüzsüz olup, özenle şekillendirilmiştir. Kalıbın tamamı korunmadığı için baltanın sap tipi belirsizdir (Fig. 8.2).

MH.Etd.379 (3) numaralı kalıp, kırık olarak ele geçmiş olup, korunan bölümün ölçülerine göre uzunluk 8,6 cm genişlik 4,6 cm ve yükseklik 4,3 cm'dir. Dikdörtgen formlu kalıp parçasının kırık üst kenarında 0,5 cm genişliğinde sabitleme pim deliği yuvası bulunduğundan bunu tipolojik olarak iki parçalı kapalı tip kalıp olduğu anlaşılmaktadır. Kalıp içerisinde görülen sığ oyulmuş modele göre içbükey kenarlı dörtgen kesitli, dışa doğru genişleyen yayvan ağızlı balta konturu görülmektedir. Negatif oyuk içerisinde, kontur şekillendirme sırasında oluşan kazıma çizgiler belirgin olup, kalıbın kalan kısmı korunmadığı için sap tipi belirsizdir (Fig. 8.3).

Değerlendirme ve Sonuç

Murat Höyük'ün ETÇ III tabakasından ele geçen taş kalıplar, höyükte döküm tekniğinde sap delikli metal balta üretiminin varlığını büyük oranda desteklemektedir. Ayrıca aynı kontektsten gelen buluntu topluluğu içerisinde döküm

39 von der Osten ve Schmidt 1932: 80, Fig.51.

40 Yener ve Vandiver 1993: 236.

41 Metal alet ve obje üretim atölyesi, işliği olarak tanımlanan Kültepe-Kaniş II kat atölyesinde ele geçen taş kalıplar ile dökülen metal objeler arasında sap delikli baltalar, gözlü baltalar, hançerler, kesimler, mızrak uçları, ticareti amaçlı madeni çubuk ve külçe kalıpları gibi araç ve gereçler dışında disk, pandantif, boncuk gibi takı ve süs objelerinin de yer aldığı görülmektedir. Bkz. Özgüç 1986: 41.

42 Laneri ve Schwartz 2008: 138, Fig.4. Kültepe örnekleri için bkz. Özgüç 1986: Lev.82, 86-92.

43 C14 analizlerine göre MÖ 2500-2200 aralığına tarihlenen Murat Höyük IV. kültür katında, avlu olarak kullanılan yaşam alanında, taş metal kalıp ile birlikte *in situ* çömlek kırıkları içerisinde karbonize tohum taneleri ele geçmiştir. Bu tohumların C14 yaşlandırma sonucu MÖ MÖ 2464-2278 tarih aralığını vermektedir. Bkz. Özdemir 2021:49.

teknğinde yapılan metal heykelcik⁴⁴ ve pişmiş toprak pota parçası yerleşimde bir işlik ya da atölyenin varlığına dair bir gösterge olarak kabul edilebilir⁴⁵

Sap delikli metal baltaların en erken örnekleri Kafkas coğrafyasına ait yerleşimlerde ve mezarlıklarda Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren görülmektedir.⁴⁶ MÖ 3. binyılda ise özellikle Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar'da geniş bir dağılım gösteren sap delikli baltalar köken olarak Kafkas coğrafyasına dayandırılmaktadır.⁴⁷ MÖ 3. binde ise uzun gövde ve uzun sap deliklerine sahip örnekler Güney Kafkasya'da görülmektedir.⁴⁸ Sap delikleri yiv bezemeli tipleri ise MÖ 3. binyılın sonundan itibaren görülmeye başlamaktadır.⁴⁹ Önasya'da görülen sap delikli baltalar ise MÖ 2. binyılda yaygın bir dağılım alanı içerisinde zengin tipolojik çeşitlilik göstermektedir.⁵⁰ Anadolu'da ETC'de görülmeye başlanan sap delikli taş balta/çekiçlerin imitasyonu ve özel bir silah türü olarak değerlendirilen metal baltaların⁵¹ sapa takılması için silindirik sap deliğinin oluşturulması, kalıplar ile mümkün olmuş ve ETC ile yaygınlaşmaya başlamıştır.⁵² Anadolu'da MÖ 3. bin sonunda görülen

sap delikli metal baltaların⁵³ en dikkat çeken örneği, altın kaplama sapı ve gümüş namlusu ile Alaca Höyük E mezarı buluntusudur.⁵⁴ Ayrıca ETC II-III Çorum-Resuloğlu Mezarlığında ağaç kalıntısı ile ele geçen sap delikli balta⁵⁵, Ahlatlıbel⁵⁶ ve Mahmatlar⁵⁷ buluntuları önemli veriler sunmaktadır. Tunç Çağı'nda görülen bu tip baltaların sahip oldukları silindirik sap deliği, darbelere karşı dayanıklılığı artıran fonksiyonel bir uygulama olmasına rağmen ağız kısımlarının keskin olmaması, üzerlerindeki kabartma ve bezemelerin, baltaların bazı türlerinin prestij göstergesi olarak ve törensel amaçlı kullanıldığı da düşünülmektedir.⁵⁸

Doğu Anadolu'da görülen ilk sap delikli balta kalıp örnekleri ise Norşuntepe⁵⁹ ile temsil edilmekte olup, bu kalıbın Kafkasya kökenli olduğu düşünülmektedir.⁶⁰ Ancak yerel üretimin göstergesi olarak silindirik sap delikli balta yuvasını boş bir şekilde oluşturmak için kullanılan ısıya dayanıklı çekirdek buluntusu yerel bir üretim olduğunu desteklemektedir.⁶¹ MÖ. 3. bin ilk yarısında Doğu Anadolu'da ele geçen kalıplarda görülen negatif modellerde sap delikli baltalar baskın tip olup, en erken örneklerin Karaz tipi baltalar oldukları görülmektedir.⁶² MÖ 2. binde arsenli bakır, kalay gibi çeşitli madenlerin alaşımı ile sert ve dayanıklı hâle getirilen baltalarda süsleme ve güçlendirme amaçlı, sonradan eklenemeyen ve döküm tekniği ile oluşturulan sap çevresini saran yiv ve oluklar görülmektedir.⁶³ Bu tip silindirik sapa ve yiv bezemeye sahip baltaların döküm tekniği ile üretilmesi bu tip kalıplar ile mümkün olmuştur.⁶⁴ MÖ 3. ve 2. binde

44 Ele geçen metal heykelciğin metalürjik analizine göre bakır, kalay, kurşun, nikel karışımı bir alaşıma sahip olup eser, tunç alaşımı karakteristiğini ve Murat Höyük'te metalürji bilgisi, maden dökme ve işleme zanaatkarlığının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Metal heykelcik nadir bir eser olduğu için örnek kesit alma yolu tercih edilmemiş olup ilk analizler taşınabilir XRF cihazı ile yapılmıştır. Bkz. Güder ve Özdemir 2021.

45 Ancak kalıpların taşınabilir olması, göçebe zanaatkarların kalıplarını beraberlerinde taşıdıkları olasılığını da düşündürmektedir. Ayrıca ele geçen ikili kalıp parçaların birbirine uymaması ve dökümü yapılan eserlerin ele geçmemesi gibi dezavantajlı durumlar da bulunmaktadır.

46 Chernykh 1992: 42.

47 Szeverényi 2013:662.

48 Kushnareva 1997:201.

49 Chernykh 1992; Szeverényi 2013: 664, Fig.3.

50 Maxwell-Hyslop 1949.

51 Yakar 1984; 1985. Taş öncüllerinden farklı olarak Anadolu'da görülen metal baltalar yassı balta, kolcuklu balta, Teber baltası, ay biçimli baltalar, gözlü balta, sap delikli balta, çift ağızlı balta, Sümer tipi baltalar olmak üzere geniş bir tipolojik çeşitlilik göstermektedir. Bkz. Stronach 1957: 117; Tekin 2018: 81-95.

52 de Jesus 1980; Yener 2011.

53 Bu örnekler Tip 2 baltalar olarak adlandırılmakta; dışa doğru genişleyen yayvan ağızlı, dörtgen kesitli sap deliğinin hemen arkasında kısa çekice sahip olup Tip 1'den gelişmiştir. Bkz. Stronach 1957: 118.

54 Bkz. Koşay 1951: Lev.CLXVI, Fig.1.

55 Yıldırım ve Ediz 2006: 59, Res.8; Yıldırım 2011: Res.2c; Dardeniz ve Yıldırım 2020.

56 Koşay 1934: Res.354,383.

57 Koşay ve Akok 1950: Pl.XL.

58 Tekin 2018:87.

59 Hauptmann 1979: 68, Lev.32.4.

60 Biçer 2005:24.

61 Hauptmann 1982:13.

62 Müller-Karpe 1994:148.

63 Woolley 1955: Pl.72:AT/48/20; Bilgi 2005: Fig.73-75.

64 Müller-Karpe 1994: Tfl.45:1,2.

Anadolu'da geniş bir dağılım gösteren sap delikli balta dökümünde kullanılan çift parçalı taş kalıplar⁶⁵ Güneydoğu Anadolu'da Lidar Höyük⁶⁶ ve Gavur Höyük,⁶⁷ Doğu Anadolu'da ise Tepecik⁶⁸, Norşuntepe⁶⁹, Korucutepe,⁷⁰ Malatya-Arslantepe,⁷¹ ve Akçadağ⁷² buluntuları ile temsil edilirken bölgenin en doğusunda yer alan Murat Höyük'ün bu halkaya dahil olduğu görülmektedir (Fig. 9). Doğu Anadolu Bölgesinde özellikle Erzurum-Kars yöresinde Urartu öncesi sap kısmı yivli örnekler az sayıda Kura-Aras örnekleri ile temsil edilmekte olup OTÇ ve GTÇ'ye tarihlendirilmektedir.⁷³

Murat Höyük'te ele geçen ETÇ III dönemine tarihlenen kalıplar ise yerleşimde metal eritme ve uzmanlık isteyen iki parçalı kapalı kalıp ile döküm zanaatkarlığının varlığını desteklemektedir. Diğer yandan aynı kontekste ele geçen pişmiş toprak döküm potası⁷⁴, taş çekiçler ve sap delikli kazma gibi sürtme taş aletler⁷⁵ ve metal figürin⁷⁶ yerleşimde döküm ve madencilik faaliyetlerinin varlığını destekleyen diğer buluntulardır (Fig. 10).

Murat Höyük kalıplarının mevcut korunmuşluk durumları açısından negatif modelleri doğrultusunda yapılan analogik karşılaştırmalar sonucunda (1) numaralı kalıbın sap delikli tek ağızlı bir balta morfolojisi verdiği söylenebilir. Dönem olarak kıyaslanması mümkün

olmasada dökümü yapılan baltaların benzer morfolojik özellikleri en çok Acemhöyük Tipi⁷⁷ baltalara benzetebiliriz. Diğer yandan (2) ve (1) numaralı kalıplarla dökümü yapılan olası baltaların ise Batı Asya Tip 18'e benzetebiliriz.⁷⁸ Ele geçen kalıpların kırık parçalara ait olması tam tipolojik bir çıkarım yapılmasını zorlaştırır da en somut veri sağlanan kalıp örneği (1) sap delikli baltaya ait olup, yiv ve oluk bezeme negatif izleri ile ön plana çıkmaktadır (Fig. 8.3). Bu kalıbın ağız kısmı korunamadığı için sadece silindirik biçimli yuvarlak kesitli sap yuvası ve iki yatay oluğa sahip olduğu görülmektedir. Ancak namlunun birleştiği alanda bir kolcuğu olup olmadığı belirsizdir. Özellikle MÖ 2. binde yivli sap yuvalarına sahip baltaların birden fazla tip üzerinde görülmeye başlanmasına rağmen⁷⁹ kesici kısımları korunamayan kalıplar kesin bir tipolojik çıkarım yapılmasını güçleştirmektedir.

Murat Höyük 1 numaralı kalıbının Orta Anadolu 'da OTÇ Kültepe "Karum" II ve Ib tabakaları metal işliklerinden gelen örneklerle morfolojik benzerliği ilgi çekicidir.⁸⁰ Kültepe'de gövdesi bütün olarak ele geçen sap deliği yiv bezemeli kalıp örneklerinin analogik karşılaştırmasında Murat Höyük kalıbının tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Murat Höyük 2 ve 3 numaralı kalıp örneklerinin de silindirik sap delikli baltalara ait olduğu düşünülebilir.⁸¹ Diğer yandan 2 nolu kalıbın yan yüzünde yer alan oluk olasılıkla çubuk biçimli metal ingot külçe dökümü için kullanım olasılığı dikkat

65 Batı Anadolu'da Troya Bkz. Blegen vd. 1950:271, Taf.363, Nr. 32-453; Orta Anadolu'da Boğazköy ve Alaca Höyük Bkz.Boehmer 1972:217, Taf.87,226; 1972:119, Abb.39; Maşat Höyük Bkz. Özgüç 1982:42, Res.56,2.; Alishar Bkz. von der Osten1937:95, Abb.92,e 2236.; Kültepe Bkz. Özgüç 1986:42, Res.86.4-6.; Amik ovasında ise Tarsus örnekleri farklı bölgelere dağılımını göstermektedir. Bkz. Goldman 1956:306, Fig.436,11.

66 Müller-Karpe 1994:210, Taf.46.4.

67 Koşay 1976:214, Res.110-111.

68 Esin 1972:143, Res.110,T.70-487.

69 Hauptmann 1979:68, Taf.32.4.

70 van Loon 1980:140, Taf.47,O.

71 Palmieri 1969:42.

72 Belli 1993:608, Abb.2,3.

73 Işıklı ve Baştürk 2010; Courcier 2010:82; Işıklı ve Altunkaynak 2014:78; Altunkaynak 2016: 192-200.

74 Benzer tipte pişmiş toprak döküm potaları Malatya-Arslantepe'den bilinmektedir. Bkz. Müller-Karpe 1994:Taf.82.1-3.

75 Bamyacı 2021:183, Fig. 13-14.

76 Güder ve Özdemir 2021:15, Fig.4.

77 Erkanal 1977:15, Taf.5.60.

78 Tipoloji için Bkz. Maxwell-Hyslop 1949: Pl.XXXV, XXXIX; Stronach 1957: Fig.11.1.

79 Bkz. Erkanal 1977:15; Müller-Karpe 1994:148.

80 Özgüç 1986: 35-48, Lev.82, 86-92; Lehner 2014: 145, Fig.5. Diğer yandan bölgesel ve kronolojik farklılıklar olmasına rağmen Murat Höyük taş kalıplarının morfolojik olarak benzerleri Troya, Kültepe, Boğazköy, Acemhöyük I-IV, Akçadağ ve Lidar Höyük'te görülmektedir. Bkz. Müller-Karpe 1994:Taf.38.1, 38.2, 38.3-6; Taf.45.3; Taf. 45.1-2, 46.1-3, 46.4, 46.5; Taf.84.26-29.

81 Kültepe'de tam olarak ele geçen sap delikli baltanın Mezopotamya-Suriye ve Anadolu'da ortak tipoloji gösteren Batı Asya Tip 18'e atfedildiği ve paralel örneklerinin Chagar Bazar kazılarında geldiği bilinmektedir. Bkz. Maxwell-Hyslop 1949: Pl.XXXIX; Mallovan 1947: 85, Pl.XLI.1. Kültepe örneklerin için bkz. Özgüç 1986: 41, Lev.87.3a-b; Lev.134,2a-b; Lev.88.7, Lev.87.1a-b.

çekmektedir⁸². Ancak kalıpların kırık olarak ele geçmesi, sap kısımlarını gösteren parçaların korunamamış olması nedeniyle kesin bir yargıya varılamamaktadır. Murat Höyük'te ele geçen 1 numaralı kalıbın varlığı ise yiv bezemeli silindirik sap delikli baltaların ETÇ III'te varlığını göstermesi ile dikkat çeker. Güney Kafkasya ilişkileri uzak mesafe ticareti ile açıklanabilsede Murat Höyük'te kalıpların ele geçmesi bu tip baltaların yerli bir atölyede üretilmiş ve dağıtılmış olmaları olasıdır.

Mevcut veriler ışığında yerleşimde in situ olarak ele geçen ve yerel bir üretim olduğu düşünülen Murat Höyük taş kalıpları ile dökümü yapılan yiv bezemeli silindirik sap delikli metal balta üretimini destekleyen kanıt olarak kalıpların bulunması nedeniyle balta üretim potansiyeli dikkat çekmektedir. Murat Höyük sistemli kazı çalışmaları sırasında, höyükte MÖ 2. binyıla ait hiçbir verinin bulunmaması, tüm tabakalardan ve kendi içindeki mimari evrelerden alınan 12 adet numunenin C14 sonuçları ile höyüğün tüm tabakalanmasını net bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca Murat Höyük'te ele geçen materyal kültür öğeleri de radyokarbon sonuçlarını desteklemekte, özellikle Erken Tunç Çağı'nın tipik Karaz Kültürü öğelerinin⁸³ görüldüğü IV. tabakanın bin yıllık bir boşluktan sonra Erken Demir Çağı'nın tipik yivli seramiklerinin görüldüğü III. tabakaya geçişi görülmektedir. Bu bağlamda, tüm Önasya'da MÖ 2. binyıla ait oldukları kabul edilen sap delikli balta tiplerinin Murat Höyük'te MÖ. 3. binyılın 3. çeyreğinde ortaya çıktığını kabul edebiliriz. Bu çalışmayla ileriki yıllarda yapılacak araştırmalara, konusuna ve Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı kültürüne önemli bir katkı sunacağı şüphesizdir.

Kaynakça

AITCHISON 1960: L. Aitchison, *History of Metals*, London.

Altunkaynak 2016: G. Altunkaynak, "Erzurum ve Kars Müzelerinde Bulunan Urartu Dönemi Öncesine

⁸² Bu tip çubuk külçelere ait kalıplar için Bkz. Özgüç 1955; Fig. 4; 1986:39.

⁸³ Murat Höyük IV ETÇ tabakalarında ele geçen tipik Karaz kültür öğeleri seramik buluntular, at nalı ocaklar ve ocak ayakları dışında figürinler ve kemik aletler ile temsil edilmektedir. Bkz. Özdemir 2021:45; Bamyacı 2021:82; Özdemir ve Çınar 2021:122; Özdemir ve Özdemir 2020:134; Başaran-Mutlu 2021:159.

ait Metal Silahlar", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

BAMYACI 2021: A. O. Bamyacı, "Murat Höyük Erken Tunç Çağı Taşınabilir Ocakları ve Ocak Ayakları Üzerine Bir Değerlendirme". A. Özdemir, Z. Kılınc, E. Demir (Eds.) *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, İstanbul, 73-86.

BAMYACI 2021: A. O. Bamyacı, "Murat Höyük Erken Tunç Çağı Sürtmetaş Alet ve Objeleri". A. Özdemir, Z. Kılınc, E. Demir (Eds.) *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, İstanbul, 163-200.

BAŞARAN-MUTLU 2021: M. Başaran-Mutlu, "Murat Höyük Erken Tunç Çağı Kemik Buluntuları". A. Özdemir, Z. Kılınc, E. Demir (Eds.) *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, İstanbul, 145-162.

BELLİ 1993: O. Belli, "Neue Funde steinerner Gussformen aus Akçadağ bei Malatya". M. Frangipane, H. Hauptman, M. Liverani, M. Mattiae, M. Mellink (Eds.) *Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, Roma, 605-613.

BIÇER 2005: K. Biçer, *Multifaceted Stone and Ceramic Moulds from Bronze Age Anatolia: Building an Analytical Protocol of Mould Properties and Behavior During the Process of Metal Casting*, Unpublished M.Sc. Thesis, Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.

BİLGİN 2014: N. Bilgin, "Seyitömer Höyük kazısı". S. Ünan (Ed.), *Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı*, Kütahya, 196-202.

BİLGİ 1994: Ö. Bilgi, "İkiztepe'de Ele Geçen Son Buluntuların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatı Hakkında Yeni Gözlemler". *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 41-50.

BİLGİ 2005: Ö. Bilgi, "Orta Karadeniz Bölgesi M.Ö.2. Binyılı Metal Silahları". A. Süel (Ed.), *5. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara.

BİLGİ vd. 2004: Ö. Bilgi, H. Özbal, Ü. Yalçın, "Bakır Tunç Döküm Sanatı". Ö. Bilgi (Ed.), *Anadolu Dökümün Beşiği*, İstanbul, 1-45.

BLEGEN vd. 1950: C. W. Blegen, C. J.L., M. Rawson, J. Sperl, *Troy I. General Introduction, the First and Second Settlements. Troy Excavations conducted by the University of Cincinnati 1932-1938*, Princeton.

BOEHMER 1972: R. M. Boehmer, *Die Kelfunda von Boğazköy aus den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1962-1969. Boğazköy-Hattusa 7. Wiss. Veröff. Dt. Orient-Ges 87*, Berlin.

CANEVA 2000: I. Caneva, "Early metal production in Cilicia: A view from Mersin-Yumuktepe". Ü. Yalçın (Ed.), *Anatolian Metal I Der Anschnitt 13*, Bochum, 69-74.

CHERNYKH 1992: E. N. Chernykh, *Ancient Metallurgy in the USSR.*, Cambridge.

- COURCIER 2010: A. Courcier, "Metalliferous potential, metallogenous particularities and extractive metallurgy: interdisciplinary researches for understanding the ancient metallurgy in the Caucasus during the Early Bronze Age". S. Hansen, A. Hauptmann, I. Motzenbacher, E. Pernicka (Eds.) *Von Majkop bis Trialeti- Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2. Jts. v. Chr Bonn*, 75-95.
- ÇUKUR ve KUNÇ 1989: A.Çukur, Ş. Kunç, "Analyses of Tepecik and Tülintepe Metal Artifacts", *Anatolian Studies* 39, 113-120.
- DARDENİZ ve YILDIRIM 2020: G. Dardeniz, T. Yıldırım, "Resuloğlu (Çorum, Turkey) updated: preliminary results of pXRF analysis of metal artifacts from the Early Bronze Age cemetery". F. Kulakoğlu, M. C., Ö. G. (Eds.) *SUB- ARTU. Kültepe International Meeting 3*, Belgium, 141-161.
- DAVEY 1983: C. J. Davey, "The Metalworker's Tools from Tell Edh Dhiba'i", *Bulletin of the Institute of Archaeology* 20, 169-185.
- de Jesus 1980: P. S. de Jesus, *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia*, Oxford.
- di Nocera ve Palmieri 1999: G.M., Di Nocera; A.M. Palmieri, "The metal objects from the royal tomb at Arslantepe (Malatya – Turkey) and the metalwork development in the Early Bronze Age". *M. L., D. M. S., F. F.M., L. G.B (Eds.) Landscapes. Territories, Frontiers and Horizons in the Ancient Near East, XLIV Rencontre Assyriologique Internationale Venezia 7-11 July 1997*, Volume III, Padova, 179-190.
- Efe 2005: T. Efe, "Küllüoba 2003 Yılı Kazı Çalışmaları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 26/1, Ankara, 29-44.
- Efe 2006: T. Efe, "A trinket mould from Küllüoba near Seyitgazi/Eskişehir". A. Erkanal-Öktü, S. Günel (Eds.) *Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansımaları / Studies in honor of Hayat Erkanal: Cultural Reflections*, İstanbul, 301-304.
- Erkanal 1977: H. Erkanal, *Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien*, München.
- Erkanal 2008a: H. Erkanal, "Die neuen Forschungen in Bakla Tepe bei Izmir". H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel (Eds.) *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age. Proceedings of the International Symposium in Urla, October 13th–19th 1997*, Ankara, 165-177.
- Erkanal 2008b: H. Erkanal, "Liman Tepe: New Lights on Prehistoric Aegean Cultures". H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel (Eds.) *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age. Proceedings of the International Symposium in Urla, October 13th–19th 1997*, Ankara, 179-190.
- Esin 1969: U. Esin, *Kuantatif Spektrel Analiz Yardımıyla Anadolu'da Başlangıcından Asur Kolonileri Çağına Kadar Bakır ve Tunç Madenciligi*, İstanbul.
- Esin 1972: U. Esin, "Tepecik Kazısı 1970". *Keban Projesi 1970 çalışmaları Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları : Seri 1; No.3*, Ankara, 139-147.
- Esin 1982: U. Esin, "Tepecik Kazısı 1974". *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi yayınları : Seri 1 ; No.7*, Ankara, 71-94.
- Fidan 2013: E. Fidan, "Küllüoba İlk Tunç Çağı metal eser kalıpları". P. Ayter, Ş. Demirci, A. M. Özer (Eds.) *III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı. Türkiye Arkeolojisinde Metal: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar*, Ankara, 249-259.
- Fidan 2016: E. Fidan, "Keçiçayırı: an Early Bronze Age II fortified hilltop settlement (north-west Anatolia)", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 16, 1, 87-99.
- Fidan vd. 2017: E. Fidan, M. Massa , O. McIlfratrick, "Höyüktepe'de Erken ve Orta Tunç Çağı metalurjisi". M. Türktüzün, S. Ünan (Eds.) *Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2015, Kütahya*, 299-323.
- Frangipane 2001: M. Frangipane, "The transition between two opposing forms of power at Arslantepe (Malatya) at the beginning of the 3rd millenium", *TÜBA Arkeoloji Dergisi (TÜBA-AR) / TÜBA Journal of Archaeology (TÜBA-AR)* 4, 1-24.
- Garbacz-Klempka vd. 2017: A. Garbacz-Klempka, Z. Kwak, P. L. Zak, M. Szucki, D. Scibior, T. Stolarczyk , K. Nowak, "Reconstruction of the Casting Technology in the Bronze Age on the Basis of Investigations and Visualisation of Casting Moulds", *Archives of Foundry Engineering* 17, 3, 184-190.
- Goldman 1956: H. Goldman, *Excavations at Gözülü Kule, Tarsus II. From the Neolithic through the Bronze Age*, Princeton.
- Götze 1902: A. Götze, "Die Kleingerate aus Metall, Stein, Knochen, Thon und ahnlichen Stoffen". W. Dörpfeld (Ed.), *Troja und Ilion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894 Vol. I*, Athens, 320-423.
- Güder ve Özdemir 2021: Ü. Güder; A. Özdemir, "Early Bronze Age Metallurgy At Murat Höyük Eastern Anatolia Archaeometrical Assessments of a Figurine and a Metal Tool", *TÜBA-KED* 24, 11–22.
- Hauptmann vd. 1999: A. Hauptmann, A. M. Palmieri , M. Frangipane, "Early metallurgy at Arslantepe during the Late Chalcolithic and Early Bronze Age IA-IB periods". A. Hauptmann, E. Pernicka, T. Rehren, U. Yalçın (Eds.) *The Beginnings of Metallurgy, Der Anschnitt, Beiheft 9*, Bochum, 141-148.

- Hauptmann 1979: H. Hauptmann, "Die Grabungen auf dem Norşuntepe 1973". S. Pekman (Ed.), *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara, 71-85.
- Hauptmann 1982: H. Hauptmann, "Norşun Tepe Kazıları, 1974". *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları* Ankara, 15-71.
- Horejs 2009: B. Horejs, "Metalworkers at the Çukuriçi Höyük? An Early Bronze Age Mould and a "Near Eastern Weight" from Western Anatolia". T. L. Kienlin, B. W. Roberts (Eds.) *Metals and Societies Studies in honour of Barbara S. Ottoway*, Bonn, 358-368.
- Işıklı ve Baştürk 2010: M. Işıklı, M. B. Baştürk, "Bronze Axes from the Erzurum-Kars Region An Elementary Corpus", *IstMitt* 60, 39-65.
- Işıklı ve Altunkaynak 2014: M. Işıklı, G. Altunkaynak, "Some Observations on Relationships between South Caucasus and North-Eastern Anatolia Based on Recent Archo-Metallurgical Evidence". M. Kvachadze, M. Puturidze, N. Shanshashvili (Eds.) *Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia*, Tbilisi, 73-93.
- Koşay 1934: H. Z. Koşay, "Ahlatlıbel hafriyatı", *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 2, 3-100.
- Koşay 1976: H. Z. Koşay, *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970/Keban Project Pulur Excavations 1968-1970, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri III, No. 1*, Ankara.
- Koşay ve Akok 1950: H. Z. Koşay, M. Akok, "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi", *Belleten* XIV, 461-485.
- Koşay 1951: H. Z. Koşay. *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı. 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara.
- Kushnareva 1997: K. K. Kushnareva, *The Southern Caucasus in Prehistory: Stages of Cultural and Socioeconomic Development from the Eighth to the Second Millennium B.C.* (Translated by H.N.Michael), Philadelphia.
- Laneri ve Schwartz 2008: N. Laneri, M. Schwartz, "Hirbemerdon Tepe Archaeological Project 2006: A Preliminary Report". *KST* 29.3, Ankara, 137-148.
- Lehner 2014: J. W. Lehner, "Metal Technology, Organization, and the Evolution of Long-Distance Trade at Kültepe". L. Atıcı, F. Kulakoğlu, G. Barjamovic, A. Fairbairn (Eds.) *Current Research at Kültepe/Kanesh: An Interdisciplinary and Integrative Approach to Trade Networks, Internationalism, and Identity*, Boston, 135-155.
- Lehner ve Yener 2014: J. W. Lehner, K. A. Yener, "Organization and Specialization of Early Mining and Metal Technologies in Anatolia". B. W. Roberts, C. Thornton (Eds.) *Archaeometallurgy in Global Perspective*, New York, 529-557.
- Mallowan 1947: M. E. L. Mallowan, "Excavations at Brak and Chagar Bazar", *Iraq* 9, 1-iv.
- Massa vd. 2017: M. Massa, O. McIlpatrick, E. Fidan, "Patterns of metal procurement, manufacture and exchange in Early Bronze Age northwestern Anatolia: Demircihüyük and beyond", *AntSt* 67, 51-83.
- Maxwell-Hyslop 1949: R. Maxwell-Hyslop, "Western Asiatic Shaft-Hole Axes", *Iraq* 11, 1, 90-129.
- Mehofer 2014: M. Mehofer, "Metallurgy during the Chalcolithic and the Beginning of the Early Bronze Age in Western Anatolia". M. Mehofer, B. Horejs (Eds.) *Western Anatolia before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?*, 463-490.
- Mellaart ve Murray 1995: J. Mellaart, A. N. N. Murray, "The Middle And Late Bronze Age Small Objects". *Beycesultan 3.2. Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, 113-178.
- Moorey 1985: P. R. S. Moorey, *Materials and manufacture in Ancient Mesopotamia: The Evidence of Archaeology and Art. Metals and Metalwork, Glazed Materials and Glass*, Oxford.
- Müller-Karpe 1994: A. Müller-Karpe, *Altanatolisches Metallhandwerk*, Wachholtz, Neumünster.
- Ottaway 2001: B. S. Ottaway, "Innovation, production and specialization in early prehistoric copper metallurgy", *EJA* 4, 1, 87-112.
- Özbal 1983: H. Özbal, "Tepecik ve Tülintepe Metal, Filiz ve Curuf Analizleri Sonuçları". *Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri* 3, Ankara, 203-217.
- Özbal vd. 2002: H. Özbal, N. Pehlivan, B. Earl, B. Gedik, "Metallurgy at İkiztepe". U. Alvin (Ed.), *Anatolian Metal II vol. 15, Der Anschnitt Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau Bochum*, 39-48.
- Özdemir 2021: A. Özdemir. "Murat Höyük Erken Tunç Çağı III: Yerleşim Yapısı, Mimari ve Seramik". A. Özdemir, Z. Kılınç, & E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, 45-72, İstanbul.
- Özdemir ve Çınar 2021: A. Özdemir, A.D. Çınar, "Murat Höyük Erken Tunç Çağı Pişmiş Toprak Hayvan Figürinleri ve Tekerlekleri". A. Özdemir, Z. Kılınç, & E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, 111-130, İstanbul.
- Özdemir vd. 2021: A. Özdemir, Z. Kılınç, E. Demir, *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, İstanbul.
- Özdemir ve Özdemir 2021: A. Özdemir, A. Özdemir, "Murat Höyük'ten Bir Çeç Damga Mühür". *TÜBA-KED: Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 22, 131-139.
- Özdoğan 2019: M. Özdoğan, *Hammaddeden Ustalara Tarihöncesi Arkeolojisinde Malzeme*, İstanbul.
- Özgüç 1955: T. Özgüç, "Koloni Devrinin Geç Safhasına (Ib) Ait Bir Atölye Hakkında", *Belleten* XIX-73, 73-76.
- Özgüç 1986: T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş II. Eski Yakınoğu'nun Ticaret Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar*, Ankara.

- Özgüç 1982: T. Özgüç, *Masat Höyük II Bogazköy 'ün Kuzeydogusunda bir Hitti merkezi = a Hittite center Northeast of Boğazköy*, Ankara.
- Palmieri 1969: A. Palmieri, "Recenti Dati sulla Stratigrafia di Arslantepe", *Origini* 3, 7-66.
- Palmieri 1973: A. Palmieri, "Scavi nell'area sud-occidentale di Arslantepe", *Origini* VII, 55-228.
- Palmieri 1981: A. Palmieri, "Excavations at Arslantepe (Malatya)", *AntSt* 31, 101-119.
- Pigott 1999: V. C. Pigott, *The Archaeometallurgy of the Asian Old World*, Philadelphia.
- Savage 1968: G. Savage, *A Concise History of Bronzes*, New York.
- Schliemann 1881: H. Schliemann, *Ilios. The city and country of the Trojans*. Harper & Brothers.
- Strahm 1994: C. Strahm, "Die Anfänge der Metallurgie in Mitteleuropa", *Helvetia Archaeologica* 25, 2-39.
- Stronach 1957: D. B. Stronach, "The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia", *AntSt* 7, 89-125.
- Szeverényi 2013: V. Szeverényi, "The Earliest Copper Shaft-Hole Axes in the Carpathian Basin: Interaction, Chronology and Transformations of Meaning". A. Anders, G. Kulcsár (Eds.) *Moments in Time Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*, Budapest.
- Tekin 2015: H. Tekin, *Eski Anadolu Madenciligi: Arkeolojik Verilerin Işığında Başlangıcından Demir Çağı'na kadar*, Ankara.
- Tekin 2018: H. Tekin, *Madeni Eser Tipolojisi*, Ankara.
- Türktüzün vd. 2014: M. Türktüzün, S. Ünan , S. Ünal, "Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları", *TÜBA- AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 17, 49-72.
- van Loon 1980: M. van Loon, *Korucutepe 3. Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia 1968-1970*, Amsterdam.
- von der Osten 1937: H. H. von der Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32*, Chicago.
- von der Osten ve Schmidt 1932: H. H. von der Osten, E. F. Schmidt, *The Alishar Hüyük Season of 1927*, Chicago.
- Weeks 2012: L. Weeks, "Metallurgy". D. T. Potts (Ed.), *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East Vol.1*, Oxford, 295-316.
- Woolley 1955: L. Woolley, *An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937- 1949*, Oxford.
- Yakar 1984: J. Yakar, "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia: Part I", *AntSt* 34, 59-86.
- Yakar 1985: J. Yakar, "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia: Part II", *AntSt* 35, 25-38.
- Yalçın ve Yalçın 2009: Ü. Yalçın , G. Yalçın, "Evidence for Early Use of Tin at Tülintepe in Eastern Anatolia", *TÜBA-AR* 12, 123-142.
- Yener 2000: K. A. Yener, *The Domestication of Metals: The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia (c4500-2000 B.C.)*, Leiden.
- Yener 2011: K. A. Yener, "Hittite Metals at the Frontier: A Three-Spiked Battle Ax from Alalakh". P. P. Betancourt, S. C. Ferrence (Eds.) *Metallurgy: Understanding How, Learning Why Studies in Honor of James D. Muhly, Pennsylvania*, 265-272.
- Yener ve Vandiver 1993: K. A. Yener , P. B. Vandiver, "Tin Processing at Göltepe, an Early Bronze Age Site in Anatolia", *AJA* 97, 2, 207-238.
- Yıldırım 2011: T. Yıldırım, "Resuloğlu Mezarlığında Ele Geçen Bir Grup Sap Delikli Balta". A. Öztan, Ş. Dönmez (Eds.) *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri. Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar*, Ankara, 457-470.
- Yıldırım ve Ediz 2006: T. Yıldırım , İ. Ediz, "2004 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı". *KST* 27.2, Ankara, 57-64.
- Zwicker 1980: U. Zwicker, "Investigations on the extractive metallurgy of Cu/Sb/As ore and excavated smelting products from Norşuntepe (Keban) on the Upper Euphrates (3500-2800 B.C.)", *British Museum Occasional Papers* 17, 13-26.

Makale Gönderim Tarihi: 25.11.2021

Makale Kabul Tarihi: 19.05.2022

A. ONUR BAMYACI

Orcid ID:0000-0003-2815-248X

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE.

aobamyaci@comu.edu.tr

ABDULKADİR ÖZDEMİR

Orcid ID:0000-0003-3333-9118

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,

Çanakkale/TÜRKİYE.

akadir23@gmail.com

Fig. 1. Murat Höyüğün konumu ve Elazığ-Bingöl çevresinin Tunç Çağı yerleşimlerini gösteren harita (© Murat Höyük Kazı Arşivi).

Fig. 2. Murat Nehri ve Murat Höyüğün havadan görünümü (© Murat Höyük Kazı Arşivi).

<i>Kültür Katı</i>	<i>Tarih</i>	<i>Görece Kronoloji</i>
Murat Höyük I	MS 9-10 yy.	Orta Çağ
Murat Höyük II	MÖ 9-6 yy.	Orta Demir Çağı – Urartu Çağı
Murat Höyük III	MÖ 12-10 yy.	Erken Demir Çağı
Murat Höyük IV	MÖ 2500-2200	Erken Tunç Çağı III

Fig.3. Murat Höyük ana kültür evrelerini gösteren tablo.

<i>Evre</i>	<i>Lab. No</i>	<i>Örnek</i>	<i>Konum</i>	<i>Geleneksel</i>	<i>Kalibre Edilmiş 2σ</i>	<i>Kronoloji</i>
Murat Höyük I	Tubitak-0679	Kömürleşmiş Malzeme	Mekan dışı	1146±26 BP	MS 801-974	Orta Çağ
Murat Höyük II	Tubitak-0835	Kömürleşmiş Tohum	Mekan İçi/ Çömlek içi	2528±28 BP	MÖ 650-544	Orta Demir Çağı (MÖ 900-600)
Murat Höyük II	Beta-538434	Kemik ve Diş	MH19 Mezar	2440±30 BP	MÖ 751-682	Orta Demir Çağı (MÖ 900-600)
Murat Höyük II	Beta-538433	Kemik ve Diş	Mekan İçi/ Çömlek içi	2560±30 BP	MÖ 805-746	Orta Demir Çağı (MÖ 900-600)
Murat Höyük III	Beta-538435	Kömürleşmiş Malzeme	Taş Döşeme Taban üzeri	2800±30 BP	MÖ 1027-891	Erken Demir Çağı (MÖ 1200-900)
Murat Höyük III	Tubitak-0843	Kömürleşmiş Malzeme	Taş Döşeme Taban üzeri	2869±26 BP	MÖ 1123-972	Erken Demir Çağı (MÖ 1200-900)
Murat Höyük III	Tubitak-0836	Kömürleşmiş Tohum	Mekan İçi / Taban üzeri	2884±28 BP	MÖ 1131-976	Erken Demir Çağı (MÖ 1200-900)
Murat Höyük IV	Beta-538437	Kemik	Avlu	3760±30 BP	MÖ 2287-2124	Erken Tunç Çağı III (MÖ 2500-2200)
Murat Höyük IV	Tubitak-0834	Kömürleşmiş Tohum	Mekan 4 / Çömlek içi	3812±30 BP	MÖ 2348-2189	Erken Tunç Çağı III (MÖ 2500-2200)
Murat Höyük IV	Tubitak-0833	Kömürleşmiş Tohum	Avlu/ Taban Üzeri	3867±29 BP	MÖ 2464-2278	Erken Tunç Çağı III (MÖ 2500-2200)
Murat Höyük IV	Beta-538438	Kömürleşmiş Malzeme	Ana kaya üzeri	3950±30 BP	MÖ 2499-2346	Erken Tunç Çağı III (MÖ 2500-2200)
Murat Höyük IV	Tubitak-0842	Kömürleşmiş Malzeme	Mekan 3 / Ocak içi	3951±27 BP	MÖ 2499-2396	Erken Tunç Çağı III (MÖ 2500-2200)

Fig.4. Murat Höyük ana kültür evrelerine ait C14 örneklerinin geleneksel yaş ve kalibre edilmiş yaşlarını gösteren tablo.

Fig. 5. Murat Höyük IV. evreye ait seramik örnekleri (© Murat Höyük Kazı Arşivi).

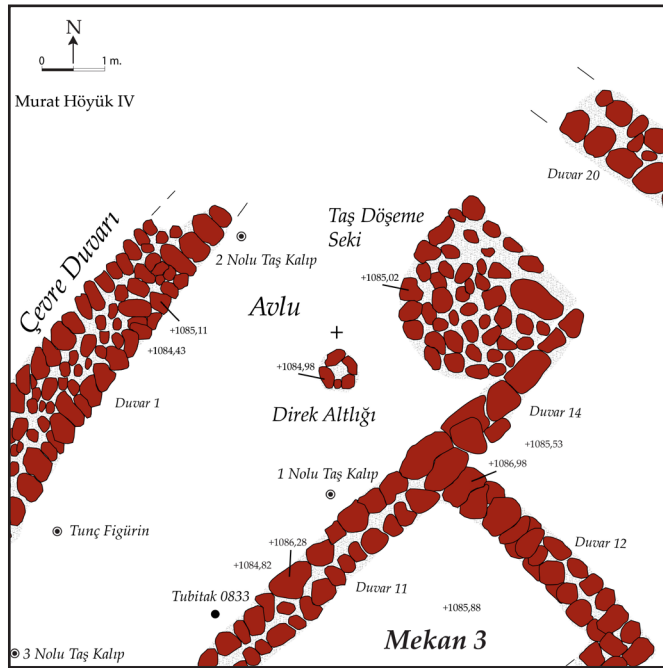

Fig. 6. Murat Höyük IV, T 19 karelağı planı ve in situ buluntuların konumu (© Murat Höyük Kazı Arşivi).

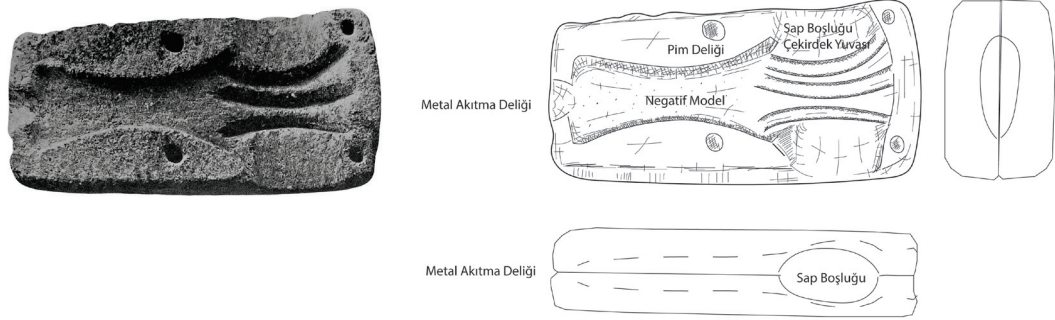

Fig. 7. Sap delikli balta üretimi için kullanılan çift parçalı kapalı taş kalıbın bölümlerini gösteren şekil (Özgüç 1986: Lev.87.3a-b'den uyarlanıp çizilmiştir).

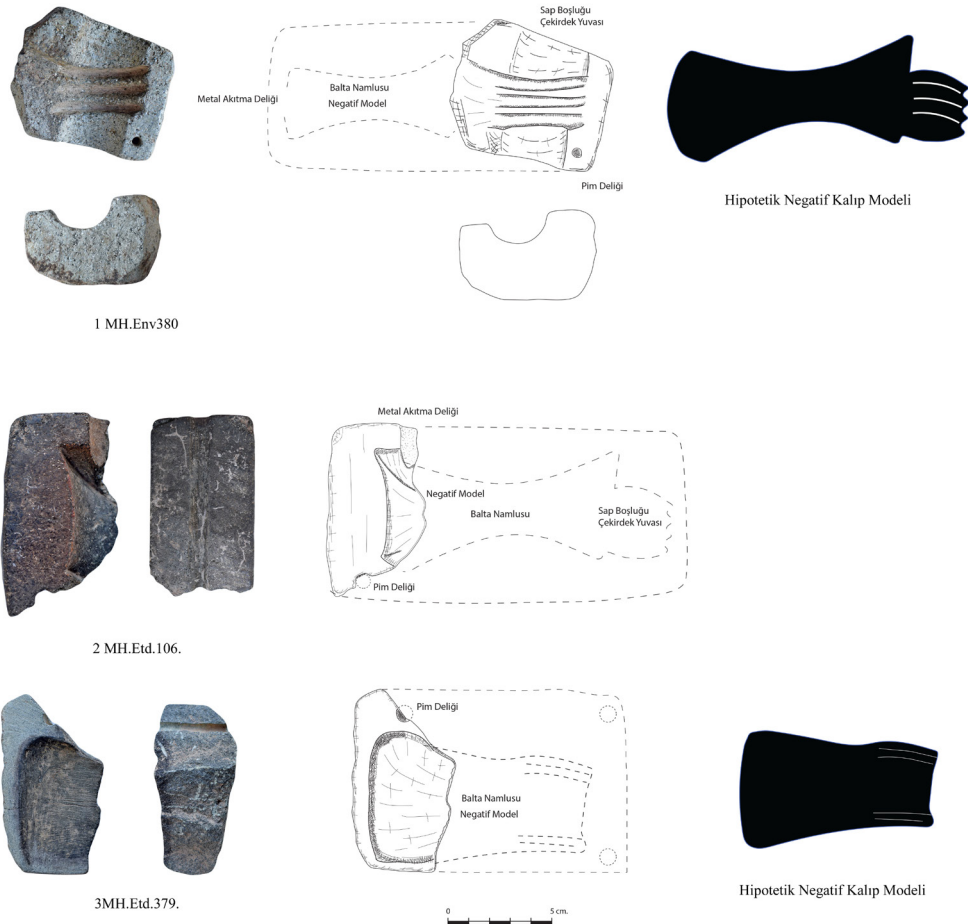

Fig. 8. Murat Höyük Erken Tunç Çağı III tabakasında ele geçen taş kalıplar (© Murat Höyük Kazı Arşivi).

Fig. 9. MÖ 3. ve 2. bin Anadolu'da görülen sap delikli baltalara ait taş kalıpların görüldüğü yerleşimleri gösteren harita (Müller-Karpe 1994: Abb 99'dan geliştirilmiştir).

Fig. 10. Murat Höyük Erken Tunç Çağı III tabakasında ele geçen pişmiş toprak pota, sürtme taş çekiç ve kazma örnekleri (© Murat Höyük Kazı Arşivi).

Resuloğlu Erken Tunç Çağı Toplumunun Sosyoekonomik Yapısına İlişkin Gözlemler

[OBSERVATIONS ON THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF RESULOĞLU'S
EARLY BRONZE AGE COMMUNITY]

Aslı ÜNAR

Anahtar Kelimeler

Resuloğlu, Sosyo-Ekonomik Organizasyon, Tahıl Depolama, Kurban Ekonomisi, Erken Tunç Çağı.

Keywords

Resuloğlu, Socio-economic Organization, Grain Storage, Sacrificial Economy, Early Bronze Age.

ÖZET

2003 yılından bu yana Resuloğlu yerleşimleri ve mezarlığında gerçekleştirilen kazılar, Delice ile Kızılırmak'ın birleştiği bir bölgede ziraatçı ve hayvan yetiştirici, aynı zamanda çevredeki topluluklar ile iletişim içerisindeki bir toplumun sosyal yaşamı hakkında önemli sonuçlar vermektedir. Bölgede varlığı bilinen Hattili toplulukların sosyal yaşam biçimleri ile ekonomik ve politik organizasyonlarının anlaşılmasında, özellikle seçkin sınıf (!) dışındaki toplumsal kesimin günlük yaşamı, geçim kaynakları ve stratejilerine ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. Resuloğlu'nda gerçekleştirilen kazılar bu bilgilerin artırılmasına katkı sağlamaktadır. 2010 yılından itibaren araştırılan Güneydoğu Höyüğü'nde, Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen oldukça sağlam korunmuş yapılar ile silolar, tahıl depolama vasıtasıyla, bir topluluktaki ekonomik stratejilerin işletilmesi ve bunun toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlere etkisinin anlaşılması noktasında oldukça değerli ve özgün bilgiler sunmaktadır. Erken Tunç Çağı için kapsamlı sonuçlar ortaya koyan Resuloğlu kazıları vasıtasıyla depolamanın, yeni sosyal ve politik uygulamaların geliştirilmesi ve toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerine ekisi tartışılmıştır. Resuloğlu topluluğunun sosyo-ekonomik yapısı, sosyal ve çevresel dinamikler, yerleşim modelleri, sosyo-kültürel yapı, üretim ve uzmanlaşma ve tahıl depolamanın ışığında ekonomik stratejiler gibi konular üzerinden incelenmiş ve sosyo-ekonomik değişimin kanıtları bu unsurlar üzerinden değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

The excavations carried out in Resuloğlu settlements and cemetery since 2003, give important results about the social life of a society in communication with the agriculturalist, animal breeder and also surrounding communities in a region where Delice and Kızılırmak meet. In understanding the social life styles and economic and political organizations of the Hattian communities known to exist in the region, our knowledge of the daily life, livelihoods and strategies of the social segment, especially except the elite class (!), is limited. The excavations carried out in Resuloğlu contribute to increasing this information. The well-preserved structures and silos dating to the Early Bronze Age III in the Southeast Mound, which has been surveyed since 2010, provide very valuable and original information on the operation of economic strategies in a community through grain storage and according to comprehending its effect on the changes and transformations in the social structure. The effects of storage on the development of new social and political practices and social change and transformation processes have been discussed through the Resuloğlu excavations, which have revealed comprehensive results for the Early Bronze Age. The socio-economic structure of the Resuloğlu community have been examined in the light of social and environmental dynamics, settlement models, socio-cultural structure, production and specialization, and grain storage within economic strategies, and the evidences of socio-economic change have been evaluated through these elements.

Giriş

Orta Anadolu'da toplulukların sosyo-ekonomik ve siyasi organizasyonları farklı bakış açıları üzerinden sınırlı sayıdaki çalışmaları içermektedir. Erken topluluklarda teknolojik, ekonomik ve siyasi örgütlenme bakımından büyük farklılıkların bulunmasının nedenleri arasında görülen; yerleşik toplumlarda yiyecek fazlasının biriktirilmesinin, toplumları ileri teknoloji ve merkezi bir siyasi örgütlenmeye götürdüğü yönündeki düşünce, bu çalışmadaki bakış açısının çerçevesini oluşturmaktadır. Artı ürünün depolanmasıyla başlayan ve birbirlerine zincirleme etki yaratan bu süreç, nihayetinde politik gelişmeleri de beraberinde getirmiş olmalıdır. Düşüncemiz artı ürün elde etme ve depolama işlemini sistemli bir şekilde organize edebilen toplulukların beraberindeki gelişmelerle birlikte (ekonomik, teknolojik) yeni bir sosyal-siyasal değişim/dönüşüm sürecine girmiş olabileceği yönündedir. Çalışmamızın çıkış noktasındaki temel sorulardan biri söz konusu sürecin arkeolojik bulgular çerçevesinde tanımlanıp tanımlanamayacağıdır. Erken toplulukların sosyo-ekonomik yapılarının anlaşılması bir dizi farklı konuların ele alınmasına bağlıdır ve bu konular oldukça karmaşık bir ilişki barındırır. Resuloğlu topluluğunun sosyo-ekonomik yapısı; sosyal ve çevresel dinamikler, yerleşim modelleri, sosyo-kültürel yapı, üretim ve uzmanlaşma ve tahıl depolamanın ışığında ekonomik stratejiler gibi konular üzerinden incelenecektir. Ekonomik stratejiler, Resuloğlu Güneydoğu yerleşimindeki artı ürünün, nüfusun ve yerleşim çevresindeki tarımsal art alanın hesaplanmasına yönelik bir dizi analiz üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Resuloğlu kazılarında açığa çıkarılan depolama tesislerinin sayısal analizleriyle, ekonomik stratejilerin anlaşılması yönünde, ilerideki çalışmalar için örnek bir model ortaya konmaya çalışılmıştır.

Delice Havzası Paleo-Çevre, İklim ve Yerleşim Modelleri

Resuloğlu yerleşimleri (Güneydoğu, Kuzeybatı ve mezarlığın kuzeyindeki yerleşimler) ve mezarlık alanı (Fig. 1) Çorum/Uğurludağ sınırları içinde, Resuloğlu (Kaleboynu) Köyü'nün kuş uçuşu 900 m kuzeybatısındadır. Yerleşim yeri, Delice Çayı'nın Kızılırmak'a karıştığı Kula ve güneyindeki Hilalli Köyü arasında, Sungurlu ilçe merkezine 50 km, Uğurludağ ilçe merkezine 28 km uzaklıktadır.

Coğrafi olarak Orta Kızılırmak Bölümü'nün daha dağlık olan kuzey kesiminde yer alan Resuloğlu yerleşimi, Delice Irmağı'na bakan ve kademeli bir şekilde alçalan tepeler üzerine kurulmuştur. Bu konumuyla söz konusu yerleşim büyük ölçüde, Delice Havzasının jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidrografya, toprak ve bitki örtüsü kısaca coğrafi özelliklerinin etkisi altındadır. Havzadaki toprak tiplerinin büyük çoğunluğu kireçli ve tuzludur.¹ Resuloğlu yerleşiminin üzerine kurulu olduğu tepe, kalker ve killi bir yapıya sahip "marn" olarak isimlendirilen sedimenter kayadır. Söz konusu toprak yapısı Resuloğlu'nda tahıl depolama yöntemlerinin belirlenmesinde de etkili olmuştur.² Çorum havzası büyük ölçüde dik ve sarp arazilerden oluşmaktadır. Söz konusu durum havzada arazi kullanım türlerini, kırsal halkın yaşam kaynaklarını ve tarımsal faaliyetleri kısıtlayan temel faktör olarak ortaya çıkmaktadır.³ Erken Tunç Çağı (ETÇ)'nde da benzer çevresel koşulların mevcut olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Bölgede günümüzde yetiştirilen hemen hemen aynı çeşitlilikte baklagil ve tahıl ürünlerinin ETÇ'de Resuloğlu yerleşimi veya çevresinde yetiştirildiği, arkeobotanik sonuçlarına göre anlaşılmaktadır.⁵ Geçimi tarıma dayalı erken topluluklar için iklimsel ve çevresel koşullar oldukça önemlidir. Resuloğlu yerleşimindeki büyük çaplı depolama faaliyetlerinin iklimsel değişim ya da kuraklık ile ilişkili olup olmadığı henüz bilinmemektedir. Bölgede gerçekleştirilen paleo-iklim çalışmalarının sonuçları GÖ. 6000-2600 arasında giderek ısınan ve azalan yağış rejimini göstermekte ve 4.2 ka olayı olarak anılan ve geçici süre etken olan bir iklimsel değişim olmayıp, giderek kurak ve daha az nemli iklim tipinin hâkim olmaya başladığı bir sürece işaret etmektedir.⁶ Geçimi tarıma dayalı Resuloğlu topluluğu

1 Kolağasıoğlu 1973: 54.

2 Resuloğlu'nda tahıllar kuyu şeklinde tasarlanan yeraltı silolarında muhafaza edilmektedir. Kuyu şeklinde tasarlanan siloların toprak bünyesinin çok hafif (tamamen kumlu), veya çok ağır (tamamen killi) olmaması gibi unsurlar yer altında depolanan ürünün uzun süreli muhafazası için gerekli unsurlardır. Resuloğlu yer altı silolarının yer aldığı ana kayalık kille karışık kireçli bir toprak yapısına sahiptir. Söz konusu toprak yapısı yer altı silo tipini uygulamak için oldukça elverişlidir.

3 Göl vd. 2018: 150.

4 Arıkan ve Yıldırım 2018: 587.

5 Yıldırım vd. 2018: 362.

6 Arıkan 2018: 27.

için ETÇ'de yıllık yağış miktarlarının yanı sıra mevsimsel yağış değerleri de önemlidir. Tahıl tarımı için kritik aylar olarak kabul edilen Nisan ve Kasım aylarının⁷ ortalama yağış değerleri,⁸ Delice Havzası'nda tahıl verimini etkileyecek bir değişimin olmadığını ve elverişli koşulların bulunduğunu göstermektedir. Yerleşimin kurulu olduğu GÖ. 4500-/4100-4000 yıllarında, yıllık ortalama yağış değerlerinde önce artış sonra düşüş; sıcaklıkta önce düşüş sonra artış şeklinde izlenen belirgin bir varyans görülmekle birlikte, ETÇ'de başlayan ve giderek daha da belirginleşen ve ara ara dalgalanmaların meydana geldiği bu iklimsel sürecin havzadaki ETÇ toplulukları üzerinde yarattığı değişimler konusunda kesin yargıda bulunmak şimdilik oldukça güçtür; Delice Havzası'ndaki en yoğun iskân sürecinin ETÇ boyunca yaşanması ve Resuloğlu ETÇ yerleşiminin en parlak dönemini ETÇ II-III evrelerinde yaşamış olması, Resuloğlu sakinlerinin herhangi bir dönemde iklimsel kaynaklı sorunlar yaşamadığını göstermektedir. Ayrıca yerleşim özelinde topluluğun ekonomik stratejilerin değiştirilmesi gibi bulgulara rastlanmaması, (bkz. aşağıda) bölgedeki toplulukların çevresel şartlar ne olursa olsun bu şartları bir şekilde lehine kullanmayı başardıkları ve iklimsel faktörler dışındaki unsurların bu noktada belirleyici olmuş olabileceği düşünülmelidir. Bu sebeple Resuloğlu yerleşimindeki yoğun depolama faaliyetleri (bkz. aşağıda) için kuraklık ya da iklimsel koşullar dışındaki açıklamalara ihtiyaç vardır. Ayrıca tarımsal kaynaklı ekonomik stratejilerde de bir değişim olmadığı öngörülebilir; silolardan edinilen karbonlaşmış tohumlar üzerindeki C14 analizleri siloların çok uzun bir süre kullanıldığını göstermektedir.⁹ Kuşkusuz siloların tümünün iyi hasat koşullarında doldurulup doldurulmadığı bilinmemekle birlikte, söz konusu depolama birimlerinin sürekli yenilendiği ve yenileri eklendiği düşünülürse tarımsal açıdan uzun süre istikrarlı koşulların yaşanmış olabileceği düşünülebilir. Ancak bu durum hiçbir zaman kötü hasat koşullarının yaşanmadığını da düşündürmez. Nitekim tahıl depolama ya da siloları kapatma işlemi sırasında gerçekleşmiş olabilecek, bereket sembolleri içeren ritüeller Resuloğlu sakinlerinin bereketli

bir hasat ya da dolu bir deponun beklentisiyle tinsel uygulamalara başvurduklarını düşündürür. Resuloğlu'nda hane içinde 40 numaralı silo ile meydanlık alanda 55, 62, 23 ve 65 numaralı silolarda çoğunlukla baş kısımları kırık olan, kilden insan ve hayvan figürin ve idollerine rastlanmıştır¹⁰. Tahıl depolarında ele geçen figürin ve idollerin çoğunun mezarlıkla benzer biçimde kırılarak siloların içine atılması, söz konusu eylemin siloları kapatma işlemi sırasındaki sembolik bir uygulama veya ritüel ya da bereketle ilişkili tinsel bir anlamı olabileceğini düşündürmektedir. Silolarda genellikle hayvan figürinlerinin bulunması dikkat çekicidir. Silolarda yoğunluklu olarak arpanın depolandığı¹¹ dikkate alındığında, hayvan yemi olarak kullanılan mahsulün bereketi ile ilişkili semboller olması akla yatkın gelmektedir. ETÇ toplulukları için olduğu gibi, Resuloğlu topluluğu için de tarım ve hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır. Resuloğlu'nda bir siloda yine olasılıkla bereketle ilişkili olarak kurban merasiminin gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Meydanlık alanda yer alan 14 numaralı kuyu siloda bilinçli olarak yükseltilmiş gibi görünen bir platform üzerinde bir domuza ait iskelet ile çevresinde bir maşrapa ve çömlek açığa çıkarılmıştır.¹²

Delice Havzası'nda Kalkolitik Dönem'den itibaren geniş bir zaman dilimine yayılan 300'e yakın arkeolojik yerleşme saptanmıştır. 1 ila 3 hektar arasındaki yerleşimlerin daha yoğun olduğu Delice Vadisi'nde, yerleşim sistemlerinin Anadolu'nun geneline göre farklılık gösterdiği; höyük oluşumu yerine tepe üstlerine veya sırtlara yerleşildiği anlaşılmıştır. En yoğun yerleşimlerin ETÇ ve Demir Çağı (DÇ)'nda görüldüğü havzada sırasıyla; tepe üstü, höyük, sırt ve yamaç yerleşmeleri yoğunluktadır.¹³ Söz konusu yerleşim biçimlerinin tercih edilmesinde; Delice Vadisi topluluklarının yerleşimleri için korunaklı yüksek yerler seçmek düşüncesiyle birlikte, taşkın alanlarına yakın kalarak değerli tarım arazileri ve meralar üzerinde sürekli bir kontrol sağlama amaçlarının etkili olduğu düşünülmektedir.¹⁴

7 Öztürk 1999: 531.

8 Arıkan ve Yıldırım 2018: 579-580, Fig. 9A-B.

9 Kısa 2014: 195-196; Dardeniz ve Yıldırım 2022: Tab. 1, e0269189. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269189>.

10 Yıldırım 2012a: 43, Res. 7; Ünar 2020: 207, Lev. 13; a-c.

11 Yıldırım vd. 2018: 362.

12 Yıldırım 2013: 15.

13 Sipahi ve Yıldırım 1998: 19-40; 2004: 305-314; Yıldırım ve Sipahi 2011: 39-54.

14 Arıkan ve Yıldırım 2018: 580-581.

Bölgedeki jeolojik çalışmalarda, Resuloğlu'na kuşuğunu 13 km. mesafedeki Tokullu Köyü yakınlarında Delice Çayı'nın yatak değişim faaliyetleri tespit edilmiştir.¹⁵ Söz konusu faaliyetler Resuloğlu'na uzanan yol boyunca görülebilmektedir. Bilindiği gibi akarsu yataklarının şekil değiştirmesi hidroloji ve jeolojiye bağlı bir süreçtir ve bu süreç yağış rejimlerinden büyük oranda etkilenir.¹⁶ Eğer ETÇ'de yağışlarda ani bir artış meydana geldiyse, söz konusu değişimlerin havzadaki yerleşmeleri ve tarım faaliyetlerini farklı zamanlarda farklı şekillerde (olumlu ya da olumsuz) etkilemesi olasıdır. Nitekim söz konusu bölgede taşkın alanlarına yakın konumdaki değerli tarım arazileri ve meralar, çevredeki alanların sınırlılığı düşünüldüğünde Delice Havzası toplulukları için oldukça önemlidir. Bölgedeki yerleşim yerlerinin tercihi aynı zamanda iklimsel koşullar ve tatlı su kaynaklarına yakınlık ile ilgilidir. Yerleşimlerin yarıya yakını tatlı su kaynaklarına oldukça yakın bir mesafede yer almaktadır.¹⁷ Resuloğlu yerleşiminin kurulumunda da rüzgârın etkisi ile tatlı su kaynaklarına yakınlık dikkate alınmıştır. Delice Havzası'ndaki çevresel faktörler, çok sayıda tepelik alan sebebiyle küçük yerleşimler için çoğu zaman çevredeki düzlük alanlardan fark edilemeyen ancak çevrenin rahatlıkla görülebildiği uygun ve güvenli bir jeolojik ortam¹⁸ sunmakla birlikte, aynı zamanda yerleşimler için kısıtlayıcı bir etkiye de sahiptir. Çoğunlukla yüksek kotlardaki söz konusu yerleşimler jeolojik ve iklimsel özellikler gereği hızlı bir aşınmaya oldukça açıktır. Söz konusu sebeple, jeolojik özellikler yerleşim yerlerinin zamanla genişlemesine müsaade etmeyen bir yerleşim modelini gerektirmiştir. Çevresel faktörler Delice Vadisi topluluklarının geçim stratejilerini büyük ölçüde kendilerine yeter bir ekonomik model çerçevesinde belirlenmesini gerektirmiştir. Resuloğlu yerleşimi esas alınarak gerçekleştirilen, bölgedeki tarımsal alan ve nüfus hesaplamalarına göre, bölgedeki çevresel koşulların küçük ölçekli karmaşık toplumların yoğun yerleşim faaliyetleri için uygun bir ortam sunduğunu fakat bölgesel krallıklar veya ileri örgütsel düzeydeki herhangi bir topluluk için muhtemelen çok daha büyük ve daha verimli

topraklar gerektirdiğini göstermektedir.¹⁹ Söz konusu topluluklar, kendi kendine yeten tarımcı-göçebe bir ekonomik modele sahip; çoğunlukla kabile ya da beylik şeklinde örgütlenen, daha egaliter ya da basit toplumlar ile karmaşık toplumlar arasındaki "geçiş toplulukları" özelliği²⁰ göstermektedir. Ancak Hititler'in çok da farksız olmayan çevresel ve iklimsel koşullar altında²¹ imparatorluğa giden süreci organize edebildikleri düşünülürse, toplulukların sosyal ve ekonomik stratejilerinin -çevresel baskılar söz konusuysen de- yeni sosyo-ekonomik ve siyasi bir ortam yaratılmasının yolunu açabileceği anlaşılmaktadır. Hatti çekirdek bölgesinde yeni bir sosyo-politik organizasyonun oluşmasında, "Hititlerin ürünün hasatından depolanmasına dek geline süreci iyi idaresi"²² ve bunun tüm kurumsal yapılara entegrasyonunun başarısı önemli bir rol oynamış olmalıdır.²³

Resuloğlu topluluğu için Delice havzasının bazı avantaj ve dezavantajları olduğu açıktır. Söz konusu durum geçim ekonomilerini ve zanaat alanlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Havzadaki meralar ve tarım alanları Resuloğlu halkının tarım ve hayvancılık faaliyetleri için uygun bir ortam sunmaktadır. Resuloğlu'nda yoğun bir tarımsal faaliyetin gerçekleştirildiği yönünde bir şüphe bulunmamaktadır; hemen her hanede tahıl işleme faaliyetleriyle ilişkili taş aletler ile orak dilgilerin sayısının fazlalığı bunun yanı sıra hem hane içerisinde hem de meydanlık alandaki tahıl depolama birimlerinin yoğunluğu, tarımsal faaliyetlere yoğunlaştığını belgelemektedir. Zoolojik araştırmalar devam etmekle birlikte hem mezarlıkta hem de yerleşimde büyükbaş hayvan kemikleri içerisinde sığır; küçükbaş hayvan kemikleri içerisinde keçi ve koyun türlerine ait kemiklerin sayıca fazlalığı dikkat çekmektedir. Domuz kemikleri daha az oranda temsil edilmektedir.²⁴

19 Arıkan ve Yıldırım 2018: 587.

20 Service 1975: 303.

21 A. Schachner, Hitit İmparatorluk Başkenti Hattuşa'nın MÖ. II. binyılda Budaközü Vadisi'nde çetin ve çok verimli olmayan coğrafi şartlarda ortaya çıktığını vurgulamakta ve Hitit başkentinin çevresindeki toprakların coğrafi şartlar nedeniyle tarım potansiyeli bakımından çok da verimli olmadığını belirtmektedir; Schachner 2012: 26; 2014: 11.

22 Seeher 2015: 189.

23 Arıkan ve Yıldırım 2018: 588.

24 Paylaştığı bilgi için Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'a teşekkür ederim; Ünar 2020: 452, dn. 2434.

15 Arıkan 2018: 28.

16 Abbasov 2005: 25.

17 Arıkan ve Yıldırım 2018: 581-582.

18 Arıkan ve Yıldırım 2018: 582.

Tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu düşünüldüğünde sabana koşulan büyükbaş hayvan türlerinin giderek daha fazla önem kazanması beklenir. Ayrıca hayvan figürlerinin büyük çoğunluğunu büyükbaş hayvan tasvirleri oluşturmaktadır. Söz konusu durum büyükbaş hayvancılığın Resuloğlu topluluğu için önemini vurgulamaktadır. Çevredeki diğer önemli bir kaynağın tuz olduğu bilinmekteyse²⁵ de Resuloğlu'nda tuz üretimi ve ekonomik anlamda kullanımı ile ilişkili kanıtlar ele geçmemiştir. Orta Anadolu'nun güneyindeki tuz tüketimi, kullanımı ve ticaretini belgeleyen bazı bulguların²⁶ aksine sınırlı sayıdaki kazılar nedeniyle, bölgede tuz üretim faaliyetlerinin ya da ticaretinin varlığına ilişkin kanıtlar oldukça azdır.²⁷ Geçimi büyük oranda tarım ve hayvancılıkla ilişkili faaliyetlere dayalı olan Resuloğlu topluluğu, zamanının büyük kısmını söz konusu faaliyetlere ayırmış olmalıydı. Nitekim hem Güneydoğu yerleşimi hem de mezarlığın kuzeyindeki yerleşimde çeşitli alanlardaki (çanak çömlek, dokuma, taş endüstrisi vb.) üretim faaliyetlerinin şimdilik hane çapındaki etkinlikler çerçevesinde (bkz. aşağıdaki satırlar) yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Resuloğlu zengin hammadde ve maden kaynaklarının bulunduğu bir çevrede yer almakla birlikte²⁸ yerleşim ve mezarlıkta açığa çıkarılan zengin metal eşyalar ile yarı değerli taşlardan süs eşyalarının yapımında zengin yerel kaynakların kullanılıp kullanılmadığı konusu, bölgedeki kaynak araştırmaları yetersiz olduğundan tam olarak bilinmemektedir. Öte yandan Resuloğlu'ndaki bir grup metal eşya üzerinde gerçekleştirilen kurşun izotop ölçümleri sonucunda elde edilen oranlar literatürden derlenen cevher veritabanı ile karşılaştırılmış ve Orta Toroslar'daki Bolkaradağ-Aladağ-Niğde masifi, analizi gerçekleştirilen örneklerin önemli bir kısmı için olası bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Resuloğlu metallerinin çoğu için Orta Toros kaynak grupları (Bolkar-Aladağ), 11 metal örnek için Yapraklı grubu (Ankara, Çankırı, Çorum, Amasya, Yozgat bölgesi spesifik olarak da Ankara, Amasya ve Çorum Üçoluk), 7 metal obje için

Pontik grup (spesifik olarak Sivas), 2 metal obje için Küre Grubu (Spesifik olarak Kastamonu) olası kaynak grupları olarak önerilmektedir.²⁹ Buna göre Resuloğlu, sadece yakın kaynaklardan madenlere ulaşmakla kalmamış, ticaret ağı vasıtasıyla Kızılırmak Havzası'nın güney kıyılarına doğru Toros Dağları'na kadar genişlemiştir.³⁰ Metallerin yanı sıra kuartz, kalsit, jips ve fayans-tan yapılan boncuklar ile bunların renklendirilmesinde kullanılan bakır için yerel kaynakların kullanımına işaret edilmektedir.³¹ Resuloğlu'nda ekonomik anlamda üretim ve uzmanlık faaliyetlerine yönelik kanıtlar mevcut olmadığından, en azından çevrede metal ve bununla birlikte akik gibi yarı kıymetli taşlardan eşyaları üreten ve olasılıkla yerel kaynaklar ve yanı sıra edinimi ticari faaliyetleri gerektiren kaynakları kullanan atölyelerin ya da uzman yerleşimlerin varlığı düşünülebilir. Öte yandan, Resuloğlu'nun stratejik konumu düşünüldüğünde söz konusu eşyaların kültürel ve ticari ilişkiler çerçevesinde edinimi de mümkündür. Dolayısıyla bu oldukça kıymetli yerel kaynakların, Resuloğlu topluluğu için ekonomik değeri bilinmemekle birlikte söz konusu topluluk, daha ziyade bölgedeki kaynaklardan üretilmiş mamül ürünlerin sosyal ve ideolojik yönüyle ilgilenmiş görünmektedir. Söz konusu sebeple Resuloğlu halkının zenginliğinin kaynağı büyük oranda tarıma dayalıydı.

Orta Kuzey Anadolu'da, büyük kamp alanları ile pastoral yaşam tarzının egemen olduğu köyler yaygındır.³² Söz konusu bölgede küçük tahkimsiz yamaç yerleşimleri, doğal tepeler üzerindeki küçük höyükler ve doğal yükseltiler ve nispeten daha düz araziler üzerindeki daha büyük höyüklerden oluşan yerleşim düzeni hâkimken, kuzeydeki ovalardan sınırlı erişimin bulunduğu dağlık ya da kapalı alanlar, yarı göçebe veya yerleşik grupların sürekli iskân için tercih etmediği alanlardır.³³ Güncel çalışmalar Orta Anadolu'daki sosyo-ekonomik organizasyon biçimleri ile yerleşim modellerine ilişkin yeni bazı

25 Sönmez 2014: 157.

26 Erdoğu vd. 2003: 11-17; Erdoğu ve Fazlıoğlu 2006: 190-191; Erdoğu vd. 2007: 87-89.

27 Alkım vd. 1988: Lev. 1.

28 Dardeniz ve Yıldırım 2020: 141-161; Dardeniz 2020: e0234563. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234563>; Dardeniz vd. 2018: 41; Dardeniz ve Yıldırım 2018: 349-357.

29 Dardeniz ve Yıldırım 2022: 28.

30 Dardeniz ve Yıldırım 2022: 28, e0269189. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269189>. Resuloğlu toplumunun farklı maden kaynaklarını kullanmış olabileceği ile ilgili hipotetik öneri için bkz.; Ünar 2020: 495-496.

31 Dardeniz ve Yıldırım 2018: 352-353; Dardeniz vd. 2021: 327-342.

32 Yakar 1985: 241.

33 Yakar 1985: 234.

bilgiler ortaya koymaktadır. Şimdilik yalnızca, Orta Anadolu'nun güney kesiminde belgelenecek bağımlı üretim ve bununla uyum gösteren çok katmanlı yerleşim modellerine ilişkin kanıtlar,³⁴ Orta Anadolu'nun kuzeyinde de benzer oluşumların var olabileceği yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmektedir. Senir Sırtı maden galerileri, Teknekayası Höyük ve Kültepe ya da diğer bir örnek olan Niğde-Kestel kalay madeni ve Göltepe yerleşimi ve bu yerleşimlerle ilişkili olan daha merkezi ETÇ yerleşimleri, maden yatakları çevresinde gelişen benzer bir yerleşim sisteminin örneklerini oluşturur. Orta Anadolu'nun kuzeyinde ise Derekutuğun maden işletmesi ve onun hemen yakınındaki Erikli Mevkii'nde madenden çıkarılan cevherin ilk işlem ya da ön işlem gördüğü işliklerin bulunduğu madenci yerleşimi³⁵ ile bölgede madencilik aktivitelerini kontrol eden ya da düzenleyen belki Alacahöyük gibi daha merkezi yerleşimler, güneydeki çağdaşlarında görüldüğü gibi bir sistem içerisinde değerlendirilebilir. Böyle bir sistem içerisinde bağımsız göçebe pastoral grupların, gezici ya da göçmen zanaatkarların; teknolojik yenilikler ile prestij ürünlerin

ve hammaddelerin söz konusu bölge içerisinde dolaşımında etkin rol oynamış olması kuvvetli bir olasılıktır. Özellikle yerleşik tarımsal topluluklarda görülen daha karmaşık sosyal örgütlenme biçimlerinin, göçebe topluluklar ile ilişki içerisinde olması beklenir. Antropolojik kayıtlar ve yazılı kaynaklar, geçimlik ürünlerin değişimi yoluyla yerleşik tarım toplumları ve pastoralistler arasında ortak ilişkiler olabileceğini göstermektedir.³⁶ Güncel çalışmalar göçebe topluluklar ile yerleşik toplumların var olmaları ve yaşamlarını sürdürebilmeleri yönünde birbiri için önemine vurgu yapmaktadır.³⁷ Anadolu'nun kırsal ve göçebe topluluklarıyla ilişkili arkeolojik veriler oldukça sınırlı olmakla birlikte, ATKÇ ve Hitit metinleri ile etnografik çalışmalara göre günümüz kırsal manzarasını andıran bir ekonomik model mümkün görülmektedir.³⁸ Etnografik araştırmalar, göçebe ve yerleşik topluluklar arasındaki iletişimin; et, peynir, süt ve yün gibi ürünlerin direkt ticareti, tahıl ve çeşitli yiyeceklerin takası ya da uzak bölgelere üretilen ve yılın diğer zamanlarında göçebeler tarafından edinilen malların ticareti, otlak alan, kamp alanları ve suya erişim gibi konularla ilişkili olduğunu göstermektedir.³⁹ E. Hammer vd. hayvancılığın Tunç Çağı boyunca karmaşık toplumlarda önemli bir varlık ve ticari kaynak olmasına rağmen, Anadolu'da mevsimsel olarak uzun mesafelerde hareket eden toplulukların yer aldığı büyük ölçekli göçebe pastoralizmin varlığına ilişkin çok az doğrudan kanıt elde etmiştir.⁴⁰ Mezopotamya'daki yazılı kaynaklar ve arkeolojik belgeler ile Hitit metinlerinde hem merkezi ekonomi çatısı altında hem de özerk olarak hayvancılıkla uğraşan gruplardan bahsedilir ve Hitit yazılı kaynakları Hititler'in karma tarımcı ekonomisinde yün üretiminin hayati önemine değinir.⁴¹ ETÇ'de pastoral ekonomilerin uzmanlaşmış ya da genelleştirilmiş olup olmadığını anlamak için hayvansal kaynakların ve ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim modelinin anlaşılmasını sağlayan arkeolojik ve farklı disiplinlerden çalışmalar oldukça

34 Erciyes Dağı'nın kuzeydoğu yamacındaki Senir Sırtı Mevkii'nde yer alan kalay madeni ve çevresindeki mevsimsel atölyeler ile buraya yaklaşık 2 km, Kültepe'ye yaklaşık 24 km mesafedeki tahkimli bir maden işleme yerleşimi olan Teknekayası Höyük ve Kültepe arasında üç aşamalı bir üretim modelinin varlığı tartışılmaktadır. Teknekayası, K. Aslıhan Yener tarafından önerilen "highland production model" in bir bileşeni ve "ikinci kademe uzman işleme" ve "yerleşim alanı" olarak düşünülmektedir; K. A. Yener, Hisarcık cevherlerinin, Erciyes Dağı'nın hinterlandındaki ilk kademe işleme merkezlerinin ürünleri haline geldikten sonraki varış yerinin, ETÇ bölgesel merkezi konumundaki Kültepe olduğunu öne sürmektedir; Yener vd. 2015: 600, 604-606, 609. Ayrıca bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, Kültepe çevresindeki söz konusu üretim modelini destekler şekilde "üç katmanlı" yerleşim hiyerarşisinin varlığını göstermektedir; Kontani vd. 2014: 98-99. Kültepe'deki yeni dönem kazılarında elde edilen cürufların bulunduğu bir pota, kalitatif X-ışını floresan analizine göre kalay ve arsenikli bakırın işlenmesinde kullanılmıştır. Söz konusu sonuçlar, yerleşimde bakırın izabesi ve ikincil bakır alaşımları üretimi ile ilişkili görülmüş ve bu nedenle birincil metal ürünler veya metal artıklarının, ikincil üretim için mamül ürünler halinde yerleşime taşındığı düşünülmüştür. Bu tip bir üretim ve ticaret modeli, ayrıca daha sonra Kaniş, Hattuşa ve Alalah gibi GTÇ bölgesel merkezlerinde görülenler ile ilişkilendirilmiştir; Yener vd. 2015: 608.

35 Yalçın vd. 2018: 576; Ü. Yalçın ve G. Yalçın 2019: 117.

36 Bates ve Lees 1977: 826-827.

37 Hopkins 1996: 20.

38 Öz 2014: 78-114.

39 Hopkins 1996: 21.

40 Hammer ve Arbuckle 2007: 229.

41 Beckman 1988: 35; Wossink 2009: 104; Bryce 2003: 100.

sınırlıdır.⁴² Zooarkeolojik çalışmalar, ETÇ'de daha ziyade sığır yetiştiriciliği odaklı pastoral ekonomilerin yerleşimlere, yakındaki yazlık meralara ve daimi su kaynaklarına bağlı olarak yerel ölçekte düzenlendiğini göstermektedir. Söz konusu durum Anadolu'nun çevresel faktörleri ile birlikte siyasi açıdan parçalı görüntüsüyle de ilişkili olarak; çoklu bölgesel pastoral mobilitenin gelişmemiş olmasıyla ilişkilendirilmektedir.⁴³ Alacahöyük mezarlarındaki buluntular ile sığır kemikleri dikkate alınarak, varsayımsal olarak kurgulanan bir festivalin pastoralist topluluklarla iletişimin sonucu olabileceği düşünülmektedir.⁴⁴

Arkeolojik kanıtlar ve kuramsal yaklaşımlardan yola çıkarak, Orta Anadolu'da farklı toplumsal modeller arasındaki ilişkilerin; belli bir zanaat alanında uzmanlaşmış yerleşimler, onlara yiyecek tedarik eden tarımsal, pastoral, agro-pastoral topluluklar ve uzmanlaşmış yerleşimden ürün tedarik ederek, yerleşik veya mobil araçlar vasıtasıyla ya da direkt olarak ticaretini yapan ve muhtemel bu organizasyon üzerinde çok katı olmayan bir denetim sistemine sahip daha merkezi yerleşimlerden oluşan ancak heterarşik bir yapı sergileyen karmaşık sosyo-ekonomik organizasyonlar vasıtasıyla işletildiğini söyleyebiliriz. Bu tip bir organizasyon; ilişkileri çözüme ve karşılıklı anlaşmalara dayalı bir denetim sistemi içerisinde daha merkezi yerleşimler tarafından ya da söz konusu uzmanlaşmış yerleşimlerin temelde basit bir ürün alış-verişi karşılığında anlaşmaya dayalı bir sistem içerisinde yürütülmesiyle mümkün olmuş olmalıdır. Resuloğlu'nun özellikle maden yatakları açısından oldukça zengin bir bölgede yer aldığı düşünülürse, çevrede bu tip bir organizasyona sahip bağlı yerleşim sistemlerinin varlığını kuvvetle düşündürür.

Sosyo-Kültürel Yapı

Resuloğlu topluluğunun sosyo-kültürel yapısı ve ekonomik organizasyonlarında meydana gelen değişimin yansımaları; ölü gömme gelenekleri ve ritüelleri ile yerleşim modelleri ve boyutu, mimari gelenekler, depolama birimleri, artı ürün kapasiteleri ve mühür kullanımındaki artışla izlenebilmektedir.

Resuloğlu yerleşimi Delice Vadisi'ne hakim konumdaki bir yükseltinin üzerine konumlandırılmış olan mezarlık alanı ile güneydoğu (GDY), kuzey (MKY) ve kuzeybatıdaki (KB) üç yerleşim ile çevrilidir. Küçük buluntular ile mimari gelenek bu üç yerleşim arasında fazla bir zaman farkının bulunmadığını düşündürmektedir. Mezarlık alanının kuzeybatısında en erken yapılaşmayı temsil eden, diğer bir deyişle ETÇ II sonuna tarihlenen II. katta iki ya da tek sıra taş örgü temelli, yaklaşık kare ya da dikdörtgen planlı, iki ya da daha fazla odalı, tek katlı ve düz damlı evlerde; ocaklar, yuvarlak kerpiç oturma bankları ve sekiler bulunmaktadır.⁴⁵ Mezarlık alanında Ib katına ait mekânlar; duvar örgü teknikleri, temel genişlikleri, evlerin büyüklüğü, tertip ve düzen açısından II. kat örneklerinden farklı bir model sergilemektedir. Kuzey-güney yönünde kareye yakın ya da dikdörtgen planlı çok odalı binalar, bir alt seviyede bulunan örneklerle göre daha büyüktür.⁴⁶ Yerleşimin en geç evresi olan Ia yapı katında, dikdörtgen planlı bir yapı açığa çıkarılmıştır. Duvarları inşa tekniği (balık kılıcı dizilimi) açısından farklılık göstermektedir.⁴⁷ Mezarlığın yaklaşık 100 m. kuzeybatısında yer alan Kuzeybatı Höyüğü'nün yüzey malzemesine göre ETÇ (ETÇ III'ün erken evresi) ve Kalkolitik Çağ'da iskân edildiği anlaşılmakla birlikte, bu alandaki kazılar oldukça sınırlıdır. Kuzeybatı Höyüğü'ndeki ilk kazılarda, yaklaşık 3 m.'ye varan genişliğiyle temsil edilen II. kat mimarisine ait kerpiç yapının çok az bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Söz konusu yapılar ETÇ III'ün başına aittir.⁴⁸ Resuloğlu ETÇ yerleşim modeline ışık tutacak en önemli bulgular GDY'deki kazılarda elde edilmiştir. Mezarlık alanına kuş uçuşu 85 m uzaklıkta yer alan höyüğün en yüksek kesiminde, Demir Çağı'na ait bir sur sistemi ve hemen altında ETÇ III'e ait oldukça sağlam korunmuş yapılar ve silolar bulunmaktadır. ETÇ III'e ait en az 22 odası bulunan oldukça iyi korunmuş bir kompleks açığa çıkarılmıştır.⁴⁹ Topografyaya uygun olarak kompleks en yüksek noktaya konumlandırılmıştır.⁵⁰ Kompleksin kuzey

42 Atıcı 2005: 119.

43 Hammer ve Arbuckle 2007: 229.

44 Zimmermann ve Geniş 2011: [http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmermann328/\(28.12.2021\)](http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmermann328/(28.12.2021)).

45 Yıldırım ve İpek 2011: 349, 356, Res. 7.

46 Yıldırım ve İpek 2011: 350-351.

47 Yıldırım 2012a: 35.

48 Yıldırım 2012a: 36.

49 Yıldırım 2013: 16, Plan 1.

50 Yıldırım 2013: Res. 1, Plan 1; Kısa 2014: Lev. LVI/179.

kesiminde yer alan, ana girişin her iki yanında iyi korunmuş odalar ve ETÇ III'e ait bir saptanmıştır.⁵¹ Kompleksteki her bir mekân, üç ya da dört odadan meydana gelmektedir.⁵² Hemen her odada besin hazırlama ve kısa süreli depolamaya yönelik aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Yalnızca kompleksin doğu kanadındaki M, K, J odaları ile daha batıdaki F, G ve P odalarında, diğer deyişle ön odalarda, söz konusu aktivitelere ilişkin daha az kanıt vardır. Kompleksin batı kanadındaki R, S, İ, H ve N odaları ise depolama ve besin hazırlama faaliyetlerinin bu alanlarda yoğunlaştığına yönelik bulgular barındırmaktadır. H ve N odalarının uyuma ya da barınma gibi aktivitelere elverişsiz boyutları ile içerisinde bulunan, üretime dair unsurlardan anlaşıldığı kadarıyla, tahıl öğütme işliği olduğu düşünülmektedir. Özellikle R odasında ele geçen depolama kaplarının yoğunluğuna bakarak, buranın daha büyük miktarlarda tahıl depolama işlevine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵³ Resuloğlu'nda kompleksin yanı sıra höyüğün güneydoğusundaki alanda uzun dikdörtgen planlı, birbirine bitişik, kimi zaman ortak duvarlı evler bulunmaktadır.⁵⁴ Söz konusu evlerde depo odaları daha sağlam korunmuştur.⁵⁵ Eldeki bulgulara göre yerleşimi kuzeyde doğu-batı; doğuda ise kuzey-güney yönünde çevreleyen sur, topografyanın sınırlarına uydurulmuştur. Kuzeydeki kompleks ile güney uzantısındaki evler de kuvvetle muhtemel sırtını bu sura yaslamıştır.⁵⁶ Resuloğlu yerleşiminde sayıları 70'e ulaşan siloların, diğer bir ifadeyle "servet" in bulunduğu meydanlık alanın da oldukça önemsendiği anlaşılmaktadır. Meydan olarak tanımlanan açık alanın oranı, konutlar ile kıyaslandığında azımsanmayacak ölçüdedir. Resuloğlu sakinlerinin ihtiyaç ve gereksinimleriyle alakalı olarak meydan, mümkün olduğu kadar büyük tutulmaya ve faydalı kullanılmaya yönelik tasarlanmıştır. Ancak daha da önemlisi bu alanlarda belirgin bir ayırım olmadığından ortak

kullanıma hizmet ediyor olmasıdır.⁵⁷ Resuloğlu GDY; yerleşim modeli, boyutu, mimari özellikler ve düzenlemeler ile "artık alanın" kullanımı açısından MKY'den ayrılmaktadır (Fig. 11). Resuloğlu yerleşimleri (MKY ve GDY) hem yerleşim modeli hem mimari özellikler ve düzenlemeler hem de "artık alanın" kullanımı açısından Anadolu genelinden, özellikle de Orta Anadolu'dan bilinen örneklerle oldukça yakın bir anlayış sergilemektedir.⁵⁸

Resuloğlu topluluğunun inançları ve adetleriyle ilişkili oldukça detaylı ve önemli bilgiler mezarlıktan gelmektedir. Güneydoğu Höyüğü'ne hâkim ve yerliler tarafından Araçlar ya da Keseli Pınar olarak isimlendirilen bir sırt üzerinde konumlandırılmış olan yerleşim dışı mezarlık alanı GDY ve MKY'nin sakinleri tarafından kullanılmıştır.⁵⁹ Mezarlık alanındaki mezarlar dışında intramural mezarlara da rastlanmıştır. Kuzeydeki yapıların tabanları altındaki gömülerin çoğunluğu çocuk ve bebeklere aittir.⁶⁰ Mezarlık alanındaki çalışmalar tamamlanmakla birlikte, soyulmuş olanlar ve yerinde korunanlar ile şimdilik üç yüze yakın mezar tespit edilmiştir.⁶¹ Resuloğlu sakinleri pithos, sandık, çömlek ve toprak mezarlara gömülmüştür. Söz konusu mezar tipleri belirli bir alanda yoğunlaşmayıp; çalışılan alanların tümünde açığa çıkarılmıştır. Mezarlık alanında aralarında fazla bir zaman farkı bulunmayan üç seviye tespit edilmiştir (Fig. 2). Resuloğlu mezarları, mezarların konumu, gömme biçimleri ve mezar türleri açısından oldukça zengin bir çeşitlilik sunmakla birlikte, Orta Kuzey Anadolu'daki örneklerden farksızdır.⁶² Resuloğlu'nda ektramural mezar geleneği Orta Kuzey Anadolu'nun genelinde görüldüğü gibi ETÇ III'ten itibaren yerleşmiştir. Yerleşim dışı⁶³ mezarların kullanılması, nüfus artışı ve değişen sosyo-ekonomik koşullarla

51 Yıldırım ve Kısa 2015: 98-99.

52 Yıldırım 2013: 12-15.

53 Yıldırım 2013: 6-7; Ünar 2020: 461

54 Yıldırım ve Kısa 2015: 100, Res. 6-7, 9.

55 AA rumuzlu evin iki odası tümüyle depolamaya ayrılmıştır. Ayrıca söz konusu evin daha güneyindeki bir başka evde CC ve EE rumuzlu iki odada da ağırlıklı olarak tahıl depolama yapılmıştır; Yıldırım 2017: 221.

56 Yıldırım vd. 2018: 356; Yıldırım ve Kısa 2015: Res. 4.

57 Resuloğlu GDY'de "artık alan" ayrı ayrı birimlerin bir parçası olarak düzenlenmemiştir.

58 Yıldırım ve Kısa 2015: Res. 1.

59 Yıldırım ve Ediz 2005: 194.

60 Yıldırım ve İpek 2011: 351; Yıldırım 2012b: 57.

61 Yıldırım 2012a: 36.

62 Yıldırım 2006: 3, 6-7; 2011a: 15-18; 2012b: 57-58; Yıldırım ve Ediz 2008: 444-445; 2007: 213-214; Yıldırım ve İpek 2010: 25; Yıldırım ve İpek 2011: 352; Duyar ve Atamtürk 2011: 33-34; Ş. Ünar ve A. Ünar 2021: Tablo.

63 Yıldırım 2011a: 15.

ilişkili olmalıdır.⁶⁴ Oldukça az sayıda mezarın tespit edildiği en erken seviyenin (III. seviye) l gömme uygulamaları ile en fazla sayıda mezarın bulunduğu II. seviyenin l gömme geleneklerinde bir değişim göze çarpar. III. seviyeye göre II. seviyenin mezarları daha fazla sayıda ve çeşitli tiplerle (pithos, sandık, çömlek ve toprak) temsil edilmektedir. En çarpıcı değişim l gömme ritüel ve uygulamalarında görülmektedir. llerin yatış Şekilleri ve yönlerinde belirgin bir değişim göze arpmamakla birlikte, çoklu gömü uygulamaları, l hediyeleri ve ritüeller daha fazla sayıda ve eşitliliktedir.⁶⁵ Resuloğlu mezarlarında l gömme gelenekleri açısından bazı özel uygulamalar belgelenmiştir. Ölünün kurban ya da bir başka iskeletle gömülmesi, beden kısmı gömülmesi, ölülere yiyecek ve içecek sunusu, kurban merasimi ve l yemeği, mezar yerinin ve ölünün özenle hazırlanması söz konusu uygulamalardan bazılarıdır.⁶⁶

Resuloğlu mezarlarına bırakılan zengin l hediyeleri; profan anlamlılar ile din ve kltle ilgili olanlar Şeklinde iki grupta değerlendirilmiştir.⁶⁷ çok sayıda ele geçen pişmiş toprak çanak çömlekler dışında diğer önemli bir grubu metal kaplar, silahlar, süs eşyaları ve az sayıdaki idoller oluşturmaktadır. Resuloğlu kp mezarlarda ele geçen alabaster ve taş idoller⁶⁸ din ve kltle ilgili az sayıdaki l hediyelerini oluştururlar. En yoğun II. seviye mezarlarında bulunan hediyelerin yaşa ve cinsiyete dayalı oransal dağılımı üzerine çalışmalar bulunmamakla birlikte bazı erkek, kadın ve ocuk mezarlarında hediyelere rastlanmaması⁶⁹ yaşa ve cinsiyete bağlı oransal üstünlüğün bir standart olarak bulunmadığını düşündürmektedir. Çanak mlek ve iğneler tüm yaş ve cinsiyet gruplarında,⁷⁰ boyunluklar ocuk ve yetişkin, kolyeler ise bebek, ocuk ve yetişkin mezarlarında

görülmektedir.⁷¹ Zengin bir grubu oluşturan metal kaplar hem kadın hem de erkek mezarlarına bırakılmıştır. Silahlar, yetişkin erkek ve kadın mezarlarında bulunmakla beraber, yoğunluğu yetişkin erkek mezarları oluşturmaktadır. Genel kanıyı bozmayacak olan az sayıda örnek belli bir cinsiyet ve yaş grubu ile ilişkilendirilebilir.⁷² çeşitli süs eşyaları, silahlar ve metal kapların mezarlara eşya olarak bırakılması ya da ölünün süslenmesinde kullanılması geleneğinin, Resuloğlu ile benzer buluntuların yoğunluğuna bakarak daha çok Orta Anadolu'nun kuzeyi, "İntikal bölgesi" ve İç Batı Anadolu mezarlıklarında görülen uygulamalar ile kültürel anlamda benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ayrıca l gömme ritüelleri ve uygulamaları da aynı bölgedeki gelenekler ile örtüşmektedir. Öte yandan mimari geleneklerin de söz konusu bölgeler ile benzerliği dikkat çekicidir. Resuloğlu, Boğazköy'den Delice Irmağı'nı takip ederek Kızılırmak'a, ankırı Terme ovasına ve batıya Ankara'ya doğru uzanan eski, doğal bir yol Őebekesi üzerinde yer alan konumu sebebiyle, Orta Anadolu-Kızılırmak-Sakarya Bölgesi hattında yer alan yerleşimler ile daha yoğun bir kültürel ilişki içerisinde.⁷³

Üretim ve Uzmanlaşma

Sosyo-ekonomik organizasyonu tanımlamak için yalnızca kültürel unsurların analizi yetmez, aynı zamanda ekonomik verilerin de analizi gereklidir. Bu bağlamda sosyo-ekonomik organizasyon biçiminin anlaşılması açısından, topluluktaki üretim faaliyetlerinin iyi değerlendirilmesi gerekir. Ekonomik anlamda uzmanlaşmanın incelenmesi, bir yerleşimdeki üretim kapasitesi, niteliği ve derecesinin anlaşılması ve topluluğun örgütlenme biçimine yönelik fikir vermesi açısından oldukça önemlidir. Üretimde uzmanlaşmanın boyutu artı üretim ve dolayısıyla artı ürün stok boyutuyla da direkt olarak ilişkilidir.

Resuloğlu'nda yerleşimde gerçekleştirilen çalışmalarda herhangi bir iş koluyla ilişkilendirilebilecek atölye ya da işlik olarak tanımlanabilecek bir mekân açığa çıkarılmamıştır. Üretim hane içerisinde ve çoğunlukla da n odalar ile meydanlık alanda gerçekleştirildiğine ilişkin kanıtlar mevcuttur. Söz konusu düzende meydanlık

64 Ő. nar ve A. nar 2021: 43-44.

65 Yıldırım 2006: 3, 6-7; Yıldırım 2011a: 15-18; Yıldırım 2012b: 57-58; Yıldırım ve Ediz 2006: 58; 2007: 213-214; 2008: 444-445; Yıldırım ve İpek 2010: 25; 2011: 352; Duyar ve Atamtürk 2011: 33-34.

66 Yıldırım 2006: 11; Yıldırım 2011a: 17; Yıldırım 2012b: 58; Yıldırım ve Ediz 2008: 445, 447; Yıldırım ve İpek 2010: 25-27; Tütüncüler 2006: 141; Ő. nar ve A. nar 2021: 52-53.

67 Yıldırım 2011a: 18.

68 Yıldırım ve Ediz 2008: 447, Res. 14; Yıldırım 2011a: 18.

69 Yıldırım 2012b: 35, 38-39.

70 Yıldırım 2006: 8, 11; Yıldırım ve Ediz 2008: 446.

71 Yıldırım 2006: 11.

72 Paylaştığı bilgi için Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'a teşekkür ederim; bkz. nar 2020: 534, dn. 2788.

73 Yıldırım vd. 2018: 355-356.

alandanda olasılıkla evlerin önlerinde, çatıda ve çoğunlukla ön odalarda üretimin gerçekleştirildiği alanlar bulunmaktadır. Bu alanlarda yün eğirme, dokuma, çanak çömlek ve taş alet üretimi vb. hane içi günlük aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Buluntuların mekânsal ve bağlamsal analizi⁷⁴ özellikle dokumacılık olmak üzere yukarıda sıralanan diğer faaliyetlerin de hane bazında gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Üretim aşamaları ve ele aldığımız dönem dikkate alındığında metal eşyalar, uzmanlaşmanın değerlendirilmesi açısından önemlidir. Eşyanın hammaddesinin niteliği, temini, üretim teknolojileri ve karmaşık üretim teknikleri ile “beceri/ustalık gibi kriterlerinin değerlendirilmesi uzmanlaşmış madencilik aktiviteleri hakkında önemli bilgiler sunar.⁷⁵ Madenin cevher halinde çıkarılmasından eser haline getirilmesine kadarki süreç; farklı uzmanlık alanı, teknik bilgi ve beceri gerektiren başka deyişle son derece karmaşık ve sistemli bir organizasyon ile ilişkilidir. Ayrıca uzmanlığın önemli göstergeleri olan “prestij” ya da statü sembolü eşyaların tanımlanmasında da söz konusu kriterler önemlidir. Resuloğlu’nda yerleşimde (GDY) ele geçen az sayıdaki metal buluntular arasında silahlar, iğne ve aletler yer almaktadır.⁷⁶ Metal eşyaların büyük çoğunluğu yerleşimin kuzeybatısındaki mezarlıktan gelmektedir. Metalden yapılmış mezar eşyaları arasında metal kaplar, silahlar ve süs eşyaları bulunmaktadır.⁷⁷ Söz konusu kriterler değerlendirildiğinde Resuloğlu’nda topluluğun gelişmiş ve çok yönlü bir metal üretiminin⁷⁸ (uzmanlaşmış) ürünlerine sahip oldukları anlaşılmaktadır.⁷⁹ Ancak metalürjik aktivitelerin Resuloğlu yerleşiminde gerçekleştirildiğine işaret edebilecek cevher, belli bir miktarda cüruf, pota ya da üfleç gibi buluntular ele geçmemiştir. Ayrıca, mezarlardaki 81 bireyin kemikleri üzerinde yapılan kimyasal analizler Resuloğlu topluluğunun madencilik faaliyetinde bulunmadığı yönünde kesin bir sonuca ulaştırmasa da endüstri işçilerinde görülen metal birikim değerlerine bakarak, en azından yoğun bir faaliyette

bulunmadıklarını belgeler.⁸⁰ Metal uzmanlığının ve toplumsal tabakalaşmanın önemli göstergeleri arasında yer alan “prestij ve statü objeleri” Resuloğlu’nda yoğunluk göstermez. Asa başları seremoni eşyası ya da sembolik bir obje olarak prestij nesnelere ve genellikle sahibinin özel pozisyonuna vurgu yapan statü objeleri arasında değerlendirilir.⁸¹ İleri yaşlardaki bir kadın mezarında ele geçen bakır alaşımlı Resuloğlu örneği; yuvarlak, basit tek tiple temsil edilmektedir.⁸² Bu anlamda Alacahöyük ya da diğer merkezlerdeki detaylandırılmış, örneklerden farklılık gösterir. Prestij nesnelere arasında değerlendirilen bir diğer buluntu grubu metal kaplardır. Anadolu’daki örnekleri altın, gümüş, tunç ve kurşundan yapılan bu kapların üretim teknolojileri ve formları karşılaştırılarak, ustaları arasında sıkı bir ilişki ya da bilgi akışı olduğu düşünülmektedir.⁸³ Resuloğlu mezar eşyaları içerisinde metal kaplar bölgedeki zengin Hatti mezarlıklarından tanınan tipte örnekleri içerir.⁸⁴ Tip açısından seçkin mezarlarından bilinen örneklere benzemekle birlikte, Resuloğlu örnekleri, altın ve gümüşten zengin bir işçilik göstermez. Kulak tıkaçları ve bazı takılar; hammaddeleri, bazıları zenginleştirilmiş bir işçilik göstermesi ve seçkin mezarlarındaki benzerleri dikkate alınarak, prestij objeleri arasında değerlendirilmektedir. Orta Anadolu’da az sayıda örnekle temsil edilen kulak tıkaçları hem halkın hem de varsıl kesimin mezarlarında çeşitli tipleriyle görülmekte ve ortak bir geleneğe işaret etmektedir.⁸⁵ Resuloğlu’nda bakır ya da kurşundan yapılmış ve altın ya da elektrik ile kaplanmış kulak tıkaçları⁸⁶ az sayıda örnekle temsil edilmektedir. Resuloğlu’nda oldukça zengin bir repertuvara ve çeşitli üretim tekniklerine sahip kişisel süs eşyalarından bazıları⁸⁷ hem üretim

74 Detaylı bilgi için bkz; Ünar 2020: 486-493.

75 Düring 2014: 8-9; Fig. 2.1; Kuijpers 2017: 551-554.

76 Yıldırım 2013: 8-9.

77 Yıldırım 2006: 8-13.

78 Bkz. dn. 96.

79 Bahsi geçen kriterlerin detaylı bir değerlendirmesi için bkz. Ünar 2020: 493-503.

80 Güner vd. 2012: 349, 357.

81 Zimmermann 2008: 342.

82 Yıldırım 2011a: 19.

83 Reeves 2003: 116.

84 Arık 1937: Lev. XIV, Al. 1084, Koşay 1938: Lev. LXXXI, 18; Koşay 1951: Lev. CXXXIII, h. 18. CLXXV, Res. 2, CXC VII, Res. 1, Al. D. L9; Müller-Karpe 1994: Taf. 92/ 18.

85 Duru 2008: 177; Özgüç ve Akok 1958: 12, Res. 10-11, Lev. XIX, 6- 7; Tezcan 1960: Lev. XVII, 1-3; Özgüç 1963: Res. 2 a-b; Temizer 1954: Res. 16, a; Tokar ve Öztürk 1992: 48, n° 20-21; Bilgi 2014: 22-35.

86 Yıldırım 2006: 11, Fig. 17, f.

87 Yıldırım ve İpek 2010: 27, Res. 12. Yıldırım ve Ediz 2008: 447; Yıldırım ve Ediz 2006: 59, Res. 10.

teknikleri hem benzerlerinin seçkin mezarlarında bulunması hem de hammaddeleri dolayısıyla prestij objesi olarak tanımlanabilir. Arkeolojik kazılardan iyi bilinen figürin ve idollerden mermer, alabaster ve metal olanları; üretim süreçleri ve teknikleri dikkate alındığında farklı bir önem arz eder. Resuloğlu'nda az sayıda alabaster ve taş idol küp mezarlarda ele geçmiştir. Resuloğlu'nda tek örnekle temsil edilen alabaster idol şayet direkt ithal değilse, buluntu yerleri düşünüldüğünde Resuloğlu için olası en yakın kaynak Ankara civarı ya da Kapadokya Bölgesi'nde olmalıdır.⁸⁸ Resuloğlu yerleşim ve mezarlığında Orta Anadolu'daki diğer zengin mezarlardan bildiğimiz zenginleştirilmiş, ince işçilikli ya da kıymetli taşlarla süslenmiş silahlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla prestij objeleri olarak düşünülmesi de Resuloğlu silahları farklı üretim teknikleriyle (açık, çift yönlü ve kaybolan modelli kalıplar) metal uzmanlığının bir göstergesidir. Daha ziyade sap delikli baltalar ile temsil edilen Resuloğlu silahlarının bir kısmı yerli Anadolu teknik ve özellikler gösterirken, kimi örnekler bölgenin yerli silah repertuarında ilk kez görülür. T. Yıldırım'a göre, Resuloğlu silah repertuarında ağırlığı oluşturan sap delikli balta şeklinin Batı ve Kuzeybatı Anadolu ve Güney Kafkasya örnekleriyle olan benzerlikleri hem uzak mesafe ticareti hem de yerli prenslerin birbirlerinde gördükleri madeni eşya şekillerini, kendi atölyelerinde de ürettirmiş olmalarıyla ilişkilidir.⁸⁹ Metaller dışında Anadolu'da söz konusu dönem içerisinde obsidiyen gibi farklı hammadde kaynaklarının (yarı değerli taşlar) ticaret ya da değiş-tokuş yoluyla dolaşımının sağlandığı bilinmektedir. Obsidiyenin iletişimi ve belki ticareti gerekli kılan egzotik bir hammadde olma özelliğinin dışında Resuloğlu yerleşimleri ve mezarlığında obsidiyenden üretilmiş lüks ya da prestij objelerine rastlanmamıştır. Ankara/Çankırı bölgesi⁹⁰ ile Resuloğlu'na kuşuçuğu 90 km. mesafedeki Çankırı Orta İlçesi, Sakaeli bölgesinde, Salur Höyük yakınında tespit edilen obsidiyen yatakları⁹¹ Resuloğlu için şimdilik en yakın kaynaklardır. Az sayıda temsil edilen obsidiyen dışında akik gibi egzotik taşlardan boncuklar, Resuloğlu mezarlığında oldukça fazla sayıda örnekle temsil

edilmektedir. Hem biçim hem de renk açısından tam paralelleri Kuzey Anadolu'daki yerleşim ve mezarlıklardan bilinen akik boncuklar⁹² için kaynak, yakın çevreden bilinmektedir.⁹³

Orta Anadolu'nun kuzeyindeki metal eserlerin dikkat çekici türdeşliği, eserlerin üretim tekniklerindeki benzerlik ve sayısal ifadesi, söz konusu ürünlerin üretimi için çok daha kapsamlı bir sistemin kurulması gerekliliğini düşündürür. Metal ve mamül ürünlerin ticaretini maden atölyelerini idare eden bir yönetici ya da seçkin sınıfın gerçekleştirmiş olabileceği de uzun yıllardır ifade edilmektedir. Daha önce T. Özgüç'ün de belirttiği gibi Orta Anadolu'nun kuzeyi, özellikle Çorum-Amasya-Tokat bölgesi bu dönemde maden kaynaklarının ve atölyelerinin toplandığı çevredir. Madeni silahlar, şehir beylerinin idaresindeki organize atölyelerde imal edildikten sonra halkın kolayca temin edebileceği eşyalardandır.⁹⁴ Resuloğlu'ndaki gelişkin ve çok yönlü bir üretim teknolojisi gösteren metal ürünlerin bölgedeki diğer yerleşimlerden bilinen eserler ile üretim teknolojileri, üslupları ve hatta kimyasal özellikler açısından benzerliği⁹⁵ düşünüldüğünde; söz konusu ürünlerin bitmiş formda ve ticari aktiviteler çerçevesinde yerleşime getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bakır, arsenik, altın ve gümüş gibi madenler ile bu madenlerden üretilmiş mamül ya da yarı mamül eşyalar Kızılırmak yoluyla, Merzifon üzerinden Resuloğlu'na getirilmiş olabilir.⁹⁶ Söz konusu ticari aktiviteler herhangi bir sosyal ya da siyasi oluşumun kontrolünde olsun ya da olmasın hammaddenin ve belki de metal eşyanın temini için bir organizasyonu gerekli kılar. Öte yandan yerleşimde üretim aktivitelerine ilişkin kanıtların eksikliği, bize bu aktivitenin yalnızca bu iş için

88 Meissner 1912: 146ff; Bostock ve Riley 1893; Zouck 1974: 9-13.

89 Yıldırım 2011b: 462.

90 Yıldırım vd. 2018: 355.

91 Matthews 2007: 29.

92 Arık 1937: Lev. CCXXXIII/A1.1007; Koşay 1951: Lev. CXXXIV /A1.h.38; s. 69.E.18, Lev. CLXVII / fig. 1 A1.c.E.20; Lev. CC; Zimmermann 2006: 293, Lev. 8, Fig. 8; Süel 1989: 150.

93 Özkan 2011: 269; Hatipoğlu 2018: 373.

94 Özgüç 1978: 35-36.

95 Zimmermann ve Yıldırım 2007: Fig. 6; Zimmermann vd. 2009: <http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmerman314>, Tablo 1, (29.09.2019); Yıldırım 2011b: 459; Dardeniz vd. 2018: 41; Dardeniz ve Yıldırım 2018: 354; Fig. 4; Dardeniz ve Yıldırım 2020: 149; Dardeniz ve Yıldırım 2022: 9-33, Fig. 6, Tab. 2, e0269189. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269189>.

96 Yıldırım vd. 2018: 356.

organize olmuş başka yerleşimler ya da Resuloğlu yerleşimi dışındaki atölyelerde gerçekleştirilmiş olabileceğini kuvvetle düşündürür. Madenin kaynak yakınında ya da atölyede işlenmesinin ardından, metal külçeler şeklinde bölgedeki yerleşimlere belki küçük çaplı ticari aktiviteler ekseninde getirilmiş olması da muhtemeldir. Nitekim Mahmatlar Köyü'nde ele geçen gümüş külçeler bu türden ticari ilişkilerin belgeleridir.⁹⁷ Orta Anadolu'da Göltepe yerleşimi, Kestel'den çıkarılan madenin işlenip, üretimin yapıldığını belgeleyen önemli bir madenci köyü örneği sunmaktadır.⁹⁸ Resuloğlu'nun özellikle maden açısından oldukça zengin bir bölgede yer aldığı düşünülürse, çevrede bu tip bir organizasyona sahip maden-üretim sahası (madenci köyü) ya da maden-üretim sahası ve bu süreci organize eden daha merkezi bir yerleşim şeklindeki; iki ya da üç bağlı yerleşim sistemlerinin varlığını kuvvetle düşündürür. Bu noktada bu sisteme dâhil edilebilecek bir diğer grup göçebe pastoralistler ya da gezici ya da göçmen zanaatkarlardır. Orta Anadolu'nun güneyinde Senir Sırtı maden galerileri ile Teknekayası Höyük ve olasılıkla Kültepe arasındaki ilişki ya da Niğde-Kestel kalay madeni ile Göltepe yerleşimi ve onun ile ilişkili merkezi ETÇ yerleşimleri arasındaki bağı anımsatan üç aşamalı bağlı üretim ve yerleşim modelinin⁹⁹ Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Derikutuğun maden işletmesi ve onun hemen yakınındaki Erikli Mevkii'ndeki madenci yerleşimi ile bölgede madencilik aktivitelerini kontrol eden ya da düzenleyen belki Alacahöyük gibi daha merkezi yerleşimler arasında da görülmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Resuloğlu'nun özellikle maden kaynakları açısından oldukça zengin bir bölgede yer aldığı ve uzmanlık ürünleri metal eşyalara rahatlıkla ulaşabildiği düşünüldüğünde, bölgede sosyo-ekonomik anlamda uzmanlaşmış bir üretimin, üretim alanlarının ve yanı sıra yukarıda da ifade edildiği gibi bu tip organize olmuş bağlı sistemlerin¹⁰⁰ varlığını kuvvetle düşündürür. Yerleşimlerde farklı üretim modelleri ve yoğunluklarına işaret eden bulgulara göre söz konusu bölgede farklı örgütlenme biçimleri ile teoride hem bağımlı hem de bağımsız uzmanların varlığı olasıdır. Ancak sınıfsal olarak daha katı bir

şekilde ayrılmış ve merkezileşmiş toplumlarda görülmesi daha muhtemel olan tam bağımlı uzmanlara yönelik kanıtlar şimdilik zayıftır. Orta Kuzey Anadolu'da genellikle sınıfsal olarak katı bir şekilde ayrılmamış topluluklardan oluşan örgütlenme biçimi, zanaat uzmanlarının daha ziyade akraba topluluklar şeklinde örgütlenmiş olabileceğine de işaret eder. Öte yandan bu dönemde Orta Anadolu'da yabancı tüccar¹⁰¹ ve belki de zanaat uzmanlarının olabileceğini gösteren kanıtlar da mevcuttur. Söz konusu durum özellikle güney bölgelerinde uzmanlaşma açısından uzak mesafe ilişki, iletişim ve etkileşimin de belgeleridir. Bağımlı uzmanların bulunduğu bir üretim modelinde, söz konusu bölgede aynı zamanda bağımlı bir ilişkiyi belgeleyen bir sosyal-siyasi yapılanmanın kanıtları aranmalıdır. Orta Anadolu'nun özellikle güneyinde; anıtsal sur duvarları ve mimari, aşağı ve yukarı yerleşim sistemleri, kamu yapıları, idari binalar, karmaşık mekansal organizasyonlar, atölyeler, büyük çaplı depolama faaliyetleri, mühürleme uygulamaları, prestij ve statü objeleri ile uygulamalarının yoğunluğu ve üç bağlı yerleşim sistemleri vb. bakarak yönetsel bir yapının varlığından kuşku yoktur. Öte yandan Mezopotamya kaynaklı yazılı metinler, küçük krallık ya da kent devletleri şeklinde örgütlenen siyasi oluşumların varlığından söz eder.¹⁰² Ancak sözü edilen bu oluşumların organize olma biçimleri ve topluluklar arasındaki hiyerarşik ilişkiler tam anlamıyla bilinmemektedir. Bölgede özellikle ETÇ II'den itibaren yerleşimlerde bir "otorite" ya da "seçkin" sınıfla ilişkilendirilebilecek kanıtların sayısında artış görülmektedir. Orta Anadolu'nun güneyindeki söz konusu kanıtları, kuzeyinde bulmak oldukça güçtür. Bunun sebebi söz konusu bölgede genellikle mezarlıklara yoğunlaşan kazı stratejilerinin, yerleşim organizasyonlarını açıklamada yetersiz kalmasıdır. Orta Kuzey Anadolu'da mezarlardaki "abartılı birikimle" tanımlanan "seçkin" bir sınıfın (!) varlığından kuşku duyulmamakla birlikte, güneydeki topluluklara kıyasla, şimdilik daha gevşek bir siyasi yapılanmaya ilişkin kanıtlar ağırlıktadır. Öte yandan Naram-sin'in icraatını konu alan bir metinde, kendisine karşı isyan eden şehirler ve bunların kralları arasında; biri merkezi Kızılırmak Kavsi içerisinde olmak üzere, Orta

97 Koşay ve Akok 1950: 483-485.

98 Yener 1995: 1519.

99 Yener vd. 2015: 608-609.

100 Detaylı bilgi için bkz. Ünar 2020: 314; 325-326; 435; 565.

101 Öztürk 2019: 19, 81, 188.

102 Westenholz 1997: 110-113; 1998: 11.

Anadolu'da oldukları bilinenler vardır.¹⁰³ Ancak söz konusu "kral", "bey" ya da "şehir beyleri"nin sosyo-ekonomik ve politik anlamda nasıl organize oldukları konusuna açıklık getirecek bulgular oldukça zayıftır. Şimdilik, bölgede sosyo-ekonomik anlamda bağımlı bir ilişkiyi belgelemek için çok az kanıt vardır. Resuloğlu'nun yakın çevresinde ise henüz iki ya da üç bağılı yerleşim modelini ortaya koyacak olan; ürünün muhafazası ve dağıtımının merkezi bir yapının kontrolünde gerçekleşmiş olabileceği ya da bu varsayımı destekleyecek bir bağımlı üretim modeline yönelik kanıtlar şimdilik yetersizdir. Yüzey araştırmaları ETÇ'de havza genelinde 1 ila 3 hektar arasındaki küçük yerleşimlerin yoğun olduğunu ortaya koymaktadır (bkz. yukarıda). Resuloğlu'na en yakın çağdaşı iki yerleşimden biri yaklaşık 1.5 km, diğeri 9 km. mesafededir. Her iki yerleşim de 1 hektardan küçüktür. Resuloğlu'na yaklaşık 9 km. mesafedeki Kula höyüğü ortak bir tarımsal art alanı paylaşmamakla birlikte aralarındaki sosyo-ekonomik ilişkinin belirlenmesi şimdilik mümkün görülmemektedir. Öte yandan yaklaşık 1.5 km mesafedeki Kültepe höyüğüyle olası art alanların çakışması sebebiyle özellikle ekonomik anlamda bir paylaşımın olması beklenebilir. Havzanın çevresel, coğrafi ve iklimsel özellikleri ile yerleşim modelleri, havza genelinde ekonomik olarak otonom, kendi tedarikini sağlayan bir ekonomik modele sahip küçük ölçekli belki kabile ya da beylik şeklinde örgütlenen siyasi olarak çok merkezli bir yerleşim sistemini düşündürmektedir. Ancak yerleşimler arasındaki hiyerarşik yapılanmayı ortaya koyabilecek kazı ve sistemli yüzey araştırmaları verilerinin bulunmadığı belirtilmelidir.

Uzmanlaşma ile sıkı sıkıya ilişkili görülen diğeri bir konu artı üründür. Bilim insanları artı üretimi, uzmanların varlığı için gerekli görür.¹⁰⁴ Prestij ürünlerinin üretimi ve dağıtımını üzerinden gerçekleşen bu rekabetçi ortamda gittikçe zenginleşen ve siyasi açıdan merkezleşen topluluklarda, merkeze bağılı tam zamanlı zanaat uzmanlarına ihtiyaç olmalıdır. Söz konusu durum artı ürüne olan talebi arttırmış; artı ürünün, prestij nesnelere üretimi ve edinimi için bilinçli olarak depolanmasını gerektirmiştir. Bu durum zamanla artı ürünü elinde tutan seçkinin de konumunu pekiştirecek bir olguya dönüşmüş

olmalıdır. ETÇ'de maden endüstrisi için üç aşamalı üretim modeli ve bu modelde merkezi yerleşimlerin rolü kabul edilirse, söz konusu yerleşimlerin hem kendi içerisindeki uzmanlara hem de söz konusu sistemin bir parçası olan atölyelerde çalışan uzmanlara tedarik sağlayabilecek bir üretim kapasitesinin bulunması beklenir. Bu tip bir organizasyonda, söz konusu modele adapte olan bağımlı çiftçi gruplarının varlığı düşünülebilir. Ancak söz konusu sistem oldukça karmaşık, çok yönlü ve feodal bir sosyal örgütlenme biçiminde görülebilir ki bu sistemin varlığını tartışabilecek bulgulardan şimdilik yoksunuz. Orta Anadolu'da Kültepe'deki arkeobotanik çalışmalar MÖ. 2. Binyılın başında, Kültepe'nin kentsel bölgesinde gerektiğinde mahsul üretiminin tedarikini düşündüren sonuçlar ortaya koymuştur.¹⁰⁵ Ancak ETÇ'de tüm bu unsurların Orta Anadolu'daki yerleşimler için analizi henüz mümkün değildir. Uzmanlık için gerekli olan artı ürünün miktarı uzmanlığın türü ve uzmana göre değişiklik gösterir; tam zamanlı uzmanlık için yarı zamanlı uzmanlığa göre daha fazla artı ürüne ihtiyaç vardır.¹⁰⁶ Orta-Kuzey Anadolu'da tam olarak uzmanlaşmış üretime odaklanan yerleşim veya atölyelere yönelik kanıtlar çok zayıf olduğundan uzmanlaşma ile artı üretim arasındaki ilişkiyi şimdilik belgeleyecek durumda değiliz. Ancak Orta Anadolu'da Göltepe ya da kesin olmamakla birlikte Derekutuğun-Erikli Mevkii yerleşimleri için söz konusu tedarik sisteminin varlığını önebiliriz. Son yıllardaki çalışmalarda, ETÇ'de metal üretim aktivitelerinin görüldüğü Erikli Mevkii'nde, ETÇ'nin sonuna tarihlenen silolar açığa çıkarılmıştır.¹⁰⁷ Yoğun tarım uygulamaları ve uzmanlığın derecesi arasındaki ilişkinin açık olduğu durumlarda artı ürünün tam zamanlı uzmanlar için stoklandığı düşünülebilir¹⁰⁸. Resuloğlu'ndaki depolama aktivitesi hem hane bazında hem de avluda bulunan silolar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Siloların artı ürün kapasitesi (bkz. aşağıda), uzmanlaşmış üretimi destekleyebilecek artı üretimin bulunduğunu göstermekle birlikte, Resuloğlu'nda şimdiye dek yerleşim yakınında veya hemen dışında üretim aktivitelerinin gerçekleştirildiği yönünde henüz bir kanıt bulunmaması, Resuloğlu'ndaki artı üretimin,

105 Fairbairn ve Wright 2017: 14-15.

106 Kerner 2001: 66.

107 04.03.2021 tarihli kişisel görüşme. Paylaştığı bilgi için Prof. Dr. Ünsal Yalçın'a teşekkürlerimi sunarım.

108 Kerner 2010: 181, 184.

103 Yiğit 2000: 23.

104 Childe 2006: 77.

uzmanlar için depolandığını düşündürmez. Bu noktada Resuloğlu topluluğunun, uzmanlaşmış başka bir yerleşim için besin tedarik edip etmediği konusu da belirsiz kalmaktadır.

Tahıl Depolamanın Işığında Ekonomik Stratejiler

Sosyo-ekonomik organizasyonun anlaşılmasında artı üretim kapasitesinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Çünkü artı ürünün kapasitesi topluluk içerisinde farklı ekonomik stratejilerle ilgilidir. Başarılı bir artı ürün stoğu; toplulukların sosyo-ekonomik ve siyasi olarak değişim ve dönüşüm süreçlerine yön vermede, farklı organizasyon biçimlerinin görüldüğü topluluklarda tedarik sisteminin işletilmesi ve kamusal desteğin sağlanmasında, çevresel baskıların kontrol altına alınması ve çevresel faktörlerin etkili olduğu kriz dönemlerinin aşılmasında, toplulukların siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarının sağlanmasında, ekonomik anlamda uzmanlaşmış faaliyet alanlarının yaratılması, devamlılığının sağlanması ve çeşitlenmesinde etkilidir. Artı ürünün nerede stoklandığı tüm bu unsurların belirlenmesinde önemli görülmekle birlikte, kapasitenin ne kadarının ihtiyaç fazlası diğer deyişle “artık ürün” olduğunun belirlenmesi bazı istatistiksel bilgilerin bilinmesine bağlıdır. Artık ürün miktarının belirlenmesi söz konusu ürünün nasıl bir ekonomik model içerisinde işletileceği ile ilgili ipuçları barındırmaktadır. Bu bağlamda Resuloğlu’ndaki tahıl depolarının sayısal verileri değerlendirilerek; depolama hacmi-kapasitesi, depolama kapasitesi ile nüfus ilişkisi, nüfusu beslemek için gereken tahıl miktarı, art alan ve tarımsal kullanım alanının belirlenmesi gerekir. Kuşkusuz bu hesaplamalarda başta değerlendirmemiz gereken bazı riskler ortaya çıkar. Bunlardan ilki deponun tamamen doldurulup doldurulmadığıdır. Diğerleri, depolanan tahılın tümünün insanların beslenmesinde kullanılmamasıdır. Tahılların bir kısmı hayvan yemi olarak, diğerleri ise tohumluk ayrılmaktadır. Bir başka faktör ise siloların tümünün aynı anda kullanılıp kullanılmadığının bilinmesidir. Ayrıca depolanan tahılın ne kadarının bozulmaya maruz kaldığı da deneysel arkeoloji çalışmalarında ulaşılan çıkarımlar dışında, bilinmemektedir.

Tahıl Depolama Sistemleri

Yerleşimde (GDY) gerçekleştirilen kazılar Resuloğlu sakinlerinin hem mekânlar içerisinde hem

de meydan olarak tanımlanan alanda yoğun bir depolama faaliyeti gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Meydanda açığa çıkarılan ve sayıları 70’e ulaşan oldukça sağlam korunmuş çeşitli ölçü ve biçimlerdeki silolar halkın geçim kaynakları ve stratejilerine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Resuloğlu’nda GDY ile MKY’de yerleşim içerisinde, odalarda yer alan kısa süreli tüketime yönelik depolama faaliyetleri dışında, tahıl ve diğer besin maddelerinin büyük bir bölümü, ortak kullanıma yönelik meydan olarak tanımlanan alanlarda yer altı silolarında depolanmıştır. GDY’de silolar yerleşimin kuzeyinde yer alan ve kompleks olarak tanımlanan yapıların güney yönündeki odalarının hemen önünden başlayarak çoğunlukla birbirine bitişik düzende inşa edilmiştir (Fig. 3). Siloların hepsinin birden aynı anda inşa edildiği düşünülmesi de aralarındaki zaman farkı çok olmamalıdır.¹⁰⁹ Silolar, ana toprağın kazılmasıyla oluşturulmuş; dairesel, oval, köşeleri yuvarlatılmış yaklaşık dörtgen ve yaklaşık kare planlı; 0. 85-2.60 m derinlik ile 0.78-2.35 m ağız çapına sahiptir. Kuzeydeki kompleksin güneydoğu uzantısındaki mekânlarla ilişkili olan 42- 49 numaralı sekiz silonun (Fig. 4) düzenlenmesi farklılık göstermektedir. Söz konusu silolar güneyde, ETÇ’ye tarihlendirilen ve bir kısmı korunmuş sur duvarı ile doğu ve kuzeyde taş duvarlarla çevrilidir. Batı yönünde ise kerpiç bir duvarla kapatıldığı düşünülmektedir. Kesin olamamakla birlikte, burada yer alan siloların üstleri kapatılmış olmalıdır. Buranın kuzeydeki yapı kompleksinin güneydoğu uzantısındaki yapılarla ilişkili bir depolama birimi ya da depo yapısı olduğu düşünülmektedir.¹¹⁰ Yapı kompleksinin güneydoğu uzantısında ve depo binasının çevresinde, surun dışında kalan alanda ve mekânların önlerindeki meydanlık alanda da kuyu silolara rastlanmıştır. Siloların hane ile ilişkili olanları da dâhil 33’ünde çalışmalar tamamlanmıştır.

Depolama Hacmi-Kapasitesi

Depolamayla ilgili sayısal verilerin değerlendirilmesi depolamanın amacına yönelik çıkarımlar yapmayı mümkün kılmaktadır. Burada temel soru; depolanan artı ürünün “geçimlik” mi olduğu, yoksa bir birikimi/serveti mi yansıttığıdır? Bu sebeple yerleşimde meydanlık alanda

¹⁰⁹ Yıldırım 2013: 15.

¹¹⁰ Yıldırım vd. 2018: 361, Res. 5.

açığa çıkarılanlar ile hane ile ilişkili ancak boyutları itibariyle günlük tüketimi aşan silolar da hesaplamaya dâhil edilmiştir. Hesaplamaya dâhil edilen siloların hepsi kazı çalışmalarında tespit edilmiştir. Meydanlık alanın güneydoğusundaki test açmalarında silolara rastlanmamakla birlikte jeoradar çalışmalarında, meydanlık alanın kuzeyinde yani komplekse yakın kısmında az sayıda silonun meydanın kazılmayan kısmında da bulunduğu anlaşılmıştır. Büyük çaplı merkezi depolamayla ilişkili kazısı tamamlanmış ya da az bir kısmı yarım bırakılmış olan siloların kapasiteleri hesaplanmıştır (Fig. 5). 65 silodan 46'sında (1-16, 23-27, 31, 33-34, 40-50, 53-62, 65 numaralı silolar) çalışmalar tamamlanmış; 17'sinde (17-22, 28-30, 32, 35-39, 63-64 numaralı silolar) ise yarım bırakılmıştır. 51-52 numaralı iki silonun yeri tespit edilmekle birlikte çalışmalara başlanmamıştır. Silolar ana toprağa kazılmış olduğundan zamanla boyutlarında büyük bir değişim meydana gelmemiştir. Dolayısıyla tabloda yer alan ölçüleri ve derinlikleri orijinal boyutlarını yansıtmaktadır. Ancak kazısı tamamlanmamış silolar için, kazısı tamamlanan diğer silolardaki en düşük derinlik dikkate alınarak 1.50 m. gibi standart bir değer belirlenmiştir.¹¹¹ Söz konusu değerin bu silolar için en düşük değer olduğunun ve muhtemelen gerçek boyutunun bu değerin üzerinde olduğunun altı çizilmelidir. Çalışmalara başlanmayan iki silo (51-52) hesaplamaya dahil edilmemiştir. Ancak hane içerisinde yer alan ya da hane ile ilişkili 3 silo, günlük tüketimden ziyade boyutları itibariyle artı ürün stoğunu yansıttığından hesaplamaya dahil edilmiştir. Çan biçimindeki siloların hacim hesabı için önceki çalışmalarda kullanılan değerler dikkate alınmıştır.¹¹² Siloların boyutları dikkate alınarak yapılan hesaplamaya göre 63 silonun toplam hacmi 273.93 m³'tür. Hacimleri belirlenen silolarda depolama kapasitesinin kg veya lt cinsinden hesaplanabilmesi için kabuksuz buğday ve arpanın 1 m³'ünün kaç kg'a denk geldiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple özellikle Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya'da gerçekleştirilen etnoarkeolojik çalışmalardan faydalanılmıştır.

111 Çalışmaların henüz tamamlanmadığı ve 1.50 m. sabit derinliğin belirlendiği silolar, tabloda koyu renk ile işaretlenmiştir.

112 Çan biçimindeki siloların hacim hesabı için $\frac{1}{3}\pi h(r^2+R^2+rR)$ formülü kullanılmıştır; Akkermans 1993: 227, dn. 7; Fairbairn ve Omura 2005: 21, Table 2.

Söz konusu çalışmalarda 1m³'ün denk geldiği temizlenmiş buğday ve arpa miktarları konusunda farklı görüşler¹¹³ bulunmaktadır (Fig. 6). 1m³'lük buğdayın 800 kg'a; arpanın ise 444.4- 934.6 kg.'a karşılık geldiğini öneren çalışmalardan yola çıkarsak, yaklaşık 10.59 m³ yüksek bir hacme sahip bir siloda 8,472 kg'lık buğday; 4,706-9,897 kg aralığında arpa depolanabildiği sonucu çıkmaktadır. Toplamda 63 silonun her biri için yapılan hesaplamada, toplam kapasite buğday için 219,144 kg; arpa için ise 121,734-256,015 kg. olarak belirlenmiştir.

Nüfus Analizleri

Resuloğlu GDY'de hane içi haricinde, depolanan ürünün ne kadarının artı üretimi yansıttığına anlaşılması önemlidir. Artı üretimin boyutunun bilinmesi, tahıl depolama ile nüfus arasındaki ilişkinin anlaşılmasına bağlıdır. Nüfus hesaplamalarına yönelik birçok farklı yaklaşım ve analiz bulunmaktadır. Resuloğlu GDY nüfusunun hesaplanması için dört farklı yaklaşım ve yöntem¹¹⁴ kullanılmıştır (Fig. 7). Farklı analiz yöntemleri denenerek olasılıkların daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesi amaçlanmakla birlikte, kullanılan tüm bu analiz yöntemlerinin doğru sonuçlara ulaştırdığını söylemek zordur. Ayrıca her bir yöntemin kendi içerisinde bazı eksik ya da tutarsız yönleri de bulunmaktadır. Öte yandan daha tutarlı sonuçlar için kullanılacak olan yöntemin yerleşimdeki bulgularla örtüşen en doğru analiz yöntemi olması gerekmektedir. Resuloğlu GDY, 5000 m²'lik (0.5 hektar) bir alanı kaplamaktadır. Yerleşim sistemleri üzerine yapılan analizlerde, 2 hektardan küçük bir alanı kaplayan yerleşim birimleri; küçük köy ya da mezra olarak sınıflandırılmıştır.¹¹⁵ "Yerleşimin kapladığı alan" dikkate alınarak gerçekleştirilen nüfus hesaplamalarında, bir hektarlık yerleşim alanında en fazla 400 kişi¹¹⁶ olmak üzere yaygın olarak, 200-250 ve 100-150 kişinin¹¹⁷ yaşayabileceği önerilmektedir. Söz konusu önerilerden Yukarı

113 Akkermans 1993: 227, dn. 7; Voigt 1977: 329, Table V; Korfmann 1983: 218; Secher 2000: 293; Danti 2000: 129; Hole 1991: 24, Reynolds 1974: 120; Paulette 2015: 52.

114 Broshi ve Gophna 1986: 86; Wilkinson 1994: 499, 503; Arsebük 1981: 68; Birch-Chapman vd. 2017: 1, 3; Ökse 2016: 51-55.

115 Nissen ve Adams 1972: 18.

116 Frankfort 1950: 103.

117 Broshi ve Gophna 1986: 86; Wilkinson 1994: 499, 503.

Mezopotamya ve İsrail'deki çalışmalar benimsersek hektar başına 200-250 kişinin yaşadığını kabul edersek, Resuloğlu GDY'de 0.5 hektar'lık alanda 100-125 kişi; hektar başına 100-150 kişinin yaşadığını kabul edersek, 50-75 kişinin yaşadığı sonucuna ulaşırız (Fig. 7). Resuloğlu için bu değerler kazılardan elde edilen bulgularla uyusmakla birlikte, kullanılan yöntem, yerleşimle ilişkili pek çok detayı (ortak kullanım alanları, yaşam alanları, tabakalı yerleşim vb.) göz ardı etmektedir. Diğer bir analiz yöntemi "kapalı konut alanı yüz ölçümü" ve "kişi başına düşen yaşam alanı"nın hesaplanarak nüfusun belirlenmesi yöntemidir.¹¹⁸ Söz konusu verilerin, kazısı yapılan yerleşimlere uygulanmasında bazı zorluklar bulunmaktadır. Öncelikle bu yöntem, yerleşim yerinin tamamının kazılmasını gerektirmektedir. Yerleşimin tamamının kazılması durumunda dahi açığa çıkarılan mekânların işlevleri her zaman kesin olarak bilinemez. Özellikle ETÇ'de, Orta Anadolu'da konutlarda, yaşam, üretim, uyuma, barınma, depolama gibi farklı işlevleri bulunan alanların iç içe olduğu düşünülürse, nüfus için önerilen kişi başına düşen yaşam alanı, her yerleşim için tutarlı sonuçlar ortaya koymayabilir. Söz konusu analiz yöntemini arkeolojiye daha farklı bir şekilde uygulayan G. Arsebük, Tülintepe Höyük'ün Kalkolitik Dönem yerleşmesini ele almış, her konut ve bunların her birinin çeşitli bağlantıları için 70-80 metre karelik bir alan kabul etmiş ve ortalama 5 kişinin yaşadığını varsaymıştır.¹¹⁹ G. Arsebük'ün önerisinden yola çıkarsak, GDY'de 62 konutta 310 kişinin yaşadığı sonucuna ulaşırız (Fig. 7). Ancak Resuloğlu'ndaki en büyük konutların ~ 40-60 m²'lik bir alan kapladığı ve artık alanın tanımlı olduğu ve bunun yanı sıra kazıları neredeyse tamamlanan GDY'de konut sayısının 62'yi bulmadığı bilindiğinden, yerleşim nüfusunun 310 kişi olması çok mümkün görülmemektedir. Resuloğlu GDY için Birch-Chapman ve diğerlerinin önerdiği kişi başına 2-5 m²'lik yaşam alanı ve her bir konutta 5 kişi yaşadığı kabul edilirse; 502 m² kapalı konut alanının bulunduğu GDY'deki 20-50 konutta, yaklaşık 100-251 kişilik bir nüfusun yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Fig. 7). Bir diğer analiz yöntemi bir çekirdek ailenin ortalama birey sayısını temel almaktadır.¹²⁰ Demircihöyük için

Hasanabad verilerini¹²¹ dikkate alan Korfmann, yerleşimin nüfusunu hesaplarken her bir ailenin 5 kişiden¹²² (2 yetişkin 3 çocuk), Keban Bölgesinde, Aşvan'da çalışmalar gerçekleştiren Hillmann ise bir çekirdek ailenin 5.5 kişiden oluştuğunu kabul etmektedir.¹²³ Alacahöyük'te, 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre bir evde 5,7 kişi; Yassihöyük'te (Gordion) ise 4,7 kişi yaşamaktadır.¹²⁴ Bir ailenin 5-8 kişiden oluştuğu şeklinde yoğunlaşan bu görüşlere¹²⁵ göre, Resuloğlu GDY'de yaklaşık en az 15 olarak hesaplanan konutlarda 75-100 kişilik bir nüfus yaşıyor olmalıydı. Buna göre en az 3-4 çekirdek aile ya da geniş bir ailenin (ana veya baba soylu ya da her iki yönlü)¹²⁶ bir arada barınabileceği ölçü ve donanımına sahip komplekste ise en az 15 kişinin yaşayabileceği anlaşılmaktadır. Resuloğlu yerleşiminde sosyo-kültürel yapı dikkate alındığında kuvvetle muhtemel soy bağı olan akrabalarından oluşan çekirdek ailelerin yaşadığından şüphe yoktur. Söz konusu sebeple çekirdek aileler için önerilen herhangi bir değer benimsenmesinde de sakınca yoktur. Ancak sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda Resuloğlu topluluğuna yakın bir topluluğun bulunduğu bölgedeki çalışmalar benimsenmelidir. Çorum bölgesinin, Osmanlı Dönemi temettuat defterlerindeki 1530, 1840 yılı verilerine göre Çorum ve çevresindeki köylerin %63.4 ve %70.5'i, 1-20 haneden oluşmaktadır. Tereke defterlerine göre her bir ailedeki ortalama çocuk sayısı 4.2'dir. Ailedeki birey sayısı anne ve baba ile birlikte 6.2 kişi olarak belirlenmiştir.¹²⁷ Buna göre en az 15 konutun bulunduğu GDY'de yaklaşık 93 kişi yaşamaktadır (Fig. 7). Diğer bir analiz yönteminde etnolojik verilerden yola çıkarak, kapalı konut alanlarındaki uyumak için kullanılabilecek alanlar üzerinden nüfus hesaplaması yapılmıştır.¹²⁸ Söz konusu analiz yönteminde topluluk üyelerinin sadece uyumak için kullanmaları mümkün olan mekânlar ölçüt alınmaktadır. Buna göre GDY'de yaklaşık 219 m²'lik bir alanın uyumaya ayrılmış olabileceği hesaplanmıştır. Resuloğlu GDY'de, yaklaşık

118 Chamberlain 2006: 126.

119 Arsebük 1981: 68.

120 Schacht 1981: 124-125.

121 Watson 1979: 291.

122 Korfmann 1983: 217-218.

123 Hillman 1973: 228.

124 Koşay 1951: 45; ODTÜ 1965: 21.

125 Birch-Chapman vd. 2017: 17.

126 Bkz. dn. 164.

127 Korkmaz 2003: 173, dn.194.

128 Ökse 2016: 51.

toplam 219 m²'lik uyuma alanında 73 döşek kullanılabilir. Her bir döşekte 2 kişi (2 erişkin) yattığı kabul edildiğinde toplam nüfus 146 kişi olmalıdır (Fig. 7). Sonuç olarak tüm bu analizlere göre yapılan hesaplamalarda, Resuloğlu GDY için 50 ila 310 kişi aralığında bir nüfus öngörülmektedir.¹²⁹ Ancak yerleşimin boyutu ve yaklaşık konut sayıları dikkate alındığında toplam nüfusun 75 ila 150 kişi arasında olduğu sonucuna ulaştırılan analizler daha tatmin edici sonuçlar ortaya koymaktadır.

Art Alan ve Tarımsal Kullanım Alanı

Nüfusu ve yaklaşık depolama kapasiteleri belirlenen yerleşimlerin art alanlarının nüfusu besleyip besleyemeyeceğinin tespiti, yerleşimin diğer analizlerle birlikte sosyo-ekonomik ve siyasi organizasyonları hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Tarımsal kullanım alanı hesabı olarak da bilinen bu analizde temel veri, yerleşimdeki nüfus ve her ferdi beslemek için gereken topraktan oluşmaktadır.¹³⁰ Bir ferdi beslemek için gereken toprak miktarı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Fig. 10). Ancak öncelikle pastoral yaşam tarzında bir kişinin tükettiği yıllık tahıl miktarının bilinmesi gerekmektedir. Hillman'ın Keban Barajı bölgesindeki Aşvan'da, toprak kullanımı üzerine yaptığı araştırma, %80'i yalnızca buğday ürünlerinden karşılandığı düşünülerek, her bireyin, günde 3100 kaloriye ihtiyacı olduğu ve bu değer de yılda ortalama 320 kg. işlenmiş buğdaya karşılık geldiğini ortaya koymuştur.¹³¹ Etnografik çalışmalar ile yazılı kaynaklar dikkate alınarak yapılan hesaplamalarda bir kişinin yıllık tüketim miktarı 250 ile 360 kg. arasında (Fig. 8) değişmektedir.¹³² Hillman ve Wilkinson'ın bir kişinin yıllık tüketim miktarı için belirlediği 250 ve 320 kg değerleri dikkate alınırsa ortalama 100 kişi olarak kabul edilen Resuloğlu GDY'deki topluluğun beslenmesi için gerekli tahıl miktarı (buğday) yıllık 25.200/32.400 kg'dır. Resuloğlu için benimsediğimiz değer, Kültepe'de ele geçen bir yazılı belgeye göre bir kişinin aylık 1'er şimdum yani 30 kg. buğday

tükettiği¹³³ bilgisine dayanmaktadır. Söz konusu değer bir kişi için yılda 360 kg; 100 kişi olarak kabul edilen toplam nüfus için ise 36.000 kg. tüketim anlamına gelmektedir. Sonuç olarak 63 silonun 219.144 kg buğday kapasitesi düşünüldüğünde, topluluğun yaklaşık 36.000 kg'lık besin ihtiyacının çok ötesinde bir "artı üretim" in var olduğu anlaşılmaktadır (Fig. 8).

Nüfus için gerekli tarımsal alanın hesaplanması bir kişi için belirlenen aylık tüketim miktarı dışında bölgede hektardan alınan verimin de bilinmesi gerekmektedir. Hektardan alınan verim için bölgede kuru tarımın yapıldığı ve üretimde modern yöntemlerin kullanılmadığı dönemlerde tahıldan alınan verimi içeren çalışmalar temel alınmalıdır.¹³⁴ Bu sebeple Çorum bölgesiyle ilgili Osmanlı Dönemi Temettüat defterlerinin kayıtlarını içeren çalışmalar değerlendirilmiştir. Çorum Sancağı'ndaki 1907 yılı tarımsal istatistikleri içeren kayıtlarda 1 dönümden 6 kile yani 150 kg. buğday verimi elde edildiği belirtilmekte ve bu rakam hektarda 1500 kg'a denk düşmektedir.¹³⁵ Söz konusu kayıtlardan verimin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Tarımsal verime göre, Resuloğlu'nda 1 kişinin yıllık beslenmesi (360 kg. buğday) için gerekli alan yaklaşık 0.25 hektardır. Tarımsal alanla ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda, bir kişi için belirlenen değer nadas, ürün kaybı, tohumluk ayrılması gibi etkenler de gözletilmektedir. Söz konusu etkenler göz önünde bulundurulduğunda gerekli tarımsal alan kişi başına 1 hektar, 100 kişi olarak öngörülen tüm nüfus için ise 100 hektarı bulmaktadır. Hillman, kuru tarımda Aşvan'da buğdayın veriminin 1 hektarda 630 kg. olduğunu önermektedir. Buna göre, bölgede 1 kişi için gerekli tarımsal kullanım alanının 0,5 ha olduğunu belirten Hillman; nadas, ürün kaybı, tohumluk ayrılması gibi etkenleri de gözleterek bu değeri 2.2 hektar olarak belirlemiştir.¹³⁶ Söz konusu değeri temel alırsak, Resuloğlu nüfusunu (~100+/-) beslemek için gerekli tarımsal alan 220 hektar olacaktır (Fig. 10). Bu noktada Resuloğlu çevresindeki art alanın nüfusu besleyebilmek için gerekli tarımsal kullanım alanını karşılayıp karşılamadığı da

129 Diğer bir öneri için bkz. Arıkan ve Yıldırım 2018: 587.

130 Metodolojik yaklaşım için bkz. Dedeoğlu 2010: 49.

131 Hillman 1973: 228-229.

132 Wilkinson 1994: 483-520; Hillman 1973: 229; Korfmann 1983: 218.

133 Öz 2014: 14.

134 Burada art alan ve tarımsal kullanım alanı hesaplamalarında kullanılan metodolojik yaklaşım için bkz. Dedeoğlu 2014: 21.

135 Korkmaz 2003: 252, Tablo 2.

136 Hillman 1973: 239.

bilinmelidir. Tarımcı grupların yerleşimlerinden 5 km mesafedeki bir alanı kullanmakta olduğu kabul edilmektedir.¹³⁷ Resuloğlu'nun yer aldığı Delice Havzası'nda tarım alanları yükseltiler tarafından sınırlandırılmaktadır. Bu sebeple Resuloğlu merkez kabul edilerek belirlenen, çevresindeki yaklaşık 5 km'lik art alan; yükseltiler ve Resuloğlu'na oldukça yakın mesafedeki Delice Irmağı hesaba katılmaksızın belirlenmektedir. Resuloğlu çevresindeki tarım arazileri yerleşimin kuzeyindeki alan ile Delice Irmağı'na doğru açılan alanda, tepelerin eteklerinde yer almaktadır. Resuloğlu yerleşiminin kuzeyindeki yaklaşık 1.50 km'lik bir alanda 80.8 hektarlık; güneybatı-güneydoğusundaki yaklaşık 4,5 km'lik bir alanda ise 205.5 hektarlık tarım arazisi mevcuttur. Bugün hala tarım arazisi olarak kullanılan bu alanlar, ETÇ toplulukları tarafından da kullanılmış olmalıdır. Resuloğlu çevresindeki kabaca en düşük 290 hektarlık tarım arazisinin (Fig. 9) hem nüfusu beslemek hem de depoları doldurmak için gerekli tarımsal alanı karşıladığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, nüfus-tarım-üretim ve artı ürün ilişkisini ortaya koyan tüm bu analizler, Resuloğlu'nda nüfusun beslenmesinin ve tüketiminin ötesinde bir depolama faaliyeti gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Bu noktada cevaplanması gereken soru bu boyutta bir depolama faaliyetine neden ihtiyaç duyduklarıdır.

Sosyo-Ekonomik Yapı ve Toplumsal Örgütlenme

Sosyal yapı, evrimsel bir bakış açısına göre genellikle "ekonomik, politik, dini ve diğer sosyal ilişkiler ya da pastoralistler, kabileler, şeflikler, ilkel tarım toplulukları ve devletler gibi evrimsel aşamalarda kurulan; sosyal ilişkilere yerleştirilmiş kalıcı konumlar" olarak tasvir edilmiştir.¹³⁸ Söz konusu yaklaşımların çoğu, sosyal organizasyon aşamaları üzerine geliştirilen bir model üzerinden ele alınmaktadır. E. Service ve M. Fried tarafından geliştirilen söz konusu modelde devlet öncesi topluluklar karmaşıklık seviyelerine göre dört aşamada kategorize edilmişlerdir.¹³⁹ Toplumsal karmaşıklık, arkeolojide çoğu zaman eski toplumların aşamalı bir gelişim gösterdiği yönünde bir kabule dayanan ve toplumlara basit veya karmaşık olarak sınıflandıran bir model

çerçevesinde değerlendirilmektedir. Karmaşıklık genellikle "bir toplumun büyüklüğü, parçalarının sayısı ve ayırt edilebilirliği, içerdiği uzmanlaşmış sosyal rollerin çeşitliliği, mevcut olan farklı toplumsal kişiliklerin sayısı ve bunları tutarlı işleyen bir bütün halinde örgütleyen çeşitli mekanizmalar" ile ilişkilendirilir.¹⁴⁰ Diğer deyişle bir toplumun karmaşıklığını tanımlarken, sosyal sınıf ve tabakalaşma kavramları sorgulanmalıdır. Sosyal hiyerarşi ve idari uygulamalar ile yerleşim türleri ve yerleşim büyüklüğü ile ilgili arkeolojik kanıtlar, karmaşıklığın tanımlanmasında kısmen belirleyici olabilir. Ayrıca, nüfus artışı, çatışma ve savaşlar da sosyal karmaşıklıkla ilişkilendirilen konular olarak ele alınmakta ve topluluklar arasındaki ekonomik farklılıkların oluşmasında önemli görülmektedir. Bazı çalışmalarda, çatışmaların temeli olarak, sosyo-ekonomik ve çevresel koşullardaki değişimlerin topluluklar üzerinde yarattığı baskı ele alınmaktadır.¹⁴¹ Arkeolojide çatışma ve savaş bulguları daha ziyade yerleşimde sur duvarının bulunup bulunmaması, yerleşimlerin yangın ve yıkımla terk edilmesi, yerleşik toplulukların sayısındaki düşüş veya artış ve bunların materyal kültürüne yansımaları gibi olay ve olgularla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Yukarıda sosyo-kültürel yapı başlığı altında değerlendirilen Resuloğlu'ndaki genel yerleşim organizasyonu ile mimari düzenlemeler bize karmaşıklığın tanımlanması (derecesi) konusunda bazı ipuçları sunmaktadır. Resuloğlu'nda bir meydan etrafında yer alan konutlardan oluşan yerleşim modeli, egaliter bir yapının varlığını düşündürmektedir. Diğer deyişle halk ve varsıl kesimi ayıran bir "aşağı" ve "yukarı" yerleşim modeli görülmemektedir. Yerleşim bir sur duvarı ile çevrili olmakla birlikte, yerleşimde savaş ya da çatışmalarla ilişkili kanıtların bulunmayışına bakarak, söz konusu duvarın; ekonomik ya da siyasi kontrolle ilişkili olarak yerleşimin sınırlarının belirlenmesi ve meydana da toplanan ürünün güvenceye alınması amacıyla tasarlanmış olması gerekir. Ayrıca yerleşimin, evleri ortak bir faaliyet alanına yönlendiren tasarımı, depolama tesislerinin ortak kullanım alanına yönelik düzeni, dini ya da idari veya özel fonksiyonlu yapılar ile aşağı ve yukarı yerleşim sistemlerinin bulunmayışı, daha eşitlikçi bir sosyal yapının varlığını düşündürür. Ayrıca nüfus

137 Flannery 1976: 91; Vita-Finzi 1978: 26-28.

138 Kurtz 2011: 13.

139 Tainter 1988: 29.

140 Tainter 1988: 23.

141 Young 1972: 830-837; Wossink 2009: 34-40.

da yerleşim modelinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Yerleşim, az sayıdaki nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçüde tasarlanmıştır. Örneğin her hane ya da belirli haneler için ayrılmış depolama alanları, bölümlenmiş faaliyet alanları ya da aşağı yerleşimi gerektirecek yoğunlukta bir nüfus mevcut değildir. Ayrıca birbirine eklemeli, çoğunlukla ortak duvarlı evlerden oluşan mimari tasarımı ile odaların depolama, yaşam, uyuma ve barınma gibi günlük işlerle ilişkili ortak birtakım fonksiyonları ve henüz ekonomik anlamda ayrılmamış üretim alanları daha egaliter bir yaşamın mimari yansımalarıdır. Nitekim, GDY'nin en yüksek noktasında yer alan, hafirinin bir feodaliste ait olduğunu düşündüğü kompleks de iç düzenlemeleri, fonksiyonları, içerisindeki günlük kullanıma yönelik eşyaları açısından yerleşimin güneydoğusundaki evlerden konumu ve oda sayısı dışında çok farklılık göstermemektedir. Ayrıca kompleksin en batıdaki bir odası depolamaya ayrılmakla birlikte komplekste daha fazla ürünün stoklandığı yönünde yeterli kanıt oluşturmaz. Öte yandan güneydoğudaki evlerde de yalnızca depolamaya ayrılmış alanlar bulunmaktadır. Yerleşim kontrollü bir şekilde terk edildiğinden, sosyo-ekonomik farklılığa veya statüye vurgu yapabilecek veya bunların belirli bir hane de yoğunlaştığını gösterebilecek buluntulardan büyük oranda yoksunuz. Organizasyon biçimlerindeki farklılığa vurgu yapan diğer bir nokta da ekonomik farklılaşmanın tespitidir. Ekonomik farklılığa işaret edecek şekilde, depolama tesislerinin ve artı ürünün bir hanedeki yoğunluğunu belirlemek eldeki kanıtlar doğrultusunda oldukça güçtür; ürünün muhafazası ve dağıtımının bir kişinin ya da grubun kontrolünde gerçekleşmiş olabileceği yönündeki kanıtlar şimdilik zayıftır. Resuloğlu GDY, ürünün muhafazası ve yeniden dağıtım organizasyonu ile ilgili ancak yerleşim özelinde bazı kısıtlı bilgiler sunmaktadır. Kompleksin güneydoğu uzantısında yer alan bir evin depo odasında açığa çıkarılan ekin kapları, ağızları sıvandıktan sonra mühürler ile damgalanmıştır. Anadolu'da karmaşık toplumlardaki gıda yönetim stratejileriyle ilgili en önemli bulgular Malatya-Arslantepe'den bilinmektedir. Arslantepe'de Geç Kalkolitik Dönem'e (MÖ: 3900-3400)¹⁴² tarihlendirilen tapınaklar ile onunla ilişkili odalarda (depo odaları ve belirli odalar) bulunan oldukça fazla sayıdaki "bulla" ile "devrik ağızlı kaseler" yiyecek dağıtımı ve bunların

142 Frangipane 2019a: 73, Tab. 1.

kaydının tutulması ile ilişkili görülmektedir.¹⁴³ Kil baskılar yiyecek dağıtımı ile ilgili işlemlerde; farklı türden kaplar ve depo odalarının mühürlenmesinde kullanılmıştır.¹⁴⁴ Tapınakta ele geçen çok sayıda kil mühür baskısı ile çanağın varlığı, Arslantepe'de dördüncü binyılda ürünlerin ve emeğin merkezden organize dağıtımının, bu törensel ortamda yapıldığını göstermektedir.¹⁴⁵ Politik ve ekonomik anlamda 'yönetici sınıflar' ile halk arasındaki ilişkilerde radikal ve derin bir dönüşümün gerçekleştiği VIA evresinde ise yiyeceklerin yeniden dağıtımı doğrudan saray depolarından sağlanmaktadır.¹⁴⁶

Resuloğlu'nda ölçüleri itibarıyla fazla ürün depolamaya uygun olmayan ekin kaplarında tohumluk ürünler kontrollü bir şekilde depolanarak muhafaza edilmiş olmalıdır. Tell Gubba'daki (K.İrak) buluntulardan yola çıkan Renette, mühürlü depolama kaplarının, belirli hane halklarının mülkiyetine işaret edeceğini önermektedir.¹⁴⁷ Hane içerisinde ürünün mühürlenerek güvenceye alınması uygulaması hane dışındaki büyük ölçekli depolama birimlerinde şimdilik kaydıyla tespit edilemese de silo içerisinde taban üzerinde ele geçirilen mühürlere söz konusu uygulamanın biri ya da birilerinin kontrolünde ve ürünün sahipliğine yönelik olarak yapılmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Ancak Malatya Arslantepe'deki gibi merkezileşmiş ve hiyerarşik bir toplum yapısında görüldüğü gibi ürünlerin ve emeğin merkezden organize dağıtımı gibi bir sistemden politik ve ekonomik anlamda farklılık göstermektedir. Bu yönüyle Resuloğlu yerleşimindeki, kurumsallaşmamış basit bir yeniden dağıtım organizasyonu, Malatya-Arslantepe'deki gelişmiş bir dağıtım organizasyonu daha eşitlikçi, heterarşik bir toplumsal yapıda görülen prototipi olarak değerlendirilebilir.

Sosyal karmaşıklığın yerleşim yerlerinde yapılan kazılarla açıkça belirlenemediği durumlarda gömü uygulamaları ve ritüellerin yorumlanması önem kazanmaktadır. H. Wright'a göre, farklı bir sosyal statüye sahip bireylerin yaşamlarında sahip oldukları farklılıklar, öldükten

143 Frangipane 2019b: 49, 52.

144 D'Anna ve Guarino 2010: 198, Fig.IX.1/a-b, IX.2; Frangipane 2022: 97.

145 Restelli ve Frangipane 2020: 18-19

146 Restelli ve Frangipane 2020: 23-24.

147 Renette 2009: 92.

sonra mezarlarına da yansıtılmaktadır. Bu noktada Wright, mezarların buluntuları ya da yapı tarzlarındaki farklılaşmanın bu konuya dair ipucu olabileceğini belirtir¹⁴⁸. Ancak özellikle heterarşik yapıdaki topluluklarda “gömü uygulamalarında seçkin sınıfın statü göstergelerinin çeşitli yolları ve statü sembollerinin farklı kullanım şekilleri”nin olabileceği; her nesnenin her birey için aynı şeyi ifade etmeyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır¹⁴⁹. Söz konusu varsayımlar da dikkate alınarak, Resuloğlu mezarlarında; farklılaşan mezar tipleri, mezar seçimi ve hediyeleri, prestij ve statü objeleri ile ritüeller gibi sosyal davranışların herhangi bir mezardaki yoğunluğu ve söz konusu objelerin yoğun olarak ele geçtiği mezarlardaki bireylerin cinsiyet ve yaş grubu gibi bazı ölçütler dikkate alınarak sosyal karmaşıklıkla ilişkili bazı varsayımlar ortaya konabilir. Resuloğlu mezarlığında belirli bir alanın, belirli bir mezar tipine ya da yaş ve cinsiyetle ilişkili olarak belirli bir gruba ayrıldığını söylemek mümkün görülmemekle birlikte, sandık mezarların GDY’ye bakan kesimde, doğu yamaçta yoğunlaştığı görülmüştür. Anadolu’da sandık mezarlar buluntuların nitelik ve niceliğinden yola çıkılarak genellikle “seçkin”ler ile ilişkilendirilmektedir¹⁵⁰. Bu kesimdeki mezarların çoğu soyulmuş olmakla birlikte, diğer mezarlara göre daha büyük ve itinalı yapılmış olmalarından dolayı, T. Yıldırım bu mezarların varıl kesime ait olabileceğini ifade etmiştir¹⁵¹. Belirli mezar tiplerinde belirli yaş ve cinsiyet gruplarının yoğunlaştığını ya da belirli mezar tiplerinin tümüyle onlara ayrıldığını söylemek de güçtür. Örneğin, sandık mezarlara yetişkin kadın ve erkekler, çömlek mezarlara bebek ve çocuklar gömülmüş olması dolayısıyla ilk olarak mezar tipleri ile yaş grupları arasında bir ilişki var gibi gözükmeyle birlikte, küp ve toprak mezarlarda böyle bir ayrımın olmadığı görülmüş¹⁵² bununla birlikte hem çömlek hem de sandık mezarlarda yaş ve cinsiyet açısından genel kanıyı bozacak bazı istisnalar tespit edilmiştir¹⁵³. Mezar hediyelerinin nitelik ve niceliğinin yaşa ve cinsiyete ya

da mezar tiplerine bağlı olarak değiştiğini söylemek de güçtür (bkz. yukarıda). İstisnalar olmakla birlikte, nitelik ve nicelik olarak daha zengin mezar eşyaları genel olarak II. seviyenin küp ve taş sandık mezarlarında daha yoğun görülmektedir. Sandık mezarların çoğu soyulduğundan insitu korunan az sayıdaki örneğe göre çıkarım yapılabilmekteyse de bu mezarlarda gömülenlerin küp mezarlarda olduğu gibi daha zengin hediyeler barındırdığından şüphe yoktur. Ayrıca, taş sandık mezarların çoğunun soyulması bu mezarların nitelikli hediyeler barındırdığını da düşündürmektedir¹⁵⁴. Söz konusu mezarlarda metal kap kacaklar ile silahlar ve süs eşyaları daha fazla sayı ile temsil edilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi söz konusu metal eşyalardan bazıları; hammaddeleri, ustalık kriterleri ve üretim teknikleri dikkate alınarak prestij eşyaları olarak kabul edilmektedir. Mezar gelenekleri, ölü gömme adetleri ve mezar eşyaları üzerinden sosyal farklılığa vurgu yapan çalışmalarda, özellikle sandık mezarlar gibi belirli tipte mezarlarda asa başı gibi statü objelerinin varlığı ile prestij objelerinin yoğunluğu veya kurban merasimleri ile ölü yemeğini içeren ritüel uygulamaların bir arada bulunup bulunmaması dikkate alınmaktadır. Prestij simgesi eşyaların yanı sıra ritüeller gibi sosyal davranışlar da prestij unsuru olarak kabul edilebilir¹⁵⁵ ve sosyal karmaşıklıkla ilişkili bilgi verebilir. Alacahöyük’teki varıl kesimin mezarlarında belgelenen kurban töreni ve ölü yemeği ve sunusuna ilişkin bulgulara Resuloğlu’nda küp ve sandık mezarlarda rastlanmıştır¹⁵⁶. Ayrıca ölü yemeği ve sunusu ile ilgili olarak kapaklı ya da kapaksız kap kacaklar ele geçirilmiştir¹⁵⁷. Bu tip kaplar yakın çevrede Alacahöyük’ten bilinmektedir¹⁵⁸. Resuloğlu’nda söz konusu kurban ve ölü yemeği ritüelinin belgelendiği mezarlar, içerisinde ele geçen buluntular açısından diğer zengin mezarlardan farksızdır. Sığır ve bununla ilişkili ritüellerin, seçkinlerin “zenginlik” sembolleri olarak görülmesi¹⁵⁹ ve bu âdetin Resuloğlu’nda belirli mezarlarda tespit edilmesi, sahibinin varıllığıyla ilişkili olabilir. Ancak söz konusu

148 Wright 1994: 68.

149 Ş. Ünar ve A. Ünar 2021: 77-78.

150 Massa 2014: 86.

151 Yıldırım ve Ediz 2008: 444.

152 Yıldırım 2011a: 315.

153 Duyar ve Atamtürk 2011: 33-34; Atamtürk ve Duyar 2010: 314, Şek. 1.

154 Yıldırım ve İpek 2010: 22.

155 Sıklósı 2004: 8.

156 Koşay 1938: Lev. LXIII; Yıldırım ve Ediz 2008: 445.

157 Yıldırım ve İpek 2010: 26-27.

158 Özgüç 1948: 94.

159 Zimmermann ve Geniş 2011, [http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmermann328/\(28.12.2021\)](http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmermann328/(28.12.2021)); Arbuckle 2014: 277.

âdetin belgelendiği mezarlardaki bireylerin toplum içerisinde ayrıcalıklı bir statüye sahip olduğunu açıklamak için yeterli değildir. Ayrıca, Resuloğlu'nda ele geçen tek örnekle temsil edilen metal asa başı, yaşlı bir kadına ait bir küp mezarda bulunmuştur.¹⁶⁰ Asa başları sahibinin özel pozisyonuna vurgu yapan statü objeleri arasında değerlendirilmekle birlikte, söz konusu objenin bulunduğu kadın mezarındaki eşyalar, asa başı dışında mezar sahibinin topluluk içerisindeki statüsünü vurgulayacak şekilde, topluluğun geri kalanının mezar eşyalarından farklılık göstermemektedir. Bu anlamda Resuloğlu örneği söz konusu objelerin statü sembolleri olarak farklı kullanım şekillerini belgelemektedir. Bu sebeple söz konusu eşyalar her zaman sahibinin özel pozisyonuyla ilişkili olmayabilir. Ancak asa başının yaşlı bir kadının mezarında bulunması topluluk içerisinde yaş almış insanların saygınlığıyla da ilişkili olabilir. Nitekim bazı küp ya da sandık mezarın yanına bırakılan ve sadece yetişkinlere ait gövdesiz kafatasları,¹⁶¹ Resuloğlu topluluğunda ata kültürüyle ilgili bir inancın varlığını belgelemektedir. Özellikle daha egaliter, basit bir örgütlenme biçiminin görüldüğü topluluklarda elde edilen statü “yaş” ile ilişkili olabilir.¹⁶² Detaylandırılmış cenaze uygulamaları arasında değerlendirilen; kapak taşlarının arasına ya da mezarın içine madeni ya da pişmiş topraktan eşyaların özellikle bükülerek ya da parçalanarak bırakılması âdeti, yine küp ve sandık mezarlarda görülmektedir.¹⁶³ Bu adet Orta Kuzey Anadolu'daki Hatti mezarlarından da bilinmektedir.

Sonuç

Resuloğlu topluluğunun sosyo-ekonomik yapısı ile örgütlenme biçimi ve buna yön veren etkenler; doğal çevre, sosyo-kültürel yapının unsurları, üretim ve uzmanlaşma ve son olarak nüfustarım-üretim ve artı ürün ilişkisini ortaya koyan ekonomik göstergeler vasıtasıyla ele alınmıştır. Sosyo-kültürel yapının unsurlarının değerlendirildiği ilgili bölümde; özellikle yetişkin mezarlarında ön plana çıkan, ölü gömme gelenekleri ve uygulamalarında görülen farklılıkların topluluğun geri kalanında belirginlik kazanmadığı

anlaşılmıştır. Mevcut kanıtlar topluluk üyeleri arasında sosyal açıdan sınıfsal bir ayrımın olmadığını göstermektedir. Söz konusu bulgular daha ziyade daha eşitlikçi bir yaşam biçimine sahip topluluk üyelerinin, özellikle yaşa bağlı olarak ayrılmış, diğer deyişle saygınlık elde etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu çıkarım, topluluk üyeleri arasında kazanılmış bir statünün bulunmadığı anlamına gelmez. Mezarlık ve yerleşimdeki bulgular bunu tek başına açıklamaya yetmez. Öte yandan defin uygulamalarındaki bu farklılık, yerleşimde mimari yapılardaki farklılaşma ve yeniden dağıtıma ilişkin sınırlı kanıtlar ile örtüştüğünde topluluğun sosyal açıdan basit bir örgütlenme modelinin ötesine geçtiği açıktır. Dahası ekonomik göstergeler, Resuloğlu'nda nüfusun beslenmesinin ve tüketiminin ötesinde bir depolama faaliyeti gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca C14 analizlerinin sonuçları¹⁶⁴ bu sistemin uzun süre devam ettirildiğini göstermektedir. Depolama faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesi aynı zamanda başlı başına ciddi bir organizasyonun varlığını gerektirmektedir. Bu noktada sorgulanması gereken oldukça fazla miktardaki artı ürüne neden ihtiyaç duyulduğu ve bu sistemin kim ya da kimler tarafından organize edildiği, başka deyişle yerleşimcilerin sosyo-ekonomik, siyasi(!) anlamda nasıl örgütlendiğidir? Bu bağlamda öncelikle yerleşim düzeni ve mimari özellikler ve daha genel ifadeyle sosyo-kültürel yapı dikkate alındığında; Resuloğlu yerleşiminde, kuvvetle muhtemel birbirleri ile soy bağı olan akraba gruplarının(!)¹⁶⁵

164 Kısa 2014: 195-196; Dardeniz ve Yıldırım 2022: Tab 1, e0269189. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269189>.

165 Söz konusu çıkarım için bio-arkeolojik veriler eksiktir. Ancak arkeolojik açıdan söz konusu bağın tanımlanabileceğini öneren metodolojik çalışmalar mevcuttur; Teoriye göre, genellikle iç bölümlenelere sahip büyük konutlar (80 m²'den büyük) “matrilocal/anasoylu ikamet”e, küçük konutlar (43 m²'den az) ise “conjugal/evlilik ailesi” ne diğer deyişle karı-koca ve onların çocuklarından oluşan çekirdek aileye ek olarak; bir veya daha fazla birey ile onların biyolojik veya sosyal çocuk ya da çocukları arasındaki ilişkileri içeren ikamete işaret eder. Bir avlu etrafında düzenlenmiş “conjugal/evlilik ailesi”nin konutları, patrilocal/ataerki hanelere karşılık gelirken, dağınık/örüntüsüz kümelenmişlerse, kan bağı akrabalığı veya bilocal/iki taraflı; yani evli çiftin ana ya da baba tarafı ile ikametne karşılık gelmektedir. Geniş çapta dağılmış, kümelenmemiş “evlilik ailesi” konutları şeklindeki yerleşim düzeni “neolokalite/ayrı yerleşme”ye işaret etmektedir. Yerleşim ölççeğinde, bir odak açık

160 Yıldırım 2011a: 19.

161 Paylaştığı bilgi için Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'a teşekkür ederim; Ünar 2020: 536.

162 Feinman vd. 2000: 450.

163 Yıldırım 2011a: 17.

yaşadığı, ancak topluluk içerisinde belli bir aile grubu ya da gruplarının ön plana çıktığı bir sosyal düzenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu düzende ayrıca yeniden dağıtım görevini üstlenmiş bir yetkin kişi ya da kişilerin varlığı da mümkündür. Evlerin depo odalarında olasılıkla tohumluk ürünlerin depolandığı mühürlü ekin kapları vasıtasıyla, ihtiyaca yönelik basit bir yeniden dağıtım mekanizmasının işletildiği yönündeki düşüncemizi burada tekrar anımsamalıyız. Ancak burada yeniden dağıtımın, Malatya Arslantepe'deki merkezleşmiş ve kurumsallaşmış bir organizasyon biçiminden farklı olarak, topluluğun kendi içindeki ya da biri ya da birilerinin önderliğindeki basit bir sistem içerisinde

alanı veya ortak veya törensel bir yapıyı çevreleyen hanelerden oluşan, biçimsel olarak planlanmış veya önceden tasarlanmış yerleşim düzenleri unilineal/tek soylu gruplara karşılık gelirken, dağınık hanelerden oluşan örüntüsüz ve plansız yerleşim düzenleri bilateral/ikili yanlı-sınırlı yani ana ya da babanın akraba gruplarından oluşan bir yerleşim düzenine işaret eder. Arkeolojik olarak; düzenlenmiş yerleşim, mekânsal süreklilik, merkezi odak alanları ve fazla miktarda tarımsal artı ürünün “tek soylu” gruplara ve aynı zamanda mekânsal/uzamsal bölümlenmelerin de yakınlık/akrabalığa işaret edebileceği önerilmektedir. Souvatzi 2017: 176-182. Resuloğlu'ndaki konutların ortalama boyutları (20-60 m²) dikkate alındığında, haneler “ana yanı/soylu yerleşme” göstergeleri ile “baba yanı/soylu yerleşme” göstergeleri arasında yer almaktadır. Genellikle 4 ya da 5 odadan meydana gelen ve çoğunlukla farklı büyüklükte ve aynı ya da farklı yönlerde düzenlenmiş odalardan oluşan, bir-biri arasında geçişi bulunan ve mutfak uyuma alanı işlik gibi farklı birimlerden oluşan konutlar çekirdek ailenin ihtiyaçlarından daha fazlasına yetecek düzeyde ve teoride birbiriyle ilişkili birden fazla haneyi barındıran yerleşim düzeniyle uyumlu görülmektedir. Aynı zamanda merkezde yer alan bir kompleksin güneydoğu uzantısında ve odak noktasında yer alan bir meydanın çevresinde konumlanmış ve ihtiyaç doğrultusunda planlanmış ortak duvarlı konutlar ile malzeme dağılımları, mekânsal ilişkiler ve meydanlık alana açılan girişler unilineal/tek soylu gruplara işaret etmektedir. Konutlara ekleme ve çıkarmalar yapılmalarına karşın topluluğun birikiminin/servetinin saklandığı meydanlık alan her zaman ortak aktivite alanı olarak boş bırakılmıştır; mimari plan için bkz.; Dardeniz ve Yıldırım 2022: Fig. 4, e0269189. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269189>. Antropolojik araştırmalara göre, geniş aile örgütlenmelerinde hane halkı ya büyük tek bir evde ya birbirine bitişik inşa edilmiş kulübelerde ya da ortak bir avluya bakan odalarda ortak bir hayat sürerler; Erdentuğ 1980: 187. Buna göre, yerleşimde en yüksek noktada ve ana ekseninde düzenlenmiş, ortak duvarlarla birbirinden ayrılmış mekânlardan oluşan Resuloğlu GDY kompleksi geniş bir aileyi barındırıyor olabilir.

işletilmiş olması gerektiğinin altı çizilmelidir. Öte yandan kolektif bir çabanın yansıması olan ortak bir alandaki ürün stoklama biçimi güven ve dayanışmaya dayalı bir ekonomik işleyişle ilgili olmalıdır. Polanyi ekonomik olarak bu davranışsal durumu topluluk içindeki “karşılıklılık” ilkesiyle açıklamaktadır.¹⁶⁶ Bu sistem ayrıca topluluk içerisindeki bağı parçalamadan, ekonomik istikrarın kolektif çabayla sağlanmasını da mümkün kılan ve topluluğun daha egaliter sosyal örgütlenme biçimiyle de en uyumlu sistemdir. Katı bir şekilde ayrılmamış daha eşitlikçi bir yapıdaki Resuloğlu topluluğu üretim ve dağıtım düzenini aile/akraba bağı sayesinde “karşılıklılık” ilişkisine dayalı olarak sağlamış olmalıdır. Yeniden dağıtım mekanizması bu akraba örgütlenmesi içerisinde üretilen tüm artı değer, yetkin bir kişi ya da kişilerin elinde topluluğa yeniden dağıtılması yoluyla işletilmiş olmalıdır. Resuloğlu'ndaki bu sosyo-ekonomik model artı ürünü, maden veya diğer değerli nesnelere değiş-tokuş etmek için organize eden ve topluluğu bu yönde harekete geçiren, aile veya ailelerin olabileceğini düşündürmektedir. Topluluğun bu organizasyon biçimi Özlem Çevik'in (2007) tanımladığı; topluluğun bazı üyelerinin dikey olarak ayrıştığı, geri kalanının daha eşitlikçi olduğu, “merkezleşme” eğilimindeki bir toplumsal organizasyona¹⁶⁷ işaret etmektedir. Ayrıca bu tip akrabalık bağlarına dayalı sosyo-ekonomik düzen heterarşik toplum örgütlenmesi modeliyle¹⁶⁸ de oldukça uyumludur. Resuloğlu'ndaki yukarıda sıralanan tüm bu unsurlar, ekonomik faaliyetlerin topluluğun doğasına uygun olarak şekillendiğini göstermektedir. Nitekim Resuloğlu'nda uzman üretim faaliyetlerine yönelik kanıtların eksikliği ve ekonomik olarak ayrılmamış üretim faaliyetleri; topluluğun sosyal yapısı ile uyumlu bir görünüm çizmektedir. Resuloğlu'nda ekonomik uzmanlaşmaya yönelik kanıtlar bulunmamakla birlikte yerleşimde söz konusu uzmanları besleyebilecek “artı ürünün” varlığı, en azından bu sistemin işleyişinin mümkün olduğunu göstermektedir. Öte yandan Resuloğlu'ndaki artı ürünün yerleşimdeki uzmanlar için bulundurulmadığı ve çevresel baskılara karşı tedarigin çok üzerinde bir miktarı yansıttığı anlaşıldığından bu abartılı “artık değer” in diğer deyişle “servetin”, kırsal

¹⁶⁶ Polanyi 2010: 18-19.

¹⁶⁷ Çevik 2007: 137.

¹⁶⁸ Ehrenreich vd. 1995: 3-4; White 1995: 104-105.

toplulukların geime odaklanan ekonomik stratejisinin ötesinde bir birikimi yansıtmasının izahı nedir? Resuloğlu'nda özellikle diğer Hattı yerleşim ve mezarlıklarından bilinen zengin mezar eşyaları, Hattili "seçkin"lerin kullandıkları ve genellikle metal eşyalar ile ön plana çıkan prestij ürünlerini ya da daha ziyade bunların taklitlerini elde etme arzusunda bir topluluğa işaret etmektedir. Bu durum, Resuloğlu'nda uzmanlık ürünlerinin sayıca neden fazla olduğunu da açıklamaktadır. Bu bağlamda Resuloğlu'ndaki artı ürün, söz konusu prestij ve uzmanlık ürünlerinin tamamlanmış ya da yarı tamamlanmış halde elde edilmesinde bir sermaye ve/veya değiş tokuş aracı; diğer bir deyişle servetin biriktirilmesiyle ilişkili olmalıdır. Resuloğlu topluluğu üretime aktif katılımdan çok, olasılıkla bölgedeki kaynaklardan üretilmiş mamül ürünlerin sosyal ve ideolojik yönüyle ilgilenmiş görünmektedir. Resuloğlu'nun kırsal manzarası ile ters düşen hem mezar eşyalarında hem de tahılın stoklanmasında görülen "abartılı birikim", toplumsal geliřimlere¹⁶⁹ ayak uydurmaya çalışan ve belki de sosyal anlamda dönüşüme girmiş bir grubun gücünün "ideolojik" bir yansımaları olarak düşünülebilir. Refahın büyük oranda madencilik ve hammadde kaynakları üzerinde kontrol ile sağlandığı Orta-Kuzey Anadolu'da, madencilikle uğraşmadığı bilinen Resuloğlu topluluğunun halk mezarlarında zengin metal eşyalar ile temsili, bu ideolojinin önemli bir göstergesidir. Nitekim C. Bachhuber, Orta Kuzey Anadolu'nun pastoral manzarası içerisinde gelişen bu gerilimin, seçkin mezarlarına gerçek anlamdaki yansımalarına daha önce dikkat çekmiştir.¹⁷⁰ Kuzey Anadolu'daki mezarlıklarda özellikle metal eşyalar ile ön plana çıkan bu "abartılı birikim" aynı zamanda refah toplumlarında görülen "kurban ekonomileri"nin (sacrificial economy) ideolojik bir yansımasıdır.¹⁷¹

Resuloğlu yerleşimi ve mezarlığındaki bulgular, topluluk içerisinde sosyo-ekonomik ve belki politik anlamda bir değişimin meydana geldiğini göstermektedir (Fig.11). Resuloğlu sakinleri ilk olarak mezarlığın kuzeyinde yer alan yerleşimde

(MKY) ikamet etmiştir. Söz konusu yerleşim modeli, boyutu, mimarisi, mezar gelenekleri, ürün stoğu açısından çok daha mütevazı bir yaşam biçiminin izlerini taşımaktadır. MKY'yi bir sebeple terk eden Resuloğlu sakinleri yeni yerleşimlerine, hafirinin "varsıl bir kişi ya da ailenin ikamet ettiği"ni düşündüğü bir kompleks ve beraberinde bir sur duvarı inşa etmişlerdir. MKY'de ise bir seçkin ya da lider kişiyle ilişkilendirilebilecek herhangi bir mimari yapıya rastlanmamıştır. Öte yandan mühürlü depolama kaplarına da ilk kez ve sadece Güneydoğu yerleşiminde rastlanmaktadır. Nüfustaki, belirgin artış ve sosyo-ekonomik anlamda meydana gelen söz konusu değişimler C. B. Wesson'un da ifade ettiği gibi depolamanın "yeni sosyal ve politik uygulamaların geliştirilmesinde önemli bir rol oynaması"¹⁷² ile ilişkili olabilir mi? Sanırız, kuzeybatıdaki bir diğer yerleşimin kazılması durumunda mevcut kanıtların değişmemesi kaydıyla, Resuloğlu yerleşimi için bu konuda çok az kuşku vardır. Nitekim artı ürün elde etme ve depolama işlemini sistemli bir şekilde organize edebilen Resuloğlu topluluğunun yeni bir sosyo-ekonomik sürece girmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Teşekkür

Bu alışma 2020 yılında tamamlanan "Orta Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda Tahıl Depolamanın Işığında Ekonomik ve Siyasi rgtlenme" adlı doktora tezinden, ilgili bölümlerin içeriği düzenlenip, genişletilerek hazırlanmıştır. Çalışmanın ortaya çıkmasında Resuloğlu kazılarının; depolama birimlerini yakından inceleyebilmem ve bizzat çalışmam dolayısıyla önemli katkıları olmuştur. Çalışmada yer alan sayısal veri analizleri de tümüyle Resuloğlu kazılarındaki depolama tesisleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Resuloğlu kazılarının envanter, fotoğraf ve rapor gibi yazılı ve grsel verilerinin yer aldığı kazı arşivini paylaşan, Sayın hocam Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'ın çalışmamızın veri toplama, gözlem ve değerlendirme sürecine olan değerli katkılarını burada ayrıca belirtmeliyim. Kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

169 Bachhuber, özellikle güneydeki birtakım gelişimler sonucunda kentsel ve ticari "değer" sistemlerinin girişiyle, toplumda bir ideolojik gerilimin meydana geldiğini belirtmektedir; Bachhuber 2011: 169-171.

170 Bachhuber 2011: 169-171.

171 Wengrow 2011: 135; Bachhuber 2011.

172 Wesson 1999: 155.

Kaynakça

- ABBASOV 2005: R. Abbasov, "Taşkın Gözlemlenen Akarsuların Hidrolojisi (Kura Nehri Örneği)", *Ege Coğrafya Dergisi*, 14.1-2, 17-28.
- AKKERMANS 1993: P. M. M. G. Akkermans, *Villages in the Steppe-Late Neolithic Settlement and Subsistence in the Balikh Valley, Northern Syria*, Michigan.
- ALKİM vd. 1988: U. B. Alkım, H. Alkım, Ö. Bilgi, *İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)*, Ankara.
- ARBUCKLE 2014: B. S. Arbuttle, "The Rise of Cattle Cultures in Bronze Age Anatolia", *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies* 2.4, 277-297.
- ARIK 1937: R. O. Arık, "Alaca Höyük Hafriyatının İlk Neticeleri", *Belleten* 1.1, 222-270.
- ARIKAN 2018: B. Arıkan, "Çorum Delice Vadisi Arkeoloji, Jeoarkeoloji ve Tarih Öncesi Madencilik Yüzeysel Araştırması 2016 İlk Sonuçları", *Anadolu/Anatolia* 44, 25-36.
- ARIKAN ve YILDIRIM 2018: B. Arıkan, T. Yıldırım, "Paleoclimate, Geology, Geomorphology, and Middle Holocene Settlement Systems in the Delice Valley of North-Central Anatolia", *Journal of Field Archaeology* 43.8, 570-590.
- ARSEBÜK 1981: G. Arsebük, "Altınova'da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağı'nın Sonuna Kadar Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu", *IX. Türk Tarih Kongresi I*, 67-72.
- ATAMTÜRK ve DUYAR 2010: D. Atamtürk, İ. Duyar, "Resuloğlu (Uğurludağ, Çorum) İskeletlerinin Antropolojik Analizi", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 25, 311-328.
- ATICI 2005: L. Atıcı, "Centralized or Decentralized: The Mode of Pastoral Economy at Early Bronze Age Kaman Kalehöyük", *Anatolian Archaeological Studies* XIV, 119-127.
- BACHHUBER 2011: C. Bachhuber, "Negotiating Metal and the Metal Form in the Royal Tombs of Alacahöyük in North-Central Anatolia", In: T. C. Wilkinson, S. Sherratt, J. Bennet (Eds.) *Interweaving Worlds: Systemic Interactions in Eurasia, 7th to 1st Millennia BC*, Oxford, 158-174.
- BATES ve LEES 1977: D. G. Bates, S. H. Lees, "The Role of Exchange in Productive Specialization", *American Anthropologist* 79.4, 824-841.
- BECKMAN 1988, G. Beckman, "Herding and Herdsmen in Hittite Culture", E. Neu, C. Rüster (Eds.), *Documentum Asiae Minoris Antiquae, Festschrift für Heinrich Otten*, Wiesbaden, 33-44.
- BİLGİ 2014: Ö. Bilgi, "Haluk Perk Müzesi Gümüşhacıköy Koleksiyonu", *Haluk Perk Müzesi Koleksiyonundaki Anadolu İlk Tunç Çağ Toplu Buluntusu*, (Yay. H. Perk), İstanbul, 22-35.
- BIRCH-CHAPMAN vd. 2017: S. Birch-Chapman, E. L. Jenkins, F. Coward, M. Maltby, "Estimating Population Size, Density and Dynamics of Pre-Pottery Neolithic Villages in the Central and Southern Levant: An Analysis of Beidha, Southern Jordan", *Levant* 49, 1-23.
- BROSHI ve GOPHNA 1986: M. Broshi, R. Gophna, "Middle Bronze Age II Palestine: Its Settlements and Population", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 261, 73-90.
- BRYCE 2003: T. Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Çev. Müfit Günay), Ankara.
- BOSTOCK ve RILEY 1893: J. Bostock, H. T. Riley (Çev.), *The Natural History of Pliny, Book: XXXVI, (36.12)*, London.
- CHAMBERLAIN 2006: A. T. Chamberlain, *Demography in Archaeology*, Cambridge.
- CHILDE 2006: V. G. Childe, *Kendini Yaratan İnsan; İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi*, (Çev. Filiz Ofluoglu), İstanbul.
- ÇEVİK 2007: Ö. Çevik, "The Emergence of Different Social Systems in Early Bronze Age Anatolia: Urbanisation Versus Centralisation", *AntSt* 57, 131-140.
- D'ANNA ve PAOLO 2010: M. B. D'Anna, G. Paolo, "Continuity and changes in the elite food management during the 4th millennium BC. Arslantepe periods VII and VI A: a comparison", In M. Frangipane (ed.), *Economic Centralisation in Formative States. The Archaeological Reconstruction of the Economic System in 4th Millennium Arslantepe*, Roma: Sapienza Università di Roma, 193-204.
- DANTI 2000: M. D. Danti, *Early Bronze Age Settlement and Land Use in The Tell Es-Sweyhat Region, Syria*, (Unpublished Phd. Thesis), University of PENNSYLVANIA, PHILADELPHIA.
- DARDENİZ 2020: G. Dardeniz, "Why did the use of antimony-bearing alloys in Bronze Age Anatolia fall dormant after the Early Bronze Age?: A Case from Resuloğlu (Çorum, Turkey)", *PLoS ONE* 15.7, e0234563. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234563>
- DARDENİZ vd. 2018: G. Dardeniz, B. Arıkan, T. Yıldırım, E. Çiftçi. "The Ancient Metallurgy of The Delice Valley", *Heritage Turkey*, Vol. 8, 41.
- DARDENİZ vd. 2021: G. Dardeniz, T. Yıldırım, C. Yıldırım, E. Çiftçi, "Blue, green, and white faience bead production techniques in the Early Bronze Age Central Anatolian site of Resuloğlu (Turkey)", *Archaeometry* 63.2, 327-342.
- DARDENİZ ve YILDIRIM 2018: "Resuloğlu Erken Tunç Çağı Frit (?) ve Maden Buluntuları Üzerinde Arkeometrik Çalışmalar", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 33, 349-357.

- DARDENİZ ve YILDIRIM 2020: G. Dardeniz ve T. Yıldırım, “Resuloğlu (orum, Turkey) Updated: Preliminary Results of pXRF Analysis of Metal Artefacts from the Early Bronze Age Cemetery”, In: F. Kulakoğlu, C. Michel, G. ztrk (eds), *Integrative Approaches to the Archaeology and History of Kültepe-Kaneş, Subartu XLV*, Kültepe International Meetings 3 (Kültepe, 4–7 August 2017), Brepols: Belgium, 141-161.
- DARDENİZ 2020: G. Dardeniz, “Why did the use of antimony-bearing alloys in Bronze Age Anatolia fall dormant after the Early Bronze Age?: A Case from Resuloğlu (orum, Turkey)”. *PLoS ONE* 15(7): e0234563. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234563>
- DARDENİZ ve YILDIRIM 2020: G. Dardeniz ve T. Yıldırım, “Metal consumption of a middle-range society in the late 3rd millennium BC Anatolia: A new socioeconomic approach” *PLoS ONE* 17,6, (1-38) e0269189. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269189>.
- DEDEOĞLU 2010: F. Dedeoğlu, *Neolitik ağdan Erken Tunç ağ Sonuna Kadar Yukarı Menderes Havzası: Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Süreç, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- DEDEOĞLU 2014: F. Dedeoğlu, Yukarı Menderes Havzası Bölgesel Yerleşim Analizi: Erken Tunç ağda Sosyoekonomik rgtlenmedeki Değişim ve Dnşim Süreçleri, . Çevik, B. Erdoğu (Eds.), *Yerleşim Sistemleri ve Mekan Analizi*, Tematik Arkeoloji Serisi 1, İstanbul: Ege Yayınları, 19-42.
- DURU 2008: R. Duru, *M. 8000'den M. 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı*, İstanbul.
- DUYAR ve ATAMTÜRK 2011: İ. Duyar, D. Atamtürk, “Erken Tunç ağında Orta Anadolu'da l Gömme deti, Sağlık Yapısı ve Yaşam Biçimi: Resuloğlu rneği”, *1. orum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 29-42.
- DRING 2014: B. S. Dring, “Buildings That Warp Objects and Objects That Warp Buildings”, K. Rebay-Salisbury, A. Brysbaert, L. Foxhall (Eds.), *Knowledge Networks and Craft Traditions in the Ancient World: Material Crossovers*, London.
- EHRENREICH vd. 1995: R. M. Ehrenreich, C. L. Crumley, J. E. Levy (ed). “Heterarchy and the Analysis of Complex Societies, *Archeological Papers of the American Anthropological Association* 6.1, 1-5.
- ERDENTUĞ 1980: A. Erdentuğ, “eşitli İnsan Topuluklarında Aile Tipleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakltesi Antropoloji Dergisi* 12, 165-212.
- ERDOĞU vd. 2003: B. Erdoğu, M. zbaşaran, R. Erdoğu, J. Chapman, “Prehistoric Salt Exploitation in Tuz Gl, Central Anatolia: Preliminary İnceleme”, *Anatolia Antiqua* XI, 11-19.
- ERDOĞU ve FAZLIOĞLU 2006: B. Erdoğu, İ. Fazlioğlu, “The Central Anatolian Salt Project: A Preliminary Report on The 2004 and 2005 Surveys”, *Anatolia Antiqua* XIV, 189-203.
- ERDOĞU vd. 2007: B. Erdoğu, N. Kayacan, İ. Fazlioğlu, N. Ycel, “Material Engagement, Resources and New Discoveries in Central Anatolian Neolithic”, *Colloquium Anatolicum* VI, 85-96.
- FAIRBAIRN ve OMURA 2005: A. Fairbairn, S. Omura, “Archaeological İdentification and Significance of SAG (Agricultural Storage Pits) at Kaman Kalehyk, Central Anatolia”, *Anatolian Studies* 55, 15-23.
- FAIRBAIRN ve WRIGHT 2017: A. Fairbairn, N. J. Wright “Grinding, Burning and Trading at Kültepe: Archaeobotanical Evidence for Economic Differences between Settlements in Anatolia's Middle Bronze Age”, In: F. Kulakoğlu, G. Barjamovi, (Eds.), *Movement, Resources, Interaction: Proceedings of the 2nd Kültepe International Meeting, Kültepe, 26-30 July 2015*, Studies Dedicated to Klaas Veenhof, Subartu XXXIX, Turnhout, 9-27.
- FEINMAN 2000: G. M. Feinman, G. K. Lightfoot, S. Upham, “Political Hierarchies and Organizational Strategies in the Puebloan Southwest”, *American Antiquity* 65.3, 449-470.
- FLANNERY 1976: K. V. Flannery (Ed.), “The Village and Its Catchment Area”, *The Early Mesoamerican Village*, New York, 91-95.
- FRANGIPANE 2019a: M. Frangipane, “Arslantepe. The Rise and Development of A Political centre: From Temple to Palace to A Fortified Citadel Arslantepe/ Siyasi Merkezin Ykselişi ve Dşş: Tapınaktan Saraya Saraydan Surla evrili Bir Kente”, *1.Uluslararası Arslantepe Arkeoloji Sempozyumu* (4-6 Ekim 2018 / 4-6 October 2018 Malatya) *Bildirileri/I. International Archaeology Symposium Proceedings*, Malatya, 71-104.
- FRANGIPANE 2019b: M. Frangipane, “The secularization of power: A precocious birth and collapse of a palatial system at Arslantepe (Malatya, Turkey) in the 4th millennium BC”. In D. Wicke (Ed.), *Der Palastimantiken und islamischen Orient*, Colloquien der Deutschen Orient-Gesellschaft 9. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 57-75.
- FRANGIPANE 2022: M. Frangipane, “Archaeological Evidence of the Political Economy in Pre-State and Early State Societies in the Near East. Mesopotamia and Anatolia, Some Remarks and Comparisons”. In. M. Frangipane, M. Poettinger, B. Schefold (Eds.), *Ancient Economies in Comparative Perspective: Material Life, Institutions and Economic Thought*, 91-110.
- FRANKFORT 1950: H. Frankfort, “Town Planning in Ancient Mesopotamia”, *Town Planning Review* 21, 99-115.

- GÖL vd. 2018: C. Göl, A. Günlü, S. Ediş, A. Küçükdöngül, “Çorum-Osmancık-Emine Deresi ve Yan Dere Havzaları 1990-2014 Yılları Havza İslah Çalışmalarının Arazi Kullanım Türü/Arazi Örtüsüne Etkileri”, *Türkiye Ormanlık Dergisi* 19.2, 149-155.
- GÜNER vd. 2012: C. Güner, İ. Duyar, D. Atamtürk, V. Aliyev, “Resuloğlu İnsan İskeletlerinin Kimyasal Analizi”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 27, 347-361.
- HAMMER ve ARBUCKLE 2007: E. M. Hammer, B. S. Arbuttle, “10,000 Years of Pastoralism in Anatolia: A Review of Evidence for Variability in Pastoral Lifestyles”, *Nomadic Peoples*, 21.2, 214-267.
- HATİPOĞLU 2018: M. Hatipoğlu, “Çubuk Agat Taşı'nın (Agat (SiO₂) Türü) Süstaşı Özellikleri ve Çok Amaçlı Kullanımları”, *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 376-408.
- HILLMAN 1973: G. Hillman, “Agricultural Productivity and Past Population Potential at Asvan”, *Anatolian Studies* 23, 225-240.
- HOLE 1991: F. Hole, “Middle Khabur Settlement And Agriculture in The Ninevite 5 Period”, *Bulletin of the Canadian Society for Mesopotamian Studies Bulletin* 21, 17-29.
- HOPKINS 1996: H. L. Hopkins, “The Rise of Social Complexity in East Central Anatolia in the Early Bronze Age”, In: G. Bunnens (Ed.), *Cultural Interaction in The Ancient Near East*, Louvain, 17-26.
- KERNER 2001: S. Kerner, *Das Chalcolithicum in der Südlichen Levante, Die Entwicklung handwerklicher Spezialisierung und ihre Beziehung zu gesellschaftlicher Komplexität*, Orient-Archäologie 8, Rahden/Westf.
- KERNER 2010: S. Kerner, “Craft Specialisation and its Relation with Social Organisation in the Late 6th to Early 4th Millennium BCE of the Southern Levant”, *Paléorient*, 36.1, 179-198.
- KISA 2014: A. Kısa, *Resuloğlu Mezarlığı Eski Tunç Çağı Seramiği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KOLAĞASIOĞLU 1973: D. Kolağasıoğlu, *Cumhuriyetin 50. Yılında Çorum 1973 İl Yıllığı*, Ankara.
- KONTANI vd. 2014: R. Kontani, H. Sudo, Y. Yamaguchi, Y. S. Hayakawa, T. Odaka, “An Archaeological Survey in The Vicinity of Kültepe, Kayseri Province, Turkey”, In: L. Atıcı, F. Kulakoğlu, G. Barjamovic, A. Fairbairn (Eds.), *Current Research at Kültepe-Kanesh: An Interdisciplinary and Integrative Approach to Trade Networks, Internationalism, and Identity*, Boston, 95-106.
- KORFMANN 1983: M. Korfmann, *Demircihöyük: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978, Band I: Architektur, Stratigraphie und Befunde*, Mainz.
- KORKMAZ 2003: Ş. Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KOŞAY 1938: H. Z. Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, Ankara.
- KOŞAY 1951: H. Z. Koşay, *Alaca-höyük: Anadolu'nun Etnografya ve Folklorına Dair Malzeme/Das Dorf Alaca-Höyük, Materialien zur Ethnographie und Volkskunde von Anatolien*, Ankara.
- KOŞAY ve AKOK 1950: H. Z. Koşay, M. Akok, *Amasya Mahmatlar Köyü Definesi*, *Belleten*, XIV.55, 481-485.
- KUIJPERS 2017: M. H. G. Kuijpers, “The Bronze Age, a World of Specialists? Metalworking from the Perspective of Skill and Material Specialization”, *European Journal of Archaeology*, 21.4, 550-571.
- KURTZ 2011: D. V. Kurtz, “The Evolution of Social Organization”, *Social Evolution & History* 10.2, 1-48.
- MASSA 2014: M. Massa, “Early Bronze Age Burial Customs on the Central Anatolian Plateau: a view from Demircihöyük-Sarıket”, *Anatolian Studies* 64, 73-93.
- MATTHEWS 2007: R. Matthews, “An Area for Cultural Contact: Paphlagonia (North-Central Turkey) through Prehistory”, *Anatolian Studies* 57, 25-34.
- MEISSNER 1912: B. Meissner, “Woher haben die Assyrer Silber bezogen?”, *Orientalistische Literaturzeitung*, 15.4, 145-150.
- MÜLLER-KARPE 1994: A. Müller-Karpe, *Altanatolisches Metallhandwerk*, Neumünster.
- NISSEN ve ADAMS 1972: H. J. Nissen, R. Adams, *The Uruk Countryside: The Natural Setting of Urban Societies*, Chicago.
- ODTÜ 1965: *Yassıhöyük Bir Köy İncelemesi*, Ankara.
- ÖKSE 2016: T. Ökse, “Yukarı Dicle Havzası Tunç ve Demir Çağları Kırsal Yerleşimlerinde Nüfus Hesabı Üzerine Bir Uygulama”, *TÜBA-AR* 19, 47-67.
- ÖZ 2014: E. Öz, *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık*, Ankara.
- ÖZGÜÇ 1948: T. Özgüç, *Ön Tarih'te Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
- ÖZGÜÇ 1963: T. Özgüç: “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi”, *Anadolu/Anatolia* VII, 23-49.
- ÖZGÜÇ 1978: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, Ankara.
- ÖZGÜÇ ve AKOK 1958: T. Özgüç, M. Akok, *Horoztepe: Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri/An Early Bronze Age Settlement and Cemetery*, Ankara.

- ÖZKAN 2011: S. Özkan, “Eski Anadolu’da Kuvars Taşı İşlemeciliği”, A. Öztan, ř. Dönmez (Ed.), *Karadeniz’den Fırat’a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi’ye Armağan Yazılar*, Ankara, 263-276.
- ÖZTÜRK 1999: A. Öztürk, “Kuraklığın Kışlık Buğdayın Gelişmesi ve Verimine Etkisi”, *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 23, 531-540.
- ÖZTÜRK 2019: G. Öztürk, *Yeni Kazılar Işığında MÖ. 3. Binyıl’ın Sonunda ve MÖ. 2. Binyıl’ın Başında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- PAULETTE 2015: T. Paulette, *Grain Storage and The Moral Economy in Mesopotamia*, (Unpublished Phd. Thesis), The University of Chicago, Chicago.
- POLANYI 2010: K. Polanyi, *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (ev. A. Buğra), İstanbul.
- REEVES 2003: L. C. Reeves, *Aegean and Anatolian Bronze Age Metal Vessels: a Social Perspective*, Volume I: Text, (Unpublished Phd. Thesis), Institute of Archaeology, University of London, London.
- RENETTE 2009: S. Renette, “A Reassessment of the Round Buildings in the Hamrin Valley (Central Iraq) during the Early 3rd Millennium BC”, *Palorient*, 35.2, 79-98.
- RESTELLI ve FRANGIPANE 2022: F. Bolossi Restelli ve M. Frangipane, “Malatya, Arslantepe’de, Son Kalkolitik Dnem’de Kamusal Alan ve zel Alan/ Lo spazio pubblico e lo spazio privato nel Tardo Calcolitico ad Arslantepe”, *Lo spazio pubblico, lo spazio privato/Kamusal Alan, zel Alan*, XI Convegno sul Contributo italiano a scavi, ricerche e studi nelle missioni archeologiche in Turchia/ XI. Türkiye’deki Arkeolojik alışmalara Eğitim, Araştırma ve Kazı’da İtalya Katkısı Sempozyumu (Kasım-Aralık 2020, Malatya) Bildirileri, İstanbul: İstanbul İtalyan Kültür Merkezi Yayınları, 13-30.
- REYNOLDS 1974: P. J. Reynolds, “Experimental Iron Age Storage Pits: an İnterim Report”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 40, 118-131.
- SCHACHNER 2012: A. Schachner, “Orta Anadolu’da Coğrafya ve Ekonomi: Hititlerin Bıçak Sırtındaki İmparatorluğu”, *Colloquium Anatolicum* XI, 25-54.
- SCHACHNER 2014: A. Schachner “Hitit Baskenti Hattusa’nın Yakın Cevresiyle İlişkisi”, *4. orum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, orum, 11-44.
- SCHACHT 1981: R. M. Schacht, “Estimating Past Population Trends”, *Annual Review of Anthropology* 10, 119-140.
- SEEHER 2000: J. Seeher, “Getreidelagerung in Unterirdischen Groşspeichern: Zur Methode und ihrer Anwendung im 2. Jahrtausend V. Chr. Am Beispiel Der Befunde in Hattusa”, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* XLII.2, 261-301.
- SEEHER 2015: J. Seeher, “Hitit Krallarının Ambarları: Devlet Hazinesi ve G Kaynağı olarak Tahıl Depolama”, *Colloquium Anatolicum* 14, 180-195.
- SERVICE 1975: E. R. Service, *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution*, New York.
- SIKLSİ 2004: Z. Sıklsı, “Prestige Goods in The Neolithic of The Carpathian Basin Material Manifestations of Social Differentiation”, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 55.1-2, 1-62.
- SİPAHİ ve YILDIRIM 1998: T. Sipahi, T. Yıldırım, “1996 Yılı orum Bölgesi Yüzey Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* XV.2, 19-40.
- SİPAHİ ve YILDIRIM 2004: T. Sipahi, T. Yıldırım, “2002 Yılı orum ve ankırı İlleri Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 21.2, 305-314.
- SOUVATZI 2017: S. Souvatzi, “Kinship and Social Archaeology”, *Cross-Cultural Research*, Vol. 51.2, 172-195.
- SÖNMEZ 2014: İ. Sönmez, “Bozkır Formasyonunda Globerit-Halit Birlikteliği (Pliyosen, ankırı-Çorum Havzası, Orta Anadolu, Türkiye)”, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 149, 153-175.
- SÜEL 1989: M. Süel, “Balıbağı/1988 Kurtarma Kazısı”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 28, 145-164.
- TAINTER 1988: J. A. Tainter, *The Collapse of Complex Societies*, (New Studies in Archaeology), Cambridge.
- TEMİZER 1954: R. Temizer, “Kayapınar Höyüğü Buluntuları”, *Bellekten* XVIII.70, 317-330.
- TEZCAN 1960: B. Tezcan, “Yeni Horoztepe Buluntuları”, *Anadolu/Anatolia* V, 13-28.
- TOKER ve ÖZTÜRK 1992: A. Toker ve J. Öztürk, *Museum of Anatolian Civilizations - Metal Vessels*, Ankara.
- TÜTÜNCÜLER 2006: . Tütüncüler, “Çorum-Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlığı’nda Kumaş Kullanımına İlişkin Yeni Bulgular”, *Anadolu/Anatolia* 30, 137-148.
- ÜNAR 2020: A. nar, *Orta Anadolu’da Erken Tunç Çağı’nda Tahıl Depolamanın Işığında Ekonomik ve Siyasal rgtlenme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ÜNAR ve A.ÜNAR 2021: ř. nar, A. nar, “Orta-Kuzey Anadolu Erken Tunç Çağı l Gömme Geleneklerine Yeni Bir Bakış”, L. G. Gökçek, E. Yıldırım, O. Pekşen (Ed.), *Anadolu’nun Eski ağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, İstanbul, 37-97.
- VITA-FINZI 1978: C. Vita-Finzi, *Archaeological Sites in their Setting*, London.
- VOIGT 1977: M. M. Voigt, “The Subsistence Economy of a Sixth Millennium Village in the Ushnu-Solduz Valley”, L. D. Levine, T. C. Young (Eds.), *Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia*, Malibu, 307-346.

- WATSON 1979: P. J. Watson, *Archaeological Ethnography in Western Iran*, Arizona.
- WENGROW 2011: D. Wengrow, "Archival, and Sacrificial, Economies in Bronze Age Eurasia: an Interactionist Approach to the Hoarding of Metals", In: T. C. Wilkinson, S. Sherratt, J. Bennet (Eds.), *Interweaving Worlds: Systemic Interactions in Eurasia, 7th to 1st Millennia BC*, Oxford, 135-144.
- WESSON 1999: C. B. Wesson, "Chiefly Power and Food Storage in Southeastern North America", *Food Technology in its Social Context: Production, Processing and Storage*, *World Archaeology* 31.1, 145-164.
- WESTENHOLZ 1997: J. G. Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, Eisenbrauns.
- WHITE 1995: J. C. White, "Incorporating Heterarchy into Theory on Socio-political Development: The Case from Southeast Asia", *Archeological Papers of the American Anthropological Association* 6.1, 101-123.
- WILKINSON 1994: T. J. Wilkinson, "The Structure and Dynamics of Dry-Farming States in Upper Mesopotamia", *Current Anthropology* 35.5, 483-520.
- WOSSINK 2009: A. Wossink, *Challenging Climate Change: Competition and cooperation among pastoralists and agriculturalists in northern Mesopotamia (c. 3000-1600 BC)*, Leiden.
- WRIGHT 1994: H. T. Wright, "Prestate Political Formations", In: G. Stein, M. Rothman (Eds.), *Chiefdoms and Early States in the Near East: The Organizational Dyanamics of Complexity*, Monographs in World Archaeology 18, Madison, 67-84.
- YAKAR 1985: J. Yakar, "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia: Part II", *Anatolian Studies* 35, 25-38.
- YALÇIN vd. 2018: Ü. Yalçın, G. Yalçın, H. Ekmen, Ö. İpek, "Derekutuğun Eski Maden İşletmeleri ve Madenci Yerleşmesi 2016 Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 39.3, 573-596.
- YALÇIN ve G. YALÇIN 2019: Ü. Yalçın, G. Yalçın, "Derekutuğun Tarihöncesi Madenci Çıraları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 47.2, 116-129.
- YENER 1995: K. A. Yener, "Early Bronze Age Tin Processing at Göltepe and Kestel, Turkey", In: J. M. Sasson, J. Baines, G. Beckman, K. S. Rubinson, (Eds.), *Civilizations of the Ancient Near East III*, New York, 1519-1521.
- YENER vd. 2015: K. A. Yener, F. Kulakoğlu, E. Yazgan, R. Kontani, Y. S. Hayakawa, J. W. Lehner, G. Dardeniz, G. Öztürk, M. Johnson, E. Kaptan, A. Hacı, "New Tin Mines and Production Sites Near Kültepe in Turkey: A Third-Millennium BC Highland Production Model", *Antiquity* 89.345, 596-612.
- YILDIRIM 2006: T. Yıldırım, "An Early Bronze Age Cemetery at Resuloğlu, Near Uğurludağ, Çorum, A Preliminary Report of the Archaeological Work Carried Out Between Years 2003-2005", *Anatolia Antiqua* XIV, 1-14.
- YILDIRIM 2011a: T. Yıldırım, "Resuloğlu Kazısı ve Anadolu Arkeolojisine Katkıları", 1. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 11-28.
- YILDIRIM 2011b: T. Yıldırım, "Resuloğlu Mezarlığında Ele Geçen Bir Grup Sap Delikli Balta", A. Öztan, Ş. Dönmez (Ed.), *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar*, Ankara, 457- 470.
- YILDIRIM 2012a: T. Yıldırım, "Resuloğlu 2011 Yılı Çalışmaları", 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 33-44.
- Yıldırım 2012b: T. Yıldırım, "Hitit Öncesi Anadolu'nun Yerli Halkı Hattiler", *Aktüel Arkeoloji* 26, İstanbul, 54-61.
- YILDIRIM 2013: T. Yıldırım, "Resuloğlu 2012 Yılı Çalışmaları", 3. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 11-18.
- YILDIRIM 2017: T. Yıldırım, "2017 Yılı Resuloğlu Kazıları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü 2017 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları*, *Anadolu/Anatolia* 43, 220-221.
- YILDIRIM ve EDİZ 2005: T. Yıldırım, İ. Ediz, "2003 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 26.2, 193-202.
- YILDIRIM ve EDİZ 2006: T. Yıldırım, İ. Ediz, "2004 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27.2, 57-64.
- YILDIRIM ve EDİZ 2007: T. Yıldırım, İ. Ediz, "2005 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 28.2, 211-222.
- YILDIRIM ve EDİZ 2008: T. Yıldırım, İ. Ediz, "2006 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29.2, 443-454.
- YILDIRIM ve İPEK 2010: T. Yıldırım ve Ö. İpek, "2008 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 31.3, 21-36.
- YILDIRIM ve İPEK 2011: T. Yıldırım ve Ö. İpek, "2009 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32.3, 348-358.
- YILDIRIM ve SİPAHİ 2011: T. Yıldırım, T. Sipahi, "2009 Yılı Çankırı ve Çorum Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28, 39-54.
- YILDIRIM ve KISA 2015: T. Yıldırım, A. Kısa, "Çorum/ Resuloğlu 2014 Yılı Kazıları", 5. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 97-104.
- YILDIRIM vd. 2018: T. Yıldırım, B. Arıkan, A. Ünar, "Resuloğlu 2016 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 39.3, 355-364.

- YİĞİT 2000: T. Yiğit, Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Dergisi*, 40.3-4, 13-28.
- YOUNG 1972: T. C. Young, "Population Densities and Early Mesopotamian Urbanism", P. J. Ucko, R. Tringham, G. W. Dimbleby (Eds.), *Man, Settlement and Urbanism*, London, 827-842.
- ZIMMERMANN 2006: T. Zimmermann, "Kalınkaya-A Chalcolitic-Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Northern Central Anatolia First Preliminary Report: The Burial Evidence", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı XIX*, 271-311.
- ZIMMERMANN 2008: T. Zimmermann, "Ceremonial Maceheads in Bronze Age Asia Minor and their Cultural Significance", *Anatolia/Anadolu Ek Dizi 2*, III ve IV. Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Ankara, 341-353.
- ZIMMERMANN ve YILDIRIM 2007: T. Zimmermann, T. Yıldırım, "Land or Plenty? - New archaeometric insights into Central Anatolian Early Bronze Age metal consumption in funeral contexts", *Antiquity* 81.314, 1-7.
- ZIMMERMANN vd. 2009: T. Zimmermann, T. Yıldırım, L. Özen, A. Zararsız, "All that glitters is not gold, nor all that sparkles silver" - Fresh Archaeometrical Data for Central Anatolian Early Bronze Age Metalwork", *Antiquity* 8.321: <http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmerman314>.
- ZIMMERMANN ve GENİŞ 2011: T. Zimmermann, E. Geniş, "Pastoralist Pride: A Footnote on Symbols, Cattle and Community in Third-Millennium BC Northern Central Anatolia", *Antiquity*, 85.328, <http://www.antiquity.ac.uk/projgall/zimmermann328/>.
- ZOUCK 1974: N. P. Zouck, *Turned and Hand-Carved Alabaster from Gordion*, (Unpublished Phd. Thesis), University of Pennsylvania, Philadelphia.

Makale Gönderim Tarihi: 12.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2022

ASLI ÜNAR

Orcid ID: 0000-0002-4722-0604

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakóltesi Arkeoloji Bölümü,

Burdur/TÜRKİYE

asliunar@mehmetakif.edu.tr

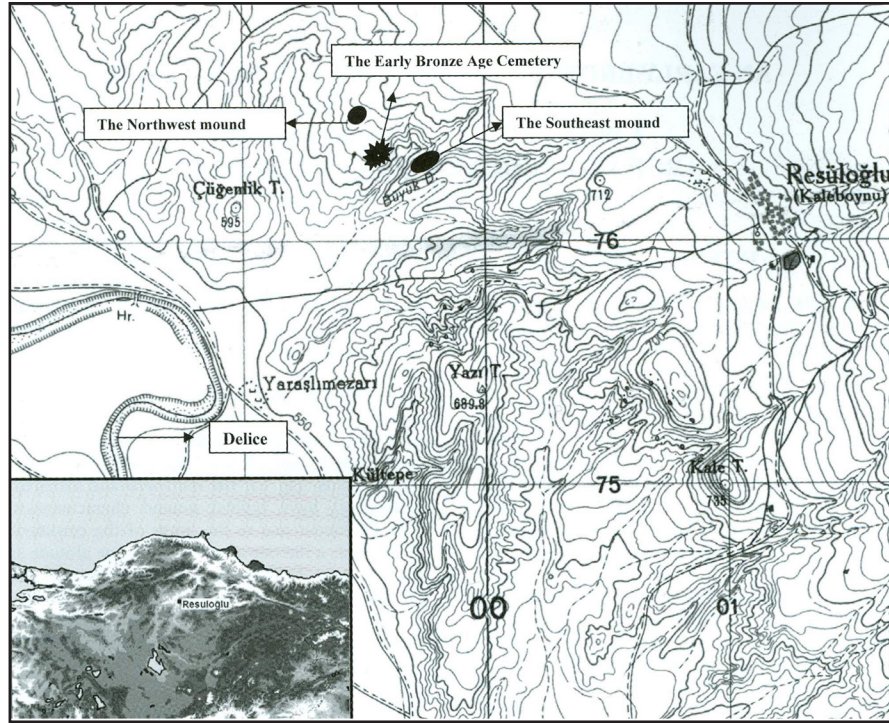

Fig. 1. Resuloğlu Yerleşimleri ve Mezarlığının konumu (Yıldırım 2006: Fig. 1)

	MEZOPOTAMYA	ANADOLU	RESULOĞLU			
	DÖNEM	DÖNEM	Mezarlık	B Alanı	Güneydoğu Höyüğü	Kuzeybatı Höyüğü
ya. M.Ö. 2750-2600	İŞİN- LARSA	ORTA TUNÇ CAĞINA GEÇİŞ ya. (2000)	^	^		
	III. UR	ERKEN TUNÇ CAĞI III ya. (2500/ 2400-2050/2000)	1	Ia	II	I
	POST AKAD		2	Ib		
ya. M.Ö. 2950-2750	AKAD	ERKEN TUNÇ CAĞI II ya. (2700- 2500)	3	II		II
	ER HANEDAN		↓			
	II	ERKEN TUNÇ CAĞI I ya. 3000- 2700				
	I					
	↑	ERKEN TUNÇ CAĞI I / GEÇ KALKOLİTİK ÇAĞ				
	CEMDET NASR					
	URUK					

Fig. 2. Resuloğlu Yerleşimleri ve Mezarlığının kronolojisi (Kısa 2014: Tab. 4)

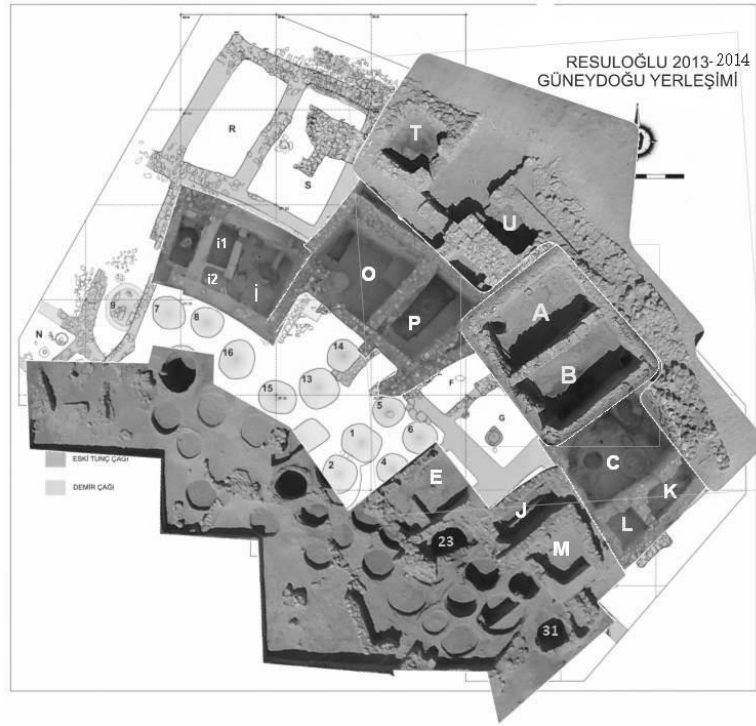

Fig. 3. Güneydoğu Yerleşimi tahıl siloları (Yıldırım ve Kısa 2015: Res. 1).

Fig. 4. Güneydoğu Yerleşimi güney siloları (Yıldırım vd. 2018: 364, Res. 5).

Silo No.	Öçüler	Yükseklik h.	Ağız Yarı Çap (r)	Dip Yarı Çap (R)	Hacim	Toplam Kapasite 1 m ³ = 800 kg
1	200x220	2.15	1.00	1.10	7.45	5.960
2	180x195	1.25	0.90	0.97	3.43	2.744
3	172x180	2.17	0.86	0.90	5.28	4.224
4	178x185	1.80	0.89	0.92	4.63	3.704
5	181x174	1.90	0.91	0.87	4.72	3.776
6	180x190	1.75	0.90	0.95	4.71	3.768
7	163x170	1.55	0.82	0.85	3.40	2.720
8	155x180	0.85	0.78	0.90	1.89	1.512
9	195x200	1.60	0.98	1.00	4.93	3.944
10	204x183	1.50	1.02	0.92	4.44	3.552
11	155x120	1.80	0.78	0.60	2.71	2.168
12	202x210	1.97	1.01	1.05	6.57	5.256
13	210x228	2.25	1.05	1.14	8.48	6.784
14	183x190	1.45	0.92	0.95	3.98	3.184
15	220x225	2.61	1.10	1.13	10.19	8.152
16	217x220	1.80	1.09	1.10	6.78	5.424
17	170x165	1.50	0.85	0.83	3.33	2.664
18	190x196	1.50	0.95	0.98	4.39	3.512
19	192x195	1.50	0.96	0.98	4.34	3.472
20	170x165	1.50	0.85	0.83	3.33	2.664
21	168x160	1.50	0.84	0.80	3.17	2.536
22	145x150	1.50	0.73	0.75	2.58	2.064
23	235x240	2.38	1.18	1.20	10.59	8.472
24	197x195	1.50	0.99	0.98	4.57	3.656
25	153x176	1.50	0.77	0.88	3.21	2.568
26	260x270	2.50	1.30	1.35	13.79	11.032
27	187x190	1.06	0.94	0.95	4.49	3.592
28	175x180	1.50	0.88	0.90	3.73	2.984
29	165x178	1.50	0.83	0.89	3.49	2.792
30	157x160	1.50	0.79	0.80	2.98	2.384
31	202x175	2.01	1.01	1.05	6.70	5.360
32	204x210	1.50	1.02	1.05	5.05	4.040
33	200x210	1.89	1.00	1.05	6.24	4.992
34	172x181	2.14	0.86	0.91	5.27	4.216
35	133x122	1.50	0.67	0.61	1.93	1.544
36	157x159	1.50	0.79	0.80	2.98	2.384
37	278x280	1.50	1.39	1.40	9.17	7.336
38	228x230	1.50	1.14	1.15	6.18	4.944
39	194x177	1.50	0.97	0.89	4.08	3.264
40	50x61 (Kup Silo)	0.92	0.25	0.31	0.23	1.84
41	175x178	0.77	0.88	0.89	1.89	1.512
42	103x103	0.97	0.52	0.52	0.82	656
43	168x195	1.80	0.84	0.98	4.69	3.752
44	238x214	1.72	1.19	1.07	6.91	5.528
45	146x152	1.05	0.73	0.76	1.83	1.464
46	153x152	1.03	0.77	0.76	1.89	1.512
47	145x131	2.28	0.73	0.66	3.46	2.768
48	145x166	2.30	0.77	0.83	4.63	3.704
49	181x190	1.71	0.91	0.95	4.65	3.720
50	148x143	1.17	0.74	0.72	1.96	1.568
51						
52						
53	177x160	1.26	0.89	0.80	2.83	2.264
54	128x127	1.09	0.64	0.64	1.40	1.120
55	175x225	2.38	0.58	1.13	5.65	4.520
56	172x189	1.97	0.86	0.95	5.07	4.056
57	131x140	0.70	0.66	0.70	1.02	816
58	166x155	1.10	0.83	0.73	2.10	1.680
59	150x132	1.23	0.75	0.66	1.92	1.536
60	177x242	2.10	0.89	1.21	7.33	5.864
61	0.89x0.99	0.45	0.45	0.50	0.32	256
62	188x150	2.39	0.94	0.75	5.38	4.304
63	163x175	1.50	0.82	0.88	3.41	2.728
64	180x200	1.50	0.90	1.00	4.26	3.408
65	160x78	0.95	0.80	0.39	1.10	8.80
					Toplam (Hacim)	273.93
					Toplam (Kapasite)	219.144

Fig. 5. Resuloğlu GDY’de açığa çıkarılan siloların hacim ve kapasiteleri.

GEÇİMLİK & ÜRETİM FAZLASI DEPOLAMA			
BUĞDAY			
Silo No.	Hacim	Buğday (Temizlenmiş)	TOPLAM KAPASİTE
23 R= 1.20 r= 1.18 h=2.38 1/3 πh(r ² +R ² +rR)	10.59 m ³	1 m ³ = 800 kg (Korfmann'a göre)	8,472 kg
23	10.59 m ³	1 m ³ = 770 kg (Rosen'e göre)	8,154 kg
23	10.59 m ³	1 lt. =0.7713 gr. (Akkermans'a göre)	8.168 kg
1-63	273.93 m ³	1 m ³ = 800 kg (Korfmann'a göre)	219.144 kg
ARPA			
Silo No.	Hacim	Arpa (Temizlenmiş)	TOPLAM KAPASİTE
23 R= 1.20 r= 1.18 h=2.38 1/3 πh(r ² +R ² +rR)	10.59 m ³	1 m ³ = 444.4- 934.6 kg Hole, Reynolds ve Paluette'ye göre	4,706-9,897 kg
1-63			121,734-256,015 kg

Fig. 6. Etnoarkeolojik çalışmalara göre belirlenen buğday ve arpa değerleri ve Resuloğlu silolarının söz konusu değerlere göre hacim ve kapasite hesabı (Referans için bkz. metin içindeki dipnotlar).

ALAN (M ²)	ÖNERİ	KONUT	KİŞİ SAYISI (HER BİR KONUT İÇİN)	TOPLAM NÜFUS
YERLEŞİMİN KAPLADIĞI ALAN DİKKATE ALINARAK YAPILAN NÜFUS				
5000 m ² (0.5 ha)	200-250 kişi/1 hektar	x	x	100-125 kişi
5000 m ²	100-150	x	x	50-75 kişi
KAPALI KONUT ALANI YÜZ ÖLÇÜMÜ VE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN YAŞAM ALANI				
5000 m ² (0.5 ha)	Her bir konut ve bağlantıları için 70-80 m ²	~ 62	5 kişi	310 kişi
502 m ² domestik yaşam alanı	2-5 m ² kişi başına düşen yaşam alanı	20-50 konut	5 kişi	100-251 kişi
KONUT SAYISI VE ORTALAMA ÇEKİRDEK AİLE NÜFUSU				
5000 m ²	Çekirdek ailedeki birey sayısı	15	5-8 6.2 kişi (Tereke defterlerindeki ortalama çocuk ve anne-baba)	75-120 kişi 93 kişi
UYUMA ALANINA GÖRE NÜFUS HESAPLAMASI				
5000 m ²	1 döşek 3 m ² 1 döşek 2 erişkin /3-4 çocuk	219 m ² uyuma alanı		146 kişi

Fig. 7. Nüfus analizlerine göre Resuloğlu Güneydoğu yerleşimi nüfus hesabı (Referans için bkz. metin içindeki dipnotlar).

ÖNGÖRÜLEN YAKLAŞIK AYLIK VE YILLIK BUĞDAY TÜKETİM MİKTARLARI			
KİŞİ SAYISI	ÖLÇÜ (AYLIK)		ÖLÇÜ (YILLIK)
1	1'ER ŞİMDUM (VS26, 118 numaralı belge, Kültepe)	30 lt BUĞDAY	360 lt BUĞDAY
~ 100/+ -		3000 lt	36.000 lt
1	Hillman	~ 27 lt	320 lt
1	Wilkinson	~ 21 lt	250 lt
~ 100/+ -		2100-2700 lt	25.200-32.400 lt
DEPO KAPASİTESİ			
63 SİLO (273.93 m ³)	219. 144 kg (Buğday)	Diğer silolar (kazısına başlanmayan) ve hane içi artı ürün hesaplanmaksızın	

Fig. 8. Resuloğlu GDY'de öngörülen yaklaşık aylık ve yıllık buğday tüketim miktarları ve silo kapasitelerinin karşılaştırması (Referans için bkz. metin içindeki dipnotlar).

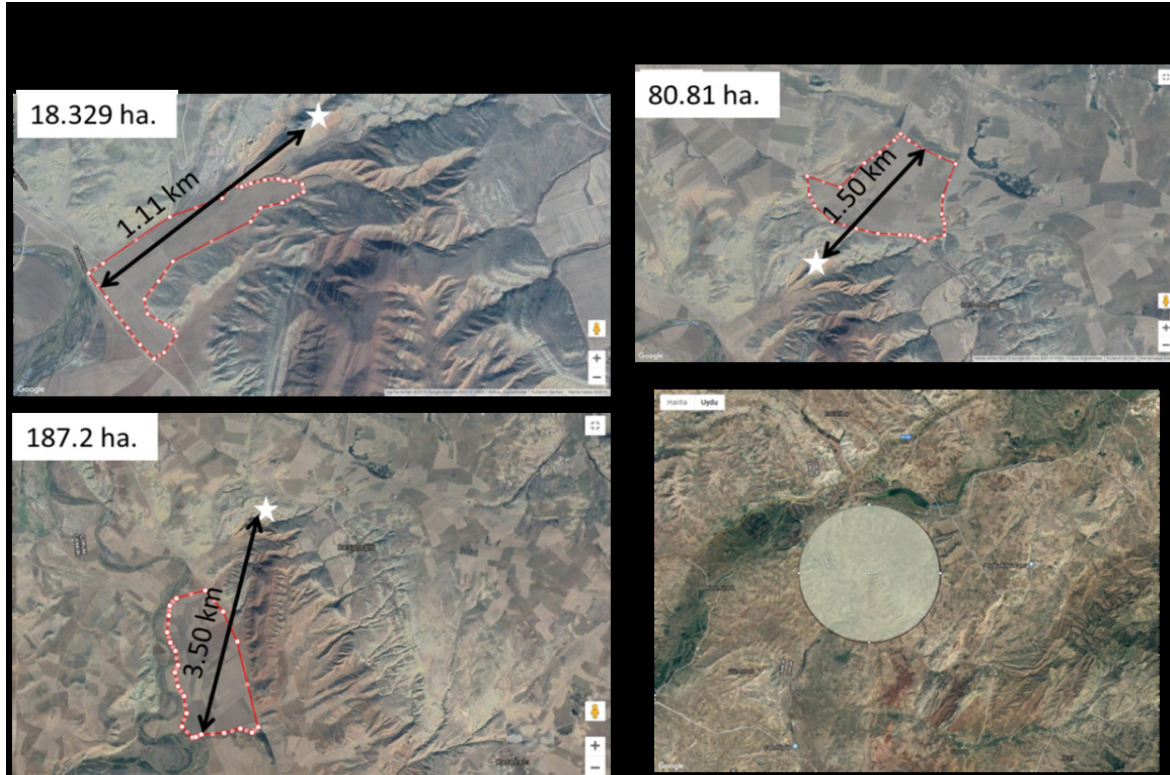

Fig. 9. Resuloğlu çevresindeki art alan ve nüfusu besleyebilmek için mevcut tarımsal kullanım alanı (<https://www.google.com.tr/maps/dir/Resulo%C4%9Flu> adresinden alınmıştır)

NÜFUS-TARIMSAL ALAN-VERİM						
Kişi Sayısı	Gerekli Tarımsal Alan (Nadas, ürün kaybı, tohumluk ayrılması gibi etkenleri gözeterek)		Nüfusu Besleyebilmek İçin Gerekli Tarım Arazisi ~ 100/+ - Kişi	Kaynak	Resuloğlu Çevresindeki Mevcut Tarım Arazisi (En Fazla 4 km'lik Alan İçerisinde)	
1 Kişi	2.2 Hektar (0.5+1.7)		220 Hektar	Hillman (Aşvan Bölgesi Verileri) Verim: 630 Kg/Ha	~ 290 Hektar	
1 Kişi	1 Hektar (0.25+0.75)		100 Hektar	Tarımsal Verim Dikkate Alınarak Verim: 1500kg./ha.	~ 290 Hektar	
Hektar Başına Öngörülen Tarımsal Verim						
Ürün Cinsi	Ürünün Ekildiği Dönüm	Alınan Hasılat (Kile Ölçeğinde)		Hektar Başına Toplam Verim	Kaynak	Resuloğlu Çevresindeki Arazilerden Alınan Toplam Verim
		1 Dönümden	Genelinden			
Buğday	126.000	6 Kile	756000	1500 Kg	Osmanlı Dönemi Temettüat defterleri	~ 435.000 Kg

Fig. 10. Resuloğlu GDY nüfusu beslemek için gerekli olan tarımsal alan-verim karşılaştırması (Referans için bkz. metin içindeki dipnotlar).

	MKY (2. Yapı katı) ilk yerleşim	GDY (II. yapı katı) sonraki yerleşim
Yerleşim Modeli ve Boyutu	Yerleşim boyutu küçük, Sur yok, Ekonomik birimler ayrışmamış, Az sayıda nüfus.	Yerleşim boyutu daha büyük, Sur duvarı inşa edilmiş, Ekonomik birimler (depo yapıları, tahıl işliğı vb) ayrışmaya başlamış, Nüfus artmış.
Mimari	Seçkin ya da bir lider ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir mimari yapıya rastlanmamış, Genellikle tek katlı, az odalı daha küçük evler ve daha zayıf temel ve duvarlar, bağımsız konutlar, Zayıf mimari öğeler	Varsıl bir kişi ya da ailenin ikamet ettiği düşünölen bir kompleks ve beraberinde bir sur duvarı, Kalabalık ve daha zengin ailelerin yaşadığı daha büyük, dayanıklı ve mimari öğeler açısından daha zengin ortak duvarlı konutlar.
Ölü Gömme Gelenekleri ve Ritüelleri	Ölülerini genellikle yerleşim içinde ve dışında yer alan daha mütevazi mezarlara gömen MKY'deki II. kat sakinlerinin cenaze merasimleri henüz detaylandırılmış uygulamalardan yoksun.	Ölüler tümüyle yerleşim dışına gömülmüş, Cenaze törenleri ve defin işlemleri sırasında özel gömme uygulamaları ve ritüellerinde belirgin bir artış söz konusu; Prestij objelerini de içeren zengin mezar eşyaları, çok daha zengin bir topluluğun yansımalarını barındırmakta, Prestijle ilişkili ölü yemeğı ve sunusuna ilişkin ritüeller ile eşyaların mezarlara kırılıp, bükölüp ya da parçalanıp bırakılmasını içeren uygulamalar, nitelik ve nicelik olarak daha zengin mezar hediyeleri, daha çeşitli mezar tipleri gibi daha zengin ölü gömme uygulamaları, Mezarlarda metal eşyalar ile ön plana çıkan "abartılı birikim".
Ekonomik Göstergeler	Hane ölçeğinde küçük çaplı üretim aktiviteleri, Hane ölçeğinde depolama.	İlk kez ve sadece Güneydoğu yerleşiminde rastlanan mühürlü depolama kapları, Büyük çaplı merkezi depolama, Daha yoğun tarımsal üretim, Hane ölçeğinde yoğun üretim faaliyetleri (Çanak çömlek, dokuma, taş ve kemik alet ve eşya vb.)
Sosyal Göstergeler	Mühür kullanımı çok az Prestij ürünleri çok az Çark yerleşimin sonunda kullanılmaya başlıyor.	Daha yoğun mühür kullanımı, Prestij ürünlerinin daha yoğun kullanımı, Refah toplumlarının bir özelliğı olarak metallerin mezarlara gömülmesi, Daha yoğun çark kullanımı.

Fig. 11. Resuloğlu MK ve GD Yerleşimlerinin (ETÇ II Sonu-ETÇ III) sosyoekonomik göstergeleri. (Referans için bkz. metin içindeki dipnotlar).

Konya Karahöyük Asur Ticaret Kolonileri Çağı Fayans Eserleri

[THE FAIENCE ARTIFACTS FROM THE ASSYRIAN TRADE COLONIES PERIOD
IN KARAHÖYÜK, KONYA]

Sevgi GÜRDAL - Ali OZAN

Anahtar Kelimeler

Konya Karahöyük, Konya Ovası, Orta Anadolu, Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Fayans.

Keywords

Konya Karahöyük, Konya Plain, Central Anatolia, Assyrian Trade Colonies Period, Faience.

ÖZET

Konya Karahöyük'ün MÖ II. binyılın ilk çeyreğinde Asur ile Anadolu arasında kurulan ticaret ağı içerisinde önemli bir istasyon olduğu kabul edilmektedir. Arkeolojik kazılar Erken Tunç Çağı'ndan itibaren iskân edilen höyüğün I-IV. tabakalarının MÖ II. binyılın ilk çeyreğine tarihlendiğini göstermiştir. Konu edilen döneme tarihlenen tabakalarda çok sayıda nitelikli buluntular ortaya çıkartılmıştır. Bu buluntular arasında aynı zamanda bu makalenin de konusunu oluşturan fayans eserler de bulunmaktadır. İç Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı yerleşimlerinde ortaya çıkartılmış fayans eserlerin kalıplarının henüz bulunmamış olması, geniş bir yayılım alanına sahip olmaları dikkate alınarak birden fazla merkezde üretilmiş olabilecekleri öne sürülmüştür. Bu makalenin konusunu oluşturan boncuk, kulpsuz fincan formunda kaplar, çıplak tanrıça figürinleri, tavşan figürini ve Omega (Ω) baskı yüzeyli damga mühürlerden oluşan fayans eserlerin tamamı Karahöyük'ün Geç Koloni Çağı sonu - Eski Hitit Çağı başına tarihlenen I. tabakasında açığa çıkartılmıştır. Karahöyük'te bulunan çıplak tanrıça ve tavşan figürinlerinin benzerlerine Orta Anadolu merkezlerinde de rastlanmıştır. Omega (Ω) baskı yüzeyli damga mühürler ise hem İç Batı Anadolu merkezlerinde hem Orta Anadolu hem de Mezopotamya'da geniş bir alanda görülmektedir. Bu eserler tipolojik olarak bir standartta sahipken Karahöyük fayans fincanları ünik buluntular olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABSTRACT

It has been acknowledged that Konya-Karahöyük was an important station in the trading network established between Assyria and Anatolia in the first quarter of the 2nd millennium BC. Archaeological excavations show that the layers I-IV of the mound, which began being populated in the Early Bronze Age, are dated to the first quarter of the 2nd millennium BC. A good number of qualitative finds were discovered on the strata dated to the aforementioned period. These finds include, amongst others, the faience artifacts that comprise the subject matter of this article. Considering the fact that the moulds belonging to the faience objects unearthed in the settlements of the Assyrian Trade Colonies Period in Central Anatolia have not been found yet, that their dispersion range is extensive it was suggested that they might have been produced in more than one centre. Comprising the subject matter of this article, all of the faience works composed of beads, containers in the form of handleless cups, naked goddess figurines, rabbit figurines, and stamp seals with Omega (Ω) impressed surfaces were unearthed in the layer I of Karahöyük, dated around the end of the Late Colony Period and the beginning of the Old Hittite Period. Artifacts similar to the naked goddess and rabbit figurines of Karahöyük were also found in Central Anatolian centres. As for the stamp seals with Omega (Ω) impressed surfaces found in Karahöyük, they were widely seen in not only Inner Western Anatolian and Central Anatolian Centres, but also a large territory in Mesopotamia. While these artifacts display a typological standard, the faience cups of Karahöyük appear to be unique finds. adornment, amulets or accessories for garments. Based on comparative analysis, the 47 jewellery items in Diyarbakır Museum examined here are dated to the Early and Middle Iron Age.

Giriş

Fayans, camısı olarak tanımlanan yapay maddeler arasında yer alan ve daha sonra cam teknolojisinin gelişmesine de önyak olan sentetik maddeler arasında değerlendirilmektedir. Üretim teknolojisi ilk kez MÖ 4. binyılda keşfedilmiş sonraki binyıllarda kullanımı ve üretilen eser çeşidi artarak gelişmiştir. Fayansın ilk olarak Yakındoğu ve çevresinde kullanıldığı kabul edilmektedir. Anadolu'da bu bölgeler arasında yer almakta, İç Anadolu yerleşimlerinde MÖ 3. binyıldan başlayarak fayans eserlere rastlanmaktadır. MÖ 3. binyılda olduğu gibi MÖ 2. binyıl İç Anadolu yerleşimlerinin erken evrelerinden başlayarak fayans eserler karşımıza çıkmaktadır. Bu tür eserlerin karşımıza çıktığı yerleşimler arasında fayans buluntuları ile dikkat çeken yerlerden biri de Konya Karahöyük'tür.

Konya Karahöyük Erken Tunç Çağı ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'nun en büyük merkezleri arasında yer almaktadır. Konya İli, Meram İlçesi merkezinde, Konya-Seydişehir yolu üzerinde bulunmaktadır ve 500 x 600 metre ölçülerinde oval bir görünüme sahiptir. Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in başkanlığında ilk kazı çalışmalarına 1953 yılında başlanmış, 1959 ve 1967-1970 yıllarında ara verilerek 1992 yılına kadar sürdürülmüştür.¹

Konya Karahöyük'te arkeolojik kazılar neticesinde 27 tabaka tespit edilmiş höyüğün ilk dört tabakası (I-IV) Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na diğer 23 (V-XXVII) tabakası ise Erken Tunç Çağı'na tarihlenmiştir. Farklı bilim adamları tarafından kazı sonuçları değerlendirilmiş ve stratigrafiye dair çeşitli öneriler getirilmiştir. Sedat Alp tabaka II ve III'ü MÖ 2. binin ilk çeyreğinin başlarına, I. tabakayı mühür ve mühür baskılarını dikkate alarak MÖ 1750 civarına tarihlendirmiştir.² Mellink I-III tabakalarını Orta Tunç Çağı'na tarihlendirmiş, I. tabakanın Kaniş Karum Ib tabakası ile çağdaş olduğunu savunmuştur.³ Boehmer Karahöyük mühürleri üzerinde yaptığı değerlendirmeler sonucunda özellikle Omega (Ω) baskılı mühürler ile silindir mühürleri dikkate

olarak I. tabakayı Sedat Alp'in önerdiği tarihten 50 yıl sonrasına yani MÖ 1700'e (Eski Hitit Dönemine) çekmektedir.⁴

Höyüğün farklı alanlarında I. tabakada yapılan kazı çalışmaları neticesinde birbirine paralel uzanan ve bunları dik kesen caddeler bu caddelere açılan taş temeller üzerine kerpiç duvarlı çok defa sıva ve hatta badanaları ile birlikte büyük ölçüde korunagelmüş yan yana ve sırt sırta düzenlenmiş birkaç odadan oluşan özel evler tespit edilmiştir. Bazı evlerde tespit edilen merdiven basamaklarından iki katlı binaların da varlığı anlaşılmaktadır.⁵ Ayrıca Karahöyük'te şimdiye kadar saray olarak tanımlanan tek yapı, höyüğün zirvesinin kuzeyinde tespit edilmiştir. Yapının kuzey kısmı tahrip olmuş ve korunan güney kısmı, kuvvetli taş temeller üzerine kalınlığı 1 metreyi bulan duvarlarla inşa edilmiş, iki katlı, merkezi bir salon ile onun etrafında gruplanmış olan küçük odalardan oluşmaktadır.⁶

Yukarıda kısaca konu edilen mimari yapılardan ve yapıların açıldığı caddelerden çok sayıda farklı türde buluntular tespit edilmiştir. Bunlar fayans, pişmiş toprak, metal, kemik, ve taş gibi metaryallerden yapılmış, yerleşimde günlük yaşam, üretim ve tüketim faaliyetleri, ticaret ile çevre bölgeler ile ilişkiler ve diğer konular hakkında bir çok değerlendirmenin yapılmasını mümkün kılmıştır. Bu buluntular arasında ise fayans eserler önemli bir buluntu grubu olarak öne çıkmaktadır.

Bu makalenin konusunu Karahöyük'te bulunan söz konusu fayans eserler oluşturmaktadır. Günümüze kadar Karahöyük fayans eserleri içerisinde Omega (Ω) baskı yüzeyli mühürler hariç tutulur ise herhangi bir değerlendirme ve çalışma yapılmamıştır. Bu makalede kazı çalışmaları esnasında tamamı I. tabakada tespit edilen fayans buluntular değerlendirilecektir. Makalenin hazırlanması esnasında eserler üzerinde arkeometrik analizler henüz yapılamamıştır. Bu nedenle makalede daha çok arkeolojik kazılardan ve çağdaş yerleşimlerden elde edilen sonuçlar üzerinden bir değerlendirme ve tartışma yürütülmüştür.

1 Alp 1994: <http://www.ttk.gov.tr>.

2 Alp 1994: 258.

3 Mellink 1965: 122, 119.

4 Boehmer 1989: 40, 43; Boehmer 1996: 17-22.

5 Alp 1989: 275-277.

6 Alp 1994: 13.

Fayans, Fayans Üretim Teknolojisi ve İlk Fayans Buluntular

Soda bakımından zengin fayans her biri nihai nesnede hala kendi kimliğini koruyan, çok ince öğütülmüş kristal kuvars tanelerinden oluşan gözenekli yapıya sahiptir. Fayans hiçbir zaman tamamen eritilmemiştir. Bileşenleri yeterince ısıtılarak erimeleri veya küçülmeleri sağlanmış, soğuduğunda ise tanecikli hamur elde edilmiştir ve hamur çoğunlukla beyazdır. Yüzeyleri cam-sı bir sır ile kaplanmıştır. Sır genellikle mavi ya da yeşil şeffaf renkli olmakla birlikte mor şeffaf, beyaz, sarı ve kırmızı opak sırlar da mevcuttur.⁷ Başlangıçta ana renklendirici sırasıyla bakır ve manganez üreten turkuaz ve siyah sırlardır. Daha sonra 1500'lerde cam üretimindeki artışla birlikte sır renkleri kobalt mavisi, manganez moru ve kurşun antimonat sarısı içerecek şekilde genişletilmiştir.⁸

İç Anadolu'da da fayans buluntuların kökeni ve üretim teknikleri üzerine yapılan arkeometrik çalışmalar kapsamında analiz edilen Acemhöyük fayans buluntuları üzerinde bakırın mavi, manganezin siyah renk için kullanıldığı tespit edilmiştir.⁹ Cam, fayans ve mavi frit (Mısır Mavisi) sırlama yöntemleri ve renklendirme teknikleriyle MÖ II. binyıl sonrasında daha yaygın hale gelmiştir.¹⁰

Roma Dönemi'ne kadar üretimi devam eden fayans ilk olarak MÖ 4. binyılda Mısır ve Yakın Doğu'da üretilmiştir.¹¹ Anadolu için ise şimdiye kadar tespit edilmiş en erken fayans örnekleri Sirt Başur Höyük¹² Erken Tunç Çağı I mezarlarında bulunan çok sayıda mavi, beyaz ve yeşilimsi renklerde boncuklardır. Bunlar silisin ısıtılması ile üretilen erken örnekleri oluşturmaktadır. Basit formlar, disk veya fıçı şekilli boncuklardan oluşmaktadır.¹³

Orta Anadolu'da fayans buluntular daha ziyade boncuk olarak Erken Tunç Çağı mezarlarında

karşımıza çıkmaktadır.¹⁴ Çorum Resuloğlu mezarlığında frit, fayans, akik, deniz kabuğu, altın, gümüş, bakır ve bakır alaşımli boncuklar *in situ* olarak bir arada bulunmuştur.¹⁵ Resuloğlu boncuklarının benzerleri Çorum Alacahöyük ve Kalınkaya-Toptaştepe'de mezar hediyesi olarak bulunmuştur. Ayrıca bir örnek de Acemhöyük'te ortaya çıkarılmıştır. Batı Anadolu'da da MÖ III. binyılda fayans üretimi veya ticaretinin yapıldığına dair çeşitli kanıtlar karşımıza çıkmaktadır. Troya III'te fayans topuz başı ve fayans boncuk,¹⁶ Seyitömer Höyük'ün Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen tabakasında fayans boncuklar, kuş biçimli amulet ve fayans mühürler dikkat çekici buluntulardır.¹⁷

Konya Karahöyük Fayans Buluntuları

Konya Karahöyük temelleri MÖ III. binyıla kadar geriye giden Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret ağının içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Bu döneme ait eserler içerisinde herhangi bir fayans eser bulunmamaktadır. Bunun nedeni Erken Tunç Çağı tabakalarının dar alanlarda kazılmış olması ya da fayansın kırılğan yapısından dolayı günümüze kadar korunamamış ya da tespit edilememiş olması olabilir. Diğer yandan MÖ II. binyılın ilk çeyreğinde Asur ile Anadolu arasında kurulan uzun mesafe ticaret ağında önemli bir yere sahip olan Karahöyük'te Kaniş Karum'u II. tabakası ile çağdaş tabakalarında da fayans buluntu tespit edilememiştir. Kazılar esnasında bulunan Karahöyük fayans eserlerinin tamamı Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son safhasına tarihlenen I. tabakada bulunmuş boncuk kap, figürin ve damga mühürlerden oluşmaktadır. Fayans eserlerin çoğunluğu mekân içlerinde, az sayıda örnek ise çöp çukurlarında tespit edilmiştir.

Boncuklar

Fayans boncuklar diğer merkezlerde olduğu gibi Konya Karahöyük'te de fayans eserler içerisinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunlar tek ya da boncuk dizini olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak hamurları krem ve gri renklidir; sırları siyah, yeşil, mavi-yeşil (Mısır Mavisi), mor renklerinde ve çok az korunabilmiştir.

7 Brill 1970: 114-115.

8 Tite vd. 2007: 1568.

9 Dardeniz ve Öztan 2020: 863.

10 Lamberg ve Karlovsky 1997: 93.

11 Tite vd.2007: 1568.

12 Sağlamtimur ve Ozan 2014: 514-529; Sağlamtimur vd. 2020: 436-444.

13 Baysal ve Sağlamtimur 2019: 76, Şek. 5.

14 Dardeniz ve Öztan 2020: 844.

15 Yıldırım 2006: 11, Fig. 18; Dardeniz ve Yıldırım: 352-354.

16 Sazcı 1999: 11-13

17 Bilgin vd. 2015: 146-147, Fig.160-161.

Tipolojik olarak baktığımızda boncuklar, kürevi gövdeli, ip deliğine paralel dikey dilimli küre gövdeli, pul şeklinde, hurma çekirdeği formunda, silindir gövdeli, yıldız şeklinde gövdeli olarak standart şekillerdedir. V açması 4 numaralı odada bulunmuş Mısır mavisi renkli halka şeklinde gövdeli (Fig. 3/1), aynı açmada 23 numaralı odada bulunmuş yeşilimsi gri renkli pul şeklinde gövdeli (Fig. 3/2), Y açmasında çöp çukurunda bulunmuş yine gri renkli iki örnekten biri yuvarlak, biri oval skarebe benzeri formda üzeri kaplumbağa sırtını andırır tarzda bezemeli (Fig. 3/3), X açmasında 14 numaralı odada bulunmuş açık yeşil renkte hurma çekirdeği formunda (Fig. 3/4), O açmasında açık gri renkli altı dilimli kürevi ortası ip delikli (Fig. 3/5) boncuklar tek olarak bulunmuş boncuklara örnek teşkil etmektedir. Bunların dışında toplu halde bulunarak ipe dizilmiş örnekler de görülmektedir.

Boncuk dizileri içerisinde fayans boncuklar bazen çeşitli taşlardan oluşan boncuklarla birlikte bulunmuştur. İlk örnek X açmasında (Fig. 2) 1 numaralı odada bulunmuş 11 adet boncuk tanesinden oluşmaktadır ve boncukları farklı büyüklüklerde ve farklı formlarda kürevi, dilimli kürevi ve silindirik gövdeli boncuklardan oluşmaktadır. Krem ve gri renkte hamurlu olup bazılarının üzerinde siyah lekeler görülmektedir (Fig. 3/6). V açmasının 34 numaralı odasında bulunmuş içinde taş ve akik boncukların da bulunduğu başka bir kolye ya da bileklik içerisinde, yine küre, dilimli küre, pul, silindirik gövdeli ve yıldız şeklinde metal boncukların taklidi olan bir örnek dikkat çekmektedir. Birinin hamuru yeşilimsi gri, diğer örneklerin hamuru ise gridir. Üçünün üzerinde siyah boya görülmektedir (Fig. 3/7).

X açmasının 8 numaralı odasında bulunan tamamı fayans boncuk tanelerinden oluşan bir kolye 74 cm uzunluğundadır. Siyah, beyaz, gri, bej, yeşilimsi sarı ve mor renkte farklı formlarda boncuklardan meydana gelmektedir. Dizin küre gövdeli, dilimli küre gövdeli, silindirik gövdeli, pul şekilli, uzun boğumlu makara biçimli ve üçlü silindir şeklinde boncuklardan oluşmaktadır. Üzerlerindeki siyah, mor, yeşil boya kalıntılarından boncukların farklı renklerde boyandığı anlaşılmaktadır (Fig. 3/8).

Fayans boncuklar MÖ II. binyılda Konya Karahöyük dışında Kaniş Karum II. kat mezarlarında

ölü hediyesi olarak¹⁸ bulunmuştur. Karum'un Ib ve Ia tabakalarında ise boncuk veya amulet olarak kullanılmış tavşan, boğa, aslan, koyun, damga mühür ve çıplak kadın şeklinde fayans objeler bulunmuştur.¹⁹ Alişar²⁰ ve Acemhöyük Arıbaş Mezarlığında ölü hediyesi olarak farklı formlarda çok sayıda örnek tespit edilmiştir.²¹ Acemhöyük'de yalnızca kolye olarak değil kumaşa aplike olarak bulunmuş örnekler de mevcuttur.²² Mellink, Gordion mezarlarında bulunan kolyelerin Arıbaş Mezarlığında bulunanlarla aynı olduğunu söylemektedir.²³ Mezar hediyesi olarak Yanarlar²⁴ ve Çavlum'da²⁵ da bulunmuştur.

Kaplar

Karahöyük fayans buluntuları içerisinde belki de Anadolu'da bulunmuş en güzel örnekleri oluşturan üç adet küçük kap dikkate değerdir. Bu kapların üçü de kulpsuz fincan formundadır. Bunlar yükseklikleri 5,5 cm'yi geçmeyen özel ritüel kaplardır.

İlk örneğin ağız çapı 4,5 cm olup silindirik gövdelidir ve 3 cm çapında 1 cm yüksekliğinde bir dibe sahiptir. C açmasında 16 numaralı oda içerisinde bulunmuştur. Gri renkli zemin üzerine siyah renkli boya ile gövdenin alt ve üst kısmına yatay ve belli aralıklarla gövdeye dikey şerit bezeme yapılmıştır (Fig. 4/1a-b).

İkinci örnek aslan başı şeklinde yapılmış bir fincanın parçasıdır. X açmasında hurma çekirdeği gövdeli boncuğun da bulunduğu 14 numaralı oda içerisinde tespit edilmiştir. Mevcut yüksekliği 5,4 cm'dir. Açık yeşilimsi gri renkli hamurlu olup üzerinde mor boya astar bulunmaktadır. Dış yüzeyinde mor renk üzerine detaylar siyah boya ile yapılmıştır ve iç kısmı siyah renklidir. Aslanın burnu kabartma şeklinde yapılmıştır. Burnunun iki tarafında siyah boya ile bıyıkları ve çenenin alt kısmında uzunlamasına çekilmiş siyah çizgiler görülmektedir. Fincanın dip kısmı düz olup, büyük bir bölümü kırık ve eksiktir. (Fig. 4/2a-c).

18 Özgüç ve T. Özgüç 1953: Lev. LVII/610- 612.

19 Özgüç T. 1986a: 35, Lev.76/1-7.

20 OIP 29, 284-285, Fig. 309/e1477,e1105, e438.

21 Dardeniz ve Öztan 2020: 853, Res. 4-12.

22 Dardeniz ve Öztan 2020: 865, Res. 11.

23 Mellink 1956.

24 Emre 1978: 49, Lev. XLII/4,7.

25 Bilgen 2005: 30 vd, Lev. LXXXVII.

Bu fincanın rengi de dikkat çekicidir. Anadolu'da diğer merkezlerde bulunan fayans eserlerde mor renk kullanılmamıştır. Karahöyük'te 74 cm'lik kolye içerisinde bulunan boncukların bazılarının üzerinde de mor boya kalıntıları görülmektedir (Fig. 3/8).

İlk örnekle aynı odada bulunmuş üçüncü örnek üzerinde insan yüzü tasvir edilmiş üç ayaklı küçük bir fincandır. Yüksekliği 4,5 cm, genişliği 4,5 cm'dir. Patlak iri gözlü, büyük burunlu, ince hat şeklinde yapılmış dudaklı ve dolgun çenelidir. Gri zemin üzerinde siyah boya izleri görülmektedir. Üzerinde yer yer mavimsi sır da seçilebilmektedir (Fig. 5/a-d). İnsan yüzlü kaplar Konya Ovası'nda Neolitik Dönem'den itibaren bilinmektedir.²⁶ Koloni Çağı'nda pişmiş toprak insan biçimli kap hem Karahöyük hem de Kaniş Karum'da görülmektedir. İnsan biçimli, insan başı biçimli ve insan kabartmalarıyla süslü üç farklı versiyonlu Kaniş Karum II ve Ib katı tabakalarında karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Ancak fayans insan ve hayvan biçimli kap örneği henüz Karahöyük dışındaki merkezlerde tespit edilmemiştir.

Genel olarak fayans kaplar çok yaygın olmakla birlikte Kaniş Karum Ib katında²⁸ vazo formunda örneklerle karşımıza çıkmaktadır.²⁹ Ayrıca Achemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda üzeri geometrik bezemeli ancak geçirdiği yangından dolayı yüzeyi kırmızıya dönmüş bir örnek³⁰ ile Alişar Höyük'de³¹ ve Alalah'ın VII. tabaka sarayında fayans vazo parçası bulunmuştur.³²

Figürinler

Konya Karahöyük'te fayanstan yapılmış üç çıplak tanrıça bir de tavşan figürini bulunmaktadır. Ayakta ayaklarını birleştirmiş çıplak tanrıça figürinlerinin hamurları gri renkli olup kalıpta yapılmıştır. Üç örnekte aynı üslupta yapılmış arka yüzeyleri düz panel şekilde bırakılmıştır. İlk örnek L açmasında 7 numaralı odanın doğusunda bulunmuştur, yüksekliği 7,5 cm, genişliği

1,5 cm olan ayaklarını birleştirmiş, ayakta ve elleri ile göğüslerini alttan tutmuş, iri burunlu, yüz hatları iyi seçilememekle birlikte ağzı siyah çizgi şeklinde ve göz çukurlukları hafif belirgin yapılmıştır. Başında büyük bir başlık bulunmaktadır. Yüzeyinde siyah boya kalıntıları vardır (Fig. 6/1-a-c). İkinci örnek satıh buluntusudur, yüksekliği 7 cm, genişliği 2 cm'dir. Yine aynı şekilde ayakta elleri ile göğüslerini alttan tutar pozdadır, yüz kısmı öne doğru büyük bir çıkıntı yapmış iri burunlu olup yüz hatları fazla belirgin değildir. Gövdesinde üç başlığın üst kısmında bir sıra yatay siyah renkte şerit bezeme vardır (Fig. 6/2a-c). Üçüncü örnek V açmasında 19 numaralı oda içerisinde bulunmuştur. Omuzdan yukarısı bulunmamaktadır ve mevcut yüksekliği 5 cm, genişliği 1,8 cm'dir. Yine ayakta ve iki eliyle göğüslerini alttan kavramıştır. Düz inen bacakları birbirine bitişiktir. Omuz hizasından düz siyah bir hat geçmektedir (Fig. 6/3a-c). Kadın figürinlerinin yüz hatları insan yüzlü fincan üzerinde betimlenen yüz ile aynı özelliklere sahiptir.

Kaniş Karum Ib ve Ia yapı katlarında³³ ve Kültepe Geç Sarayda³⁴ benzer kadın figürinleri görülmektedir. Karum'da bulunanların çoğu Ib-a katlarında gömü hediyesi olarak bulunmuştur.³⁵ Göğsünü tutan bir tanrıça figürini Karahöyük örneklerinden farklı olarak altın yaldızlıdır, baş kısmında bir ip asma deliği vardır ve vücudu daha plastik yapılmıştır. Ib katında bulunmuş başka bir çıplak kadın figürini beyazımsı turkuaz renklidir. Burnu ve badem gözleri iri, çenesi etli ve dolgundur. İp asma deliği tepeden ayağına kadar inmektedir.³⁶ Bu örnek biçim olarak Karahöyük örneklerine daha yakın olmakla birlikte yüksekliği daha azdır. Bazılarının yuvarlak serpuşları alın seviyesinde önden arkaya yatay delinmiştir. Bu örnekler boyunda taşınıyor olmalıdır ve ufak tefek farklılıklara rağmen hepsi aynı üslupta yapılmıştır.³⁷ Kaniş Karum Ib katında ayrıca oturur pozda birbirine bitişik yapılmış tanrı ve tanrıça figürinleri de bulunmaktadır.³⁸

Bu tip fayans amuletlerin Asur Ticaret

26 Özdöl-Kutlu 2018: 17, Fig. 8.

27 Özgüç T. 2005: 195, No. 229-234 .

28 Özgüç 1992: 160, Taf. 70/ Fig. 4-5; Kulakoğlu 2011: Res. 375.

29 Özgüç T. 2005: 211-212, No. 249.

30 Özgüç N. 1968: 47; Özgüç T. 1986b, 207-208, Fig. 1.

31 OIP 19, 111, Pl. III, Pl. X. b 1868.

32 Moorey 1994: 176.

33 Özgüç, T. 2005: 208, Res. 243-244.

34 Özgüç, T. 1999: 19, Lev. 78/3a-b.

35 Özgüç T. 2005: 209.

36 Özgüç T 1986a: 88, Lev.133/3a-b; Özgüç T. 2005: 208, No. 243-244.

37 Özgüç T. 2005: 207.

38 Özgüç T. 2005: 209, No. 245-246

Kolonileri Çağ'nın geç döneminde, yani Kaniş Karum Ib'de önem kazanmış merkezlerde yaygın olduğu görülmektedir.³⁹ Alishar'da Kuzey Mezopotamya'dan ithal edilmiş olabileceği düşünülen mavi sırlı olduğu belirtilen iki örnekten birinin başı, diğerinin de gövdesi korunmuştur. Yine elleri göğüslerinin üzerinde tasvir edilmişlerdir.⁴⁰ Acemhöyük'te 1996/M-24 numaralı mezarda ölü hediyesi olarak, pişmiş toprak eşyaların yanı sıra iki maymun, bir tavşan, bir **çıplak tanrıça ve bir damga mühürden oluşan kolye bulunmuştur.**⁴¹ Ayrıca Acemhöyük'te I. tabakada oturur pozda bir de erkek figürünü bulunmuştur.⁴²

Bütün bu fayans figürinler aynı çıplak tanrıçayı temsil eder. En eski örnekleri Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya kökenlidir. Ticari ilişkilerle yayılmıştır. Kültepe'de hiç kalıbı bulunmamış bu figürinler yerli Anadolu üslubu değildir. Özellikle Kaniş'te bulunmuş objelerden yola çıkarak pahalı objelerin yerine yapılmış oldukları değerlendirilebilir. T. Özgüç figürinlerin imal merkezlerinin Doğu Toros silsilesinin güneyindeki bir bölgede olması gerektiğini ifade etmektedir.⁴³ Kaniş Karum'da bulunan altın yaldızlı ve ip asma delikli örnekler kolye ucu olarak lüks eşyaların taklidi şeklinde kullanıldığının delilidir. Ancak Konya Karahöyük örneklerinin ip asma deliği bulunmamaktadır.

Konya Karahöyük'te hayvan biçimli tek fayans figürin bulunmuştur. 1962 yılı kazı çalışmalara esnasında, O açmasında I. tabaya tarihlendirilmiş Büyük Çöp Çukuru'nun güney kısmında bulunmuş bir tavşan figürinidir. Kalıpta yapılmıştır ve beyazımsı gri renklidir. Oturur pozda, gözleri yuvarlak, ağız çizgi şeklinde tasvir edilmiştir. Gövdenin alt kısmından boydan boya yatay ip deliği geçmektedir. Boy 1,4 cm, yükseklik 0,7 cm, genişlik ise 0,5 cm'dir (Fig. 6/4a-b).

Orta Anadolu'da hayvan biçimli fayans amuletlerin en erken örnekleri Kaniş Karum'da Ib katı mezarlarında ortaya çıkmıştır. Tavşan, aslan, boğa ve koyun figürinleri bulunmuştur.⁴⁴ Tav-

şan figürünü Konya Karahöyük örneği ile bire bir aynıdır.⁴⁵ Kaniş'in hayvan biçimli amuletlerinin bire bir benzerleri *Chagar Bazar*'ın Kaniş Karum'un Ib-a katları ile çağdaş olan I. katında keşfedilmiştir. T. Özgüç buradan yola çıkarak Kaniş fayans buluntularının kökeninin Habur bölgesine kadar uzanan Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de olduğunu düşünmektedir.⁴⁶ Acemhöyük'te de mezarda ölü hediyesi olarak iki maymun, bir de Karahöyük örneğiyle aynı olan tavşan figürünü⁴⁷ bulunmuştur. Kültepe Kaniş, Acemhöyük ve Karahöyük tavşan figürinlerinin aynı kalıptan çıkmışçasına benzerlikleri aynı atölyenin ürünü olabileceklerinin kanıtıdır. Hem Kaniş Karum hem de Acemhöyük örnekleri mezar hediyesidir. Karahöyük tavşan figürünü ise çöp çukurunda bulunmuştur.

Mühürler

Konya Karahöyük'te aynı damga yüzeyine sahip üç fayans mühür ve üzerinde aynı kompozisyon betimlenmiş dördüncü bir mührün baskısı yer alan ay biçimli bir ağırlık bulunmuştur. Söz konusu eserlerin tamamı I. tabakaya ait olup, Sedat Alp tarafından mühürlerden ikisi ve baskılı ağırlık yayınlanmıştır.⁴⁸ Fayans damga mühürlerin baskı yüzeyinde kabartma olarak yapılmış Omega (Ω) işareti ve alt kısmında (B) harfine benzer bir simge bulunmaktadır.

Örneklere ikisi yarım daire formlu, tepe kısmı yuvarlak, mühür yüzeyleri ovaldir. Tutamak kısmında yatay ip asma delikleri bulunmaktadır. İkisi de yeşilimsi gri renklidir. İlki I. tabakaya ait çöp çukurunda, ikincisi P açmasında taş temeller arasında bulunmuştur (Fig. 7/1a-d, 2a-d). Üçüncü örnek V açmasında 34 numaralı oda içerisinde bulunmuştur, bu odada ayrıca fayans boncuklarda tespit edilmiştir (Fig. 3/1,7). Yine oval mühür yüzeyli, konik gövdeli olup ayrıca tutamağının üstü iki yivlidir ve yatay ip deliği vardır. Siyah renkli olup mührün baskı yüzeyinde mavi sır korunmuştur (Fig. 7/3a-d). Son örnek ise O Açması'nda Büyük Çöp Çukuru'nda, üzerinde Omega (Ω) baskı yüzeyli bir damga mührün iki baskısı bulunan pişmiş toprak ay biçimli

39 Özgüç T. 1999, 18.

40 OIP 29, 192-193, Fig. 230/d 2971, d 2966.

41 Dardeniz ve Öztan 2020, 847, 860, Res. 1-3; Ekmen 147, Lev. 51/3-6.

42 Özgüç 1986b, 204. Fig. 1.

43 Özgüç 2005, 209.

44 Özgüç 2005, 211.

45 Özgüç T 1986a, 35, Lev.76/3; Kulakoğlu 2011, No:372, 374.

46 Özgüç T 1986a, 36.

47 Dardeniz ve Öztan 2020, 847, 860, Res. 2; Ekmen 2012, 147, Lev. 51/3-4.

48 Alp 1994, 207-208, No. 200-202, Şek. 162-164.

ağırlıktır (Fig. 7/4a-b).

Omega (Ω) baskı yüzeyli mühürleri Konya Karahöyük dışında çağdaşı birçok merkezde görmek mümkündür. Bu mühürlerin birebir benzeri olan üç adet fayans damga mühür Kültepe'de bulunmuştur. Kültepe'de ayrıca baskı yüzeyli Omega (Ω) olup, tutamakları farklı olan biri mezar hediyesi diğerleri konutlarda bulunmuş beş mühür daha tespit edilmiş⁴⁹ olup henüz yayınlanmamıştır. Kültepe'de fayans mühürler ve figürünler Ib ve Ia tabakalarında bulunmuştur.⁵⁰ Bu tür mühürler Gordion'da Erken Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmiş bir çocuk mezarına mezar hediyesi olarak konulmuş,⁵¹ Çavlum'da mezarda,⁵² Alishar'da bir çöp çukurunda⁵³ tespit edilmiştir; Acemhöyük'de ise mühür⁵⁴ ve mühür baskılı ay biçimli bir ağırlık⁵⁵ bulunmuştur ve Aksaray çevresinden bulunmuş bir mühür de Tezcan tarafından yayınlanmıştır.⁵⁶ Omega (Ω) baskı yüzeyli bir mühür ve mühür baskısı Tell Açıana'da Koloni Çağı'na (MÖ 1800-1750) tarihlendirilmiştir.⁵⁷ Bu tipte bir başka mühür 2009 yılında Tell Açıana'da Woolley'in VII. tabakasıyla çağdaş olabilecek bir çocuk mezarı⁵⁸ ve Suriye'nin kuzeyinde Hammam et-Turkman'de yine bir çocuk mezarında tespit edilmiştir.⁵⁹ Bunların dışında Halep Müzesi'nde de benzer bir mühür bulunmaktadır.⁶⁰ Ayrıca Tell Fara, Tell Jerişe ve Jericho'da⁶¹ da benzer örnekler görülmektedir.

Sedat Alp ve Tahsin Özgüç bu mühürlere dayanarak Gordion'daki Eski Hitit Mezarlığını, Karahöyük'ün I. tabakası ve onunla çağdaş olan Kültepe Karum Ib tabakasını aynı döneme tarihlendirmişlerdir.⁶² Bu dönemde Kuzey Suriye'de

damga mühür kullanılmamaktadır. T.Özgüç buradan yola çıkarak Suriye'de Anadolu'ya satılmak üzere özel olarak yapılmış olabileceğini ve İç Anadolu'ya yayılışını gezgin sanatkarlar vasıtasıyla olduğunu ifade etmektedir.⁶³ Dominique Collon mühürlerin Asur ticaretiyle Anadolu'ya yayılmasıyla birlikte, Akdeniz'de ortaya çıkmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.⁶⁴

Buna karşın Machteld Mellink, mühür üzerindeki işaretin proto hiyeroglif olduğunu⁶⁵ ve bu mühürlerin Anadolu üretimi olduğunu ileri sürmektedir. James Mellaart ve Carl Blegen MÖ 3. ve 2. bin yılda üretilmiş olan fayans objelerin Anadolu'nun yerel üretimi olduğunu öne sürerek, Mellink'in görüşünü desteklemişlerdir. Moorey hem Anadolu hem de Mezopotamya için fayans vazo, kap, boncuk ve amulet gibi objeleri üretecek bir veya birden fazla atölyesinin olması gerektiğini savunmaktadır.⁶⁶

Boehmer Omega (Ω) baskılı mühürlerin MÖ 17. yy koleksiyonlarında sık sık bulunduğunun altını çizmektedir ve hem Omega (Ω) baskılı mühürler hem de silindir mühürleri dikkate alarak Konya Karahöyük I. tabakasını MÖ 1700 yıllarına tarihlemiştir.⁶⁷ Beycesultan Höyüğü Geç Tunç Çağı kronolojisini yeniden değerlendiren Eşref Abay V. tabaka Karbon-14 yaş analizi sonuçlarının Boehmer'in Konya Karahöyük'ün I. tabakası için önerdiği tarih ile paralellik gösterdiğini belirtmektedir.⁶⁸

Omega (Ω) baskılı mühürler üzerinde değerlendirme yapan Keel, Omega (Ω) motifini Mısır tanrıçası Hathor'un saç stiliyle ve Mezopotamya doğum tanrıçası Ninhursag/Nintu ile ilişkili rahim veya kundak bantlarıyla ilişkilendirmiştir.⁶⁹

Değerlendirme ve Sonuç

Konya Karahöyük'teki fayans buluntuların tamamı kazı çalışmaları esnasında I. tabakada tespit edilmiştir. Fayans buluntular özellikle Omega (Ω) baskı yüzeyli mühürler Konya

49 Özgüç 1986b, 206; Dardeniz - Öztan 2020, 849.

50 Özgüç 1986b, 201-208; Özgüç, T. 1999, 17-19, Lev. 75/4a-b; Özgüç, T. 1992, 159 vd.

51 Mellink 1956, 42, 64, Pl. 23/m,n.

52 Bilgin 2005, 19, Lev. XLVIII: 2a-d.

53 OIP 29, 419, Fig. 479, c 600.

54 Dardeniz - Öztan 2020, 849, Res. 3.

55 Dardeniz - Öztan 2020, 850.

56 Tezcan 1958, 526, Res. 23.

57 Collon 2010, 91-92, Fig.7.3/ 1a-c; 2a-c.

58 Collon 2010, 92

59 Boehmer - Güterbock 1987, Şek. 27g.

60 Alp 1994, 208.

61 Boehmer - Güterbock 1987, 41.

62 Alp 1961, 9; Alp 1962, 622; Özgüç, T. 1986b, 203 vd.

63 Özgüç T. 2005: 211.

64 Collon 2010: 92.

65 Mellink 1956: 42.

66 Moorey 1994: 149.

67 Boehmer 1989: 40-43.

68 Prof. Dr. Eşref Abay'a Sachihiro Omura'ya Armağan kitabında yayınlanmak üzere hazırlanan makaleyi verdiği için teşekkür ederiz.

69 Keel 1989: 58-59, Şek. 31-32.

Karahöyük'ün I. tabakasının tarihlemesinde önemli bir yere sahiptir. Sedat Alp I. tabakayı mühür ve mühür baskılarını dikkate alarak MÖ 1750 civarına tarihlendirmiştir.⁷⁰ Mellink ise I. tabakanın Kaniş Karum Ib tabakası ile çağdaş olduğunu savunmuştur.⁷¹ Fayans eserler Kaniş Karum'da Karahöyük ile paralel olarak Koloni Çağı'nın geç evresini temsil eden Ib ve daha sonra Ia tabakalarında tespit edilmiştir.⁷² Belki Konya Karahöyük'te Kaniş Karum'un Ib tabakasından sonra daha dar bir alanda devam eden Ia tabakasına benzer başka bir tabaka daha bulunma ihtimali söz konusudur. Höyükteki kazı çalışmaları esnasında bu durum tam olarak tespit edilememiş olsa da bazı envanter fişleri üzerinde I. tabakanın Ia olarak belirtilmesinden yola çıkarak I. tabakanın kazılar esnasında iki evreli olduğunun düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Boehmer Karahöyük mühürleri üzerinde yaptığı değerlendirmeler sonucunda özellikle Omega (Ω) baskılı mühürleri ve silindir mühürleri dikkate alarak I. tabakayı Sedat Alp'in önerdiği tarihten 50 yıl sonrasına yani MÖ 1700'e (Eski Hitit Dönemine) çekmektedir.⁷³ Omega (Ω) baskı yüzeyli mühürlerin, Geç Koloni Çağı - Eski Hitit tabakalarına tarihlenen Yanarlar, Çavlum, Gordion ve MÖ 17.yüzyıl başlarına tarihlenen⁷⁴ Kaniş Karum'unun Ia tabakalarında bulunması da dikkate alınarak Karahöyük'ün I. tabakası MÖ 1750'den daha sonrasına yani Boehmer önerdiği MÖ 1700'e kadar çekilmesi doğru olacaktır.

Üretimi MÖ 4. binyıldan itibaren Yakın Doğu ve Mısır'da bilinen fayans, uzun süre boncuk üretiminde kullanılmıştır. Bu tür buluntulara Anadolu'da Erken Tunç Çağı mezarlarında ölü hediyesi olarak sıklıkla rastlanmıştır. Fayans eserler Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın erken evresini oluşturan Kaniş Karum II. tabakada yine boncuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Koloni Çağı'nın geç evresini oluşturan Ib tabakasına gelindiğinde ise fayansın bütün çağdaş merkezlerle birlikte boncuk dışında diğer bazı buluntuların hammaddesini oluşturduğu görülmektedir. Üstelik fayanstana üretilen yeni nesnelere farklı merkezlerde şaşırtıcı bir şekilde benzer örneklerden oluşmaktadır.

70 Alp 1994: 258.

71 Mellink 1965: 122, 119.

72 Özgüç 1986b: 201-208.

73 Boehmer 1989: 40, 43; Boehmer 1996: 17-22.

74 Michel 2011: 314; Kulakoğlu 2011a: 41, 46, Tab.1.

Anadolu ve Mezopotamya'da henüz kalıpları bulunmamış olan fayans eserlerin üretim merkezleri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Tahsin Özgüç ve Dominique Collon Asur Ticaretiyle Anadolu'ya yayıldığını, kökeninin Anadolu olmadığını,⁷⁵ Machteld Mellink mühürlerden yola çıkarak Anadolu üretimi olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁶ James Mellaart ve Carl Blegen bu görüşü desteklemektedir. Peter R.S. Moorey hem Anadolu hem de Mezopotamya için fayans vazo, kap, boncuk ve amulet gibi objeleri üretecek bir veya birden fazla atölyenin olması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁷ Diğer yandan bu tür buluntuların geniş bir yayılım alanı bulmasına rağmen sayılarının az olması üretim yerlerinin sınırlı sayıda olduğunu göstermektedir.

Kökene neresi olursa olsun Karahöyük fayans eserleri diğer merkezlerle yakın ilişkiler göstermektedir. Bu durum Konya Ovası'nın batısında bulunan Karahöyük'ün bir yandan doğu ve batı diğer yandan kuzey ve güney arasındaki yolların birleştiği önemli bir kavşak noktasında yer alan, önemli bir kültür ve ticaret merkezi olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁸ Karahöyük'te bulunan çıplak tanrıça ve tavşan figürinlerinin benzerlerinin Acemhöyük ve Kaniş Karum'da bulunmuş olması daha çok Orta Anadolu ile yakın ilişkilerin; Anadolu ve Mezopotamya'da çok geniş bir yayılım alanı bulan Omega (Ω) baskı yüzeyli mühürler ise hem Orta Anadolu hem İç Batı Anadolu hem de Mezopotamya ile yakın ilişkilerin kanıtlarıdır.

Konya Karahöyük'te bulunan ve fayanstana üretilmiş Omega (Ω) baskı yüzeyli mühürler ile diğer merkezlerde bulunan örneklerin mühür formları ve baskı yüzeyleri birbirlerine çok yakın hatta bazıları neredeyse aynı görünmektedir. Buna karşın mühürlerin baskı yüzeylerindeki benzer simgelerle oluşturulmuş kompozisyonlar dikkate alındığında biri birine son derece benzer olan bu mühürlerin farklı mühür kalıpları kullanılarak üretildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum fayanstana üretilmiş çıplak tanrıça ve hayvan figürinleri içinde geçerlidir. İç Anadolu'daki merkezlerden gelen Tanrıça ve hayvan figürinleri de son derece benzer olmalarına karşın farklı kalıplarda

75 Özgüç T. 2005: 209-211; Collon 2010: 92.

76 Mellink 1956: 42.

77 Moorey1994: 149.

78 Alp 1994: 264.

üretildikleri görülmektedir. Mühürlerin birbirlerinden sadece detaylarda farklılıklar göstermelerinden yola çıkarak birden fazla atölyede üretilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Çok geniş bir alana yayılan bu mühürler eğer tek atölyede üretilmişler ise bunu satılmak üzere üretildiği ve ticaret yoluyla yayıldığı ya da uzak mesafe ticareti yapan bir tüccar ve ailesinin birçok merkezdeki ticari faaliyetinin kanıtı olarak da değerlendirilebiliriz. Ancak birçok merkezde mezarlarında bulunmuş olmaları bir kişi ya da kurumu temsil eden nesnelere olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu mühürlerin özellikle çocuk mezarlarında ölü hediyesi olarak bulunması amulet olarak kullanılmış oldukları şeklinde de yorumlanmıştır. Ancak Konya Karahöyük'te ve Acemhöyük'te ay biçimli ağırlıklar üzerindeki baskı ve Tell Açana'da bulunan bir kil bulla üzerindeki baskı bu mühürlerin yerel üretim yapan atölyelerde mühür olarak kullanıldığının kanıtıdır.

Kaniş Karum'da bulunan altın kaplama ip delikli çıplak tanrıça figürinleri dikkate alındığında fayans buluntuların pahalı madeni nesnelere yerine kullanılan nesnelere olduğu görülmektedir. Bunlar kolye ucu olarak lüks eşyaların taklidi şeklinde üretilmiştir ancak kullanım şekilleri farklı gibi görünmektedir. Konya Karahöyük tanrıça figürinlerinde ip asma deliği bulunmamaktadır. Karahöyük örnekleri boyunda taşımaya uygun değildir, dolayısıyla kullanım şekilleri farklı olmalıdır. Bütün bu fayans figürinler aynı çıplak tanrıçayı temsil etmektedir ve kolye ucu olsun ya da olmasın aynı inanca hizmet etmişlerdir. Çıplak tanrıça figürinleri ile insan yüzü fincan üzerinde betimlenen yüz aynı üslupta yapılmıştır. Muhtemelen aynı atölyede yapılmış örneklerdir. Özel bir amaç için üretildiği anlaşılan bu fincan belki de tanrıçaya sunu yapmak üzere üretilmiş ritüel bir kaptır.

Karahöyük fayans boncuk, figürin ve mühürlerinin çağdaş merkezlerde bulunan örneklerle benzerliklerine karşın kapların benzerinin hiçbir yerde bulunmuş olmaması bu kapların Karahöyük'e has buluntular olduğunu göstermektedir. Belki de az sayıda olan üretim merkezlerinden biri de Karahöyük'tür ve ustalar hem dönemin modasını takip ederek Omega (Ω) baskı yüzeyli damga mühür, çıplak tanrıça figürini ve tavşan figürini üretmişler hem de kendi hayal güçlerinin ürünü olan insan yüzü fincan ve aslan başı şeklinde fincanlar üretmişlerdir. Buna ek olarak aslan başı

şeklinde fincan ve bazı boncuklar üzerindeki mor boyanın çağdaş olan Anadolu merkezlerinde bulunmamış olması Karahöyük fayans eserlerinin kendine has özelliklerinden biridir.

Tüm bu arkeolojik veriler somut olarak göstermektedir ki Konya Karahöyük Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asur ile Anadolu arasında Kaniş Karum'u merkezli kurulan ticaret ağında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Geç Koloni Çağından sonra Erken Hitit Dönemi'nde de bir müddet varlığını devam ettirmiştir. Bu süreçte coğrafi konumunun da etkisiyle Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Mezopotamya arasında ticari, siyasi ve kültürel faaliyetlerini sürdürmüştür.

Kaynakça

- ALP 1961: Alp, S., "Konya Karahöyük Hafriyatı 1953 Kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi* XI-2, 8-9.
- ALP 1962: Alp, S., "Karahöyük Kazısı", *Belleten* (Haberler), Cilt. XXVI, Sayı 101-104, 620-622.
- ALP 1989: Alp, S., "Konya-Karahöyük 1988 Kazısı", *KST* 11.1, 275-281.
- ALP 1994: Alp, S., *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Ankara.
- Baysal ve Sağlamtimur 2019: Baysal, E. L., Sağlamtimur, H., "Erken Tunç Çağda Teknoloji, Değer ve Ticaret: Başur Höyük'te Boncukların Üretimi ve Kullanımı", "Technology, Value and Trade in the Early Bronze Age: The Making and Use of Beads at Başur Höyük". *V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar Prof. Dr. Ay Melek Özer Onuruna*, 73-80.
- BİLGİN 2005: Bilgen, N. A., *Çavlum: Eskişehir Alpu Ovası'nda Bir Orta Tunç Mezarlığı*, Eskişehir 2005.
- BİLGİN vd. 2015: Bilgen N. A., Bilgin, Z., Çırakoğlu, S., "Early Bronze Age Settlement (Layer V)", ed. A. Nejat Bilgen, *Seyitömer Höyük I*, İstanbul 2015.
- BRILL 1970: Brill, Robert H. "The Chemical Interpretation of the Texts", *Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia*. The Corning Museum of Glass, 1970, 105-128.
- BOEHMER 1989: Boehmer, R. M., "Zur Datierung des Karahöyük", in. K. Emre, B. Hrouda, M. Mellink and N. Özgüç (eds) *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, 39-44.
- Boehmer 1996: Boehmer, R. M., "Nochmals zur Datierung der Glyptik von Karahöyük Schicht I", *Ist. Mitt.* 46, 17-22.
- Boehmer ve Güterbock 1987: Boehmer, R. M. ve Güterbock, H. G., *Glyptikaus Dem Stadt Geibet von Boğazköy*, Berlin 1987.

- COLLON 2010: Collon, D., “*Report on the Seals and Sealings Found at Tell Atchana During the 2003 Season of Excavation*”, Tell Atchana, Ancient Alalah Vol. 1, The 2003-2004, Excavations Seasons, (Ed. K. A. Yener).
- DARDENİZ ve ÖZTAN 2020: Dardeniz, G. - Öztan T., “Acemhöyük Fayans ve Frit Eserleri Üzerine Arkeolojik ve Arkeometrik Değerlendirmeler”, *Belleten* 84, Sayı 301, 837- 886.
- DARDENİZ ve YILDIRIM 2018: Dardeniz, G., Yıldırım, T., “Resuloğlu Erken Tunç Çağı Frit (?) ve Maden Buluntuları Üzerinde Arkeometrik Çalışmalar”, *KST* 33, 349–357.
- EKMEN 2012: Ekmen, H., *Acemhöyük’de Assur Ticaret Kolonileri Çağı Ölü Gömme Gelenekleri*, Yayınlanamış Doktora Tezi, Ankara.
- EMRE 1978: Emre, K., *Yanarlar; Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı / A Hittite Cemetery Near Afyon*, Ankara.
- KEEL 1989: Keel O., “Die Ω-Gruppe: Ein mittelbronzezeitlicher Stampelsiegel-Typ mit erhabenem Relief aus Anatolien-Nordsyrien und Palästina.” *In Studien zu den Stempelsiegeln aus Palästina/Israel*, Vol. 2, 39–87.
- KULAKOĞLU 2011: Kulakoğlu, F., *Anadolu’nun Önsöz Kültepe Kanış Karumu*, İstanbul 2011.
- LAMBERG - KARLOVSKY 1997: Lamberg - Karlovsky C. C., “Our Past Matters: Materials and Industries of the Ancient Near East” *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 117, No. 1 (Jan. - Mar., 1997), 87-102.
- MELLINK 1956: Mellink, M. J., *A Hittite Cemetery at Gordion*, Philadelphia: University Museum, 1956.
- MELLINK 1965: Mellink, M. J., “Anatolian Chronology”, Ed. R. W. Ehrich, *Chronologies in Old World Archaeology*, 101-131.
- MICHEL 2011: Michel, C., “The Karum Period on the Plateau”, Eds. Sharon R. Steadman And Gregory McMahon, *The Oxford Handbook Of Ancient Anatolia*, 313-336.
- MOOREY 1994: Moorey, Peter R. S., *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence*, Indiana.
- OIP 19: Schmidt, E.F., *The Alishar Hüyük. Seasons of 1928 and 1929* (OIP XIX), Chicago 1932.
- OIP 28: von der Osten, H.H., *The Alishar Hüyük. Seasons of 1930-32*, (OIP XXVIII), Chicago 1937.
- OIP 29: von der Osten, H. H., *The Alishar Hüyük. Seasons of 1930-32*, (OIP XXIX), Chicago 1937.
- ÖZDÖL-KUTLU 2018: Özdöl Kutlu, S., “Erbaba’dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel”, *Belleten*, Cilt 82, Sayı 293, 1-30.
- ÖZGÜÇ N. 1968: Özgüç, N., “Acemhöyük Kazıları / Excavations at Acemhöyük”, *Anadolu* X, 1- 52.
- ÖZGÜÇ 1986a: Özgüç, T., *Kultepe-Kanis II: Eski Yakınoğlu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Arasturmalar / New Researches At the Trading Center of the Ancient Near East*, Ankara.
- ÖZGÜÇ 1986b: Özgüç, T., “Glazed Faience Objects from Kanish”, Eds. Marilyn Kelly-Buccellati in collaboration with Paolo Matthiae, *Mauritsvan Loon, Insights Through Images, Studies in Honor of Edith Porada*, Undena Publications, 201–208.
- ÖZGÜÇ 1992: Özgüç, T., “New Glazed Faience Objects From Kanish”, Ed. Barthel Hrouda, *von Uruk nach Tuttul, Festschrift für Eva Strommenger, Studien und Aufsätze von Kollegen und Freunden*, München, 159–162.
- ÖZGÜÇ 1999: Özgüç, T., *Kultepe-Kanis/Nesa Sarayları ve Mabretleri / The Palaces and Temples of Kültepe, Kanis/Nesa*, Ankara 1999.
- ÖZGÜÇ 2005: Özgüç, T., *Kultepe. Kanis / Neša*, İstanbul 2005.
- ÖZGÜÇ 1953: Özgüç, T., Özgüç, N.; Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949 / Ausgrabungen in Kültepe. Bericht über die im Auftrage der Türkischen Historischen Gesellschaft 1949 durchgeführten Ausgrabungen, Ankara 1953.
- SAĞLAMTİMUR vd. 2020: Sağlamtımur H., Batıhan M., Aydoğan İ., “Between The Plains and The Mountains: A Brief Look at Upper Tigris Region in The Post-Uruk Period According to Data From Başur Höyük”, *Pathways Through Arslantepe. Essays in Honour of Marcella Frangipane*, 435-450.
- SAĞLAMTİMUR ve OZAN 2014: Sağlamtımur H., Ozan A., “Başur Höyük 2012 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST* 35, 3, 514-529, 2014.
- SAZCI 1999: Sazcı, G., “Troia Ausgrabungen 1998”, (Manfred Korfman tarafından), *Studia Troica* 9, 11–13.
- TEZCAN 1958: Tezcan, B., “Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler”, *Belleten* 22.8, 517-526.
- TITE vd. Tite, M.S., Manti, P., Shortland, A.J., “A Technological Study Of Ancient Faience From Egypt”, *Journal of Archaeological Science* 34, 1568-1583.
- YILDIRIM 2006: Yıldırım, T., “An Early Bronze Age Cemetery at Resuloğlu, Near Uğurludağ, Çorum: A Preliminary Report of the Archaeological Work Carried out Between Years 2003–2005”, *Anatolia Antiqua* 34.8, 1–14.

Makale Gönderim Tarihi: 09.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 14.09.2022

SEVGİ GÜRDAL

Orcid ID: 0000-0003-4778-6963

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü,

Denizli/TÜRKİYE

sevgigurdal@gmail.com

ALİ OZAN

Orcid ID: 0000-0001-7800-4528

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum

Bilimleri Fakültesi

Denizli/TÜRKİYE

aliozan@pau.edu.tr

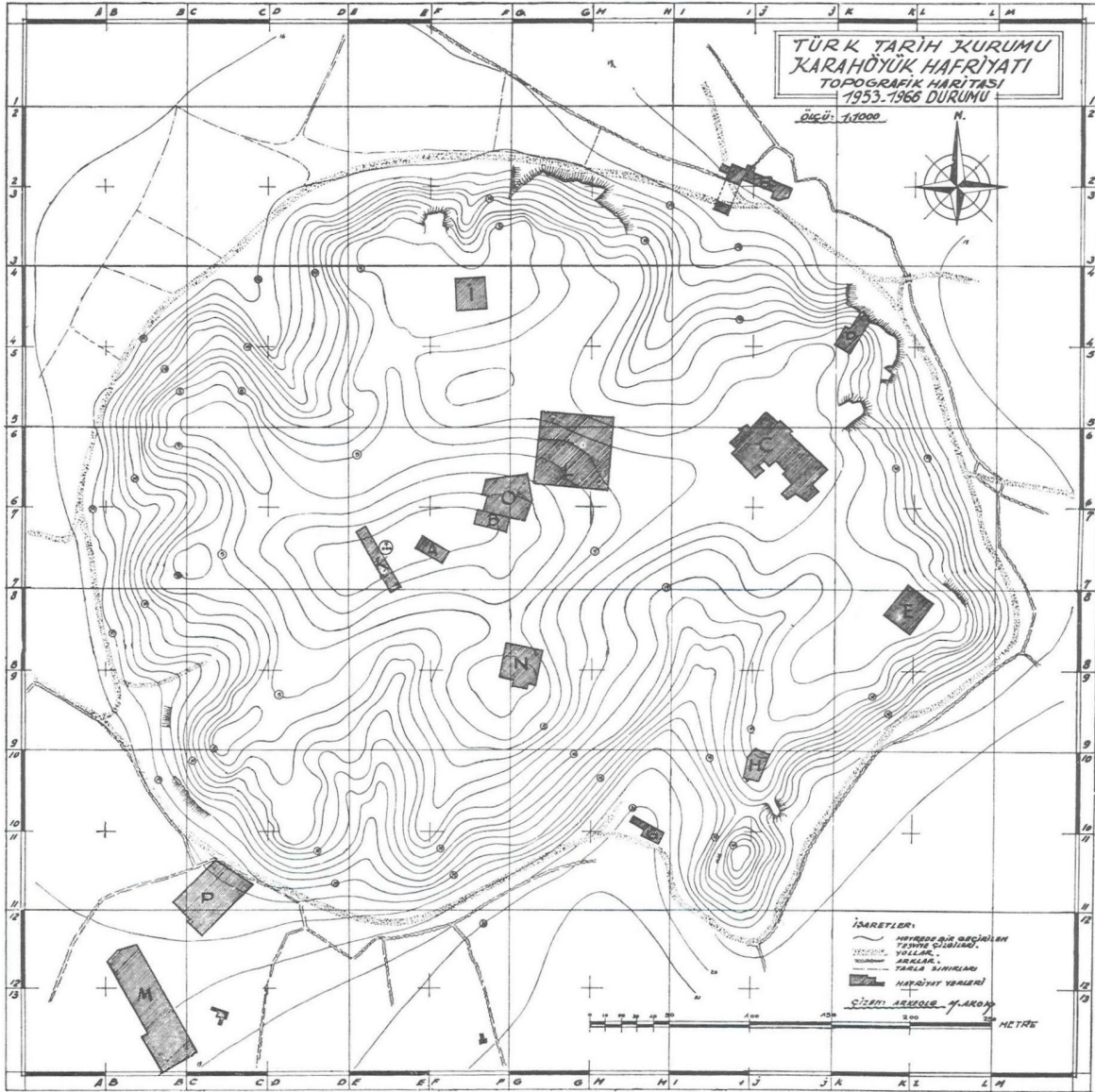

Fig. 1. Karahöyük'ün Topografik Planı (Alp 1994, 11, Şek.1.)

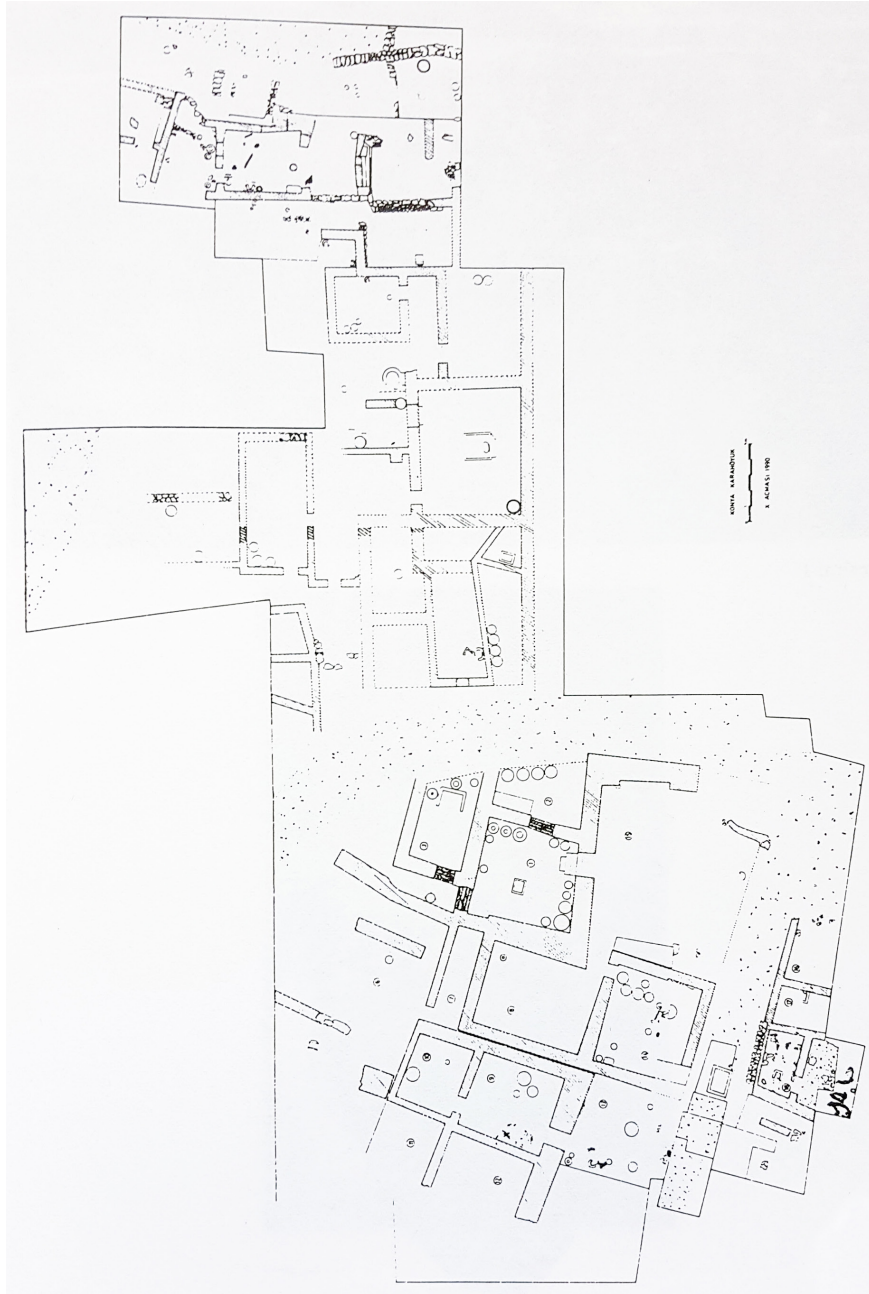

Fig. 2. X Açması 1990 (Alp 1992: 315, Plan 1).

Fig. 3.

Fig. 4.

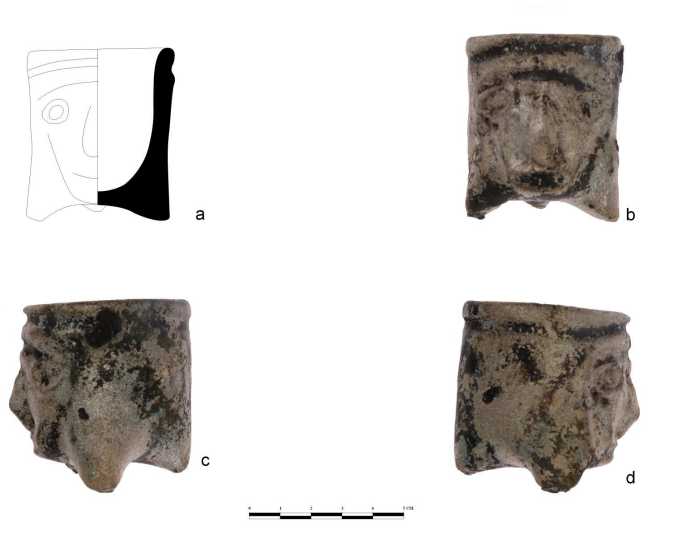

Fig. 5.

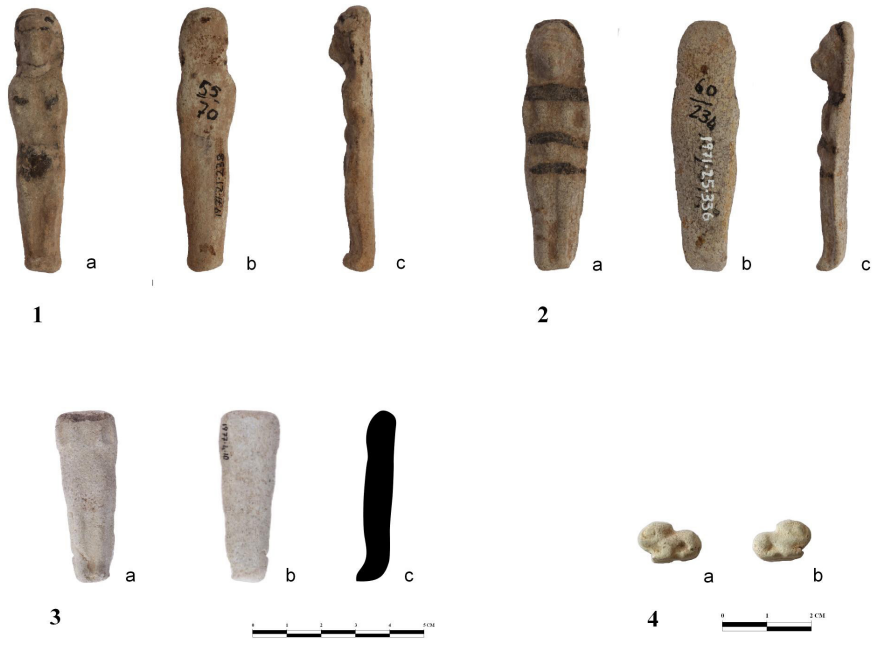

Fig. 6.

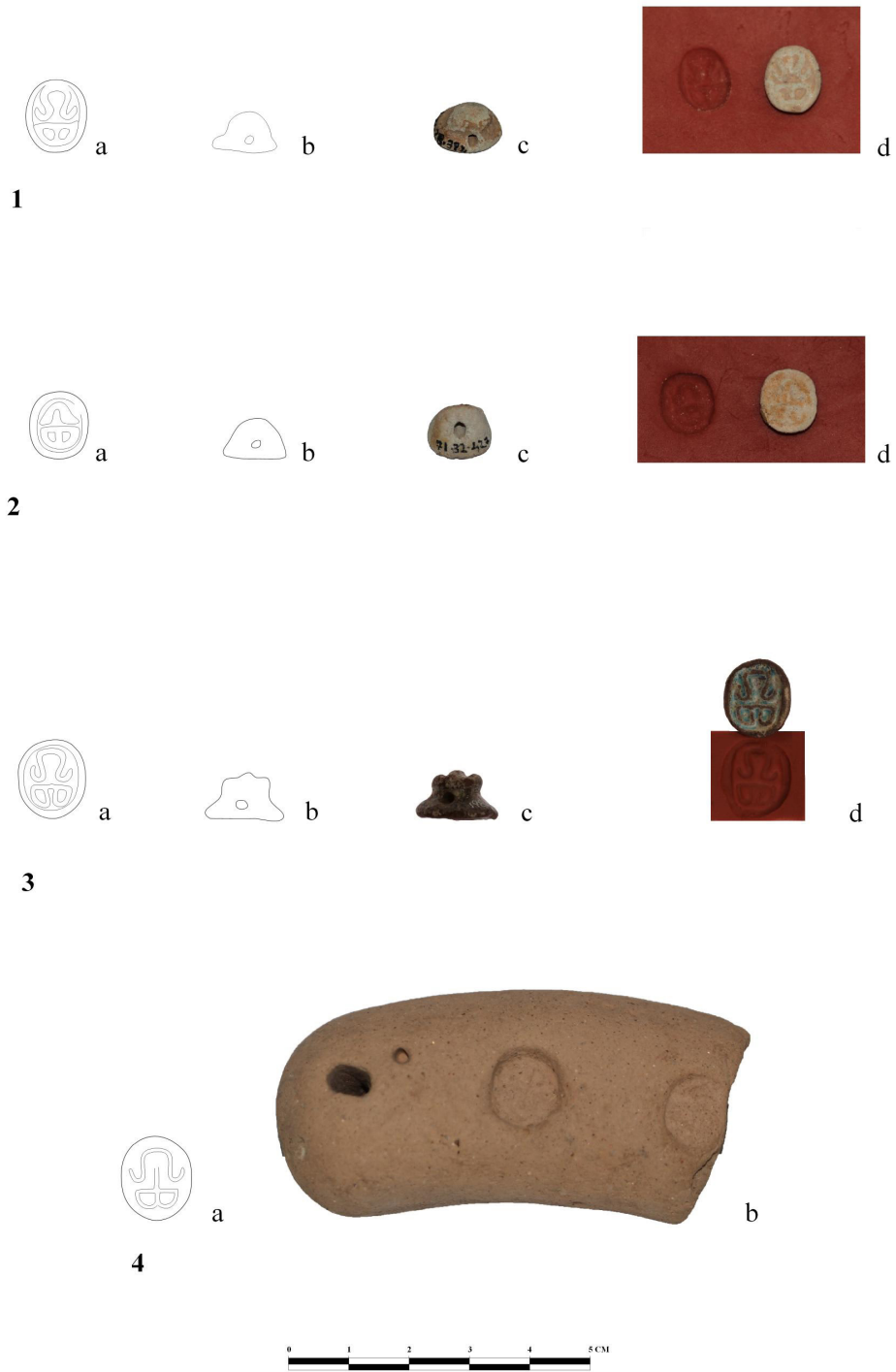

Fig. 7.

Tapureli Konutları: Doğu Dağlık Kilikia Bölgesinden Yeni Örnekler

[TAPURELİ HOUSES: NEW EXAMPLES FROM EASTERN ROUGH CILICIA]

Ahmet MÖREL - Okan ÖZDEMİR

Anahtar Kelimeler

Doğu Dağlık Kilikia, Konut, Hellenistik Dönem, Roma İmparatorluk Dönemi, Geç Antik Dönem.

Keywords

Eastern Rough Cilicia, Housing, Hellenistic Period, Roman Imperial Period, Late Antiquity.

ÖZET

Tapureli, Mersin'in Erdemli ilçesinin 32 km kuzeyinde Kızılgeçit Vadisi'ne bağlı üç tepelik üzerinde yer alır. Tapureli yerleşimi daha önce bazı araştırmacılar tarafından kısmen değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Ümit Aydınoglu ve ekibi tarafından bölgede yürütülen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen konutlar değerlendirilecektir. Tapureli'nde Hellenistik, Roma ve Geç Antik Dönem'e kadar uzanan kesintisiz bir konut mimarlığı bulunur. İlk kez bu çalışmada değerlendirilecek olan bu konutların Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi ve diğer bölgele örnekleri ile karşılaştırmaları yapılarak, plansal özellikleri kullanım amaçları ve kullanılan mimari tekniklerin açısından değerlendirilerek tarihlendirilmeleri yapılacaktır.

ABSTRACT

The settlement of Tapureli is located on three hills connected to the Kızılgeçit Valley, 32 km north of the Erdemli district in the province of Mersin. It has been partially studied before but in this paper, the dwellings found during the archaeological surveys carried out in the area by Ümit Aydınoglu and his team will be considered. Tapureli is characterized by an uninterrupted residential architecture dating back to Hellenistic, Roman and Late Antique periods. These houses, which will be the topic of study for the first time, will be compared with examples from Eastern Rough Cilicia and other regions, and their plan will be evaluated in terms of their intended use and architectural techniques.

Giriş

Mersin ili Erdemli ilçesinin 32 km kuzeyinde yer alan antik kırsal yerleşimlerinden biri olan Tapureli, sahip olduğu yerleşim düzenlemesi, yerleşim boyutu ve mimarisi açısından dikkat çeker. Antik yerleşim, Kızılgeçit Vadisi olarak adlandırılan ve antik dönemde yol olarak da kullanıldığı bilinen vadi kenarında yer alır ve vadi yollarını kontrol altında tutar.¹ (Fig. 1)

Tapureli'de kapsamlı çalışmalar Ü. Aydınoglu başkanlığında yürütülen arkeolojik yüzey araştırmalarında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaların sonuçları ise çeşitli raporlar hâlinde

yayımlanmıştır.² Tapureli'nde yapılan çalışmalarda Hellenistik Dönem'den başlayan ve gelişen bir yerleşimin varlığına dair çok sayıda kanıt tespit edilmiştir. Yerleşimdeki polygonal duvar tekniğinde sur ve kuleler ve yerleşimin vadiye hâkim konumu, Tapureli'nin bölgedeki önemli Hellenistik Dönem kale yerleşimlerden biri olduğu gösterir.³

2 Aydınoglu 2007: 109; Aydınoglu ve Mörel 2016: 280; Aydınoglu ve Mörel 2017: 141; Aydınoglu ve Mörel 2018, Aydınoglu vd. 2019: 497. Ayrıca, bölgedeki araştırmalar kapsamında çeşitli yayınlarda Tapureli hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir bkz. Akcan-Ergün 2003: 175-186; Sayar 2006: 1-12, Aydın 2011: 85-100.

3 Tapureli Olba Bölgesi'ndeki önemli Hellenistik

1 Aydınoglu 1998: 142.

Tapureli'de yapılan araştırmalarda kale yerleşiminin yanında polygonal teknikte yapılmış sivil mimari örnekleri olan konutlar da tespit edilmiştir. Bu çalışma içerisinde söz konusu konutlar detaylı olarak değerlendirilecektir. Elde edilen verilerle Tapureli yerleşiminin bölgenin Hellenistik Dönem sivil mimarlığına yeni örnekler ekleyecek olması, dönemin sivil mimarlığına ışık tutması hedeflenmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada bölgenin Hellenistik Dönem sivil mimarisinin polygonal teknikte inşa edilmiş konutlarına ışık tutacak örnekler incelenecektir.

Tapureli, Roma İmparatorluk Döneminde de iskân görmüştür. Bunların kanıtları arasında mezar anıtları, kaya kabartmaları⁴ ve konutlar yer alır. Konutlar oldukça dikkat çekicidir. İyi korunmuş halleri ile yerleşim düzenindeki yerleri, planları ve kullanım amaçları anlaşılması açısından önemli veriler sunarlar. Bunun yanında bazı konutlar, kırsal konutlarda alışla gelen tasarımlarının dışında mimari süslemelere de sahiptirler. Unique özellikler sergileyen bu konutlar mimari süslemeleri sayesinde tarihlenebilmektedir. Konutlardan elde edilecek sonuçların gerek bölge gerekse diğer bölgelerdeki benzer konutların değerlendirilmesine katkı sağlaması bu çalışmanın hedefleri arasındadır.

Tapureli'de Geç Antik Dönem'de de iskân devam etmiştir. Yerleşim bu süreçte genişlemiş, konut sayıları artmıştır. Bu dönemde inşa edilen konutlar olduğu kadar daha önceki dönemlerde inşa

edilen konutlar, çeşitli eklemeler yapılarak kullanılmaya devam etmiştir. Bunlara ek olarak yerleşimde tespit edilen sekiz kilise, bir şapel ve yine bu döneme ait olan çok sayıda mezar yerleşimin Geç Antik Dönemdeki önemini göstermektedir.⁵

Yerleşimde iyi korunmuş birden fazla sokak ve cadde de tespit edilmiştir. Konutlara bu sokaklara bağlanmaktadır. Buradan cadde ile birlikte sokakların, yerleşimin gelişimine bağlı olarak arttığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Tapureli'nin planlı bir yerleşim olduğunu ve kurulu olduğu üç tepelik alanın topografyasına göre şekillendiği görülmektedir. Bu caddelerden birinin Güney Tepe'de bir propylona bağlanması ise kentsel mimarinin kırsal yerleşimlere yansımış izleri olarak karşımıza çıkar.⁶

Tapureli'deki konutlar yerleşimin kurulu olduğu üç tepeden ikisi üzerinde ve yamaçlarında tespit edilmişlerdir (Fig. 2). Bu çalışmada buldukları tepelerin isimlerinin baş harfleri olan B ve D harfleri yanlarına rakam gelecek şekilde kodlanarak incelenecek konutlar ilk kez yayınlanacaktır. Bu konutlar yoğun bitki örtüsü ile kaplı olmalarına karşın, iyi korunmuş durumlarıyla plan, kullanım amaçları ve mimari teknikler açısından önemli veriler sağlarlar.

Doğu Dağlık Kilikia'da kırsal konutlar araştırmalara konu olmuştur. G. Dagron ve A. Callot tarafından Karakabaklı kırsal yerleşimindeki konutlar üzerine çalışmalar yapılmıştır.⁷ Ayrıca, A. Tiryaki,⁸ Ü. Çakmak⁹ ve F. Efe¹⁰ tarafından da bölgedeki kırsal konutlar yüksek lisans tezleri

Dönem yerleşimleri arasında yer alır. Aynı zamanda söz konusu yapıların üzerinde görülen Olba Bölgesi sembolleri de bu durumun önemli kanıtlarıdır. Durugönül 1998a: 103; Aydınoglu 2003: 263; Aydınoglu 2005: 170; Şahin 2009: 272. Bunlara ek olarak T. Bent tarafından yerleşimde tespit edilen bir yazıt aracılığıyla "Bemisos" olarak adlandırılır. Bent 1890a: 322. Ancak yerleşim ismi T. Bent tarafından yanlış okunmuş ve önerilmiştir. Yerleşim ismi Bemisos değildir, okunan yazıt ise Kilise B'nin avlu giriş kapıları üzerinde ismi geçen Tribemis isimli bir Hypodiakon'a aittir. Hicks 1891: no: 37; Keil ve Wilhelm 1931: no 110; Hagel und Tomaschitz 1998: Lam 9; Şahin 2009: 272.

4 Mezar anıtları yerleşimin, nekropolis olarak kullanılan Güney Tepesi ile yamaçlarında ve hemen yanında bulunan Kızılgeçit Vadisi'nde tespit edilmişlerdir. Bu alanlarda, tapınak cephele kaya mezarlar, çok sayıda ana kayaya oyulmuş oda mezar ve lahit mezar tespit edilmiştir. Batı Tepe üzerindeki ise iki asker kabartması ve iki oturan figür kabartması bulunur. Söz konusu kabartmalarla ilgili olarak bkz. Durugönül 1989, 44-47.

5 Daha önceki yayınlarda, beş kilise üzerinden değerlendirilmeler yapılmıştır. Keil ve Wilhelm 1931: 94-98; Hill 1996: 246-249; Akcan ve Ergün 2003; Aydın 2003: 89-99; Aydın 2010. Yaptığımız yüzey araştırmalarında, üç kilise ve bir şapel daha tespit edilmiştir. Toplamda sekiz kilise olduğu ortaya çıkmıştır. Kiliselerin tamamı H. Erdoğan tarafından Yüksek lisans tezi kapsamında değerlendirilmiştir bkz. Erdoğan, 2017. Ayrıca Kiliselerin de içinde olduğu Tapureli yerleşimini bütünüyle ele alan bir kitap da Ü. Aydınoglu editörlüğünde hazırlanmaktadır.

6 Aydınoglu vd. 2019: 497. Bölgede kırsal yerleşimlerde bu tür kentsel yapı formları rastlamak mümkündür. Diğer önemli yerleşimler olan Karakabaklı ve Işıkkale için bkz. Çakmak 2010; Aydınoglu ve Çakmak 2011, Aydınoglu 2017b: 63-64.

7 Dagron et Callot 1991: 65-68.

8 Tiryaki 1999; Tiryaki 2003.

9 Çakmak 2011.

10 Efe 2013.

kapsamında değerlendirilmişlerdir. S. Eyice'nin Dağlık Kilikia'da Erken Bizans Dönemi konutları¹¹ üzerine yapılan çalışmaları dışında, Geç Antik Dönem konutlara ilişkin en kapsamlı sonuçlar I. Eichner tarafından bir monografide yayımlanmıştır.¹² Ayrıca, son yıllarda Ü. Aydınöglü tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında bölgedeki kırsal yerleşimde tespit edilen konutların yerleşim düzenlemesi içerisinde konumları açısından çiftlikler ve peristyl avlulu konutlar ayrıntılı olarak yayımlanmıştır.¹³ A. Alış tarafından Karaböcülü Yerleşimindeki konutlar, Hellenistik Dönem'den Geç Antik Dönem'e yerleşim sürekliliği incelenerek yüksek lisans tezi kapsamında değerlendirilmişlerdir.¹⁴

Hellenistik Dönem Konutları

Hellenistik Dönem konutlarında yerleşimde iyi derece korunmuş iki örnek bulunur. Bunlardan ilki D30 olarak adlandırılan konuttur. 25 x 10 m ölçüleri ile dikdörtgen bir plana sahiptir ve iki katlıdır. 250m²'lik bir kullanım alanına sahip olan konutun dış beden duvarları, batı duvarı hariç, diğer üç cephede izlenebilmektedir. Konutun güney cephesi en iyi korunmuş olan cephesidir. Bu cephede konutun ilk katına ulaşımı sağlayan ana giriş bulunur. Bu girişin her iki yanında kare formlu birer pencere açıklığı yer alır. Ana giriş kapısının batısında güney duvarın batı köşesinde ise bir tabula ansata bulunur (Fig. 3). Tabula ansatanın içerisinde bulunması gereken yazıt boyama ile yapıldığı için günümüze ulaşmamıştır (Fig. 4). Ana giriş kapısının hemen üzerinde ve bunun batısında iki kapı açıklığı daha bulunur. Kapı açıklıklarının ikinci kata ait olduğu kot farkından anlaşılmaktadır. Bu açıklıkların ahşap

konsollar ile taşınan ve yine ahşap konstrüksiyona sahip balkona erişim için kullanıldığı düşünülmelidir (Fig. 5). Konutun batı cephesi diğer cephelere oranla tahrip olmuştur. Ancak yıkılmış olan blok taşlar arasında yer alan bir lento ile sövelerden hareketle bir kapıya ve bir pencereye ait yapı taşları tespit edilmiştir. Kapı lentosunda stilize bir soffit yer alır. Soffitin merkezinde on altı yapraklı çiçek rozeti bulunur. Rozetin, her iki yanında soffit'in içi baklava dilimi şeklinde geometrik desenlerle doldurulmuştur (Fig. 6).

Konutun doğu cephesinde bir giriş kapısı daha bulunur. Bu bölümde doğu duvara yaslanacak şekilde büyük boyutlu isodomik rektogonal örgülü duvarlarla oluşturulmuş bir avlu bulunur. Duvar iççiliklerindeki farklılıklar bu alanın sonraki bir dönemde yapıya eklendiğini ve alanın avlu olarak kullanıldığına işaret eder (Fig. 7). Konutun pencerelerinin demir parmaklıklar ile korunduğu ve iç kısımdan iki kanatlı ve sürgülü kilitleri olan ahşap pencerelerle kapatıldığı anlaşılmaktadır. Kapıların lentoları ve söveleri üzerindeki menteşe yuvaları bir kanadı kısa diğer kanadı uzun iki kanatlı kapılara ve sürgülü kilit sistemine işaret eder (Fig. 8). Konutun iç bölümündeki yoğun tahribat ise oda sayıları ve iç mekân düzenlemelerinin belirlenebilmesini engeller.

D6 olarak adlandırılan diğer konut ise çift kabuklu, harçsız, kuru duvar tekniğinde polygonal örgü sistemi ile inşa edilmiştir. 9.50 x 6.50 m ölçüleri ile 125m²'lik bir kullanım alanına sahiptir ve dikdörtgen planlıdır (Fig. 9). Yapının ana girişi güney yönündedir. Kuzey ve doğu cephelerinin oluşturulmasında ana kayadan faydalanılmıştır. Kuzey duvarında tespit edilen ahşap hatıl yuvaları ise yapının iki katlı olarak inşa edildiğine işaret eder. (Fig. 10). Konutun doğu duvarının güney köşesinde taş sırası üzerinde kılıç ve kalkan kabartması bulunur (Fig. 11). Bu kabartma Hellenistik Dönem'de bölgede hâkim olan Olba Hanedanlığı'nın sembollerinden biridir¹⁵. Girişin yapının iç kısmında kalan bölümü daha özensiz bir duvar iççiliğine sahip bir kemerle desteklenmiştir.

Bu eklenti yapının daha sonraki bir dönemde kullanıldığına işaret eder¹⁶ (Fig. 12).

11 Eyice 1980a: 111-121; Eyice 1980b: 122-124; Eyice 1981: 204-209; Eyice 1982: 355-367; Eyice 1986: 513-530; Eyice 1988: 15-29.

12 Söz konusu çalışmada Doğu Dağlık Kilikia'da yer alan on bir yerleşimdeki Geç Antik Dönem konutları ele alınmıştır. Eichner 2011. Bununla birlikte I. Eichner tarafından Tapureli'nin de kısmen içinde bulunduğu; Geç Antik Dönem kırsal yerleşimleri ile ilgili iki makale de yayımlanmıştır. Eichner 2008: 201-212; Eichner 2009: 56. Bununla birlikte Doğu Dağlık Kilikia'da Geç Antik Dönem'de kiliseler ve konutları birlikte incelediği bir yayını daha bulunur bkz. Eichner 2018.

13 Aydınöglü 2010a; Aydınöglü ve Çakmak 2011; Aydınöglü 2015; Aydınöglü 2017a; Aydınöglü 2017b; Aydınöglü ve Mimaröglü 2017.

14 Alış 2020: 35-42.

15 Olba Hanedanlığı'nın bölgedeki sembolleri ile ilgili olarak bkz. Bent 1890b: 322; Durugönül 1998b: 89.

16 Doğu Dağlık Kilikia'da Özköy antik yerleşiminde

Konutun sahip olduğu kılıç ve kalkan kabartması ve polygonal örgü tekniğindeki duvarlar konutun Hellenistik Dönem kökenini göstermesi açısından önemli verilerdir.

Roma İmparatorluk Dönemi Konutları

Tapureli'deki Roma İmparatorluk Döneminde inşa edildiği anlaşılan konutlar dört örnek üzerinden incelenecektir. Bunlar arasında D1 ve D2 olarak adlandırılan iki örnek inşa teknikleri, yapı malzemesi, plansal olarak ortak özellikler taşımaları açısından dikkat çekici örneklerdir. Diğer iki örnek olan B10 ve D29 olarak adlandırılan konutlar ise sahip oldukları mimari süslemeler ile unique örneklerdir. Bu konutların giriş kapılarının söveleri üzerinde yer alan plaster sütunlar İonik ve detaylandırılmamış korinth başlığına sahiptir. Bu konutların plan özellikleri uğradıkları tahribat nedeniyle tespit edilememiş olsa da sahip oldukları mimari süslemeler, kırsal yerleşimlerde de konut sahiplerinin sosyal statüsünü ve ekonomik durumlarını yansıtmaktadır.

Doğu Tepe'nin kuzey yamacında yer alan D1 ve D2 büyük konut kompleksleri olarak dikkat çeker. Konutlar ana kayanın işlenebilir bölümlerinde alanlar açılarak yan yana ve arka arkaya sıralı mekânlara sahip olacak şekilde inşa edilmişlerdir. Her iki konutta da dış beden duvarları kuzey, doğu ve batı cephede izlenebilmektedir. Güney cephelerinin tamamı ana kayaya oyulmuştur. Bu cepheyi oluşturan ana kaya üzerinde yer alan hatıl yuvaları yapıların iki katlı olduğunu göstermektedir. Korunmuş duvarları, kuru, harçsız, büyük kesme blok taşlardan isodomik rektogonal duvar örgüsüyle yapılmıştır. Mekânların bağlanma noktalarını ise avlular oluşturmaktadır.

Üst üste iki yamaca inşa edilmiş olan D1 ve D2 konutlarının ana girişleri yerleşimin sokak ve cadde ağı ile bağlantılıdır. Bu alandaki sokakların teraslar arası geçişleri basamaklar ile kurgulanmıştır.¹⁷ Geç Antik Dönem'de bu ortak ağa

Hellenistik Çiftlik yapısı olarak tanımlanan 1 no'lu çiftlik yapısının polygonal teknikteki duvarlarına kemerli bir girişin eklendiği görülmektedir. Bu girişlerin, yapının duvar örgüsü ile homojen olmayan özensiz duvar işçiliklerinin daha sonraki dönemlerde eklendiği düşünülür. Mörel 2010: 29. Fig. 9. Aynı zamanda konutun kullanımının devam ettiğini göstermesi açısından önemli bir veridir.

17 Bu durum Hellenistik Dönem'deki gibi Roma İmparatorluk Dönemi konutlarının da Tapureli'nde topografyaya uydurularak, planlı bir konut kurgusuna

bir kilisenin inşa edilmiş olması da ortak dolaşım ağının devamlılığını göstermesi açısından önemlidir (Fig. 13).

Bu konutlardan bir kompleks olarak inşa edildiği anlaşılan D1 kuzey-kuzeybatı cephelidir. Yan yana sıralanmış ortak duvarlara sahip üç ayrı konuttan meydana gelmektedir (Fig. 14). Bu konutlar D1A, D1B ve D1C olarak adlandırılmıştır (Fig. 15).

D1A olarak adlandırılan konut 12.50 x 6.25m ölçülerindedir. 75m² oturma alanına sahiptir. D1A'nın ön cephesinde bulunan yıkılmış kapı söveleri ve lentolardan kuzey cephede bir girişe sahip olduğu anlaşılmaktadır (Fig. 16). Giriş bir avluya açılmaktadır. Girişin hemen yanında avlunun içerisinde bir sarnıç bulunur. Avluyu doğu batı yönlü bir kısmı ana kaya kullanılarak oluşturulmuş duvar sonlandırmaktadır. Bu duvarda doğu ve batı uçlarda iki kapı açıklığı bulunur. Avluda yıkılmış kemer blokları tespit edilmiştir (Fig. 17). Bu kemer blokları konutun ikinci katının avluya bakan cephesindeki balkon açıklığına ait olmalıdır. Yapının ana mekânının iç kısmı yıkıntılar nedeniyle dolmuştur (Fig. 18). İki kapı açıklığı ise yan yana sıralı iki odaya işaret eder. Batıdaki odanın ana kaya kullanılarak oluşturulan güney duvarında batı köşede aedícula niş içerisindeki kartal kabartması ana hatları ile seçilebilmektedir (Fig. 19). Mekânın üst kotunda, güney duvarı oluşturan ana kayanın üzerinde bir kapı açıklığı daha yer alır. Bu kapı açıklığının üst kotta yer alması D1A'nın ikinci katında, D2 konutu ile bağlantılı üst yamaçtaki sokağa açılan bir arka kapıya sahip olduğunu gösterir (Fig. 20). Bunlara ek olarak D1A yapısının doğu dış duvarı, batı yönünde bulunan D1B konutu ile ortak olarak kullanılmıştır. Bu duvar iki konutun arasındaki bağa işaret eder. (Fig. 21).

D1B konutu 12.80 x 6.00m ölçülerindedir. Yaklaşık 72m² oturma alanına sahiptir. Konutun girişi kuzey cephede yer alır. Bu girişten D1A'nın avlusuna oranla daha küçük bir avluya geçilir. Avlu, konutun doğu duvarında D1C'nin avlusuna bakan bir pencere açıklığına sahiptir (Fig. 22). Aynı duvarda konutun ikinci kat balkonuna erişimi sağlayan girişe ait kapı eşiği korunmuştur.¹⁸

sahip olduğuna işaret eder.

18 Avludan ahşap merdivenlere yardımı ile D1C'nin avlusuna bakan balkona çıkılıyor ve buradaki kapı açıklığından D1B'nin ikinci katına ulaşıyor olmalıydı.

(Fig. 23). Bu balkon da DIC'nin avlusuna bakmaktadır. Avlu, iç kısmında bir kapı açıklığı bulunan doğu batı yönlü bir duvar tarafından sınırlanmıştır. Avludan bir kapı açıklığı ile konutun zemin katına ait olduğu anlaşılan mekâna geçilir. Mekân içerisinde doğu batı yönlü bir kemer korunmuştur (Fig. 24). Mekânı güneyde sınırlayan ana kayanın üzerinde hatıl yuvaları görülür. Kemer ve hatıl yuvaları ikinci katı zemini taşımak için yapılmış olmalıdır (Fig. 25). Bu hatıl yuvalarının üzerinde ise yağmur suyunu tahliye etmek için ana kayaya oyulmuş bir oluğun varlığı da söz konusudur (Fig. 26).

DIC ise 13.45 x 13.40 ölçülerindedir. 180m² oturma alanına sahiptir. Kuzey yönündeki girişin her iki yanında kemer ayakları yer almaktadır (Fig. 28). Söz konusu kemer ayakları ahşap giriş kapısını ve girişte bekleyenleri hava şartlarından koruyan bir tonoz/kemer olduğunu gösterir. Bu kemerin varlığı konutun dış beden duvarlarının, bağlantılı olduğu diğer konutların dış beden duvarlarının aksından sapmasına neden olur (Fig. 27). Giriş, bir avluya açılır. Avlu, dikdörtgen plana sahiptir. Güneyinde ise doğrudan avluya bağlı olarak yapıldığı anlaşılan küçük bir mekân yer alır (Fig. 29). Mekân bir pencere ve kapı açıklığı ile avluya bağlanır. DIC konutu aynı zamanda doğu yönünde avluya bağlanan bir mekâna daha sahiptir (Fig. 30). Bu mekânın, kuzey duvarında iki adet pencere bulunur. Konutun batı köşesinde doğu-batı doğrultulu iki adet kemer korunmuştur (Fig. 31). Söz konusu kemerler güney cephesi ana kaya kullanılarak oluşturulan konutun ayrıca iki mekâna daha sahip olduğunu ortaya koyar. Ancak, DIC yapısının içerisindeki yoğun dolgu mekânların işlevlerinin belirlenebilmesini engeller. Avlu ile bağlantılı olan mekânların içerisinde bir sarnıç bileziği bulunur (Fig. 32). Sarnıç bileziğinin DIC'nin avlusunda bulunan sarnıca ait olmalıdır.

D2 konutu ise Doğu Tepe kuzey yamaçta D1 yapı kompleksinin güneydoğusunda bir üst terasta yer alır (Fig. 33). 34 x 8.75 m ölçülerindeki yapı yaklaşık olarak 296 m² oturma alanına sahiptir. Konut kuzey-kuzeybatı cephelidir. Konutun dış beden duvarları oldukça iyi korunmuştur. Büyük kesme blok taşlardan isodomik rektogonal duvar örgüsüne sahiptir. D1 konutunda olduğu gibi terasın kullanımı sebebiyle güney cephesi ana kaya ile sınırlandırılmıştır. Dikdörtgen plana sahip konutun doğu ve batıda yönlerinde iki

girişi bulunur. Her iki giriş de birer avluya açılır. Konutun ana girişi kuzey duvarın kuzeydoğu köşesindedir (Fig. 34). Ana girişinin söveleri üzerindeki konsollar giriş kapısının bir kemer ile D1 no'lu konutta görüldüğü gibi hava şartlarından korunma amaçlı yapıldığını gösterir. Buradaki ana girişten bir avluya ulaşılır. Konutun doğu kısmında yer alan bu avlu ile konutun batı yönündeki ilk mekânına ulaşılır. Mekân avluya doğu yönündeki bir kapı açıklığı ve pencere ile bağlanır (Fig. 35). Güney duvarı tamamı ile ana kayaya şekillendirilerek oluşturulmuştur. Bu ana kaya üzerinde hatıl yuvaları görülür. Hatıl yuvaları konutun ikinci kata sahip olduğuna işaret eder (Fig. 36). İç kısmında doğu batı yönlü bir kemer bulunur. Buradaki kemer ikinci katı taşımak amacıyla kullanılmış olmalıdır. Kuzey duvarında ise bir mazgal açıklığı bulunur. Konutun ikinci mekânı diğer mekâna göre daha geniştir. İlk mekân, konutun batı yönündeki bu mekâna batı yönündeki bir kapı açıklığı ile bağlanır. Bu sebeple ilk mekânın aksine kuzey güney yönlü bir kemer tercih edilmiştir (Fig. 37). Mekânın kuzey duvarı üzerinde kemerin her iki yanında iki pencere bulunur. Aynı zamanda kapı açıklığının yanında bir pencereye sahiptir. Batı kısımda ise kısmen ana kayaya oyularak yapılmış konutun ikinci avlusuna bir kapı açıklığı ve pencere ile bağlanır. Konutun batı kısımda yer alan avlusu ise büyük ölçüde ana kayaya oyulmuştur. Bu avlu aynı zamanda D1 no'lu konutun üst terasındaki sokağa bağlanır (Fig. 38). Ayrıca, konutun doğusunda bulunan ana girişin üst terasında yine ana kayaya oyulmuş bir tonozlu mezar bulunur. Mezar konutla bütünlük oluşturacak şekilde yapılmıştır. Mezar ile konut arasındaki bu ilişki mezarın konutun sahiplerinden birine ait olduğu düşündürmektedir (Fig. 39).¹⁹

Diğer iki konut B10 ve D29 sahip oldukları mimari süsleme ile yerleşimde ve bölgedeki Roma

¹⁹ Yerleşimdeki mezarların tamamı için Ü. Aydınoglu tarafından kapsamlı bir yayın hazırlanmaktadır. Konut ve konut sahiplerinin mezarlarının birlikte olduğu örnekleri Doğu Dağlık Kilikia'da birçok yerleşimde görmek mümkündür. Söz konusu mezarlar topografyaya göre yer değişikliği gösterebilirler. Ancak yapılaşma amaçları aynıdır. Bunlarla, Doğu Dağlık Kilikia kırsal yerleşimleri olan Karakabaklı'da Aydınoglu ve Çakmak 2011, 75 Fig.7a-b; Aydınoglu 2017b: 66-67; Paslı'da Aydınoglu 2013: 76 Fig. 5 Sivrikale'de Aydınoglu 2017a: 294-295 Fig. 17; Işıkkale'de Aydınoglu 2017b: 66-67; Seyranlık'ta Şahin 2007: 137; Sayın'de, Aydınoglu 2021: 4 Fig. 10. karşılaştırılır.

İmparatorluk Dönemi konut mimarisi hakkında veri sağlarlar.

Batı Tepe’de yer alan ve B10 olarak adlandırılan konutun plan özellikleri yoğun tahribat sebebi ile belirlenememektedir. Ancak, konutun ana girişine ait iki söve ve bir lento önemli veriler sağlar. Söveler plaster sütunlar şeklindedir. Sütunlar 2.17 m yüksekliktedirler Sütunlarda sumus scapus gözlemlenir. Sütunlar sadedir ve yukarıdan aşağı doğru kalınlaşırlar. Plaster sütunlar attik-ionik kaideye sahiptirler (Fig. 40). Kaide bir şerit ile başlanarak, ince bir torus, daha sonra kalın bir trochilos’la devam eder ve bir plinthosla sonlanır. Başlıklarda ise detaylandırılmamış korinth başlığı kullanılmıştır. Her iki detaylandırılmamış korinth başlığı üzerinde alt çelenk ve orta çelenk yaprakları seçilir. Acanthus yaprakları detaylandırılmamıştır. Kalathos tacı ve levhası tahrip olduğu için üst kısımlarda olması gereken iç ve dış yapraklar, helix ve volütler seçilebilse de stilistik tanımlamaları yapılamamaktadır (Fig. 41). Söveleri birbirine bağlayan lentonun üzerinde ise kabartma şeklinde arşitrav-friz bulunur (Fig. 42).

Giriş kapısı üzerinde mimari süslemeye sahip diğer konut ise doğu tepe üzerinde yer alır ve D29 olarak adlandırılmıştır. Yapının plan özellikleri net olarak okunamasa da yapıya ait olduğu anlaşılan korunmuş dış beden duvarlar isodomik rektogonal ve çift kabuklu polygonal örgü tekniğinde inşa edilmişlerdir (Fig. 43). Bu durum yapının farklı dönemlerde kullanıldığını ve onarım gördüğünü göstermektedir. Yapının kuzey cephesi ise ana kaya şekillendirilerek oluşturulmuştur. Konutun girişi güney cephededir. Güney cephede korunan duvar sırası üzerinde ise bir pencere açıklığı görülebilir. Girişe ait olduğu anlaşılan söveler İonik düzende başlıklara ve plaster sütunlara sahiptir. Sütunlu söveler birbirlerine bir kemer bloğu ile bağlanmaktadır. Kemer bloğu üzerinde iyi korunmuş ion kymationu yer alır (Fig. 44). Plaster sütunların bulunduğu söveler 1.80 m yüksekliğinde, 0.60 m kalınlığında ve 0.42 m derinliğindedir. Plaster ionik sütunlar 0.32 m kalınlığındadır. Sütunların ionik başlıkları oldukça iyi korunmuştur (Fig. 45). Kalın ve kaba bir abacuse sahip olan başlıkların volütleri, ve üzerinde bulunan ion kymationu kaliteli bir işçilik gösterir. Volütlerin, kanalları ve gözleri seçilebilmektedir. Volütlerin arasında yer alan ion kymationları bağlı olduğu silmeden çıkarlar. Çanakları

ise koniktir ve “V” formundadır. Çanaklar alt bölümde silmeye dokunurlar. Yumurtalar ve çanaklarla ince bir çizgi ile birbirinden ayrılır. Öte yandan, yumurta ile çanaklar oldukça yayvan forma sahiplerdir. Oklar bu çanaklara bitişiktir ve uçları sivridir. Okların sadece çanaklar arasındaki uçları seçilir (Fig. 46).

Sütunlar ise enthasise sahiptir. Üst kısımları yivli alt kısımları ise düz bırakılmıştır. Yivler derindir ve orta kısma doğru genişler. Yivleri tamamlayan arrisler ise keskin bir şekilde yapılmıştır. Sütunların alt kısmı toprak altında olduğu için kaideleleri hakkında veri elde etmek mümkün olmamıştır.

Söveleri birbirine bağlayan kemer bloğu ise 0.94 m kalınlığındadır. Kemer bloğunun taç kısmında aşağı doğru sırası ile bir bant ve bandın altında profilli bir silme yer alır. Bandın altında ion kymationu, ion kymationunun altında ise yine bir adet düz silme bulunur. Ion kymationu 0.11 m yüksekliğe sahiptir. Çanaklar yivlidir. Geniş “U” şeklinde bir forma sahiptir. İçerisinde yer alan yumurtalar çanaklara bitişiktir ve alçak kabartma şeklinde yapılmışlardır. Ion kymationunun çanakları arasındaki oklar ise aynı şekilde çanaklarına bitişik şekildedir. Oklar keskin bir sırta ve sivri ve geniş bir uca sahiptir (Fig. 44).

Geç Antik Dönem Konutları

Yerleşimde çok sayıda Geç Antik Dönem konutu tespit edilmiştir. Bunlar arasında iyi oranda korunmuş olmaları bakımından dikkat çeken konutlar B1, B4, B8 ve D9 ve plan özellikleri açısından ayrıntılı veriler sunan B17, B18 ve B20 olarak adlandırılan konutlar bu çalışmada incelemeye alınmışlardır.²⁰

Batı Tepe üzerinde yer alan B1 konutu, yerleşimdeki en iyi korunmuş konut örnekleri arasındadır. Konut üç katlı, avlulu ve koridor girişli bir plana sahiptir. Yapının tüm cepheleri harçsız büyük kesme blok taşlar kullanılarak oluşturulmuş isodomik rektogonal duvar örgüsüne sahiptir. Doğru cephede yer alan ana giriş bir koridorla birleştirilmiştir. Bu koridoru takip eden duvarlar güney cepheye doğru dirsek yaparak yapıyı çevreler (Fig. 47).

20 Yukarıda vurguladığımız gibi Geç Antik Dönem konutları yerleşimdeki en fazla sayıya sahiptir. Ancak yoğun bitki örtüsü kaplı ve büyük ölçüde tahrip olmaları sebebi ile kazı yapmaksızın hepsi ile ilgili veri sağlamak ne yazık ki oldukça zordur. Bu sebeple anlaşılacak en iyi örnekler seçilmiştir.

Katlara ait kapı, pencere ve balkon çıkıntıları yapının doğu cephesinde her üç katta da izlenebilir (Fig. 48). Yapının birinci katına erişim sağlayan üç kapı açıklığı bulunur. Bu kapılar 2 m yüksekliğe sahiptir. İkinci kata ait balkonun taşıyıcısı olarak kullanılan konsollar ve bu katın balkonuna erişimi sağlayan kapı ise doğu duvarda yer alır. Bu kapının hemen yanında bir pencere açıklığı bulunur. Üçüncü kattaki kapı da benzer şekilde bir balkona açılmaktadır. Bu katta da yer alan konsollar, söz konusu kapının bir balkona açıldığını kanıtlar niteliktedir. Üçüncü katın doğu duvarında bir pencere ve bir mazgal bulunur. Bunlar üçüncü kat balkonuna açılan kapının her iki yanına yerleştirilmişlerdir (Fig. 49). Katlara ait kapı ve pencereler üzerinde kilit ve kanat mekanizmaların yerleştirildiği yuvalar dikkat çeker (Fig. 50). Kapıların sürgülü bir ahşap hatıl yardımıyla kilitlendiği anlaşılmaktadır. Oynar mekanizmalardaki yuvalar ise kapının ve pencerelerin iki kanatlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Kapıların ise biri diğerinden küçük iki kanata sahip olduğu görülmektedir. Bu kanatlardan küçük olan daha geniş açıklığa ihtiyaç duyulduğunda kullanılıyor olmalıdır. Aynı zamanda birinci kattaki pencerenin demir parmaklıklara sahip olduğunu gösteren yuvaların varlığı da dikkat çeker.

Konutun kuzey duvarını oldukça yüksek bir ana kaya yükselti oluşturmaktadır. Bu cephede ana kaya üzerine oyulmuş ahşap hatılların yuvaları da yapının üç katlı olduğunu kanıtlar nitelikte her kat için ayrı olarak kurgulanmıştır. Yapının iç bölümündeki yoğun tahribat nedeni ile mekân içi dolaşım ve oda kurgusu tespit edilememektedir.

Konutun doğu ve güney cephesini çevreleyen bir avlu bulunur. Avlu, önünden geçen sokağa açılan bir kapıya sahiptir (Fig. 51). Avlunun dışında, ancak avlu ile bağlantılı olan bir sarnıç ile hem yapının içerisinden hem de sokaktan su ihtiyacı karşılanıyor olmalıdır (Fig. 52).

Batı Tepe üzerinde iyi korunmuş diğer konut ise B4 olarak adlandırılmaktadır. Dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Konutun ana girişi güney yönündedir. İlk kat düzgün kesilmiş isodomik rektogonal örgü duvarlarla inşa edilmiştir. Üst katlarda ise küçük kesme taşlardan oluşan (opus vittatum) çift kabuklu duvar örgüsü kullanılmıştır (Fig. 53). Konutun alt ve üst katlarında duvar teknikleri dışında plan farklılıkları da söz konusudur. Konutun zemin katında açıklığı oldukça geniş olan

bir kemer bulunur. Bu kemer üst katı taşımak için kullanılan bir konstrüksiyona işaret eder (Fig. 54). Zemin katın doğu duvarında ise iki mazgal bulunur. Bu iki mazgal alt katın depolama amaçlı kullanıldığına işaret ediyor olmalıdır. Ayrıca ana giriş kapısının yanında küçük bir pencere bulunur (Fig. 55). Üst katın ise ikamet mekânı olarak kullanıldığı kapı ve geniş pencerelerin varlığından anlaşılmaktadır. Konutun doğu cephesinde yer alan üç kemerli pencere açıklığı ise ayrıca dikkat çekicidir. Pencereleri birbirinden ayıran sütunlar yuvarlak formudur. Sütunlar iç ve dış cephelerde stilize detaylandırılmamış palmet yaprak bezemeli başlıklara sahiptir (Fig. 56). Sütunların kaidesi düz bir plinthos ile başlar, hafif bir torus, kenarları çentik formu silmelerle belirlenmiş hafif derinlikte bir trochilos, torus sırasını takip ederek profillendirilmiş kaideler düz bir bant ile sonlanır. Sütunların yan yüzlerinin ortasında pencerelerin ahşap çerçevelerinin yerleştirildiği yuvalar görülebilmektedir. Söz konusu yuvalar başlık ve kaide bölümlerinde daha da derinleşir.

Pencereler ile aynı cephede yer alan kapı açıklığı ise bu cephede ahşap balkona erişim için kullanılıyor olmalıdır. Balkon kapısının sövelerinin üstünde yer alan iki küçük konsol ise balkon kapısını hava şartlarından koruyan bir kemeri taşıyor olmalıdır. Yapının batı cephesi ana kaya şekillendirilerek oluşturulmuştur. İkinci katın ahşap hatıl delikleri bu cephede izlenebilmektedir (Fig. 57).

Batı Tepe üzerindeki bir diğer konut B8'dir. Kilise H olarak adlandırılan üç nefli bazilikal planlı kilisenin hemen kuzeyinde yer alır. Kilise ile arasında küçük bir sokak yer alır ve konutun bu sokağa bağlandığı görülür (Fig. 58). Konut dikdörtgen planlıdır. Güneybatı cephesi olan konut 11.80 x 12.70 m ölçülere sahiptir. Yaklaşık 144m² oturum alanına sahiptir (Fig. 59). Konutun geniş bir tonozla hava şartlarından korunmak için yapıldığı anlaşılan ana girişi güneybatı yönündedir. Girişin hemen yanında kare bir pencere açıklığı bulunur. Girişten dikdörtgen planlı geniş bir avluya ulaşılır. Avlu içinde kuzeybatı köşede ana kayaya oyulmuş çeşme yer alır.²¹ (Fig. 60) Avlunun kuzeyinde bir kapı açıklığı ile avluya bağlanan iki mekân bulunur. Mekânların biri L plana sahiptir. Diğer mekâna ise L planlı mekân

21 Söz konusu çeşme Ü. Aydınoglu tarafından Doğu Dağlık Kilikia çeşmeleri, sarnıçları ve kuyularını ele alan bir makalede yayımlanmıştır. Aydınoglu 2020: 37.

vasıtası ile ulaşılır. Bu iki mekân ana kaya kullanılarak oluşturulmuş duvarlarla birbirinden ayrılır. Ana kayaya duvarlarının üst kısımlarında hatıl yuvaları dikkat çeker (Fig. 61). Bunların ikinci katın ahşap zeminini taşımak için kullanılan hatıllar için yapıldığı anlaşılmaktadır. Avlunun doğusunda yer yer polygonal ve yer yer küçük kesme taşlarla (opus vittatum) oluşturulmuş ikinci bir mekân yer alır. Farklı teknikte duvar örgüsüne sahip bu mekân sonraki bir evrede yapıya eklenmiş olmalıdır (Fig. 62). Bu mekân L planlı mekâna yine sonraki bir evrede eklendiği anlaşılan bir kemer açıklığı ile bağlanmaktadır (Fig. 63). Kemer açıklığının yanında daha sonra örülerek kapatılan duvarda bir pencere açıklığına ait eşik kemer açıklığının devşirme malzeme olarak kullanılması, kemer açıklığının sonraki bir evrede eklendiğini kanıtlar niteliktedir (Fig. 64). Bu durum ana kayaya oyulmuş mekânların daha sonraki bir evrede doğu kısmında yer alan polygonal ve yer yer küçük kesme taşlarla (opus vittatum) oluşturulmuş ikinci mekâna bağlanarak genişletilip büyük bir konuta dönüştürüldüğüne işaret eder.

Batı Tepe'de yer alan bir diğer konut B17 olarak adlandırılmaktadır. Konut dikdörtgen planlıdır. 17.00 x 15.00 m ölçülerindedir ve yaklaşık olarak 255 m² oturum alanına sahiptir (Fig. 65). Konutun doğu, kuzey ve güney cephelerindeki duvarlar iyi oranda korunmuştur. Güney cephesi yer yer çift sıra küçük kesme taşlardan (opus vittatum), yer yer isodomik rektogonal duvar örgüsü ile oluşturulmuştur (Fig. 66). Kuzey ve doğu cephelerdeki duvarların ise çift kabuklu polygonal örgüye sahip olduğu gözlenir (Fig. 67). Batı cephesi ise ana kaya şekillendirilerek oluşturulmuştur.

Konutun ana girişi güney cephede yer alır ve merkezi bir avluya açılır (Fig. 68). Kare planlı avluya bağlantılı olan ilk mekân da kare planlıdır. Avluya açılan kapısının yanında kare bir pencere yer alır. Batı duvarının kuzey köşesinde ikinci mekâna geçişi sağlayan bir kapı bulunur. Bu kapının lentosunun üstünde detaylandırılmamış bir çelenk kabartması bulunur. Bu mekânın batısında ise "L" formunda bir plana sahip üçüncü bir mekân bulunur. Batı kısmı ana kayaya oyularak şekillendirilmiştir. Kuzeybatı köşesinde ise ana kaya oyularak nispeten basit bir kemerle desteklenen bir niş bulunur (Fig. 69).

Batı Tepe'deki bir diğer konut B18 ise plan

açısından dikkat çekici bir örnektir. Konut, 18.35 x 8.75 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olup yaklaşık olarak 145m² oturum alanına sahiptir (Fig. 70). Konut, kendisi ile aynı hemen hemen plana sahip iki konutla birlikte bulunduğu ana kaya terasa oturtularak inşa edilmiştir.²² (Fig. 71) Konutun dış beden duvarlarında hem isodomik rektogonal hem de çift kabuklu polygonal duvar örgüsü kullanılmıştır.

Konutun, üst terasında kendisi ile birlikte diğer konutlarında ihtiyacını karşıladığı anlaşılan ana kayaya oyulmuş iki adet sarnıç bulunur. Sarnıçların hemen batısında bir khamosorium mezar da yer alır (Fig. 73).

Konut ana girişi güney cephede yer alır. Konutun girişinden avluya geçilir. Konut avluya tek bir kapı açıklığı ile bağlantılı, batı güneybatı yönünde arka arkaya sıralı üç mekâna sahiptir. Bu mekânlar, aynı zamanda iç kısımlarındaki kapılarla birbirleri ile de bağlantılıdır. Avlu, kuzey kısmında sadece ayakları korunmuş bir kemer açıklığı ve pencere bulunan bir duvar ile sınırlanmıştır. Bu kemer açıklığından dikdörtgen formda bir hole geçilmektedir. Holden ise konutun merkezinde yer alan bir kapı açıklığı ve iki pencereye sahip mekâna geçilmektedir. (Fig. 74) Kemer açıklığının da bu mekânın pencere açıklıklarına göre gün ışığını kullanmak için kurgulandığı anlaşılmaktadır.²³ Konutun merkezindeki mekânın batısında ana kaya kesilerek ve tonozla desteklenmiş küçük bir mekân daha bulunur (Fig. 75). Söz konusu mekân dar bir girişe sahiptir. Depolama amacı ile kullanılan bir alan olmalıdır. Konutun merkezindeki mekânın kuzey tarafında ise yine ikinci bir kemer açıklığı bulunur. Bu kemer açıklığının yanında bir kapı açıklığı ve pencere de yer alır (Fig. 76). Bu mekânın kuzeyinde konutun son mekânı bulunur. Bu mekânda yine kuzeyinde bir pencere ve kapı açıklığı bir önceki mekâna bağlandığı anlaşılmaktadır.

Batı Tepe'de yer alan bir diğer konut B20 ise

22 Ancak sadece B18 no'lu konut plan bakımından bu yamaçtaki diğer konutlara göre daha iyi korunduğundan bu konut değerlendirmeye alınmıştır.

23 Bu uygulamaların iyi derecede korunmuş örnekleri yine Doğu Dağlık Kilikia'da Kabaçam yerleşiminde bulunur. Avluya açılan mekânların ön kısımlarında geniş kemer açıklıkları ile bir alana sahiptirler. Bu durum bir tür revak formu olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu konutlar, A. Mörel ve A. Aliş tarafından yayına hazırlanmaktadır.

dikdörtgen planlıdır ve duvarlarında korunmuş pencere ve kapı açıklıklarından iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Konut, Yaklaşık olarak 120 m² oturma alanına sahiptir. (Fig. 77). Konutun inşasında büyük kesme blok taşlarla isodomik rektogonal duvar örgüsü kullanılmıştır. Güney, doğu ve batı cepheleri duvarlarla; kuzey cephesi ise ana kayadan şekillendirilerek oluşturulmuştur. Konutun ana girişi güney cephededir. Geniş ve derin bir tonozla vurgulanmıştır (Fig. 78). Tonozlu girişin yanında kare formda iç tarafa doğru genişleyen bir pencere bulunur. Ana girişin hemen batısında konuta ikinci bir giriş daha yer alır. Söz konusu girişin konutun batıdaki mekânını konutun hemen önündeki sokağa bağladığı anlaşılmaktadır. Konutun doğu cephesinde ise bir kapı, pencere ve bir mazgal bulunur. Doğu cephedeki kapı ve pencereler kod farkından dolayı konutun ikinci katındaki mekânlara ait olmalıdır. Konutun alt katına ait olduğu anlaşılan mekânlar korunmuştur. Alt kat, iki mekân ve bir avludan oluşur. Ana girişten doğu batı yönlü iki ayağın desteklediği bir kemerin sınırladığı avluya geçilir. Diğer mekânlar ise avluya ve birbirlerine birer kapı açıklığı ile bağlanmıştır. Kemer açıklığından avlunun kuzeyindeki ana kaya oyularak şekillendirilmiş mekâna geçilir (Fig. 79). Bu mekânın kuzey duvarında ana kaya üzerinde ikinci katın ahşap zeminini taşımak için açılmış olan hatıl yuvaları görülebilir. Kemerin bulunduğu kısmın batısında bir kapı açıklığı ile geçiş sağlanan ikinci mekân daha bulunur. Bu mekân konutun ikinci girişine bağlanan mekândır. Mekânın, bu şekli ile depolama olarak kullanılabilir alan olarak kullanıldığı düşünülebilir. Konutun doğu duvarında ikinci kata ait olduğu anlaşılan kapı ve pencere açıklıkları korunmuştur (Fig. 80). Bununla birlikte konutun içine yıkılmış şekilde duran bir sütun konut B4'deki gibi kemerli bir pencere açıklığına sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda konutun içinde bir konsol parçasının varlığı da yapının ikinci katında bir balkon olduğuna işaret eder (Fig. 81-82).

Doğu Tepe üzerindeki bulunan bir başka konut D9 olarak adlandırılır ve Kilise A'nın kuzeyinde yamacın kenarında yer alır. Konut büyük kesme blok taşlardan isodomik rektogonal duvar örgüsüne sahiptir ve yer yer ana kaya şekillendirilerek inşa edilmiştir. Konutun yamaçta sahip olduğu konumu nedeniyle yanından geçen basamaklarla ana kaya şekillendirilerek oluşturulmuş sokağa bağlandığı görülür. Yamacın terasları

üzerindeki sokaklara ait merdivenler takip edilebilir (Fig. 83). Konutun batı cephesi oldukça iyi korunmuştur. Bu cephede konutun giriş kapısıyla bir kare formu bir pencere açıklığı yer alır. Giriş kapısının üst kısmında her iki köşesinde yer alan konsollar kapı üzerinde girişi hava şartlarından korumak için inşa edilmiş bir tonozlu yapılanmanın varlığına işaret eder (Fig. 84). Girişten kare planlı bir avluya geçilir (Fig. 85). Avluda kemerli bir yapılmaya işaret eden kemer ayakları korunmuştur. Söz konusu kemer ayakları ikinci katın ahşap zeminini taşımak amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Avluya bağlanan mekânlar ise büyük ölçüde tahrip olmuşlardır (Fig. 86).

Doğu Dağlık Kilikia ve Diğer Bölge Örnekleri Işığında Tapureli Konutları: Değerlendirme ve Tarihleme

D6 ve D30 konutları yerleşimdeki en erken konutlardır. Bu konutların Dağlık Kilikia Bölgesi'ndeki örnekleri sınırlıdır. Polygonal duvarlara sahip yapılar sıklıkla savunma mimarisi ile ilişkilendirilir. Bölgede Mancınıkkale²⁴, Kanytelis²⁵ ve Diocaesarea'daki²⁶ kulelerin üzerindeki yapı yazıtları sayesinde bölgede polygonal duvar işçiliği olan kuleler ve kale yerleşimleri Hellenistik Döneme tarihlenmektedir.²⁷ Aynı zamanda bu kuleler üzerlerinde Olba sembolleri olarak adlandırılan semboller de vardır.²⁸ Tapureli'de polygonal duvar tekniğini hem savunmaya

24 Durugönül 1998a: 51.

25 Durugönül 1998a: 79.

26 Wannagat 2011: 262 vd.

27 Durugönül 1998: 119. Olba Territoriumu'ndaki bu kuleler içinde Diocaesarea ve Kanytella'daki kulelerin üzerlerinde önemli yazıtlar bulunmaktadır. Diocaesarea ve Kanytella'daki kuleler üzerinde, Yerel Rahip Krallar olan Teukros hanedanının adını taşıyan yazıtlar yer alır. Bunların yanında, Mancınıkkale'de tespit edilen kulelerin üzerindeki yazıt ile Mancınıkkale'nin yapılanmaları MÖ 3. yüzyılın sonu ile MÖ 2. yüzyılın başına tarihlenmektedir. Bu sebeple, MÖ 3. yüzyılın sonunda ya da MÖ 2. yüzyıl başında kulelerin Teukroslar Dönemi'nde kullanıldığını ve Olba topraklarına ait olduğunu biliyoruz. Söz konusu yazıtlar aracılığı ile kulelerde kullanılan işçiliklerin Tapureli konutlarındaki kullanılan işçiliklerle aynı kalitede olması aynı dönemde yapıldıklarına önemli bir kanıttır.

28 Bent 1890b: 321-322; Durugönül 1998a: 88. D6 no'lu konutun, batı cephesinde yer alan kapının lentosu üzerindeki stile soffit içinde yer alan çiçek rozeti de bu döneme ait olmalıdır.

yönelik sur duvarlarında ve kulelerde²⁹ hem de üzerinde Olba sembolleri olan kılıç ve kalkan kabartmasının yer aldığı D6 konutunda görmemiz D6 konutunun Hellenistik Dönem'e ait sivil bir konut olduğu görüşünü desteklemektedir. Ayrıca, son dönemde ekibimizin yürüttüğü çalışmalarda Doğu Dağlık Kilikia bölgesinde Hellenistik Dönem'de kırsal karaktere sahip konutlara rastlanmıştır³⁰. Bölgede Hellenistik Dönem konut mimarisinin örneklerine Özköy,³¹ Güvercinlik³² Kümbetbeleni³³ ve Karaböcülü³⁴ gibi kırsal yerleşimlerde karşılaşılr. Bu örnekler duvar tekniği ve plan özellikleri açısından Tapureli yerleşimindeki Hellenistik Dönem konutları ile benzerdir. Ayrıca, Kuzey Suriye'de de benzer örnekler bulunur. Bu örnekler, yapı teknikleri ile MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlenirler. Bamukka, Bankusa, Nuriyeh³⁵ ve Brād Yerleşimi'nde³⁶ Tapureli'deki örneklere benzeyen polygonal teknikte yapılmış duvarlara sahip Hellenistik Dönem çiftlik evi olarak kullanılan konutlara rastlamak mümkündür. Tapureli'de yer alan D30 konutu, bağımsız bir konut olması, kale yerleşiminden ayrı bir şekilde yerleşim merkezinde yer alması, Hellenistik Dönem'de, savunmadan ayrı olarak sivil mimarinin tek başına varlığını göstermektedir.

Roma İmparatorluğu'nun yönetim etkileriyle Kilikia ve Isauria bölgelerinin sosyal ve ekonomik yapısının gelişmeye başladığı bilinir.³⁷ Bu etki, kırsal yerleşimlerde kentsel mimariyi yansıtan yapılar olan su kemerleri, sunaklar, anıtsal kapılar, çeşmeler ve nekropolislerde gözlemlenebilir.³⁸ Ayrıca, Roma İmparatorluk

Dönemin'de, Dağlık Kilikia'da kırsal yerleşimlerin sayıları artmaya başlar. Bu artışın kırsalda yapılan üretimin³⁹ ticari ürünler olarak pazara ulaştırılması ve orduların doğu ile batı arasındaki seferleri⁴⁰ ile ilişkili olduğuna yönelik görüşler bulunur. Bu açıdan bakıldığında, Roma İmparatorluk Döneminde üretim sürecinde, kentlerin khorasında yer alan kırsal yerleşimlerin önem arz ettiği anlaşılır. Akdeniz çevresinde arkeolojik kanıtlar, MS 2. yüzyılın sonlarına doğru başlayan ve MS 3. yüzyılın başlarında hızla gelişen bir tarım ve hayvancılık üretim sürecinin varlığını desteklemektedir.⁴¹ Roma İmparatorluk Döneminde Kırsal yerleşimler ekonomik yaşamın ve kentsel büyümenin temeli haline gelir ve aynı zamanda anıtsal mimari yapılar görülmeye başlar. Mozaikli zemin döşemeleri,⁴² peristyl avlulu konutlar⁴³ ve anıtsal mezarlar⁴⁴ gibi unsurların da kırsal yerleşimlerdeki kullanımı artar. B10 ve D29 no'lu iki konutun girişlerinin mimari dekorasyon unsurları ile vurgulanmış olması Doğu Dağlık Kilikia bölgesindeki kırsal konutlarda ilk kez karşılaşılan bir uygulamadır.⁴⁵ Bu durum ayrıca konutların tarihlendirilmelerini sağlayacak veriler de sunarlar.

B10 konutunun kapı lentosunda iki detaylandırılmamış korinth başlıklı plaster sütun bulunmaktadır. Söz konusu detaylandırılmamış korinth başlıkları yerel örneklerdir. Benzer örnekleri ile MS 2. yüzyılın sonu ve MS 3. yüzyılın başına tarihlenen Meydan Kalesi Kült Anıtı'nda,⁴⁶ Erken Severuslar Dönemine tarihlenen

2013: 25 vd.

29 Aydınoglu 2003: 256. Fig. 12-13.

30 Bölgedeki bazı Hellenistik kulelerin konut olarak kullanıldığı da önerilir. Durugönül 1998a: 113. Bölgedeki Hellenistik Dönem kulelerinin bazılarının Roma ve Erken Bizans Dönemlerine zeytinyağı atölyesi olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Aydınoglu 2009: 49-50.

31 Mörel 2014: 149-151.

32 Mörel 2016: 31.

33 Mörel 2016: 34.

34 Alış 2020: 35-38 Konut 1 ve Konut 2.

35 Butler 1903: 42-44.

36 Tate 1992: 32-34. Fig 16-17.

37 Jones 1971: 191 vd; Hopwood 1986; Hopwood 1990; Sayar, 1999; Sayar 2004; Durugönül 2004; Gotter 2001.

38 Bu dönemdeki kırsal yerleşimlerin gelişimi ve kentlerle bağlantıları hakkında hakkında bkz. Rostovtzeff 1957: 52 vd.; Jones 1971: 141-146; de Ste Croix

39 Aydınoglu 2009: 13-20.

40 Kaplan 2011: 110 vd.

41 Banaji 2006: 101-133; Laiou 2005: 38, 43-46.

42 Budde 1969; Budde 1971.

43 Percival 1976: 35-50; Aydınoglu 2017b.

44 Ball 2000: 248 vd.

45 Doğu Dağlık Kilikia'da *peristyl* avlulu konutların bazılarında, *peristyl*li oluşturan sütunlar, korint ve dor düzenindedir. Konutlarda, bu tarzda düzenlerin yanında *peristyl* avluların giriş kapıları üzerinde sembolik kabartmalar da vardır. Bunların iyi korunmuş örnekleri Karaböcülü, Imbriogon Kome (Demici), Paslı, Emirzeli'de yerleşimlerinde görülebilir. Aydınoglu 2017b: 293 vd. Ancak bu örnekler dışında konutlarda yeni süsleme örnekleri henüz tespit edilmemiştir.

46 Durugönül 1998b: 282. M. Spanu, ise Diocaesarea Tiyatrosu'nun süslemelerinde yola çıkarak MS 164-165 yıllarından sonraki bir tarihte yapıldığını önerir. Spanu 2011: 82.

Olba'daki Korinth Düzenli Tapınak Cepheli Kaya Anıtı'nda,⁴⁷ MS 2. yüzyılın sonu ve MS 3. yüzyılın başlarına tarihlenen Sömek Vakıf Tapınak mezarında⁴⁸ karşılaşılar. B10 no'lu konutun detaylandırılmamış korinth başlıklı sütunu ile Meydankale Kült Anıtı'nın detaylandırılmamış korinth başlıklı sütunları yakın benzerlikte stilistik detaylara sahiptir. Her iki örnekte de başlıkların iki çelenge sahip olması ve abacus tacı ile volütlerin stilize verilmesi bu benzerlikler arasında gösterilebilir.⁴⁹ Meydan Kale Kült Anıtı'ı gerek süslemeleri gerekse de mimari dekorasyonu ile MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3. yüzyılın başına tarihlenmektedir. B10 no'lu konutun girişindeki sütunları da bu özellikleri barındırması ile MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3. yüzyılın başına tarihlenmediğini söylemek mümkündür.

D29 Konutunun kapı söveleri üzerinde yer alan ion başlıklı plaster sütunlar oldukça iyi korunmuştur.⁵⁰ Bu tip ion başlıklarına, Dağlık Kilikia'da mezar anıtlarında rastlanılır. Başlıklar, İmparator Hadrianus Dönemine tarihlenen Hüseyinler D1,⁵¹ MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3. yüzyılın başlarına tarihlenen Olba Tırnak Tepesi Tapınak Cepheli Kaya Anıtı⁵² ile Severuslar Dönemine tarihlenen Imbriogon Kome (Demirci) II ve IV⁵³ tapınak mezarlarında görülür. Diğer bölgelerde ise benzer Ion kymationlarına sahip başlıklar Severuslar Dönemine tarihlenen Hierapolis tiyatrosunun sahne binasının ion başlıklarında,⁵⁴ Laodikeia'da Severuslar Dönemine tarihlenen başlıklarda⁵⁵ görülür. Bu başlıkların üzerinde de echinusları üzerinde yer alan ion kymationları "V" şekillidir. Yumurtalar çanaklarından bağımsız değildir. Çanak yumurtanın etrafını çevreler ve altındaki silmeye

dokunur. Bu sebeple D29 no'lu konutun ion başlıkları da Severuslar Dönemine ait olmalıdır.

D29'un konutun lentoları üzerinde bağlayıcı kemer bloğu da yer almaktadır. Bloğun kenarlarında büyük boyutlu ion kymationları bulunur. Ion kymationlarının yumurtaları oldukça stilizedir. Çanaklar yivlidir ve yumurtanın tamamını çevreler. Çanakların arasında ise çanaklara birleşmiş ucu kalın sivri bir ok yer alır. Ion kymationları, söz konusu stil itibarı ile Geç Antik Dönem özellikleri gösterirler. Üzerlerindeki yüzeysel işçilik, ışık gölge etkisini ortadan kaldıracak şekilde derinliğin olmaması, dizilerdeki genel görünümünden uzaklaşma, çanağın belirsizleşmesi, yumurta yüzeyinin düzleşmesi ve geometrik formlar bu dönemde görülürler.⁵⁶ Bu dizilerin ise yerel bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Dağlık Kilikia'da kiliseler ve lahitler üzerinde benzer örnekleri bulunur.⁵⁷ Bu tür örneklerle Işıkkale'de MS 5-6. yüzyıla tarihlendirilen M18 no'lu lahit,⁵⁸ MS 5-6. yüzyıla tarihlendirilen Karakabaklı'da⁵⁹ Kilise 1'in kapısının söveleri ve lentoları⁶⁰ ve MS 5-6. yüzyıllara verilen Alahan Manastırı'nda ikinci kiliseye ait friz parçaları üzerinde⁶¹ karşılaşmak mümkündür. Bunlara ek olarak, yine bağlayıcı bir kemer üzerinde oksuz stilize yumurtalar bezemelerine bölge dışında Suriye Ruweiha⁶² yerleşiminde görülebilir. Bu örnek de benzer şekilde MS 5-6. yüzyıla tarihlenir.⁶³

D29 konutunun söveleri üzerindeki plaster ion sütunları ile söveleri bağlayan kemer bloğu üzerindeki ion kymationları birbirlerinden farklı dönemlere işaret etmektedir. Bu açıdan söveler üzerindeki sütunların Severuslar Dönemine

47 Keil ve Wilhem 1931: 86.

48 Aydınöğlü 2010: 246.

49 Bölgede bununla birlikte çok sayıda mezar yapısında detaylandırılmamış başlıklar görmek mümkündür. Bu başlıklar da genel olarak MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3. yüzyılın başına tarihlendirilir. Kaplan 2013: 89-113; Kaplan 2014.

50 Ion başlıklı sütunların Suriye'de dış cephede revaklarda ve balkonlarda cephe örnekleri için Tate 1992: 45-55, 142.

51 Kaplan 2013: 116.

52 Kaplan 2013: 116.

53 Kaplan 2013: 104; Kaplan 2014: 35 vd.

54 Bingöl 1980: 196 Taf. 4, 145.

55 Bingöl 1980: 205 Taf. 18, 169; Bingöl 1980: 213 Taf. 4, 200.

56 Geç Antik Dönem ait Kilikia'daki ion kymationları için Durugönül vd. 2013: 274. Ayrıca Geç antik Dönem dizileri için bkz. Serdar Dinçer 2012.

57 Geç Antik Dönemde, Doğu Dağlık Kilikia'da yazıtlı yapılarda bulunan süslemeler yazıtlarla farklı tarih aralıklarını işaret etmektedir. Mietke 2006, 371; Westphalen 2006, 391-392. Süslemelerin dönem stilleri, karşılaştırmak için veriler sunsa da Geç Antik Dönem'deki süslemelere, dar bir tarih aralığı vermek henüz olanaklı değildir.

58 Düzenli 2013: 68.

59 Çakmak 2010: 114.

60 I. Eichner, bunların aynı atölyenin ürünü olduklarını düşünmektedir. Eichner 2011: 282-283.

61 Verzone 1956: Fig.15, 34-36. Elton vd. 2009: 81. Fig. 6. F393.

62 Tate 1992: 66, 209 Fig.230.

63 Tchalenko 1953: 256.

ait oldukları ve ion sütunları üzerindeki kemer bloğunun Geç Antik Dönemde eklendiği anlaşılmaktadır. Bu durumda, konuta ait kapının sövelerinin MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3. yüzyılın başında yapıldığı ve konutun ilk evresine ait olduğu anlaşılır. MS 5-6. yüzyıllarda yeniden kullanım evresinde bağlayıcı kemer bloğunun eklendiği görülmektedir.⁶⁴ Bu uygulama ise Küçük Asya'da alışlagelen Roma Dönemi konutlarına yapılan Geç Antik Dönem eklemelerinin aksine⁶⁵ sağlam ve estetik bir anlayış sürdürüldüğünü göstermektedir.

Tapureli'de Roma İmparatorluk Dönemi konutları, planları özellikleri bakımından bölgedeki kırsal yerleşimde yer alan konutlarla benzerlerdir. D1 ve D2, büyük boyutlu kompleks konutlar olmaları, isodomik rektogonal şekilde kuru, harçsız duvarlarla inşa edilmeleri, avlulara sahip olmaları ve yakınlarında mezar anıtları yer alması bakımından bölgedeki Keşitürkmenli,⁶⁶ Karaböcülü,⁶⁷ Imbriogon Kome (Demircili) Sivrikale,⁶⁸ Paslı⁶⁹ yerleşimlerinde konutlar ile benzerdir. Aynı zamanda, DIA no'lu konutta, bir aedicula niş içinde kartal kabartması olması ise Roma İmparatorluk Dönemine ait konutlarda dini bölümlerin varlığını gösteren önemli bir veridir. Benzer bir kabartma, Dağlık Kilikia'da Hayatınbaşı'ndaki çiftlik evinde tespit edilmiştir ve kült amaçlı yapıldığı önerilmiştir.⁷⁰

Tapureli'de Geç Antik Döneme ait konutlar ise bölgede yer alan Geç Antik Dönem konutları ile ortak özellikler barındırmaktadır. Bunun yanında diğer bölgelerde yer alan kırsal konutlarla ile de benzerlerdir. Yerleşimdeki Geç Antik Dönem konutlarının, topografyası konutlar arasında dolaşımı sağlamak amacıyla teraslar boyunca sokaklar açılmasına ve konutların ana girişlerinin ya da avlu girişlerinin bu sokaklara bağlanmalarını zorunlu kılmıştır. Aynı zamanda Geç Antik Dönemde inşa edilen kiliselerin de girişlerinin bu sokaklara bağlanması konutlar ve kiliselerin ortak bir ağa bağlı olduğunu gösterir.

64 Yerleşimde Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen Tapınak Mezar 3 üzerinde de aynı şekilde plaster sütunları görmek mümkündür.

65 Uytterhoeven 2019: 10-14.

66 Aydınoglu 2010: 248-249.

67 Aydınoglu 2017b: 293.

68 Aydınoglu 2017b: 294.

69 Aydınoglu 2013: 85; Aydınoglu 2017b: 295.

70 Aydınoglu 2010: 250.

Benzer düzenlemeleri Doğu Dağlık Kilikia'da Karakabaklı,⁷¹ Işıkkale,⁷² Öküzlü⁷³ ve Kanytellis⁷⁴ gibi yerleşimlerde görmek mümkündür. Konutların girişleri, özellikle kış mevsimlerinde güneş ışığından yararlanmak amacıyla güney ve güneydoğu cephelerde yapılmışlardır. Bunlara benzer örnekler ise Doğu Dağlık Kilikia'da Gacarlar, Esseler, Gökören, Eşkintepe, Gökkale, Hayatınbaşı,⁷⁵ Öküzlü,⁷⁶ Emirzeli,⁷⁷ Işıkkale,⁷⁸ Karakabaklı,⁷⁹ Karaböcülü⁸⁰ ve Kanytellis⁸¹ gibi yerleşimlerdeki konutlarda rastlamak mümkündür. Geç Antik Dönemde isodomik rektogonal ve küçük kesme taşların (opus vittatum) bu döneme tarihlenen konutlarda bir arada kullanılması bölgede olduğu kadar Tapureli'de de görülmektedir. Bunun yanı sıra konutların dış cephesinde ikinci kata ait balkonları desteklediği anlaşılan konsollar bulunur. Benzer örnekler Doğu Dağlık Kilikia Bölgesinde Karakabaklı,⁸² Üçayak,⁸³ Akkale⁸⁴ ve Sinekkale⁸⁵'de rastlanır. Konsolların "S" profile sahip olup üç parçadan meydana gelmeleri ile ortak özellikleri olarak görülmektedir.⁸⁶ Konutların dış cephede düz bir mimariye sahip olması ahşap malzemelerle inşa edilmiş balkonlara işaret eder. Bu tür uygulamaları ise yine Doğu Dağlık Kilikia'da Emirzeli,

71 Tiryaki 2003; Çakmak 2010a: 83-87; Çakmak 2010b; Aydınoglu ve Çakmak 2011, 76-78; Aydınoglu 2017b: 63.

72 Düzenli 2013: 90; Aydınoglu 2017b: 63.

73 Aydınoglu ve Mimaroğlu 2017, 124-125.

74 Kanytellis yerleşiminin kilise sayısının fazlalığı bakımından Tapureli'ye benzerlik göstermesi de oldukça önemlidir. Ceylan 2009: 48-49; Aydın 2015: 194-196.

75 Aydınoglu 2010a: 245-250.

76 Eichner 2011: 93-117; Aydınoglu ve Mimaroğlu 2017: 124-125.

77 Eichner 2011: 126-159.

78 Eichner 2011: 258-280; Düzenli 2013: 12-23; Aydınoglu 2017b: 66-67.

79 Dagron et Callot 1991: 62-66; Tiryaki 1999; Tiryaki 2003; Varinlioğlu 2008: 296-302; Eichner 2011: 186-255; Efe 2013: 42; Çakmak 2010a: 28-43; Aydınoglu-Çakmak 2011: 72-75; Aydınoglu 2017b: 66-67.

80 Alış 2020: 35-42.

81 Ceylan 2009.

82 Eichner 2011: 434.

83 Aydınoglu 2010a: 245-246; Eichner 2011: 434.

84 Mörel 2007: 101-102.

85 Eichner 2008: 346.

86 Eichner 2018: 285-287.

Şamlığöl⁸⁷ ve Gökkale'de⁸⁸ çiftlik evlerinde görmek mümkündür. Konutların girişlerinde yer alan kemer ve tonozlar ise Dağlık Kilikia yerleşimlerinde ve Tapureli'de Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem konutlarında bir gelenek halini almıştır. Bu örneklerle, Gökkale,⁸⁹ Kayacı,⁹⁰ Karakabaklı,⁹¹ Işıkkale,⁹² Karaböcülü⁹³ yerleşimlerinde karşılaşmak mümkündür. Bu giriş düzenlemelerinin, girişleri vurgulamasının yanı sıra kış aylarında yoğun kar ve yağmurun; yaz aylarında güneş ışığının kapılar üzerindeki etkisini azaltmak, kullanımını kolaylaştırmak amacıyla kurgulandıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda söz konusu tonozların, balkonların ahşap zeminini de destekledikleri bazı örneklerden anlaşılmaktadır. Bu tür uygulamalara sahip konutlara ise Dağlık Kilikia Bölgesinde Gökkale,⁹⁴ Manastır,⁹⁵ Karakabaklı,⁹⁶ Işıkkale⁹⁷ yerleşimindeki konutlarda rastlamak mümkündür.

Konutlar ana giriş ya da avlularda iç kısımdaki mekânlara geçişi sağlayan giriş kapılarının yanında kare ve dikdörtgen pencerelere sahiptir.⁹⁸ Hellenistik Dönem, Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem konutlarında aynı uygulamayı görmemiz bu uygulamanın tonozlu kapılar gibi bir gelenek halini alarak kullanıldığını göstermektedir. Konutların girişlerinde ve pencerelerinde bulunan yuvalar, kapıların iki kanatlı bir sisteme sahip olup üzerinde sürgülü kilit sistemlerinin kullanıldığını kanıtlamaktadır.⁹⁹ Aynı zamanda

pencerelerde kanatlı bir kapak sisteminin olması ve bunun yanında demir parmaklıklara işaret eden izler konutların pencerelerde korunaklı bir sisteme sahip olduğunu göstermektedir.

Geç Antik Dönem konutlarında avlunun önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Avlular konutun dışarıyla bağlantısını sağlar ve merkez bağlantı noktası olarak işlev görür. I. Eichner Doğu Dağlık Kilikia'daki konutların içi dolaşımın kısa taraftan iç mekânlara kanalizasyon edilmiş bir birime bağlı odaların, katlar arasındaki işlevsel farklılaşması ve uzunlamasına dizilmesinin konutların temel özelliğinin olduğunu öne sürülmüştür. Elaiussa Sebaste, Korykos ve Seleucia ad Calycadnum'un khorasında yer alan konutlar üzerinden çıkarılan bu genellemeler bağlamında iç kısımdaki mekânlar, uzunlamasına bir eksen oluşturacak şekilde arka arkaya dizilir. Konutlara, genellikle bir avluya oradan da iç kısımdaki mekânlara açılan kısa taraftaki tek bir kapıdan girildiği ifade edilmiştir. Çok katlı konutlarda ise, zemin katların ahırlar, mahzenler ve tarım atölyeleri için ayrıldığı gözlemlenmiştir. İç merdivenlerden erişilen üst katlar ise yaşam alanlarıdır.¹⁰⁰ Tapureli'de ise avlu, konutların ana girişlerinde yer alır. Bazı örneklerde konutun bir cephesinden bağlanırken, bazı örneklerde konutun merkezinde bulunur. Bu sayede hem konut içi hem de konut dışı dolaşımın avlu ile sağlandığı görülmektedir. Avluların içinde veya girişlerine yakın bir alanda ya da kuzey cephelerinin şekillendirildikleri ana kayalar üzerinde sarnıçlar ya da çeşmeler bulunur. Benzer kurgular ise Doğu Dağlık Kilikia'da çoğu kırsal yerleşimde görülmektedir.¹⁰¹

Tapureli'deki konutların, diğer bölgelerde de benzer örnekleri bulunur. Bunları Filistin, Suriye, Lykia, Pamphylia ve Karia bölgelerinde görmek mümkündür. Filistin'de, kırsal yerleşimlerin kentsel yerleşimlerin yakınında kurulduğu ve antik yollar ile birbirlerine bağlandığı bilinir. Konutların, vadi yollarına ve içlerinde önemli bir mevcudiyete sahip merkezi alanlarda yer aldığı görülmektedir.¹⁰² Filistin'deki konutların çevresinde ekilebilir araziler vardır. Bu konutlar, Tapureli'deki konutlar ile plan özellikleri ve kullanım alanları açısından benzerdir. Bu konutlar genellikle iki kattan oluşur. Tapureli'de olduğu gibi

87 Eichner 2011: 435.

88 Aydınöğlü 2010a: 248.

89 Aydınöğlü 2010a: 248.

90 Eichner 2011: 324.

91 Dagron ve Callot 1991: 62-66; Tiryaki 1999; Tiryaki 2003; Varinlioğlu 2008: 296-302; Eichner 2011: 186-255; Efe 2013: 42; Çakmak 2010a: 28-43; Aydınöğlü ve Çakmak 2011: 72-75; Aydınöğlü 2017b: 66-67.

92 Düzenli 2013: 12 vd.

93 Alış 2020: 35-42.

94 Aydınöğlü 2010a: 248.

95 Eichner 2011: 324.

96 Dagron et Callot 1991: 62-66; Tiryaki 1999; Tiryaki 2003; Varinlioğlu 2008: 296-302; Eichner 2011: 186-255; Efe 2013: 42; Çakmak 2010a: 28-43; Aydınöğlü ve Çakmak 2011: 72-75; Aydınöğlü 2017b: 66-67.

97 Düzenli 2013: 12 vd.

98 Suriye'de Sambil, Serdjilla, Djeradeh'de bu tipte örnekler görmek mümkündür. Butler 1903: 258-262.

99 Lykia'da Trebenna yerleşiminde Akropolis kapısında kullanılan benzer öğeler tespit edilmiştir. Çevik, vd. 2005: 31. Fig. 27-28.

100 Eichner 2011: 458-460.

101 Aydınöğlü 2020.

102 Niewöhner 2017: 110-118.

birinci kat tarımsal ihtiyaçlar için kullanılırken ikinci kat ikamet amacıyla kullanılır. Genel olarak Filistin'deki çiftliklerin MS 4. ve 7. yüzyıllar arasında kullanıldığı ifade edilir.¹⁰³ Suriye kırsalındaki yerleşimlerde konutlar, merkezi bir avlu etrafında şekillenen iki katlı ve çok sayıda odadan oluşur.¹⁰⁴ El-Bara çevresindeki yerleşimlerde tespit edilen konutlar da Tapureli konutları ile benzerlik gösterir. Bunlar, iki katlı olup balkon ve teraslara sahiptir. Tapureli yerleşiminde de görüldüğü gibi bu konutlar da yer yer büyük kesme taşlardan isodomik rektogonal duvar örgü tekniğinde inşa edilmişlerdir. Dekoratif unsurlara sahiptirler ve bunlar sayesinde M.S. 5-6 yüzyıllara tarihlenirler.¹⁰⁵ Celile ve Golan'da tespit edilmiş konutlar iki katlı ve tek katlı olarak avlu etrafında sıralı odalı örneklerle sahiptir.¹⁰⁶ Söz konusu örnekler gerek plan gerekse de yapı teknikleri açısından Tapureli konutları ile benzer özellikler yansıtırlar. Pamphylia, Pisidia ve Lykia sınırlarına sahip Trebenna çevresinde keşfedilen konutlar da Tapureli'deki konutlarla benzerlik gösterirler. Buradaki konutlar da Tapureli örneklerinde olduğu gibi birinci kat, depolama için kullanılırken, ikinci kat ikamet için kullanılır.¹⁰⁷ Lykia'nın doğusunda yer alan Kyaneai territoriumu'nda nüfusun arttığı ve kiliseler gibi yeni binaların ortaya çıktığı Geç Antik Dönemde, konutlara yapılan ilaveler ile konutların büyüdüğü bilinir.¹⁰⁸ Tapureli'de ise benzer eklemeler bazı konutlar üzerinde izlenebilmektedir. Pamphylia, Pisidia ve Lykia bölgelerin kesişim noktasında yer alan Neapolis yerleşiminde karşılaşılan konutlar da sıralı odalı, avlulu ve çok katlı olmaları ile Tapureli konutları ile benzerdir. Aynı şekilde Roma İmparatorluk Döneminden başlayarak Geç Antik Döneme kadar kullanılmışlardır.¹⁰⁹

Sonuç

Tapureli, Hellenistik Döneme ait, sivil konut örneklerine sahip olması sebebiyle bölgede polygonal duvar örgüsüne sahip savunma yapılarının yanında bu dönemdeki sivil konut

mimarlığına ışık tutacak önemli örneklerle sahip olduğu görülmüştür. Konutların üzerinde Olba Hanedanlığının sembolleri ile karşılaşılmış olması, konutların savunma ve kontrol amaçlı inşa edilen yapılarla çağdaş şekilde yapıldıklarının bir diğer göstergesidir. Bölgede yaptığımız çalışmalarda kale yerleşimlerin sivil mimariye ait yapıların var olduğu ortaya koyulmaya başlanmıştır. Tapureli örnekleri, mekân ve kat sayısı açısından bölge Hellenistik Dönem konutlarına yeni bir plan özelliği sunması sebebi ile yenilik katmaktadır. Tapureli'deki örnekler sivil mimariye ait konutların artırılması adına önemli veriler sağlar.¹¹⁰ Konutların, tasarımlarının iklim şartlarına göre geliştirildiği anlaşılmaktadır. Güneşin bakı açısına göre konumlanmış olmalarının yanı sıra yerleşimin kayalık topografyasına bağlı olarak planlanmışlardır. Çift kabuklu, harçsız, kuru duvar tekniğindeki polygonal örgü sistemi ile inşa edilmişlerdir. Eldeki verilerden yola çıkarak alt katların depolama amaçlı, üst katların yaşam alanları olarak kurgulandığı önerilebilir. Konutların cephe tasarımları bu şartlar altında ana kaya temelli bir kurguyu zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak da iki katlı, ön ve yan cephelerden girişlere sahip, balkon sistemleri olan geniş kapılı ve pencereli bir konut tasarımı yoluna gidilmiştir. Bu tasarımlarda konutların ana giriş kapısında bir büyük kapı ve yanında bir pencere ile vurgulanmıştır. Ana giriş aynı zamanda direkt sokağa bağlanır.

Hellenistik Dönem konut tasarımının Roma İmparatorluk Döneminde de takip edildiği görülmektedir. Kullanım amaçları ile birlikte, kat ve cephe tasarımlarında Hellenistik Dönemde ait konutlarda görülen cephe tasarım özellikleri gözlemlenebilir. Yerleşimdeki Roma İmparatorluk Dönemi konutlarının çok katlı yapıya sahip olduğu, ana kayadaki hatıl deliklerinden anlaşılır. Konutlardaki farklılıklar ise mekânların kullanım amaçları ve topografyaya uydurma kaygısından etkilenmiş olmalıdır. Nitekim, ana kayaya şekillendirilerek oluşturulan kısımlar bu duruma önemli bir kanıttır. Konutlar büyük kesme blok taşlar ile inşa edilmişlerdir. Bu inşa tekniği, Roma İmparatorluk Dönemi konutlarında karakteristik bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

103 Hirschfield 1997: 41 vd.

104 Tate 1997: 65.

105 Tate 1992: 80-89; Tate 1997: 64 vd.

106 Galor 2003: 47-51.

107 Çevik 1995; Çevik ve Bulut 2007: 106-130; Bulut 2007a: 24-32; Bulut 2007b: 418 vd.

108 Kolb 1999: 281 vd.

109 Çevik 2018: 443-446.

110 Eichner 2011: 386. Özköy, Güvercinlik ve Kümbetbeleni gibi yerleşimlerde Tapureli'ndeki örneklerle benzeyen Hellenistik Dönem Çiftlik konutlarına rastlamak mümkündür. Özköy için: Mörel 2014: 149-151. Güvercinlik ve Kümbetbeleni için: Mörel 2016: 31-34.

Bölgede özellikle, Roma Dönemine ait çiftlik konutlarında aynı işçilikteki duvarlarla karşılaşılır. İnşası kolay, sağlam duvarlara sahip konutlar ve mekânlar kurgulanabilmiştir. Ayrıca, Hellenistik Dönem konutlarında da görüldüğü gibi, mekân girişleri geniş bir kapının yanında yer alan kare formlu bir pencere ile vurgulanmıştır. Bunun yanında mimari süsleme sahip konutlar varlığı ise bir yeniliktir. Bunların sınırlı sayıda olması yerel elitlerle ilişkili olmalıdır. Konutlarda büyük kompleks örneklerine rastlamış olmamız ise kalabalık ailelerin varlığına da işaret etmektedir.

Geç Antik Döneme gelindiğinde ise Roma İmparatorluk Döneminde olduğu gibi büyük kesme blok taşlarla konutlar inşa edilmeye devam edilmiştir. Konutların inşasında tek sıra isodomik rektogonal, polygonal ve küçük kesme taşlar (opus vittatum) kullanılmıştır. Bunlar arasında bazı konutlarda Polygonal duvarlara eklenen isodomik rektogonal örgüye sahip duvarlar dik kat çeker. Bu veriler yapıların yerleşimin iskân gördüğü dönemler boyunca kullanımının devam ettiğini işaret eder.¹¹¹ Düzgün kesme blok taşlardan yapılmış örnekler ise Doğu Dağlık Kilikia'da hemen her yerleşimde görülen Geç Antik Dönem konutları ile benzer duvar tekniklerine sahiptirler.¹¹² Aynı zamanda yukarıda vurguladığımız gibi kapı ve pencere tasarımları girişlerde aynı kalsa da üst katlarda sütunlu ve kemerli bir pencere tasarımına da gidilmiştir. Bu dönemde kapıların üzerine revak ve üst kat balkonlarına destek sağlamak amaçlı yapıldığı kemerler de eklenmiştir. Bunların temel amacı girişte basit bir revak oluşturmaktır.¹¹³ Bu kullanımın konutların girişini vurgulamak ve giriş kapılarını hava şartlarından korumak için standart bir uygulama olduğu görülmektedir. Konutların girişlerinin bazen derin ve geniş bir tonozla bazen de kapının üstünde küçük bir revak yapacak şekilde ince bir tonozla kapatıldığı da

görülür. Aynı zamanda, konutların hemen hepsi hem konut hem de avlu girişlerinde kapının yanında kare ve dikdörtgen pencerelere sahiptir. Geç Antik Dönem konutlarının bazılarında Hellenistik ve Roma Dönemlerinde ait konutlarda görülen kapı ve pencere birlikteliği, girişlere konsollara oturtulmuş kemerler ile ve yanlarına yine kare şeklinde bir pencere ile vurgulanmıştır. Bu da yerleşimde bu kullanımın gelenek halini aldığı göstermesi açısından önemlidir. Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemindeki konutlarda çeşitli kemer ve duvar eklentileri tespit edilmiş olmamız yeni konutların yanında daha önceki dönem konutlarının kullanıldığını göstermektedir. Geç Antik Döneme ait konutlarda avlunun önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Avlular önlerinde geçen sokaklara bağlanırlar. Avlular, konutların oturma alanına ve tasarımına göre değişiklik gösterirler. Ancak konutun iç kısımda mekânları birbirine bağlayıcı amaçla inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Bu açıdan konutların merkezini oluşturdukları söylenebilir. Aynı zamanda bu avlularda sarnıçlar ya da çeşmeler de bulunurlar.

Konutların oldukça zengin ve özenli tasarımlar sunmaları iyi kalitede olmaları ve Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönemde konutlarda süslemeler, Tapureli'de Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasında kırsal kesimde, bölge halkının içinde elitlerin varlığına işaret etmektedir.

MS 3. yüzyılda yaşanan ekonomik krizin Kilikia ve Isauria'daki kırsal yerleşimleri de etkilediği görülür.¹¹⁴ Bu alandaki çiftlik evleri, nekropolisler ve üretim ve depolama binalarının varlığı ekonomik kriz ile birlikte kırsal alanlarda yoğunlaşan yerleşimlerin varlığına işaret eder.¹¹⁵ Tapureli'nin bulunduğu alanın çevresi, tarım ve hayvancılığa uygundur. Tarım ekonomisi ile geçindiği anlaşılan yerli halk, yaşadıkları konutları da bu çerçevede şekillendirmeye başlamış olmalıdırlar. Aynı zamanda konutlarda yaşam alanlarının üst kata taşınması özellikle Geç Antik Dönemin yeniden şekillenen konut mimarisindeki önemli uygulamaları göstermektedir.¹¹⁶ Antik yerleşimlerin birçoğunda çiftlik konutlarında ürünleri depolama kısımları ve ikametgâh

111 Bu uygulama I. Eichner tarafında da tespit edilmiştir. Eichner 2009, 567.

112 Eichner 2011, 386-393. G.Varinlioğlu, Karakabaklı ve İşikkale örneklerinden yola çıkarak düzgün kesme blok taşlardan oluşan yapıların büyük ve küçük kesilmesi, harçsız kullanılması ve de kaliteli ve kalitesiz işçilikleri üzerinden evrelerin saptanabileceğini önerir. Varinlioğlu 2013, 203.

113 Tonozlu kapı girişleri, Roma İmparatorluk Dönemine tarihlediğimiz **D1** ve **D2** konutlarında kullanılmıştır. Söz konusu kullanımın Geç Antik Dönem konutlarında da devam ettirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

114 Potter 2004: 276.

115 Aydınoglu 2010; Eichner 2011: 14-26; Özdemir 2017, 126 vd.

116 Ellis 1988; Polci 2003: 89-90.

bölgeleri bir arada bulunur.¹¹⁷ Ancak diğer kırsal yerleşimlerde konutlar ile ilişkili üretim donanımları Tapureli’nde bulunmaz.¹¹⁸ Bu durum, Tapureli’nin üretim merkezi özelliğinin yanı sıra üretim trafiğinin yönetildiği bir nokta olduğunu düşündürür. Tapureli, bugün de çevre yerleşimlerden gelen ürünlerin toplandığı ve ticaretinin yapıldığı bir yerleşim merkezidir. Tapureli’nin gerek Kızılgeçit vadisine bağlanan yollara sahip olması gerekse de çevre yerleşimlere yakın noktada yer alması aynı karakterde olduğunu işaret eder. Bugün de aynı amaçla kullanılan bir merkez olması rastlantı olmamalıdır.

Tapureli’nde yer alan Geç Antik Dönem’e tarihlenen çok katlı büyük konutlar, yerel elitlerle¹¹⁹ ve yerleşimdeki kiliseler de göz önüne alındığında Din adamları ve ailelerine ait konutlar olmalıdır.¹²⁰ Geç Antik Dönem’deki konutlar, ihtiyaca yönelik şekillenerek gelişen ve bu sebeple standart bir plan izlemeyen konutlardır. Tapureli’deki konutların büyük boyutta tasarlanmış olmaları, MS 5-6. yüzyılda kent merkezlerinde görülen ikincil kullanımlarla değişime uğrayan

konut karakterinin¹²¹ dışında bir model sunar. Bu dönemde konutlar, kendi içinde düzenli ve belli bir amaçla inşa edilmiş yapılardır. Söz konusu dönemde konutların değişimine etki eden sosyal ve politik geçişlerin yaşanması ve bu doğrultuda konutların mimarisinin değişime uğraması söz konusudur.¹²² Tapureli’deki konutlarda da süreçle etkili bir inşa faaliyeti izlenmiş olmalıdır.

MS 3. yüzyılın sonunda İmparator Diocletianus’la (MS 284-305) başlayan, özellikle kentleri kapsayan düzenlemeler kentlerin gelişimi kademeli olarak yavaşlatılmıştır. Bunun sonucu olarak, kırsal yerleşimler öne çıkmıştır. İlerleyen süreçte kentlerde özellikle ticari faaliyet yapan kesimin, imkânları ellerinden alınarak, İmparatorluk denetimi altında üretim yapan kırsal üreticiye verilmiştir.¹²³ Kırsal yerleşimler bu süreçten sonra yükselişe geçmiştir. Bu durumun yansımaları arasında kırsalda yaşayan halkın elit kimliklerini ve mali güçlerini göstermek amacıyla özel ve sosyal yaşam alanları olan konutlar ve kiliseleri inşa etmeye başlamalarında görülür. Elitler dönemsel değişimin getirdiği şartlar gereği, mensubu oldukları kentlerin siyasi kısmından dini tarafına doğru bir geçiş göstermeye başlamışlardır.¹²⁴ Söz konusu geçiş özellikle yerel elitlerin vergi yükünden kurtulmak ve zenginliklerini garanti altına almak için izledikleri bir yoldur.¹²⁵ Nitekim Codex Theodosianus¹²⁶ ve Codex Iustinianus¹²⁷’da kiliseler, kiliseleri oluşturan din adamlarının, aileleriyle birlikte MS 4. yüzyılın başlarından itibaren vergi muafiyet hakkına sahip oldukları bilinmektedir.¹²⁸ Aynı zamanda bu süreç içinde yerel elitler sürdürdükleri tarımsal faaliyetleri ile birlikte ticaretlerine devam etme şansı da bulmuşlardır. Vergiden muaf olmaları ve üretim kazançları sayesinde zenginliklerini arttırmışlardır.¹²⁹ Doğu Dağlık Kilikia’da bu

117 Ellis 2000: 62.

118 Bölgedeki Roma ve Geç Antik Dönem çiftliklerinde birçok üretim donanımı bulunmuştur. Bu üretim donanımları bazı örneklerde evlerin içinde de yer almaktadır. Aydınöglü 2010a: 255; Aydınöglü 2010b.

119 Hopwood 1989; Sodini 2003: 13; Uytterhoeven 2019: 2

120 Tapureli’de Kilise B’nin avlusunun batıdaki giriş kapısı ile güneş kapısının lentoları üzerinde bir Tribemis isimli bir Hypodiakon’a ait yazıt bulunmaktadır. ΤΡΙΒΕΜΙΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΕΥΧΑΒΙΕΚΤΑΤΟΥ ΥΠΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΔΙΑΚΩΝΕΥΧΑΜΕΝΟΥ ΕΥΧΗΝΑΠΕΔΩΚΑ

“Çok dindar bir kişi olan Eugenios’un oğlu Tribemis, Hypodiakon, dualar ederek bu adağı sundu.”

ΤΡΙΒΕΜΙΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΔΙΑΚΩΝΕΥΧΑΜΕΝΟΥ ΘΗΝΕΥΧΗΝΑΠΕΔΩΚΑ

“Tribemis, hypodiakon, dualar ederek bu adağı sundu”

Yazıtın çevirisinde sağladığı katkılar için Doç. Dr. Hüseyin UZUNOĞLU’na teşekkür ederiz. Hicks 1891: no: 37; Keil ve Wilhelm 1931: no 110; Hagel und Tomaschitz 1998: Lam 9. Şahin 2009: 272. Söz konusu yazıtın kilisenin Hypodiakon Tribemis tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Tapureli’de Kiliselerin sayısı ve büyüklüğü göz önüne alındığında **B1** gibi büyük konutların Din Adamlarına ait olduğu düşünülebilir. Kilise yaptıracak kişiler konutlarını da rahatlıkla yaptırabilirler. Nitekim Kilisenin inşa teknikleri de konutlarla benzeşmektedir. Aynı zamanda, Kilise B’nin yanında bu makalede yer verilmeyen **D4** ve **D5** konutları da Kilise B ile ilişkili büyük konutlardır. Bu da yaptırınların isimleri bilinmese de yine din adamları ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

121 Polci 2003: 89; Ellis 2006; Lippolis 2007: 199; Özgenel 2007: 240-248; Uytterhoeven 2019: 18-19; Uytterhoeven 2020: 333-334.

122 Millar 2004: 336-371; Swift 2006: 101; Mitchell 2007: 193-201 özellikle toplumsal hiyerarşiyi gösteren diyagram 5.4.’e bakınız.

123 Liebesuetz 2001: 141.

124 Liebesuetz 2001: 141 vd.

125 Kehoe 2007: 170-189.

126 *CTh* 11.1.1, 13.1.1.

127 *CJ* 10.72.8.

128 Liebesuetz 1992: 13 vd.

129 Mitchell 2007: 82.

sürece ait izler kırsal yerleşimlerde görülmektedir. Kiliselerle yerleşimlerin iç içe geçtiği söz konusu örnekler, Tapureli’ndeki Geç Antik Dönem konutlarının karakterini ve yapılış sürecini anlamak için önemli veriler sağlarlar.¹³⁰ Sonuç olarak, Tapureli konutlarının boyutları, kullanılan inşa teknikleri çok katlı olmaları ve üzerinde mimari dekorasyona sahip olmaları konusu zenginliğin göstergesi olduğu düşünülmelidir. Geç Antik Dönem konutlarının yanında Tapureli’de Kiliselerin çok sayıda olması; bunların da konutlarla iç içe yapılmaları yine özellikle Geç Antik Dönemde konutlarla birlikte zenginliğin politik ve dini yansımasının önemli kanıtlarıdır.

Kaynakça

- AKCAN-ERGÜN 2003: Z. Akcan-M. Ergün “İçel İli Erdemli İlçesi Tapureli Ören Yeri Kurtarma Kazısı”, In: K. Olşen, F. Bayram, A. Özme ve N. Güder (Eds.), 13. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara*, 175-186.
- ALİŞ 2020: A. Alış *Doğu Dağlık Kilikia Bölgesinde Karaböcülü Antik Yerleşimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- AYDIN 2003: A. Aydın “Der Ambon der Kirche “A” in Tapureli”, *Olba* VIII, 83-93.
- AYDIN 2010: A. Aydın “Tapureli A Kilisesi’ne ait Mersin Müzesi’ndeki Kireçtaşı Mimari Parçalar”, *AST* 28.3, 341-352.
- AYDIN 2015: A. Aydın “Kanytellis (Kanlıdivane) Kiliseleri”, In: Ü. Aydınoglu (Ed.) *Kanytellis-Kanlıdivane Dağlık Kilikia’da Bir Kırsal Yerleşimin Arkeolojisi*, İstanbul, 191-228.
- AYDIN 2019: A. Aydın “Dağlık Kilikia’daki Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimlerinde Kiliselerin Rolü: Seyranlık-Bağlıalan Örneği”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVIII/2, 521-547.
- AYDINOĞLU 1998: Ü. Aydınoglu “Olba Bölgesi Yol Ağı”, *Olba* I, 139-146.
- AYDINOĞLU 2002: Ü. Aydınoglu, *Dağlık Kilikia’da Hellenistik Dönem Kentleşmesi: Olba Tapınak Devlet Modeli*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- AYDINOĞLU 2003: Ü. Aydınoglu “The Settlement Patterns Of The Olbian Territory in Rough Cilicia in The Hellenistic Period”, *Olba* VIII, 251-263.
- AYDINOĞLU 2005: Ü. Aydınoglu “Yerleşim Modeli Oluşturmak Mümkün Müdür? Dağlık Kilikia’dan İki Yerleşim Modeli Denemesi”, *Olba* XII, 165-184.
- AYDINOĞLU 2009: Ü. Aydınoglu, *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*, İstanbul.
- AYDINOĞLU 2010a: Ü. Aydınoglu, “The Farms in Rough Cilicia in the Roman and Early Byzantine Periods”, *Adalya* XIII, 243-282.
- AYDINOĞLU 2010b: Ü. Aydınoglu “Olive Oil Production in Rough Cilicia: Production Installations–Settlement Pattern – Dating”, In: K. Şenol ve Ü. Aydınoglu (Eds.) *Olive Oil and Wine Production in Anatolian During the Antiquity*, International Symposium, Mersin, 1-18.
- AYDINOĞLU ve ÇAKMAK 2011: Ü. Aydınoglu ve Ü. Çakmak, “A Rural Settlement in the Rough Cilicia-Isauria Region: Karakabaklı”, *Adalya* XIV, 71-101.
- AYDINOĞLU 2013: Ü. Aydınoglu “Paslı: Dağlık Kilikia’da Bir Kırsal Yerleşimin Değişim Süreci”, *Olba* XXI, 71-100.
- AYDINOĞLU 2015: Ü. Aydınoglu “Survey Mersin Dağlık Kilikia’da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması”, In: Ü. Aydınoglu (Ed.) *Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları*, Mersin, 167-177.
- AYDINOĞLU ve MÖREL 2016: Ü. Aydınoglu-A. Mörel “Dağlık Kilikia’da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2014”, *AST* 33.2, 277-288.
- AYDINOĞLU ve MÖREL 2017: Ü. Aydınoglu-A. Mörel “Dağlık Kilikia’da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2015”, *AST* 34.1, 135-150.
- AYDINOĞLU ve MÖREL 2018: Ü. Aydınoglu-A. Mörel “Dağlık Kilikia’da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2016”, *AST* 35.2, 555-566.
- AYDINOĞLU 2017a: Ü. Aydınoglu “Doğu Dağlık Kilikia’daki Kırsal Yerleşimlerde Peristyl Avlulu Konutlar”, *Adalya* XX, 291-305.
- AYDINOĞLU 2017b: Ü. Aydınoglu “Dağlık Kilikia’da Kırsal Yerleşimlerde Kentsel Mimari: Işıkkale ve Karakabaklı Örnekleri”, In: *Antik Dönem’de Akdeniz’de Kırsal ve Kent Sempozyumu*, Mersin, 61-77.
- AYDINOĞLU ve MİMAROĞLU 2017: Ü. Aydınoglu ve S. Mimaroglu, “Dağlık Kilikia’da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzenlemesi Öküzlü Örneği”, In: *Antik Dönem’de Akdeniz’de Kırsal ve Kent Sempozyumu* (Mersin 2017) 122-141.
- AYDINOĞLU vd. 2019: Ü. Aydınoglu-A. Mörel-S. Mimaroglu, “Dağlık Kilikia’da Antik Dönemde Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2017”, *AST* 36.3, 493-502.
- AYDINOĞLU 2020: Ü. Aydınoglu, “Dağlık Kilikia Bölgesindeki Kırsal Yerleşimlerde Sarnıçlar, Çeşmeler ve Kuyular”, In: Kızıarslanoglu, H. A.- Oral, M.- Polosa, A. (Eds.) *SEBASTE Studies in honour of Eugenia Equini Schneider*, İstanbul, 51-67.
- AYDINOĞLU 2021: Ü. Aydınoglu “Rural Settlements Survey in the Chora of Diocaesarea”, *CUHES* 2. 1, 1-6.

130 Çakmak 2011; Çakmak ve Aydınoglu 2011; Aydınoglu 2017b; Aydınoglu ve Mimaroglu 2017; Aydın 2019.

- BALL 2000: W. Ball, *Rome in the East The Transformation of an Empire*. Oxford.
- BANAJI 2007: J. Banaji (2007). *Agrarian Change in Late Antiquity Gold, Labour and Aristocratic Dominance*. Oxford.
- BENT 1890a: Th. J. Bent "Explorations in Cilicia Tracheia", *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography* 12.8, 445-463.
- BENT 1890b: Th. J. Bent "Cilician Symbols", *The Classical Review* 4, 321-322.
- BİNGÖL 1980: O. Bingöl, Das Ionische Normalkapitell in Hellenistischer Und Romischer Zeit in Kleinasien. *Istanbuler Mitteilungen Beiheft* 20, Tübingen.
- BUDDE 1969: L. Budde, *Antike Mosaiken Kilikien I*, Wien.
- BUDDE 1971: L. Budde, *Antike Mosaiken Kilikien II*, Wien.
- BULUT 2007a: S. Bulut "Beydağları Çiftlik Yerleşimleri ve İşlikler", *Silifke Müzesi Konferansları 2005-2006*, Silifke, 23-33.
- BULUT 2007b: S. Bulut "Gazelin İni: Trebenna Territoriumundan Bir Çiftlik Evi". In: B. Can – M. Işıklı (eds.), *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazılar Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı*, 417-431.
- BUTLER 1903: H. M. Butler, *Publications of an American Expedition to Syria in 1899-1900. Part 2 Architecture and other arts*. Newyork.
- CEYLAN 2009: B. Ceylan "Kilikya'da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimleri: Kanytellis Örneği", *Olba XVII*, 45-62.
- ÇAKMAK 2010a: Ü. Çakmak, *Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Karakabaklı Antik Yerleşimi: Arkeolojik buluntular, Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi ve Tarımsal Organizasyon Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- ÇAKMAK 2010b: Ü. Çakmak "Güneydoğu Isauria Bölgesinde Bulunan Karakabaklı Tetrapylonları", *Gephyra* 7, 73-87.
- ÇAKMAK 2011: Ü. Çakmak "Geç Antik Dönem'de Cilicia ve Isavria'da Kilise Sayısının Artış Nedenleri Üzerine Bir Deneme" *Selecia ad Calycadnum I*, 157-181.
- ÇEVİK 1995: N. Çevik "Antalya Hurma Köyü'nde Bir Çiftlik Yerleşimi", *Lykia* 2, 40-62.
- ÇEVİK vd. 2005: N. Çevik-B. Varkıvaç-S. Bulut-İ. Kızıgıt "Roma Dönemi Kalıntıları". In: Çevik, N. Varkıvaç, B. ve Akyürek, N. (Eds.) *Trebenna Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası*, İstanbul, 31-80.
- ÇEVİK ve BULUT 2007: N. Çevik ve S. Bulut "The Belen and Kelbessos Farmsteads with Towers on the Border of Pisidia-Lycia and Some Thoughts on Security in the Countryside", *Adalya X*, 106-130.
- ÇEVİK 2018: N. Çevik "Lykia, Pisidia, Pamphylia Kavşağında Termessos'un Uç Kalesi: Neapolis", *Cedrus VI*, 435-451.
- DAGRON et CALLOT 1998: G. Dagron et O. Callot, "Les bâtisseurs Isauriens chez eux notes sur trois sites de environs de Silifke", In: I. Sevckenko ve I. Hutter (Eds.), *AETOS Studies in Honour of Cyrill Mango*, Leipzig, 55-70
- de STE CROIX 2013: G. E. M. De Ste Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* İstanbul.
- DOĞAN 2008: S. Doğan "Alanya ve çevresinde Erken Hıristiyan-Bizans Evleri ve Kırsal Yaşam", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ* 2. 2, 1-20.
- DURUGÖNÜL 1989: S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*. Oxford.
- DURUGÖNÜL 1998a: S. Durugönül, *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien*. Bonn.
- DURUGÖNÜL 1998b: S. Durugönül, "Neue Reliefs aus dem Rauhen Kilikien", In: A. Güven – M. J. Mellink – W. Schirmer (Eds.). *Karatepe'deki Işık / Light on Top of the Black Hill. Studies Presented to Halet Çambel*, İstanbul, 277-287.
- DURUGÖNÜL 2004: S. Durugönül "Krallar, Rahipler ve Korsanlar-Başlangıcından Sonuna Kadar Eskiçağ'da Mersin Bölgesi", In: F. Özdem (Ed.) *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin*, İstanbul, 27-52.
- DURUGÖNÜL vd. 2013: S. Durugönül-D. Kaplan-U. Tepebaş "Adrassos'da (Isauria) Paganizm ve Hıristiyanlık Arasında Bir Lahit", *Adalya XVI*, 261-284.
- DÜZENLİ 2013: Ö. Düzenli, *Kırsal Yerleşim Düzenlemesi Açısından Dağlık Kilikia/Isauria Bölgesinde Işıkkale Antik Yerleşimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mersin Üniversitesi, Mersin.
- EFE 2013: F. Efe, *Dağlık Kilikia ve Isauria Bölgesinde Antik Dönem Konut Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- EICHNER 2000: I. Eichner "Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien", *AST 17*, 275-282.
- EICHNER 2001: I. Eichner "Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien. Bericht über die Kampagne 1999", *AST 18*, 221-230.
- EICHNER 2002: I. Eichner "Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien. Bericht über die Kampagne 2000", *AST 19*, 169-176.
- EICHNER 2005: I. Eichner "Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien. Arbeitsbericht über die Kampagne 2003 und einige Ergebnisse des Projektes", *AST 22*, 201-212.
- EICHNER 2008: I. Eichner "Sinekkale - Herberge, Kloster oder Gutshof?", *Olba XVI*, 338-360.
- EICHNER 2009: I. Eichner "Spätantike und frühbyzantinische Bautechnik im südlichen Kleinasien", *Byzas 9*, 551-569.

- EICHNER 2011: I. Eichner, *Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien Baugeschichtliche Untersuchung zu den Wohnformen in der Region um Seleukeia am Kalykadnos*, Tübingen.
- ELTON vd. 2009: H. Elton-M. Johnson-G. Mietke-J. Newhard-L. Özgenel-M. Twigger “Alahan’da (Isaurya) Bir Roma Kentinin Keşfi”, *Olba* XVII, 83-116.
- ELLIS 1988: S. P. Ellis “The End of the Roman House”, *AJA* 92, 565-576.
- ELLIS 1997: S. P. Ellis “Late Antique House Asia Minor”. In: S. Isager ve B. Poulsen (Ed.) *Patron and Pavements in Late Antiquity, Halicarnassian Studies II*, Odense, 38-50.
- ELLIS 2000: S. P. Ellis, *Roman Housing*, London.
- ELLIS 2006: S. P. Ellis “Middle Class Houses in Late Antiquity”, In: W. Bowden, A. Gutterige and G. Machado (Eds.) *Late Antique Archeology III. I Social And Political Life in Late Antiquity*, Leiden, 413-437.
- ERDOĞAN 2017: H. Erdoğan, *Dağlık Kilikia’da Tapureli Antik Yerleşimi Kiliselerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- EYİCE 1980a: S. Eyice, “Silifke Civarı Topraküstü Arkeolojik Araştırmaları Raporu (1978)”, *Bulleten* 173, 111-121.
- EYİCE 1980b: S. Eyice, “Silifke Civarı Topraküstü Arkeolojik Araştırmaları Raporu (1979)”, *Bulleten* 173, 121-124.
- EYİCE 1981: S. Eyice “Einige Byzantinische Kleinstädte im Rauhen Kilikien”, In: *150 Jahre Deutsches Archäologisches Institut, 1829-1979: Festveranstaltungen und internationales Kolloquium*, Mainz, 204-209
- EYİCE 1982: S. Eyice, “Un site Byzantin de la Cilicie: Öküzlü et ses Basiliques”, in: L. Hadermann-Misguich- G. Raepsaet (Hrsg.), *Rayonnement grec. Hommages a Charles Delvoye*, Brussel, 355-367.
- EYİCE 1986: S. Eyice, “Quelques observations sur l’habitat byzantin en Turquie”, *Anadolu Araştırmaları* 10, 1986, 513-530
- EYİCE 1988: S. Eyice, “Ricerche e scoperte nella regione di Silifke nella Turchia meridionale”, In: C. Barsanti, A. G. Guidobaldi, A. Iacobini (Eds.), *Atti della Giornata di Studio del Gruppo Nazionale di Coordinamento C.N.R. Storia dell’Arte e della Cultura Artistica Bizantina*, Roma, 15-33.
- EYİCE 2000: S. Eyice “Türkiye’de Bizans Dönemi Yerleşimi Hakkında Notlar”, In: Y. Sey (Ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme. II. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABITAT II)*, İstanbul, 206-220.
- GALOR 2003: K. Galor “Domestic Architecture in Roman and Byzantine Galilee and Golan”, *Near Eastern Archaeology* 66, 44-57.
- GOTTER 2001: U. Gotter “Tempel und Grossmacht: Olba/Diokaisareia und das Imperium Romanum”, *Varia Anatolica* XIII, 289-326.
- HAGEL ve TOMASCHITZ 1998: S. Hagel und K. Tomaschitz, *Repertorium der Westkilikischen Inschriften*, Wien.
- HICKS 1891: E. L. Hicks “Inscriptions from Western Cilicia”, *The Journal of Hellenic Studies* 12, 225-273.
- HIRSCHFIELD 1997: Y. Hirschfield “Farms and Villages in Byzantine Palestine”, *Dumbarton Oaks Papers* 51, 33-71.
- HOPWOOD 1983: K. Hopwood, “Policing the Hinterland. Rough Cilicia and Isaura”, In: S. Mitchell (ed.), *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia (B.A.R. International Series 156)*, Oxford, 173-187.
- HOPWOOD 1986: K. Hopwood, “Towers, Territory and Terror: How the East was Held”, P. Freeman and D. Kennedy (eds.), *The Defense of Roman Byzantine East (B.A.R. International Series 297)*, Oxford, 343-356.
- HOPWOOD 1989: K. Hopwood “Bandits, Elites and Rural Order”, In: A. Wallace-Hadrill (Ed.) *Patronage in Ancient Society*, 171-188.
- HOPWOOD 1990: K. Hopwood “The Indigenous Populations of Rough Cilicia under Roman Rule”, *Proceedings of the Xth Turk Tarih Kurumu Conference*, Ankara, 337-345.
- JONES 1971: A. H. M. Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- KAPLAN 2011: D. Kaplan “Doğu Dağlık Kilikia’da Roma İmparatorluk Döneminde İmar Hareketliliğinin ve Üretim Artışının Nedenleri”, *Tüba-Ar* 14, 107-120.
- KAPLAN 2013: D. Kaplan, *Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Süslemeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- KAPLAN 2014: D. Kaplan, *Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Detaylandırılmamış Korinth Başlıkları*, İstanbul.
- KEIL ve WILHELM 1931: J. Keil und A. Wilhelm, *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien MAMA III*, Manchester.
- KEHOE 2007: D. P. Kehoe, *Law and Rural Economy in The Roman Empire*. Michigan.
- KOLB 1999: F. Kolb “Antike Ländliche Siedlungstypen und ihre funktionen am Beispiel des Territoriums der Polis Kyaneai in Südwest-Anatolien”, In: *International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages. 5-7 June 1996. Papers Presented to Symposium*, İstanbul, 281-293.
- LAIYOU 2005: A. E. Laiou, “The Byzantine Village (5th-14th century)” In J. Lefort, C. Morrison ve J.-P. Sordini (Eds.), *Les Villages dans l’Empire byzantin IVe -XVe siècle, Realites Byzantines II*, Paris, 33-54).

- LIEBESUECTZ 1992: J. H. W. G. Liebesuectz, "End of the Ancient City", In: J. Rich. (ed). *The City in Late Antiquity*, Newyork, 1-49.
- LIEBESUECTZ 2001: J. H. W. G. Liebesuectz, *Decline and Fall of Roman City*, Brepolis.
- LIPPOLIS 2007: I. B. Lippolis, "Private Space in Late Antique Cities: Laws and Building Procedures", In: L. Lavan, L. Özgenel ve A. Sarantis (Eds.) *Late Antique Archeology III. 2 Housing in Late Antiquity From Palaces to Shops* (Leiden 2007) 197-238.
- MIETKE 2007: G. Mietke, "Studien zur Frühbyzantinischen Bauornamentik im Rauhen Kilikien: Überlegungen zur formalen Herkunft und Datierung einiger Kapitel", *IstMitt* 56, 371-389.
- MILLAR 2004: F. Millar, *Rome, the Greek World, and the East volume 2 Government, Society, and Culture in the Roman Empire*, London.
- MITCHELL 2000: S. Mitchell "Geç Roma Anadolu'sunda Klasik Dönem Kent ve Yerleşmelerinin Gelişimi", In: Y. Sey (ed.) *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. II. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABITAT II)*, İstanbul, 193-205.
- MITCHELL 2007: S. Mitchell, *A History of the Later Roman Empire, AD 284-641*, Oxford.
- MÖREL 2014: A. Mörel "Dağlık Kilikia Bölgesinde (Olba Territoriumu) Özköy Antik Yerleşimi: Tarımsal Organizasyon ve Yerleşim Düzenlemesi", *Arkeoloji'de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri YAS 4*, Ankara 2014, 147-171.
- MÖREL 2016: A. Mörel, *Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kültürler Arası Etkileşimin Arkeolojik Kanıtları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- MÖREL 2017: A. Mörel "Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi'nde (Isauria) Bir Liman Yerleşimi: Akkale" In: *Antik Dönem'de Akdeniz'de Kırsal ve Kent Sempozyumu*, Mersin, 99-125.
- MÖREL 2019: A. Mörel "Kümbetbeleni Komenin (Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi) Roma Dönemi Mezarları". *Colloquium Anatolicum* 18, 93-121.
- NIEWÖHNER 2017: P. Niewöhner "Houses", In: P. Niewöhner. (Ed). *The Archeology of Byzantine Anatolia From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford, 109-118.
- ÖZDEMİR 2017: O. Özdemir, *Dağlık Kilikia'da Antik Dönemde Kent-Khora İlişkisi: Seleukeia Kalykadnos Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.
- ÖZGENEL 2007: L. Özgenel "Public Use and Privacy in Late Antique Houses in Asia Minor: the Architecture of Spatial Control" In: L. Lavan, L. Özgenel ve A. Sarantis (Eds.) *Late Antique Archeology III. 2 Housing in Late Antiquity. From Palaces to Shops*, Leiden, 239-282.
- POLCI 2003: B. Polci, "Some Aspects of the Transformation of the Roman Domus between Late Antiquity and the Early Middle Ages", In: L. Lavan and W. Bowden (Eds.) *Late Antique Archeology I Theory and Practice in Late Antique Archeology*, Leiden, 79-112.
- POTTER 2004: D. S. Potter, *The Roman Empire at Bay, AD 180-395*, Oxford.
- PERCIVAL 1976: J. Percival, *Roman Villa a Historical Introduction*, London.
- RHEIDT 2000: K. Rheidt, "Kent mi? Köy mü? Orta ve Geç Bizans Anadolu'sunda Konut ve Yerleşme", In: Y. Sey (ed.) *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. II. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABITAT II)*, İstanbul, 221-233.
- ROSTOVITZEFF 1957: M. I. Rostovtzeff, *Social Economic History of Roman Empire I-II*, New York.
- SAYAR 2004: M. H. Sayar, "Mersin'de Kayıp Kentler Mersin'in Antikçağ Yerleşim Coğrafyası", In: F. Özdem (Ed.) *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin*, İstanbul, 9-26.
- SAYAR 2006: M. H. Sayar "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2004", *AST* 23. 1, 1-12.
- SERDAR DİNÇER 2012: P. Serdar Dinçer "Geç Roma Erken Bizans Sanatında İon Kymationu", In: *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Ankara Üniversitesi), VI. Uluslararası Genç Sanat Tarihçiler Sempozyumuna sunulan Bildiriler*, Ankara, 91-100.
- SPANU 2011: M. Spanu, *The Theatre of Diokaisareia*, Berlin.
- SWIFT 2006: E. Swift "Constructing Roman Identities in Late Antiquity? Material Culture on the Western Frontier", In: W. Bowden, A. Gutterige and G. Machado (Eds.) *Late Antique Archeology III. I Social And Political Life in Late Antiquity*, Leiden, 413-437.
- ŞAHİN 2007: H. Şahin "Doğu Dağlık Kilikia Polis Khora İlişkinlerine Dair İlk Düşünceler", *Colloquium Anatolicum* VI, 115-179.
- ŞAHİN 2009: H. Şahin "Doğu Dağlık Kilikia Kentlerinin Territoriumları, Yerleşme Türleri ve Değişimler", *Colloquium Anatolicum* VIII, 257-289.
- TCHALENKO 1953: G. Tchalenko, *Villages antiques de la Syrie du nord le massif du bélus a l'époque Romaine*, Paris.
- TATE 1992: G. Tate, *Les campagnes de la Syrie du nord du IIe au VIIe siècle: un exemple d'expansion démographique et économique à la fin de l'antiquité*, Paris.
- TATE 1997: G. Tate "The Syrian Countryside During The Roman Era". In S. E. Alcock (Ed.), *The Early Roman Empire in East, Oxbow Monograph* 95, Oxford, 55-71.
- TIRYAKI 1999: A. Tiryaki, *Dağlık Kilikia'da Karakabaklı Bizans Yerleşiminin Ev Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- TIRYAKI 2003: A. Tiryaki “Silifke, Karakabaklı’da Erken Bizans Devri Ev Mimarisi”, *Sanat Tarihi Yıllığı* XVI, 123-155.
- UYTTERHOEVEN 2019: I. Uytterhoeven, “A. Change of Appearance. Urban Housing in Asia Minor during the Sixth Century”, In: I. Jacobs and H. Elton (Eds.) *Asia Minor in the Long Sixth Century. Current Research and Future Directions*, Oxford, 9-28.
- UYTTERHOEVEN 2020: I. Uytterhoeven, “Investing in Luxury: Elite House Construction in Roman Imperial and Late Antique Pisidia and the Neighbouring Ares of Western Anatolia”. *Pisidia Araştırmaları ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret ve Ekonomi Uluslararası Sempozyum Bildirileri Pisidia Araştırmaları II*, Isparta, 331-361.
- WESTPHALEN 2006: S. Westphalen “Studien zur frühbyzantinischen Bauornamentik im Rauhen Kilikien: Diokaisareia/Uzuncaburç”, *IstMitt* 56, 391-405.
- Verzone 1956: P. Verzone, *Un monumento dell’Arte Tardo-Romana in Isauria Alahan Monastir*, Torino.
- VARINLIOĞLU 2008: G. Varinlioğlu, “Living in a Marginal Environment: Rural Habitat and Landscape in Southeastern Isauria”, *Dumbarton Oaks Papers* 61, 287-317.
- VARINLIOĞLU 2013: G. Varinlioğlu “Rural Habitat in the Hinterland of Seleucia ad Calycadnum During Late Antiquity”, In Michael C. Hoff ve Rhys F. Townsend (Eds.), *Rough Cilicia New Historical and Archaeological Approaches*, Oxford, 199-209.

Makale Gönderim Tarihi: 13.08.2022

Makale Kabul Tarihi: 19.10.2022

AHMET MÖREL

Orcid ID: 0000-0002-3051-9626

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,

Isparta/TÜRKİYE

ahmetmorel@sdu.edu.tr

OKAN ÖZDEMİR

Orcid ID: 0000-0003-2829-3290

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mersin/TÜRKİYE

okanozdemir@gmail.com

Fig. 1. Tapureli'nin Konumu.

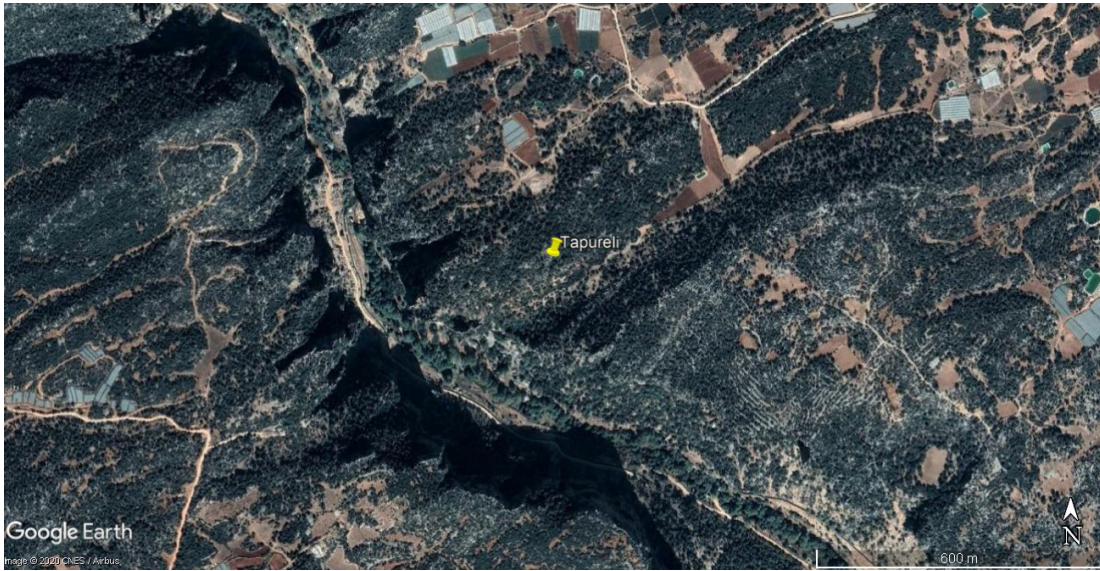

Fig. 2. Tapureli'nin Kurulu Olduğu İki Tepe ve Kızıl Geçit Vadisi.

Fig. 3. D30 No'lu Konut Doğudan Görünüm.

Fig. 4. D30 No'lu Konut Batı Köşedeki Tabula Ansata.

Fig. 5a. D30 No'lu Konut Ana Giriş ve İkinci Kat Kapısı.

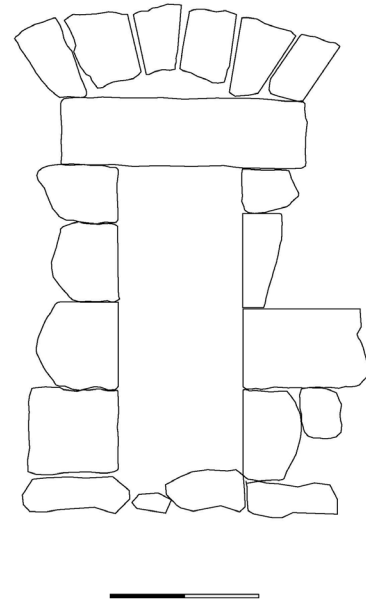

Fig. 5b. D30 No'lu Konut Balkon İkinci Kat Kapısı Çizim

Fig. 6. D30 No'lu Konut Batı Giriş Kapısı Lentosu Alt Kıs-mında Soffit Bezemesi.

Fig. 7. D30 No'lu Konut Doğu Kısım-da Eklenen Avlu Duvarları.

Fig. 8a. D30 No'lu Konut Balkon İkinci Kat Kapısı İç Cepheden Görünüm.

Fig. 8b. D30 No'lu Konut Ana Kapı Yanındaki Pencere Parmaklık Demir Yuvaları.

Fig. 8c. D30 No'lu Konut Ana Kapı Yanındaki Pencere Kilit Yuvaları.

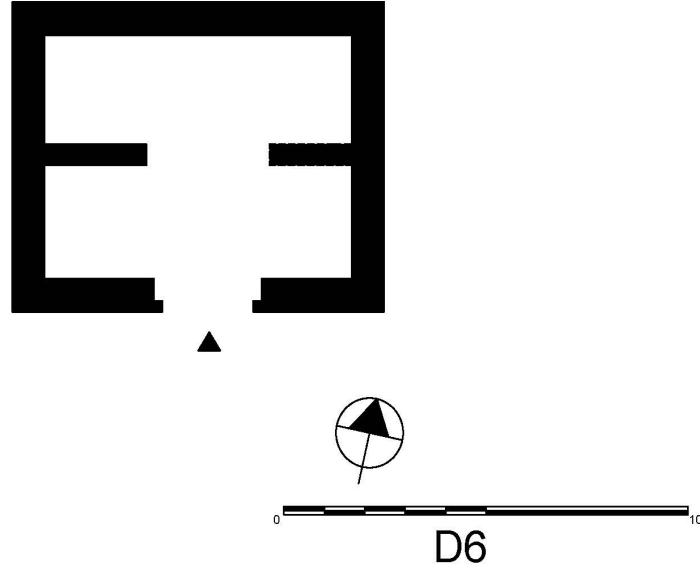

Fig. 9. D6 No'lu Konut.

Fig. 11a. D6 No'lu Konut Doğu Köşe Polygonal Duvar Örgüsü.

Fig. 10. D6 No'lu Konut İç Cepheden Polygonal Duvarlar ve Kata Ait Hatlı Yuvaları.

Fig. 11b. D6 No'lu Konut Kılıç Kalkan Kabartması.

Fig. 12. D6 No'lu Girişinde Daha Sonraki Dönemde Eklemiş Kemer

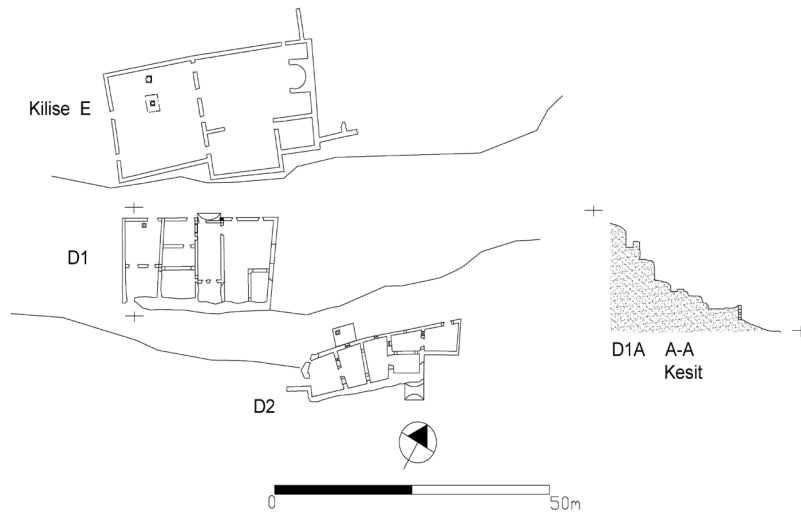

Fig. 13. Kilise E, D1 ve D2 No'lu Konutlar Plan ve Konumları.

Fig. 14. D1 No'lu Konut Doğudan Görünüm.

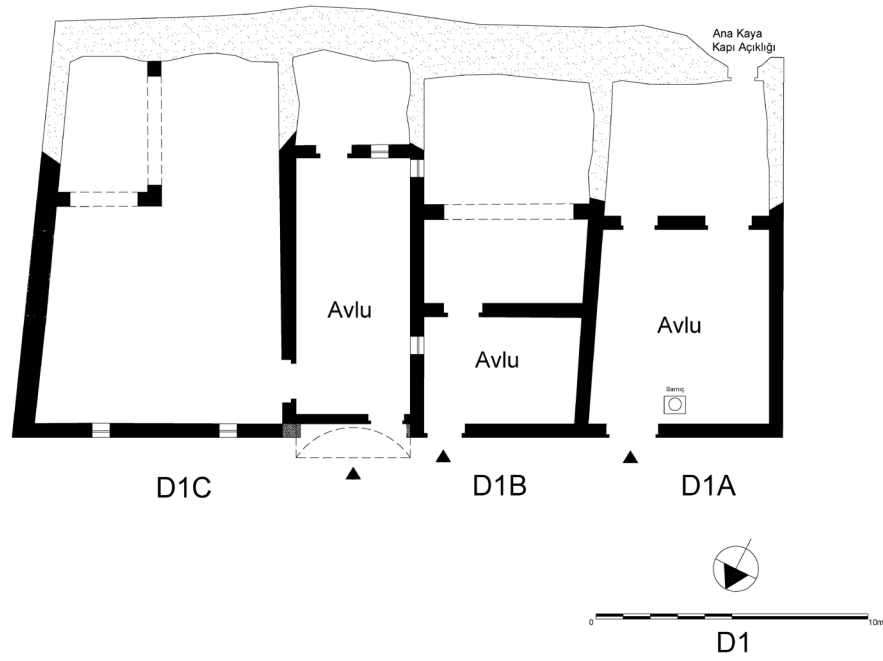

Fig. 15. D1 No'lu Konut Planı.

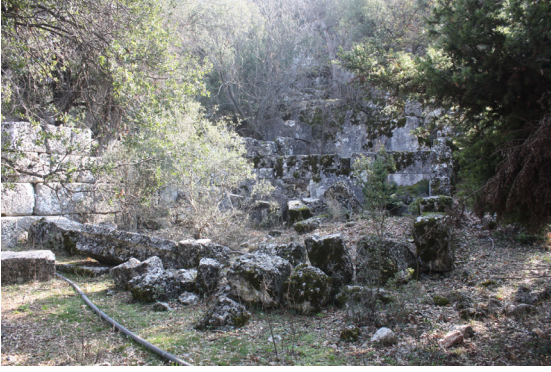

Fig. 16a. D1a No'lu Konut Batıdan Görünüm

Fig. 16b. D1a No'lu Konut Mekân Girişine Ait Lento

Fig. 17. D1a No'lu Konut İkinci Kata Ait Kemer Blokları.

Fig. 18. D1a No'lu Konut Güney Terastan Görünüm

Fig. 19. D1a No'lu Konut Kartal Kabartması Kaya.

Fig. 20. D1a No'lu Konut Üst Terasta Ana Şekillendirilerek Oluşturulmuş Arka Giriş

Fig. 21. D1a ve D1b'ye Ait Ortak Mekân Duvarı

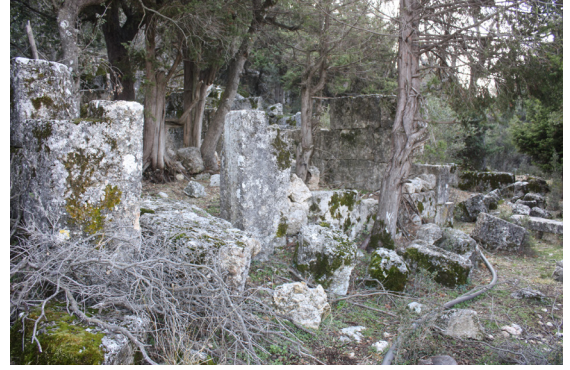

Fig. 22. D1b No'lu Konut Giriş

Fig. 23. D1b No'lu Konut Doğu Duvarda Korunmuş İkinci Kata Ait Kapı Eşiği

Fig. 24. D1b No'lu Konut Alt Kattaki Mekâna Ait Kemer.

Fig. 25. D1b No'lu Konut Ana Kayaya Oyulmuş İkinci Kata Ait Hatıl Yuvaları.

Fig. 26. D1b No'lu Konut Ana Kayaya Oyulmuş Yağmur Suyu Olukları.

Fig. 27. D1c No'lu Konut Tonozlu Giriş.

Fig. 28a. D1c No'lu Konut Kemer Girişe Ait Tonoz Ayağı

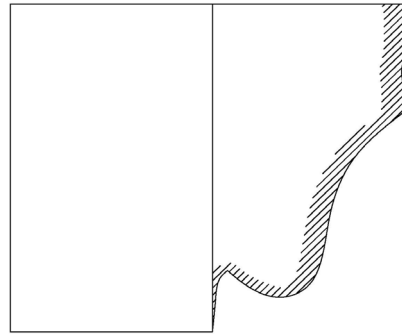

Fig. 28b. D1c No'lu Konut Kemer Girişe Ait Tonoz Ayağı Kesit Çizim.

Fig. 29. D1c No'lu Konut Avluya Açılan Mekâna Ait Giriş ve Pencere.

Fig. 30. D1c No'lu Konut Doğudan Genel Görünüm.

Fig. 31. D1c No'lu Konut İçinde Korunmuş Kemerler.

Fig. 32. D1c No'lu Konut Sarnıca Ait Bilezik.

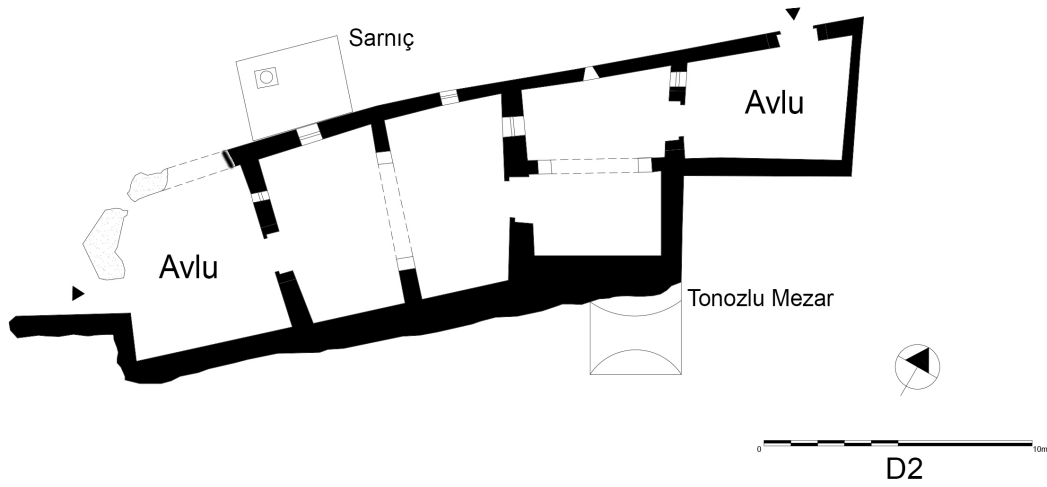

Fig. 33. D2 No'lu Konut No'lu Konut Plan.

Fig. 34. D2 No'lu Konut No'lu Konut Giriş.

Fig. 35a. D2 No'lu Konut Doğudaki Avlu İç Kısım ve Doğudaki İlk Mekâna Geçişi Sağlayan Kapı.

Fig. 35b. D2 No'lu Konut İlk Mekâna Ait Kemer

Fig. 36. D2 No'lu Konut İlk Mekânda Ana kaya Oyulmuş Hatıl Yuvaları.

Fig. 37. D2 No'lu Konut İlk İkinci Mekâna Ait Kemer.

Fig. 38. D2 No'lu Konut Batıda Ana Kayaya Oyulmuş İkinci Avlu.

Fig. 39. D2 No'lu Konut Kuzeyindeki Ana Kayaya Oyulmuş Tonozlu Mezar.

Fig. 40a. B10 No'lu Konut
Detaylandırılmamış Korinth Başlıklı Yarım

Fig. 40b. B10 No'lu Konut Detaylandırılmamış
Korinth Başlıklı Yarım Sütunlu Söve.

Fig. 41. B10 No'lu Konut Detaylandırılmamış Korinth Başlığı

Fig. 42. B10 No'lu Konut Lento Üzerinde Arşitravfriz.

Fig. 43a. D29 No'lu Konut Polygonal Örgülü Duvarlar.

Fig. 43b. D29 No'lu Konut Polygonal Örgülü Duvarlar.

Fig. 44. D29 No'lu Konut Kemer Bloğu Üzerinde İon Kymationları.

Fig. 45a. D29 No'lu Konut İon Başlıklı Yarım Sütunlu Söve.

Fig. 45b. D29 No'lu Konut İon Başlıklı Yarım Sütunlu Söve.

Fig. 46. D29 No'lu Konut Ion Başlığı.

Fig. 47. B1 No'lu Konut Genel Görünüm.

Fig. 48. B1 No'lu Konut İç Cepheden Katları Ayıran Hatıl Delikleri, Kapı ve Pencereler.

Fig. 49. B1 No'lu Konut Konsollar.

Fig. 50a. B1 No'lu Konut Balkon Kapıları İç Cepheden.

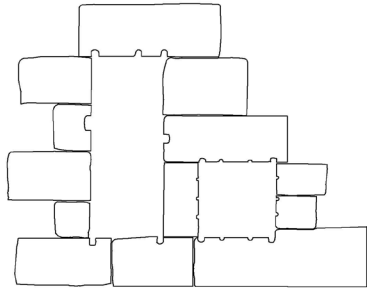

Fig. 50b. B1 No'lu Konut İkinci Kata Ait Balkon Kapısı Çizimi.

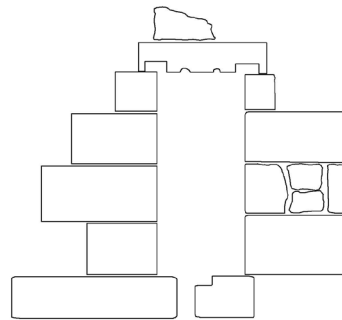

Fig. 50c. B1 No'lu Konut Üçüncü Kata Ait Balkon Kapısı Çizimi.

Fig. 51. B1 No'lu Konut Avlu Kapısı.

Fig. 52. B1 No'lu Konut Avlu Kapısı.

Fig. 53. B4 No'lu Konut Genel Görünüm.

Fig. 54. B4 No'lu Konut Alt Kattaki Taşıyıcı Kemer.

Fig. 55. B4 No'lu Konut Ana Giriş Kapısı ve Pencere.

Fig. 56. B4 No'lu Konut Ana Kaya Kuzey Cephe ve İkinci Kat Zeminin Oturduğu Kısımlar

Fig. 57. B4 No'lu Konut Üst Kattaki Kemerli Pencereler.

Fig. 58. B8 No'lu Konut Genel Görünüm.

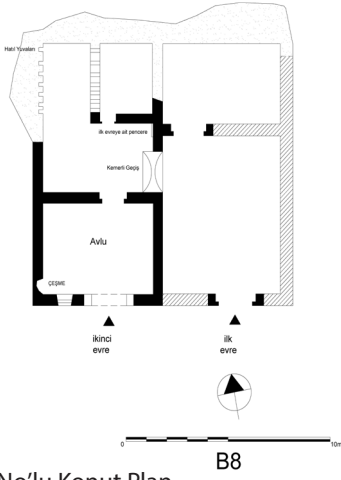

Fig. 59. B8 No'lu Konut Plan.

Fig. 60. B8 No'lu Konut Avlu İçinde Çeşme.

Fig. 61. B8 No'lu Konut Avluya Bağlanan Mekânlar.

Fig. 62. B8 No'lu Konut Bağlanan Mekânlar

Fig. 63a. B8 No'lu Konut Mekânlar Arası Tonzlu Geçit Kuzeyden Görünüm.

Fig. 63b. B8 No'lu Konut Mekânlar Arası Tonzlu Geçit Güneyden Görünüm.

Fig. 64. B8 No'lu Konut Daha Önceki Evrede Kullanılan ve Kapatılan Pencereye Ait Eşik.

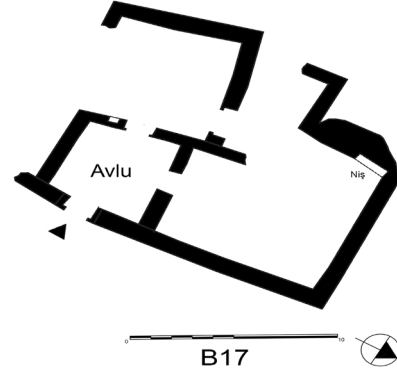

Fig. 65. B17 No'lu Konut Plan.

Fig. 66. B17 No'lu Konut Giriş Kapısı.

Fig. 67. B17 No'lu Konut Avlu.

Fig. 68. B17 No'lu Konut Polygonal Duvarlar.

Fig. 69. B17 No'lu Konut Ana Kaya Üzerinde Kemerli Yapılanma.

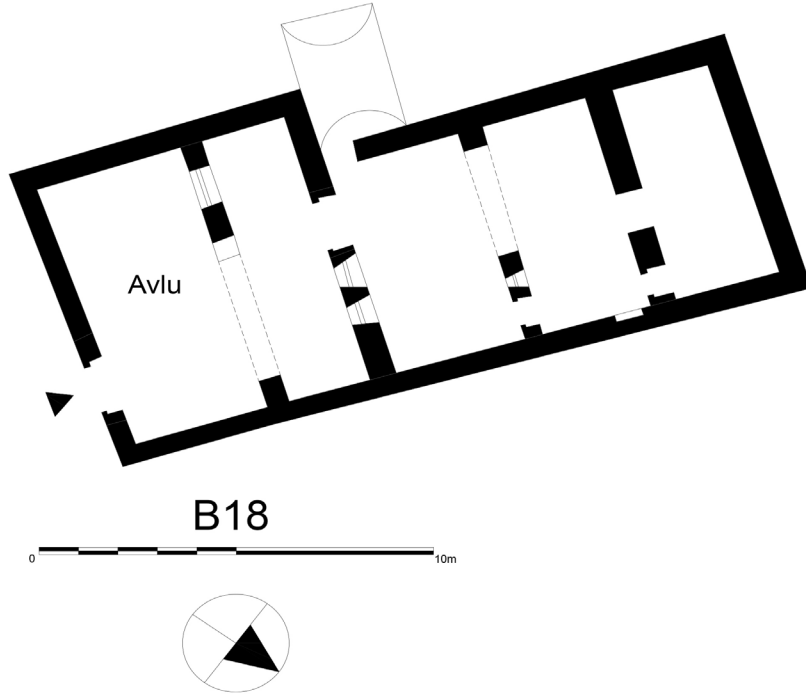

Fig. 70. B18 No'lu Konut

Fig. 71. B18 No'lu Konut Polygonal ve İsdomik Duvarlar.

Fig. 72. B18 No'lu Konut Güney Bölümdeki Mekânlar.

Fig. 73. B18 No'lu Konut Sarnıç ve Khamosorium Mezar.

Fig. 74a. B18 No'lu Konut Kemer Açıklığından Geçilen Mekân.

Fig. 74b. B18 No'lu Konut Mekâna Ait Kapı ve Pencereleler.

Fig. 75. B18 No'lu Konut Ana Kayaya Oyulmuş TonoZlu Mekân.

Fig. 76. B18 No'lu Konut Kuzeydeki Mekâna Ait Kemer.

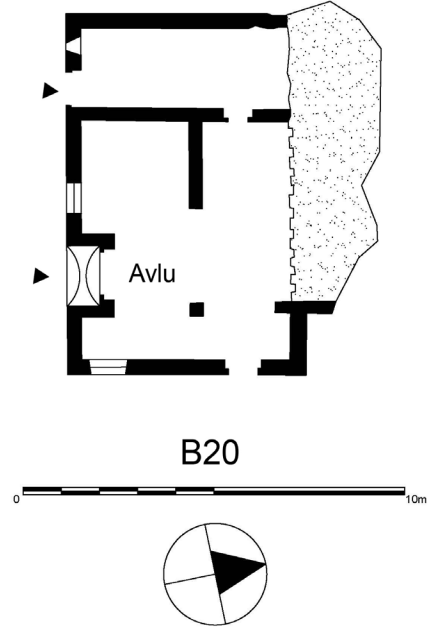

Fig. 77. B20 No'lu Konut Plan.

Fig. 78a. B20 No'lu Konut Tonozlu Ön Cephe.

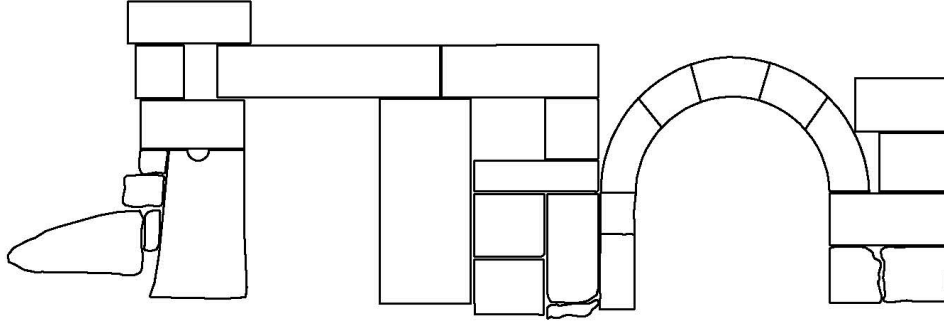

Fig.78b. B20 No'lu Konut Tonozlu Ön Cephe Çizim.

Fig. 79. B20 No'lu Konut İç Kısımdaki Kemer.

Fig. 80. B20 No'lu Konut Doğu Duvar ve Pencereler.

Fig. 81. B20 No'lu Konut Pencereye Ait Paye Sütun.

Fig. 82. B20 No'lu Konut Konsol Bloğu.

Fig. 83a. D9 No'lu Konut Ön Cephe.

Fig. 83b. D9 No'lu Konut Anakayadan Merdivenli Sokak.

Fig. 83c. D9 No'lu Konut Ana kayadan Merdivenli Sokak.

Fig. 84. D9 No'lu Konut Dış CephedenKapı, Pencere ve Tonoz Ayakları.

Fig. 85. D9 No'lu Konut İç Kısım Genel Görünüm.

Fig. 86. D9 No'lu Konut Korunan Dış Cephe Duvarları

Soli Pompeiopolis Geç Roma C Seramikleri

[LATE ROMAN C WARE FROM SOLİ POMPEIOPOLIS]

Volkan YILDIZ

Anahtar Kelimeler

Soli Pompeiopolis, Sütunlu Cadde, Kilikya, Geç Roma Seramiği, Geç Roma C Seramikleri.

Keywords

Soli Pompeiopolis, Colonnaded Street, Cilicia, Late Roman Pottery, Late Roman C Ware.

ÖZET

Bu çalışmada, Ovalık Kilikya Bölgesi'nin önemli bir liman kenti olan Soli Pompeiopolis'te bulunan Geç Roma C Seramikleri değerlendirilmiştir. Kentte 1999-2019 yılları arasında Soli Höyük, Sütunlu Cadde ve nekropoliste gerçekleştirilen sistematik kazılar ile ortaya çıkarılan Geç Roma Seramikleri arasında, Geç Roma C Seramikleri (Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri) en yoğun grubu oluşturmaktadır. Seramiklerin en fazla bulunduğu sektör Sütunlu Cadde'dir. Gruba giren 261 parça seramik tespit edilmiştir. Seramiklerin içinden 58 parça kataloğa alınmıştır. Söz konusu gruba giren 7 form saptanmıştır. Form takibi yapılamayan bir grup bezemeli tondo parçası ise bezeme özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Grubun form repertuarının oluşturulmasında Hayes'in oluşturduğu tipoloji örnek alınmıştır. Tespit edilen formlar servis amaçlı kullanılan tabak ve kaselelerden oluşmaktadır. Kentte, bu seramik grubunun en erken örneği MS geç 4. yüzyıl ile MS erken 5. yüzyıla tarihlenen Soli Pompeiopolis Form 1'dir (Hayes Form 1A). Soli Pompeiopolis Form 2 (Hayes Form 2A), Soli Pompeiopolis Form 3'ün alt tipleri (Hayes Form 3A, B, C, D) ve Soli Pompeiopolis Form 4 (Hayes Form 5A) MS 5. yüzyıla tarihlenen formlardır. Soli Pompeiopolis Form 3'ün alt tipleri (Hayes Form 3E) ile Soli Pompeiopolis Form 6 (Hayes Form 8) MS 5. yüzyıl sonları ile MS 6. yüzyıl başlarına tarihlenir. MS 6. yüzyıl itibari ile yine Soli Pompeiopolis Form 3'ün alt tipleri (Hayes Form 3F, H), Soli Pompeiopolis Form 4 (Hayes Form 5B) ve Soli Pompeiopolis Form 5 (Hayes Form 6) görülür. Bu bağlamda bakıldığında grubun kentte en yoğun görüldüğü tarih MS 5. yüzyılın ilk yarısı ile MS 6. yüzyılın sonu arasındadır. En geç örnekler ise MS 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Soli Pompeiopolis Form 7'dir (Hayes Form 10C). Yine bu formda değerlendirilen Hayes Form 10A örnekleri de MS geç 6. yüzyıl ile erken 7. yüzyıla tarihlenen seramiklerdir. MS 7. yüzyıl itibari ile grubun Soli Pompeiopolis pazarındaki sayısı yarı yarıya azalır. Benzer durum Afrika Kırmızı Astarlıları ile Geç Roma D Seramikleri'nde de görülür. Bu olumsuz etkinin nedeni, MS 7. yüzyılda bölgeyi etkisi altına alan Arap akınları olmalıdır.

ABSTRACT

In this research, Late Roman C Ware found in Soli Pompeiopolis, an important harbor city of the Rough Cilicia Region, was studied. Late Roman C Ware (Phocian Red Slip Ware) are the most numerous groups of pottery among findings unearthed during the systematic excavations in the city, at Soli Mound, the Colonnaded Street and necropolis between 1999 and 2009. The Colonnaded Street is the sector where these sherds were intensely present. 261 sherds that belong to this group were detected. 58 of these are included in the catalogue. 7 forms of the group are detected. A group of decorated floor sherds that cannot be classified are evaluated according to their decorative characteristics. Hayes's typological classification is referred to establish the repertoire of the present forms. The detected forms consist of plates and bowls used for serving purposes. The earliest example of the group is Soli Pompeiopolis Form 1 (Hayes Form 1A) dated back to the late 4th and early 5th century AD. Soli Pompeiopolis Form 2 (Hayes Form 2A), subtypes of Soli Pompeiopolis Form 3 (Hayes Form 3A, B, C, D) and Soli Pompeiopolis Form 4 (Hayes Form 5A) are the forms dated back to the 5th century AD. The subtypes of Soli Pompeiopolis Form 3 (Hayes Form 3E) and Soli Pompeiopolis Form 6 (Hayes Form 8) are dated back to the end of the 5th century AD and early 6th century AD. By the 6th century CE, subtypes of Soli Pompeiopolis Form 3 (Hayes Form 3F, H), Soli Pompeiopolis Form 4 (Hayes Form 5B) and Soli Pompeiopolis Form 5 (Hayes Form 6) were present. The period that the group intensely present is between the first half of the 5th century AD and the end of the 6th century AD. The latest examples are Soli Pompeiopolis Form 7 (Hayes Form 10C) dated back to the first half of the 7th century AD. The examples of Hayes Form 10A evaluated in this form

again dated back to the late 6th AD and early 7th century AD. By the 7th century AD, intensity of the group decreased by half in the market of Soli Pompeiopolis. A similar trend is also visible for the African Red Slip Ware and Late Roman D Ware. The reason behind this adverse situation should be the Arab raids that affected the region in the 7th century AD.

Giriş

Çalışma kapsamında incelenen Geç Roma C Seramikleri Soli Pompeiopolis'in¹ Sütunlu Caddesi ve Nekropolis sektörlerinde 1999 ile 2019 yılları arasında gerçekleştirilen kazılarda bulunmuş örneklerdir. Kentte, Geç Roma Dönemi kırmızı astarlı seramik gruplarından Geç Roma C Seramikleri (Phokaiia Kırmızı Astarlı Seramikleri), Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri ve Geç Roma D Seramikleri (Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri) tespit edilmiştir.² Bu çalışma kapsamında değerlendirilen Geç Roma C Seramikleri ile ilgili ilk çalışmalar 1933 ve 1948 yılında Atina Agorası ile Antiocheia buluntularını değerlendiren Waage tarafından yapılmıştır.³ Söz konusu araştırmacı her iki yayınında da bu seramik grubu hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Geç Roma C Seramiklerinin üretim yerlerine yönelik bir çalışma E. Langlotz tarafından yapılmıştır.⁴ Bu konuda en kapsamlı çalışmayı 1972 yılında, J. W. Hayes gerçekleştirmiştir. Hayes söz konusu seramikleri hamur, form ve astar özelliklerini göz önünde bulundurarak 10 ana forma ayırmıştır. Hayes'in tipolojisi farklı ebatlardaki tabak ve kase gibi formlardan oluşmaktadır.⁵ Günümüzde de Hayes'in bu çalışması kabul görmekte olup ana kaynak olarak kullanılmaktadır. Hayes'in bu

çalışmasının yanı sıra; 1986 yılında F. Mayet ile M. Picon'un⁶ üretime yönelik çalışmaları söz konusudur. Yine aynı yıl J. Y. Empereur ile M. Picon'un⁷ çalışmaları ile M. Mackensen'in⁸ bu grubun birçok farklı merkezde en yoğun bulunan formu olan Form 3 üzerinde 1991 yılında yaptığı çalışma ve E. L. Vaag'ın⁹ 2003 yılında daha çok Geç Roma C'lerin yapım teknikleri üzerine yaptığı çalışma diğer önemli çalışmalar arasında gösterilebilir. Ayrıca Phokaiia'da gerçekleştirilen kazılarda bulunan bir seramik çöplüğü¹⁰ ile bir atölyenin değerlendirildiği çalışmalar¹¹ üretim yeri kökenli güncel araştırmalardır. Söz konusu grubun Küçük Asya'da Phokaiia¹² ve Gryneion'da¹³ üretildiği düşünülmektedir. MS 4. yüzyıldan itibaren üretilmeye başlanan bu seramikler¹⁴, MS 5. ve 6. yüzyılda, başta Doğu Akdeniz olmak üzere, diğer kırmızı astarlı seramik üreten merkezlerin ciddi bir rakibi haline gelmiştir. Söz konusu üretim MS 7. yüzyıl ortalarına kadar da devam etmiştir.¹⁵ MS 4. ve 7. yüzyıl arasında oldukça popüler olan bu grup çok geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır.¹⁶ Üretim yerleri ve yayılım alanları belirlenen grubun üretim, hamur ve pişme özellikleri hakkında da farklı görüşler söz konusudur. Bu seramiklerle ilgili en kapsamlı çalışmayı yapan Hayes, seramiklerin kalıpta yapıldığını söylemektedir.¹⁷ Daha sonraki çalışmalarda farklı araştırmacılar kapların özellikle ağız kenarlarının elle

1 Soli Pompeiopolis'in farklı sektörlerinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yağcı 2000: 259-272; Yağcı 2001b: 285-294; Yağcı 2002: 513-520; Yağcı 2003c: 49-60; Yağcı 2004: 415-420; Yağcı 2005: 33-42; Yağcı 2006b: 175-184; Yağcı 2007c: 149-165; Yağcı ve Kaya 2008: 465-474; Yağcı ve Kaya 2009: 333-342; Yağcı ve Kaya 2011: 169-178; Yağcı ve Kaya 2012: 247-252; Yağcı ve Kaya 2013: 93-101; Yağcı 2014: 351-362; Yağcı 2015: 107-120; Yağcı 2016: 509-518; Yağcı ve Yiğitpaşa 2017: 377-388; Yağcı ve Yiğitpaşa 2018: 265-274. Ayrıca farklı dönemlere ait bazı buluntu grupları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yağcı 2001a: 159-165; Yağcı 2003a: 1-14; Yağcı 2003b: 93-106; Yağcı 2006a: 801-808; Yağcı 2007a: 383-392; Yağcı 2007b: 797-806; Yağcı 2008a: 1426-1427; Yağcı 2008b: 1217-1226; Yağcı 2011: 56-64; Yağcı 2013: 6-15; Yıldız 2019: 245-274; Yıldız 2021: 529-559; Yıldız 2022: 94-153.

2 Yıldız 2022: 95.

3 Waage 1933: 294-298; Waage 1948: 51-58, fig. 32-34, pl. X-XI.

4 Langlotz 1969: 377-385.

5 Hayes 1972: 323-370; Hayes 1980: 525-527.

6 Mayet ve Picon 1986: 129-134.

7 Empereur ve Picon 1986: 143-146.

8 Mackensen 1991: 79-96.

9 Vaag 2003: 203-207.

10 Fırat 2015: 163-180.

11 Uğuz 2015: 33-99.

12 Langlotz 1969: 379; Hayes 1980: 525; Mayet ve Picon 1986: 129; Williams 1989: 45; Hayes 2008: 84.

13 Empereur ve Picon 1986: 143; Ladstätter ve Sauer 2005: 143.

14 Hayes 2008: 85-86; Ergürer 2012: 151; Yaman 2018: 53-54; Öz 2020: 55.

15 Hayes 1972: 323; Hayes 2008: 83-88; Ergürer 2012: 151; Yaman 2018: 53-54; Öz 2020: 55.

16 Bu grubun yayılım alanı hakkında detaylı bilgi için bkz. Fırat 2015: 164, dip not 14.

17 Hayes 1972: 323.

şekillendirildiğini önermiştir.¹⁸ Vaag ise kapların yüzeyinde oluşan izlerin çarkta üretim sırasında daha kolay oluşabileceğini belirtmiştir.¹⁹ Geç Roma C Seramikleri; sert dokulu, genelde kireç, mika ve kum katkılıdır. İyi fırınlanan kapların kili kiremit kırmızısı, kırmızımsı kahve ve turuncu renklindedir. Astar ise genellikle hamur renginin biraz daha koyusudur ve genelde ince bir şekilde uygulanmıştır. Astar kapların tüm yüzeyine uygulanmaktadır. Pişirme sırasında bazı kapların ağız kenarları, olasılıkla fırına yerleştirmeden kaynaklı, kırmızımsı kahve, siyah ve kremi beyaz gibi farklı renkler alabilmektedir.²⁰ Geç Roma C Seramiklerinin ağız kenarları ve tondolarında sıklıkla rulet bezeme görülmektedir. Bu bezemenin yanı sıra büyük tabakların tondolarında mühür bezemeler tespit edilmiştir. Hayes grupta yer alan bezemeleri üç gruba ayırmıştır.²¹ İlk grupta bitkisel bezemeler, konsantrik daireler ve sığ yivler görülür. Bu grup genel özellikleri itibarı ile Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin stil A'sı ile benzeşmektedir. İkinci grupta, küçük hayvanlar, bitkisel motifler, haç motifi, bir veya birden fazla rulet ya da yiv bandı ve insan motifleri görülür. Bu grup da Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin stil D'si ile yakın özellikler gösterir. Üçüncü grupta ise, kapların tondolarında tekil yapılan haç ve monogramlar, hayvan motifleri, bitkisel bezekler ile nadiren insan figürleri yer alır.²² Soli Pompeiopolis'te bulunan Geç Roma Kırmızı astarlı seramikleri arasında Geç Roma C Seramikleri en yoğun grubu oluşturur. Kentte grubun en yoğun bulunduğu sektör Sütunlu Cadde'dir. Soli Pompeiopolis'te Hayes'in tipolojisine göre 7 ana form saptanmıştır (Fig.1). Tespit edilen formlar servis amaçlı kullanılan tabak ve kaselerden oluşmaktadır.

Soli Pompeiopolis'te Saptanan Geç Roma C Seramik Formları

Soli Pompeiopolis'te Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri arasında 261 seramik parçasının Geç Roma C grubuna girdiği tespit edilmiştir. Geç Roma C Seramikleri, Soli Pompeiopolis'in farklı sektörlerinde yapılan kazı çalışmalarında, ayrı dönemlere tarihlenen ve kontekstleri olmayan

farklı buluntularla birlikte ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla kontekstlerinin olmayışı nedeniyle tarihlendirmeler analogik karşılaştırma örneklerine göre yapılmıştır. Bu bağlamda bakıldığında; kentte bulunan ve bu gruba giren seramiklerin karşılaştırmasında öncelikle bölgedeki komşu kentler; daha sonra ise Akdeniz, Batı Anadolu ve Yunanistan'daki örnekler baz alınmıştır. Ayrıca karşılaştırmada kullanılan farklı coğrafyalardan örnekler en erken örnekten en yeni olanına doğru kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu seramiklerden gövde parçaları, form takibi yapılamayan küçük boyutlu parçalar ve birbirinin tekrarı olan parçalar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. 58 parça seramik J. Hayes'in tipolojisine göre 7 formda gruplandırılmıştır. Ayrıca grubun içinde profil vermeyen ve dolayısıyla form takibi yapılamayan ancak üzerinde baskı bezemelerin olduğu örnekler ise bezemeli tondo başlığı altında ele alınmıştır.

Soli Pompeiopolis Form 1- Hayes Form 1A (Kat.No.1-2; Fig.4, 1-2) Tabak/Kase.

İçe dönük ağız kenarlı, kenar ucu yuvarlatılmış ve hafifçe kalınlaştırılmış, geniş, hafif dışbükey gövdeli, alçak halka kaidelidir. Bu derin tabaklar/kaseler Doğu Sigillatası C grubundaki Hayes Form 4 ile genel form özellikleri açısından benzeşmektedir. Fakat, Doğu Sigillatası C grubundaki bu form gerek ince cidarlı olması gerekse astar kalitesi bakımından Geç Roma C örneklerinden ayrılır.²³ Form Hayes tarafından A, B, C, D olarak dört alt tipe ayrılmıştır.²⁴ Bu tipolojiye göre A tipinden D tipine doğru kapların derinliği ile kaide yüksekliği azalmaktadır.²⁵ Soli Pompeiopolis'te bu gruba giren iki örnek saptanmıştır. Ağız kenarı gövde parçası olan örnekler Sütunlu Cadde'nin farklı plan karelerinde bulunmuştur. Kat.No.1; 24 cm, Kat.No.2 ise 22 cm ağız çapına sahiptir. Kat.No.1 ve 2 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/6- 6/8) hamurludur. Kat.No.1 az miktarda taşçık, Kat.No.2 ise az miktarda kum ve taşçık katkılıdır. Her iki örnek de kırmızı renkli (10 R 5/6- 4/8) astarlıdır. Kat.No.2'nin ağız kenarının üzeri koyu kırmızımsı gri (10 R 4/1) tonundadır. Renkteki bu dalgalanma olasılıkla kapların fırınlara yerleştirilirken üst üste gelmesi nedeniyle oluşmuş olmalıdır. Formun

18 Landgraf 1980: 56; Vaag 2003: 205; Fırat 2015: 165.

19 Vaag 2003: 204.

20 Hayes 1972: 323; Hayes 2008: 84; Fırat 2015: 164-165.

21 Hayes 1972: 346-347; Hayes 2008: 84.

22 Hayes 1972: 346; Ergürer 2012: 152; Öz 2020: 56.

23 Ergürer 2012: 153; Erol ve Tamer 2020: 68-69.

24 Hayes 1972: 325-326.

25 Ergürer 2012: 153.

yakın benzerleri Berenice,²⁶ Anemurium,²⁷ Smintheion,²⁸ Saraçhane,²⁹ Ephesos,³⁰ Perge,³¹ Magnesia ad Maendrum³², Miletos³³, Assos³⁴, Tarsus Cumhuriyet Alanı,³⁵ Kelenderis,³⁶ Knidos,³⁷ Smyrna,³⁸ Priene³⁹, Atina Agorası⁴⁰, Elaiussa Sebaste⁴¹, Phokaia,⁴² Antandros,⁴³ Klazomenai⁴⁴ ve Parion'da⁴⁵ tespit edilmiştir. Bu bağlamda bakıldığında birçok kentte oldukça popüler olan form MS geç 4. yüzyıl ile MS erken 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Soli Pompeiopolis örnekleri için de bu tarih aralığı uygun olmalıdır.

Soli Pompeiopolis Form 2- Hayes Form 2A (Kat.No.3-8; Fig.4, 3-8) Tabak.

Dışa çekik, geniş ve yassı ağız kenarlı, dışbükey ve sığ gövdeli, alçak halka kaidelidir. Hayes bu formu A, B, C, olmak üzere üç alt tipe ayırmıştır.⁴⁶ Bu tipolojiye D, E ve F alt tipini M. Fırat eklemiştir.⁴⁷ Soli Pompeiopolis'te bu gruba giren 6 örnek tespit edilmiştir. Söz konusu örnekler Sütunlu Cadde'nin farklı plan karelerinde bulunmuştur. Kat.No.3-8 arasındaki örneklerin tamamı ağız kenarı gövde parçasıdır. Soli Pompeiopolis'te

B, C, D, E ve F alt tiplerine rastlanmayan Kat. No.3-8 arasındaki parçalar Hayes Form 2A grubuna girmektedir. Kat.No.3; 30 cm, Kat.No. 4; 32 cm ağız çapına sahiptir. Kat.No.3 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.4 ise pembe renkli (7,5 YR 7/4) hamurludur. Kat.No.3 yoğun miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kat.No.4 az miktarda gümüş mika ve kireç katkılıdır. Kat.No.3 ve 4 kırmızı renkli (10 R 4/6) astarlıdır. Kat.No.5; 20 cm ağız kenarı çapıyla bu grubun içindeki en küçük boyutlu olan örneğidir. Kat.No.6; 28 cm, Kat.No.7; 26 cm, Kat.No.8 ise 30 cm ağız çapına sahiptir. Kat.No.5, 6 ve 7 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8) hamurludur. Kat.No.5 az miktarda kum, taşçık ve kireç katkılıdır. Kat.No.6 yoğun miktarda taşçık ve az miktarda kireç katkılıdır. Kat.No.7 az miktarda gümüş mika ve kireç katkılı, Kat.No.8 yoğun miktarda kum ve kireç katkılıdır. Kat. No. 5 ve 6 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8), Kat. No.7 ve 8 ise kırmızı renkli (10 R 4/8) astarlıdır. Kentte, Kat.No. 3-8 arasında ele alınan ve Hayes Form 2A grubuyla örtüşen örneklerin benzerleri Knossos,⁴⁸ Berenice,⁴⁹ Phokaia,⁵⁰ Anemurium,⁵¹ Ephesos,⁵² Miletos,⁵³ Tarsus Cumhuriyet Alanı,⁵⁴ Kelenderis,⁵⁵ Knidos,⁵⁶ Priene,⁵⁷ Smyrna,⁵⁸ Atina Agorası,⁵⁹ Parion,⁶⁰ Side,⁶¹ Assos,⁶² Antandros,⁶³ Klazomenai⁶⁴ ve Arykanda⁶⁵ da görülmektedir.

26 Kenrick 1985: 380-381, fig.71, 686.1-2.

27 Williams 1989: 47, fig.22, no.262.

28 Akyürek 1992: 149, abb.15, 88.

29 Hayes 1992: 93, fig.32, 11, 3.

30 Gassner 1997: 140-141, taf.44, 535-536.

31 Fırat 1999: 33-34, lev.44, 153.

32 Vapur 2001: 71-72, çiz.10, 47-53.

33 Berndt 2003: 157-158, taf.13, TS 143-150.

34 Zelle 2003: 89-90, abb.5, Kat.Nr.1-3; Ayaz 2014: 52-53, 102-103, lev.28, 122-125.

35 Adak Adıbelli 2006: 99, lev.23, 218; Adak Adıbelli 2017: 2, 8, fig.4, 23.

36 Tekocak 2006: 67, 124, lev.10, 63; Tekocak 2013: 162, fig.6.1.

37 Doksanaltı 2006: 498, K 210a.

38 Doğer 2007: 99, pl.II, LRC Hayes Form 1.

39 Yılmaz 2007: 126, abb.2.1.

40 Hayes 2008: 237, fig.37, 1230-1231.

41 Ferrazzoli ve Ricci 2010: 207, 221.

42 Fırat 2011: 127-130, lev.93, 280; Fırat 2015: 165-166, res.3, 1A; Uğuz 2015: 35-37, 111, çiz.1-3.

43 Aktaş 2018: 151-153, Kat.No.242-247.

44 Gürbüz 2018: 141, Fig.13, No. 8.

45 Ergürer 2012: 153-155, lev.121-122, 415-417, Kat. No.263-267; Ergürer 2015a: 145, pic.195, Form 1A; Ergürer 2018: 101, fig.4, 70.

46 Hayes 1972: 327-329.

47 Fırat 2011: 132-133; Fırat 2015: 166-167.

48 Hayes 1983: 121, fig.4, 53.

49 Kenrick 1985: 380-381, fig.71, 687.1.

50 Mayet ve Picon 1986: 142, pl.7, 47; Fırat 2011: 130-131; Fırat 2015: 166-167, res.2, 2A; Uğuz 2015: 42-44, 116-118, çiz.4-7.

51 Williams 1989: 47, fig.22, 265.

52 Gassner 1997: 141, taf. 45, 539; Meriç 2002: taf.30, K 335; Ladstatter ve Sauer 2005: 187, taf.1, 16.

53 Berndt 2003: 159, taf.14, TS 162-163.

54 Adak Adıbelli 2006: 99-101, lev.23, 223; Adak Adıbelli 2017: 2, 8, fig.4, 24.

55 Tekocak 2006: 68, 125, lev.10, 66; Tekocak 2013: 162, fig.6.4.

56 Doksanaltı 2006: 498-499, K211.

57 Yılmaz 2007: 126, abb.2.2.

58 Doğer 2007: 99-100, 108, pl.II, LRC Hayes Form 2; Erol 2011: 402-406, K 245- K 257.

59 Hayes 2008: 237-238, fig.37, 1237-1238.

60 Ergürer 2012: 156, 677-678, lev.123-124; Ergürer 2018: 101-102, fig.4, 71.

61 Alanyalı 2013: 132, çiz.6, N2, 12.

62 Ayaz 2014: 53-54, lev.29, Kat.Nr.126-127.

63 Aktaş 2018: 159-160, Kat.No.272-276.

64 Gürbüz 2018: 141-142, Fig.13, No. 9-11.

65 Yaman 2018: 59-60, Kt.Nr.9, lev.9, 84, 135.

Soli Pompeiopolis Form 2 örnekleri dışa uzantılı ağız yapısıyla farklı boyutlara sahiptirler. Ayrıca saptanan örneklerin ağız kenarı gövde parçası olmaları nedeniyle bezemeli olup olmadıkları bilinmese de bu kapların genellikle tondolarında bitkisel ve geometrik bezemeler görülür. Hayes bu formun erken örneklerini Atina Agorası buluntularından hareketle MS 370'lere tarihlenmiştir. Ayrıca, Hayes MS 5. yüzyıl ortalarında Form 3 üretiminin artması ile, Form 2'nin ortadan kalktığını belirtir.⁶⁶ Farklı merkezlerdeki benzer örneklerin yardımıyla Kat.No.3-8 arasındaki Hayes Form 2A örnekleri kil ve astar özellikleri de göz önünde bulundurularak MS 5. yüzyıl ortalarına tarihlendirilebilir.

Soli Pompeiopolis Form 3- Hayes Form 3A, B, C, D, E, F, H (Kat.No.9-30; Fig.4-5, 9-30) Tabak/Kase.

Dışta kalınlaştırılmış, yana açılan ve aşağı sarkıtılmış ağız kenarlı, yana açılarak genişleyen kavisli gövdeli, alçak halka kaidelidir. İçbükey olan ağız kenarı dış yüzeyinde baskı rulet bezemesi, tondo da ise baskı rulet ve yiv bezemeleri ile geometrik şekiller ya da haç motifleri görülür.⁶⁷ Bu grupla ilgili ilk tipolojiyi yapan Waage, Atina Agorası ve Antiocheia örneklerini tiplerine göre numaralandırmıştır.⁶⁸ Bu formla ilgili en kapsamlı değerlendirme Hayes tarafından yapılmıştır. Hayes bu kaplar için 8 farklı alt tip belirlemiştir.⁶⁹ Phokaia'da ele geçen bu tipe ait bir başka kap ise 3I alt tipi olarak form repertuarına M. Fırat tarafından eklenmiştir.⁷⁰ Geç Roma C Seramikleri arasında en çok üretilen ve en popüler olan formdur. Bu formun üretim tarihi için MS 5. yüzyıldan 6. yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık 150 yıllık bir tarih aralığı önerilmiştir.⁷¹ Birçok farklı coğrafyada ya da kentte olduğu gibi Soli Pompeiopolis'te tespit edilen Geç Roma C Seramikleri içinde en yoğun bulunan formdur. Soli Pompeiopolis'te Form 3 ve onun alt tiplerine ait 190 adet tabak/kase parçası saptanmıştır. Bu örneklerden 22 adeti bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Katalogdaki örneklerden biri A

Tipine, ikişer tanesi D ve H Tiplerine, üçer tanesi B ve C Tiplerine, beş tanesi F Tipine, altı tanesi ise E Tipine aittir. En yoğun alt tipi E ve F grubu oluştururken; G ve I alt tiplerine ait herhangi bir örnek saptanmamıştır. Soli Pompeiopolis Form 3 başlığında değerlendirilen ilk örnek Hayes Form 3A'ya aittir (Kat.No.9). Bu örnek ağız kenarı gövde parçası olup Sütunlu Cadde'de bulunmuştur. Kat.No.9; 26 cm ağız çapına sahip olup, sarımsı kahve renkli hamurludur (10 YR 5/8). Ayrıca hamur yoğun miktarda kum ve kireç katkılıdır. Söz konusu örnek kırmızı renkli astarlıdır (10 R 4/8). Bu formun benzerleri Berenice,⁷² Ephesos,⁷³ Smyrna,⁷⁴ Atina Agorası,⁷⁵ Beyrut,⁷⁶ Assos,⁷⁷ Phokaia,⁷⁸ Antandros,⁷⁹ Klazomenai⁸⁰ ve Parion'da⁸¹ tespit edilmiştir. Form 3'ün en erken alt tipi olan bu kaplar, ayrıca Form 1'den 3'e geçiş formu olarak da tanımlanmıştır. Söz konusu form hem Hayes'in önerisi hem de farklı buluntu merkezlerinin tarihlenmeleri doğrultusunda MS 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Soli Pompeiopolis örneği de aynı tarihe ait olmalıdır. Kentte B Tipinde değerlendirilen Kat.No.10-12 arasındaki örneklerden ikisi ağız kenarı gövde parçası (Kat.No.10-11), biri kaide gövde (Kat.No.12) parçasıdır. Bu örnekler Sütunlu Cadde'nin farklı plan karelerinde bulunmuşlardır. Kat.No.10; 21 cm, Kat.No.11; 18 cm ağız çapına sahiptirler. Kat.No.12 ise 10 cm kaide çapına sahiptir. B grubunda değerlendirilen üç örnek de kırmızı renkli hamurludur (2,5 YR 5/8). Kat.No.10 az miktarda kum ve kireç, Kat.No.11 az miktarda taşçık ve yoğun miktarda kum ile gümüş mika, Kat.No.12 ise az miktarda taşçık ve kireç katkılıdır. Kat.No.10, 12 kırmızı (10 R 4/8), Kat.No.11 de kırmızı renkli (2,5 YR 5/6) astarlıdır. Ağız kenarı gövde parçası olan Kat.No.10-11'in dışta ağız kenarlarının üzerinde rulet bezeme görülmektedir. Kaide gövde parçası olan Kat.No.12'nin tondosunda ise haçın alt kolunun uç kısmı görülür. Bu kapların benzerleri Atina

66 Hayes 1972: 328.

67 Hayes 1972: 329.

68 Waage 1933: pl.IX, 204-215, pl.X, 219-241; Waage 1948: pl. XI, 937-947u.

69 Hayes 1972: 329-331.

70 Fırat 2015: 140-141.

71 Hayes 1972: 337-338.

72 Kenrick 1985: 381, fig.71, 688.1.

73 Gassner 1997: 143, taf. 46, 551-554.

74 Doğer 2007: 100, pl.III, Form 3A.

75 Hayes 2008: 238, fig.38, 1250.

76 Reynolds 2011: 208, Fig.5, 58.

77 Ayaz 2014: 56, 104, lev.30, 130-132.

78 Uğuz 2015: 48, 120, çiz.7, 31.

79 Aktaş 2018: 168-173, Kat.No.298-309.

80 Gürbüz 2018: 142, Fig.13, No. 14.

81 Ergürer 2018: 102, fig.4, 77.

Agorası,⁸² Labraunda,⁸³ Samos,⁸⁴ Berenice,⁸⁵ Assos,⁸⁶ Iatrus,⁸⁷ Ephesos,⁸⁸ Magnesia ad Maendrum,⁸⁹ Miletos,⁹⁰ Korinth,⁹¹ Tarsus Cumhuriyet Alanı,⁹² Smyrna,⁹³ Elaiussa Sebaste,⁹⁴ Phokaia,⁹⁵ Parion,⁹⁶ Beyrut,⁹⁷ Antandros,⁹⁸ Klazomenai,⁹⁹ Zeugma,¹⁰⁰ Andriake¹⁰¹ ve Metropolis'te¹⁰² görülmektedir. Benzer örneklerin yardımıyla Kat.No.10-11 arasındaki örnekler MS 5. yüzyılın ortalarına; Kat.No.12 ise MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir. Kat.No.13-15 arasındaki örnekler Hayes Form 3C grubunda ele alınmıştır. Bu gruba giren örnekler ağız kenarı gövde parçası olup Sütunlu Cadde'nin farklı plan karelerinde bulunmuşlardır. Kat.No.13 ve 15; 22 cm, Kat.No.14; 24 cm ağız çapına sahiptir. Kat.No.13 kırmızı renkli (10 R 5/6), Kat.No.14 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8) ve Kat.No.15 ise kırmızı renkli (2,5 YR 5/8) hamurludur. Kat.No.13 yoğun miktarda kireç ve az miktarda kum, Kat.No.14 ve 15 az miktarda kireç ve kum katkılıdır. Kat.No.13-14 kırmızı renkli (10 R 5/6), Kat.No.15

ise sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8) astarlıdır. C tipi oldukça popülerdir. Dolayısıyla birçok farklı kentte tespit edilmiştir. Bu kapların benzerleri Antiocheia,¹⁰³ Tarsus Gözlükule,¹⁰⁴ Labraunda,¹⁰⁵ Atina Agorası,¹⁰⁶ Berenice,¹⁰⁷ Anemurium,¹⁰⁸ Sardeis,¹⁰⁹ Paphos,¹¹⁰ Iatrus,¹¹¹ Ephesos,¹¹² Magnesia ad Maendrum,¹¹³ Tarsus Cumhuriyet Alanı,¹¹⁴ Kelenderis,¹¹⁵ Smyrna,¹¹⁶ Elaiussa Sebaste,¹¹⁷ Myra,¹¹⁸ Beyrut,¹¹⁹ Phokaia,¹²⁰ Diocaisareia,¹²¹ Parion,¹²² Arykanda,¹²³ Tripolis,¹²⁴ Antandros,¹²⁵ Klazomenai,¹²⁶ Stratonikeia,¹²⁷ Olba,¹²⁸ Zeugma,¹²⁹ Andriake¹³⁰ ve Metropolis'te¹³¹ tespit edilmiştir. Farklı merkezlerin önerdiği tarih göz önüne

82 Waage 1933: pl.8, 206-207; Hayes 2008: 239-240, fig.38, 1255-1265.

83 Hellström 1965: 74, pl.37, 332.

84 Unterkircher 1983: 190, abb.6, 24,1.

85 Kenrick 1985: 381, fig.71, 688,3.

86 Zelle 1990: 118, 134, abb. 19, 80; Zelle 2003: 92, 93, abb. 7, 1- 4; Ayaz 2014: 56-57, 104-105, lev.30-31, 133-134.

87 Mackensen 1991: 89-91, abb. 4-5 no. 422, 576.

88 Gassner 1997: 142, taf.46, 555.

89 Vapur 2001: 73-74, çiz.11, 57-59.

90 Berndt 2003: 169-170, taf.23-24, TS 276-291.

91 Slane ve Sanders 2005: 259, fig.5, 2-9.

92 Adak Adıbelli 2006: 106, lev.23, 226; Adak Adıbelli 2017: 8, fig.4, 25 (F3B).

93 Doğer 2007: 100, pl.III, Form 3B; Erol 2011: 388, K 275, K 276.

94 Ferrazzoli ve Ricci 2010: 221.

95 Fırat 2011: 136-137; Fırat 2015: 167-168, res.3, 3B; Uğuz 2015: 48-51, 120-124, çiz.7-10, 32-42.

96 Ergürer 2012: 160-161, 419-420, lev.125-126, 272-274; Ergürer 2015a: pic.196, 3B; Ergürer 2018: 102-104, fig.4, 78-80.

97 Reynolds 2011: 208, Fig.2, 21.

98 Aktaş 2018: 173-174, Kat.No.310-311.

99 Gürbüz 2018: 142, Fig.13, No.15.

100 Erol ve Tamer 2020: 69-70, res.2, 2.

101 Öz 2020: 61-62, Kat.No.28-31, lev.6, 2-5.

102 Aybek vd. 2021: 77, pl.17, cat.160.

103 Waagé 1948: 53, pl. 9, 941f.

104 Jones 1950: 277, fig. 208, 821 K.

105 Hellström 1965: 74, pl. 37, 333.

106 Hayes 1972: 330, fig. 67, 7; Hayes 2008: fig. 39, 1270-1271.

107 Kenrick 1985: 382, fig. 71, B 688.4-7.

108 Williams 1989: 48, fig. 22, 269-270.

109 Crawford 1990: 91, fig. 514; Rautman 1995: 43-44, fig. 4, 1.5

110 Hayes 1991: fig.72, 12.

111 Mackensen 1991: 89, 91, abb. 5, 575.

112 Gassner 1997:141, taf. 46, 556;Ladstätter ve Sauer 2005: 189, taf. 3:30; Waldner ve Ladstätter 2014: 583, taf.208, K 1165.

113 Vapur 2001: 74, çiz. 12, 61.

114 Adak Adıbelli 2006: 99-101, lev. 23, 223.

115 Tekocak 2006: 104, lev. 11, 71; Tekocak 2013: fig. 6, 7-10

116 Doğer 2007: 109, pl. 3, Form 3C; Erol 2011: 414-416, K 279, K 295; Ergürer 2019: 167, fig. 6, 3C.

117 Ferrazzoli ve Ricci 2010: 207, 221.

118 Fındık 2010: 104, 112, fig. 2, 19.

119 Reynolds 2011: 215, Fig.6, 75, 84.

120 Fırat 2011: 137; Fırat 2015: 167-168, res.3, 3C; Uğuz 2015: 51-57, 124-132, çiz.11-17, 46-71.

121 Kramer 2012: taf. 21, 162.

122 Ergürer 2012: 679-680, 161-163, lev. 125-126; Ergürer 2018: 104, fig.5, 81-89.

123 Yaman 2018: 62, lev.9, 10.

124 Ok 2018: 316, 448-449, lev. 65-66, 474-480

125 Aktaş 2018: 175-176, Kat. No.320-327.

126 Gürbüz 2018: 142, Fig.13, No.16-18.

127 Tekocak 2019: 102-103, res.15, Str.Form 12A.

128 Aydın 2019: 112-113, 263-267, lev. 9-11.

129 Erol ve Tamer 2020: 70-71, res.2, 4.

130 Öz 2020: 62-63, Kat.No.32-43, 228-232, lev.7, 1-7, 8, 1-5.

131 Aybek vd.2021: 72, pl.15, cat. 120.

alınarak Soli Pompeiopolis buluntusu olan Kat. No.13-15 arasındaki Form 3C örnekleri MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir. Soli Pompeiopolis'te Form 3'ün D alt tipine ait iki örnek tespit edilmiştir (Kat.No.16-17). Bu gruba giren örnekler ağız kenarı gövde parçası olup nekropoliste ve Sütunlu Cadde'de bulunmuşlardır. Bu tabakların/kaselerin ağız çapları 24 cm ve 26 cm'dir. Kat.No.16 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.17 kırmızımsı kahve renkli (2,5 YR 5/4) hamurludur. Kat.No.16 az miktarda kum ve kireç, Kat.No.17 az miktarda kum, gümüş mika ve kireç katkılıdır. Hem Kat.No.16 kırmızı renkli (10 R 4/8) hem de Kat.No.17 kırmızı renkli astarlıdır (10 R 5/6). Bu iki kap birbirine oldukça benzemektedir. Kapların ağız kenarı önceki tiplere göre kısılmıştır. Altta, dışa çıkıntı yapan bölüm daha görünür hale gelmiş ve ovalleşmiştir. İki örnekte de dudak içe ve dışa bariz şekilde çekilmiş, bu nedenle dışta ve içte ağız bölümünde içbükey bir görünüm oluşmuştur. Bu alt tipin derinliği de artmıştır. Kat.No.16'da formun özelliği olan rulet bezeme ağız bölümüne iki sıra halinde derin bir şekilde uygulanmıştır. Kat.No.17'de ise aynı rulet bezeme üç sıra halindedir. Ayrıca, bu kaptaki rulet bezemesi öncekine göre daha az derindir.

Formun benzerleri Atina Agorası,¹³² Tarsus Gözlükule,¹³³ Berenice,¹³⁴ Magnesia ad Maendrum,¹³⁵ Miletos,¹³⁶ Assos,¹³⁷ Tarsus Cumhuriyet Alanı,¹³⁸ Kelenderis,¹³⁹ Priene,¹⁴⁰ Smyrna,¹⁴¹ Parion,¹⁴² Phokaia¹⁴³ Antandros,¹⁴⁴ Klazomenai,¹⁴⁵

Tripolis,¹⁴⁶ Stratonikeia¹⁴⁷ ve Andriake'de¹⁴⁸ görülmektedir. Benzerleriyle kıyaslanan örnekler MS 5. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Soli Pompeiopolis'te bu formun en yoğun bulunan alt tipi Form 3E'dir. Kat.No.18-23 arasındaki altı örnek bu alt tipte ele alınmıştır. Örneklerin tamamı Sütunlu Cadde'de bulunmuştur. Kat.No.18-21 ağız kenarı gövde parçası, Kat.No.22-23 ise kaide gövde parçasıdır. Kat.No.18-21 arasındaki kapların ağız çapları 16 cm ile 28 cm arasında değişirken; Kat.No.22-23'teki kaide gövde parçalarının kaide çapları 10 cm ile 16 cm'dir. Kat. No.18 ve 22 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/8), Kat. No.19 kırmızı renkli (2,5 YR 5/6), Kat.No.20 ve 21 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.23 açık kırmızı renkli hamurludur (2,5 YR 6/6). Kat. No.18 ve 21 az miktarda kum ve kireç, Kat.No.19 yoğun miktarda kum, gümüş mika ve az miktarda kireç, Kat.No.20 yoğun miktarda gümüş mika ile az miktarda kireç ve kum, Kat.No.22 yoğun miktarda kireç ve az miktarda taşçık, Kat.No.23 yoğun miktarda kireç ve az miktarda kum katkılıdır. Kat.No.18 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat. No.19-21 ve 23 kırmızı renkli (10 R 5/6), Kat. No.22 sarımsı kahve renkli astarlıdır (10 YR 5/8).

Formun benzer örnekleri Atina Agorası,¹⁴⁹ Berenice,¹⁵⁰ Anemurium,¹⁵¹ Ephesos,¹⁵² Saraçhane,¹⁵³ Miletos,¹⁵⁴ Tarsus Cumhuriyet Alanı,¹⁵⁵ Kelenderis,¹⁵⁶ Alexandria Troas,¹⁵⁷ Smyrna,¹⁵⁸ Knidos,¹⁵⁹ Elaiussa Sebaste,¹⁶⁰

132 Waagé 1933: pl. 8, 208; Hayes 1972: fig. 68, 13; Hayes 2008: fig. 38, 1274.

133 Jones 1950: fig. 208, I.

134 Kenrick 1985: 382, fig. 71, B 688.8-10.

135 Vapur 2001: 74, çiz. 12, 62.

136 Berndt 2003: 174, taf. 27, TS 328-329.

137 Zelle 2003: 92-93, abb. 7, 1 (3D); Ayaz 2014: 57, 106-107, lev.32, 141.

138 Adak-Adıbelli 2006: 104, lev. 24, 237.

139 Tekocak 2006: 104, lev. 11, 74-75; Tekocak 2013: 162, fig. 6, 11-12.

140 Yılmaz 2007: 126, abb. 2, 3.

141 Doğer 2007: 109, pl. 3, Form 3D; Erol 2011: 392, K-296; Ergürer 2019b: 167, Fig. 6.

142 Ergürer 2012: 163, lev. 127-128, 281-282; Ergürer 2018: 104, fig.5, 90.

143 Fırat 2015: 167-168, res.3, 3D; Uğuz 2015: 57, 132, çiz.17, 72.

144 Aktaş 2018: 177, Kat. no. 328.

145 Gürbüzler 2018: 142, Fig.14, No.19-30.

146 Ok 2018: 317, 450, lev.67, 481.

147 Tekocak 2019: 103-104, res.16, Str.Form 12B.

148 Öz 2020: 63-64, Kat.No.44-46, 232-233, lev.8, 6- 8.

149 Hayes 1972: 333, fig. 68, 15; Hayes 2008: 241, fig. 38, 1275-1279.

150 Kenrick 1985: 382, fig. 71, B 688.11-13.

151 Williams 1989: 42, fig. 22, 271, 273.

152 Mitsopoulos-Leon 1991: 142, taf. 198, m 8-9; Gassner 1997: 141, taf. 46, 558.

153 Hayes 1992: 93, fig. 33-34, 14.9, 15.2.

154 Berndt 2003: 174, taf. 27, TS 331-336.

155 Adak Adıbelli 2006: 107, lev. 24, 236.

156 Tekocak 2006: 105, lev. 12, 77, 79; Tekocak 2013: fig. 6-7, 13-18, 19.

157 Japp 2007: 60, fig. 2, 8.

158 Doğer 2007: 109, pl. 3, Form 3E; Erol 2011: 382-391, K-293; Ergürer 2019: 167, fig. 6.

159 Doksanaltı 2010: 779, fig. 51.

160 Ferrazzoli ve Ricci 2010: 220.

Parion,¹⁶¹ Assos,¹⁶² Phokaia,¹⁶³ Klazomenai,¹⁶⁴ Tripolis,¹⁶⁵ Stratonikeia,¹⁶⁶ Zeugma¹⁶⁷ ve Andriake'de¹⁶⁸ tespit edilmiştir. Kentte tespit edilen ve değerlendirmeye alınan örnekler, farklı merkezlerdeki benzerleriyle yapılan analogik incelemeler neticesinde, MS 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

Beş örneğin incelendiği F tipinde Kat.No.24-27 ağız kenarı gövde parçası iken Kat.No.28 kaide gövde parçasıdır. Ayrıca, Kat.No.27 küçük ebatları ile diğer dört kaptan ayrılır. Kat.No.24-27 arasındaki kapların ağız çapları 14 cm ile 26 cm arasında değişmektedir. Kat.No.28'in kaide çapı ise 10 cm'dir. Örneklerin tamamı Sütunlu Cadde'nin farklı plan karelerinde bulunmuştur. Kat.No.24 ve 28 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.25-27 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/8) hamurludur. Kat.No.24 yoğun miktarda kireç ve az miktarda kum, Kat.No.25 az miktarda gümüş mika, Kat.No.26 az miktarda gümüş mika ve kum, Kat.No.27 yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç, Kat.No.28 ise yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda taşçık katkıdır. Kat.No.24 kırmızı renkli (2,5 YR 4/8), Kat.No.25 ve 26 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8), Kat.No.27 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/8), Kat.No.28 ise kırmızı renkli (2,5 YR 5/8) astarlıdır. Soli Pompeiopolis'te bulunan F tipi tabakların/kaselerin benzerleri Antiocheia,¹⁶⁹ Labraunda,¹⁷⁰ Samos,¹⁷¹ Berenice,¹⁷² Anemurium,¹⁷³ Ephesos Saraçhane,¹⁷⁴ Smintheion,¹⁷⁵ Knossos,¹⁷⁶

Magnesia ad Maendrum,¹⁷⁷ Miletos,¹⁷⁸ Assos,¹⁷⁹ Tarsus Cumhuriyet Alanı,¹⁸⁰ Kelenderis,¹⁸¹ Priene,¹⁸² Alexandria Troas¹⁸³, Atina Agorası,¹⁸⁴ Zeugma,¹⁸⁵ Elaiussa Sebaste,¹⁸⁶ Phokaia,¹⁸⁷ Parion,¹⁸⁸ Myndos (Asar Adası),¹⁸⁹ Antandros,¹⁹⁰ Klazomenai,¹⁹¹ Tripolis,¹⁹² Olba,¹⁹³ Kadıkalesi/Anaia,¹⁹⁴ Smyrna¹⁹⁵ ve Andriake'de¹⁹⁶ görülmüştür. Birçok farklı kentte örneği ile karşılaşılan F Tipi kaplar, benzer örnekler yardımıyla MS 6. yüzyıl ilk yarısına tarihlenmiştir. H tipinde incelenen iki örnek de Sütunlu Cadde'de bulunmuştur. Kat.No.29 ağız kenarı gövde parçası, Kat.No.30 ise kaide gövde parçasıdır. Kat.No.29; 24 cm ağız çapına Kat.No.30; 14 cm kaide çapına sahiptir. Kat.No.29 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.30 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/6) hamurludur. Kat.No.29 az miktarda kum, Kat.No.30 ise az miktarda kireç katkıdır. Hem Kat.No.29 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8) hem de Kat.No.30 kırmızı renkli (10 R 5/6) astarlıdır. H tipinde ele alınan örneklerin benzerleri

161 Ergürer 2012: 682, lev.127-128, 283-285.

162 Ayaz 2014: 57-58, 107- 110, lev.33-35, 142-153.

163 Fırat 2015: 167-168, res.3, 3E; Uğuz 2015: 57-60, 132-135, çiz.17, 73.

164 Gürbüz 2018: 142, Fig.14, No.31-33.

165 Ok 2018: 318, 450, lev. 67, 482.

166 Tekocak 2019: 104, res. 17, 1-3, Str. Form 12C.

167 Erol ve Tamer 2020: 71, res.2, 5.

168 Öz 2020: 64-66, 233-234, lev.9, 1-2.

169 Waagé 1948: 48, pl. 11, 946k, 947a, k, u.

170 Hellström 1965: 74, pl. 37, 334.

171 Unterkircher 1983: 190, abb. 6, 24, 4, 5.

172 Kenrick 1985: 382, fig. 71, B 688.14-18.

173 Williams 1989: 48, fig. 22, 74, 75.

174 Hayes 1992: 96, fig. 34, 17.3.

175 Akyürek 1992: 150, 151, abb. 15, 17, 90-95.

176 Hayes 2001: 439, fig. 4, A 17.

177 Vapur 2001: 75-76, çiz. 12, 65-66.

178 Berndt 2003: 176-180, taf. 29-32, TS 354-400.

179 Zelle 2003: 93, abb. 7, 1-4, 15, 17 (3F); Ayaz 2014: 58, 110-113, lev.36-38, 154-165.

180 Adak Adıbelli 2006: 107-108, lev. 24, 238-253.

181 Tekocak 2006: 106, lev. 1: 83; Tekocak 2013: fig. 7, 20.

182 Yılmaz 2007: 126, abb. 2, 3.

183 Japp, 2007: 60, fig. 2, 9.

184 Hayes 2008: 241-242, fig. 40, 1280-1291.

185 Kenrick 2009: fig. 18.3, PT 518-520; Erol ve Tamer 2020: 71-73, res.2, 6

186 Ferrazzoli ve Ricci 2010: 220.

187 Fırat 2011: 138-139; Fırat 2015: 167-168, res.3, 3F; Uğuz 2015: 61-72, 135-153, çiz.19-34, 82-145.

188 Ergürer 2012: 165-167, 426-443, Kat.No.286-320, lev.129-130; Ergürer 2015b: 64-65, res.8, 47-50; Ergürer 2018: 104, fig.5, 91-94.

189 Mimaroglu 2017: 343-344, 359-360, lev. 4, 8, lev.6, 4-5, 7, lev.7, 2-7.

190 Aktaş 2018: 177-178, Kat. no. 329-333.

191 Gürbüz 2018: 142- 143, No.34-36.

192 Ok 2018: 318, 450, lev. 67, 483.

193 Aydın 2019: 114-115, 269-278, lev. 12-16.

194 Mimaroglu 2019: 93-94, fig. 6-7.

195 Ergürer 2019: 167, fig. 6.

196 Öz 2020: 66-68, 234-238, Kat.No.49-59, lev.9-10, 3-7, 1-6.

Atina Agorası¹⁹⁷, Berenice¹⁹⁸, Anemurium¹⁹⁹, Miletos²⁰⁰, Tarsus Cumhuriyet Alanı²⁰¹, Kelenderis²⁰², Phokaia²⁰³, Parion²⁰⁴ Assos²⁰⁵ ve Klazomenai'de²⁰⁶ tespit edilmiştir. Söz konusu benzer örneklerin ışığında Kat.No.29-30'u MS 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür.

Soli Pompeiopolis Form 4- Hayes Form 5A, B (Kat.No.31-34; Fig.4, 31-34) Tabak.

Dışa açılan yatay ağız kenarlı, geniş bir dışbükey kavisle aşağı doğru daralan gövdeli, alçak halka kaidelidir. Ağız kenarının profiline göre bu tabaklar Hayes tarafından A ve B olmak üzere iki alt tipe ayrılmıştır.²⁰⁷ Bu tipolojiye M. Fırat tarafından C alt tipi eklenmiştir.²⁰⁸ Soli Pompeiopolis'te bu gruba giren dört örnek saptanmıştır. Bunlardan Kat.No.31-33 5A, Kat.No.34 5B alt tipinde değerlendirilmiştir. C alt tipine giren örnek ise tespit edilmemiştir. Söz konusu örnekler Sütunlu Cadde'nin farklı plan karelerinde bulunmuş olup, hepsi ağız kenarı gövde parçasıdır. Bu grupta ele alınan tabakların ağız çapları 16 cm ile 22 cm arasında değişmektedir. Kat.No.31 ve 32 kırmızı renkli (10 R 5/6), Kat.No.33 ve 34 ise açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/8) hamurludur. Kat. No.31 ve 32 yoğun miktarda kum, kireç ve az miktarda taşçık, Kat.No.33 ve 34 ise yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kum katlıdır. Kat.No.31 ve 32 kırmızı renkli (10 R 5/6), Kat. No.33 ve 34 açık kırmızı renkli (10 R 6/8) astarlıdır. Kat.No.31-33 arasında değerlendirilen Form 5A örneklerinin benzerleri Antiocheia²⁰⁹, Atina

Agorası²¹⁰, Berenice²¹¹, Tarsus Cumhuriyet Alanı²¹², Smyrna²¹³, Parion²¹⁴, Assos²¹⁵, Phokaia²¹⁶ ve Zeugma'da²¹⁷ ele geçmiştir. Söz konusu benzer örneklerin yardımıyla Soli Pompeiopolis form 5A örnekleri MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir. Hayes Form 5B alt tipinde değerlendirilen Kat.No.34'ün benzer örnekleri Labraunda²¹⁸, Berenice²¹⁹, Assos²²⁰, Ephesos²²¹, Miletos²²², Tarsus Cumhuriyet Alanı²²³, Atina Agorası²²⁴, Parion²²⁵, Phokaia²²⁶, Klazomenai²²⁷ ve Antandros'ta²²⁸ görülür. Benzer örneklerin ışığında Soli Pompeiopolis 5B örneği MS 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

Soli Pompeiopolis Form 5- Hayes Form 6 (Kat.No.35-36; Fig.5, 35-36) Kase.

Ağız kenarı dışa uzantılı ve dışta kalınlaştırılmış, konik gövdeli, alçak halka kaidelidir. Hayes bu kaseleri Form 6 başlığında değerlendirmiştir. Soli Pompeiopolis'te bu forma ait iki örnek saptanmıştır. Söz konusu örnekler Sütunlu Cadde'de bulunmuştur. Bu grupta değerlendirilen iki örnek 12 cm ve 16 cm ağız çapına sahiptir. Kat.No.35 kırmızı

197 Hayes 1972: 335, fig.69, 28-29; Hayes 2008: 242, fig.40, 1296-1297.

198 Kenrick 1985: 683, fig.71, B 688.20.

199 Williams 1989: 49, fig. 23, 277- 278.

200 Berndt 2003: s184- 187, taf. 35- 38, TS 450- 482.

201 Adak Adıbelli 2006: 109, lev.25, 272; Adak Adıbelli 2017: 9, fig.4, 27 (3H).

202 Tekocak 2006, 42, lev. 13, 84 – 86; Tekocak 2013: 163, fig.7, 21-23.

203 Fırat 2011: 140-141; Uğuz 2015: 73-78, 154-161, çiz.35-41, 148-171.

204 Ergürer 2012: 168-169, 445-446, lev.139-140, 323-326.

205 Ayaz 2014: 59, 114-118, le.40-43, 170-184.

206 Gürbüzler 2018: 143, Fig.14, No. 39- 42.

207 Hayes 1972: 339.

208 Fırat 2011: 145; Fırat 2015: 168-169.

209 Waage 1948: 53, pl.X, 913u, k.

210 Hayes 1972: 339, fig.70, 1; Hayes 2008: 243, fig.41, 1300.

211 Kenrick 1985: 383, fig.71, B 689.1.

212 Adak Adıbelli 2006: 111, lev.27, 301.

213 Doğer 2007: 101, pl.VII, e; Erol 2011: 402, K- 322.

214 Ergürer 2012: 171-172, lev.145-146,453-454, Kat. No.339-342; Ergürer 2018: 105, fig.5, 97-98.

215 Ayaz 2014: 60-61, 122-123, lev.50, 206.

216 Fırat 2015: 168-169, res.5, 5A; Uğuz 2015: 83, 163, çiz.42, 179.

217 Erol ve Tamer 2020: 74-75, res.2, 9.

218 Hellström 1965: 74, pl.37, 332.

219 Kenrick 1985: 385, fig.71, B 689.2.

220 Zelle 1990: 118, 134, abb.19, 79; Zelle 2003: 96, 97, abb.9, 1-4; Ayaz 2014: 60-61, 123, lev.50, 207.

221 Gassner 1997: 146, taf.48, 578.

222 Berndt 2003: 193, taf.41, TS 552.

223 Adak Adıbelli 2006: 111, lev.27, 302; Adak Adıbelli 2017: 9, fig.4, 30 (5B).

224 Hayes 2008: 243, fig.41, 1302.

225 Ergürer 2012: 172-173, lev.147-148, 455-457, Kat. No.343-349; Ergürer 2015a: pic.195, Form 5B; Ergürer 2015b: 66, res.8, 51; Ergürer 2018: 105, fig.5, 99-100.

226 Fırat 2015: 168-169, res.5, 5B; Uğuz 2015: 83-84, 163, çiz.43, 180.

227 Gürbüzler 2018: 143-144, Fig.15, No.44.

228 Aktaş 2018: 182-183, Kat.No.346.

renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.36 ise açık kırmızımsı kahve renkli (5 YR 6/4) hamurludur. Her iki örnek de yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılıdır. Kat.No.35 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8), Kat.No.36 kırmızı renkli (10 R 5/6) astarlıdır. Soli Pompeiopolis Form 5'in karşılaştırma örnekleri oldukça sınırlıdır. Formun benzerleri Antiocheia²²⁹, Saraçhane²³⁰, Ephesos²³¹, Assos²³², Phokaia²³³ Parion²³⁴ ve Klazomenai'de²³⁵ görülür. Gerek benzer örneklerin yardımı gerekse Hayes'in önerisi doğrultusunda bu forma ait örnekleri MS erken 6. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Soli Pompeiopolis Form 6- Hayes Form 8 (Kat.No.37; Fig.5, 37) Kase.

Dışa çıkıntılı ve hafif aşağı çekik geniş ağız kenarlı, hafif dışbükey gövdeli, alçak halka kaidelidir. Hayes'in Form 8 olarak adlandırdığı bu kaseden Soli Pompeiopolis'te tek örnek ele geçmiştir. Söz konusu örnek ağız kenarı gövde parçası olup Sütunlu Cadde'de bulunmuştur. Kase 16 cm ağız çapına sahiptir. Kat.No.37 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8) hamurlu olup; hamur yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılıdır. Kat. No.37 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8) astarlıdır. Formun benzerleri Antiocheia,²³⁶ Berenice,²³⁷ Saraçhane,²³⁸ Atina Agorası,²³⁹ Assos,²⁴⁰ Simentheion²⁴¹, Tarsus Cumhuriyet Alanı²⁴² Smyrna,²⁴³

Myra,²⁴⁴ Phokaia,²⁴⁵ Beyrut,²⁴⁶ Parion,²⁴⁷ Antandros²⁴⁸, Arykanda²⁴⁹ ve Andriake'de²⁵⁰ tespit edilmiştir. Soli Pompeiopolis'te bulunan Form 8 örneği MS 5. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 6. yüzyıl başları arasına tarihlendirilebilir.

Soli Pompeiopolis Form 7- Hayes Form 10A, C (Kat.No.38-51; Fig.5-6, 38-51) Tabak/Kase.

Kalın yumru biçimli ya da yassılaştırılmış uzun yayvan ağız kenarlı, yana düz ya da oldukça hafif bir kavisle genişleyen gövdeli, alçak halka kaideli ya da yalancı kaidelidir. Hayes bu formu kendi içerisinde A, B ve C olmak üzere üç alt tipe ayırmıştır. Soli Pompeiopolis'te Form 3'ten sonra en yoğun bulunan formdur. Kentte Kat. No.38-46 arasındaki örnekler A grubunda Kat. No.47-51 arasındaki örnekler ise C grubunda değerlendirilmiştir. B grubuna giren örnek tespit edilmemiştir. Kat.No.38-45 arasındaki A grubu örnekleri ağız kenarı gövde parçası olup Sütunlu Cadde'de ve nekropoliste bulunmuşlardır. Bu örneklerin ağız çapları 14 cm ile 26 cm arasında değişmektedir. A grubunda değerlendirilen Kat. No.46 ise kaide gövde parçası olup, 15 cm kaide çapına sahiptir. Kat.No.47-51 arasındaki C grubu örneklerinin tamamı ağız kenarı gövde parçasıdır. Bu örneklerin de ağız çapları 18 cm ile 26 cm arasında değişmektedir. Kat.No.38-40, 42, 46-49, 51 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.41, 43-45 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/8) ve Kat.No.50 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/6) hamurludur. Kat.No.38 ve 46 yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç, Kat.No.39 yoğun miktarda taşçık ve kireç, Kat.No.40 yoğun miktarda kireç ve az miktarda taşçık, Kat.No.41-42 yoğun miktarda taşçık, kireç ve az miktarda gümüş mika, Kat.No.43 az miktarda taşçık, Kat.No.44 yoğun miktarda kireç ve gümüş mika, Kat.No.45 yoğun miktarda kireç ile az miktarda taşçık ve gümüş mika, Kat.No.47 yoğun miktarda gümüş mika, kireç, taşçık ve kum, Kat.No.48 az miktarda kireç ve taşçık, Kat.No.49

229 Waage 1948: 53, pl.X, 914.

230 Hayes 1972: 341.

231 Gassner 1997: 146, taf.48, 579-580.

232 Zelle 2003: 96, abb.9, form 6, 1; Ayaz 2014: 61-62, 123, lev.51, 208-209.

233 Fırat 2011: 147; Fırat 2015: 169, res.6; Uğuz 2015: 84-85, 171, çiz.49, 205.

234 Ergürer 2015b: 67, res.8, 52-53.

235 Gürbüz 2018: 144, Fig.15, No.45-46.

236 Waage 1948: 53, pl.X, 918.

237 Kenrick 1985: 385, fig.71, B 690.

238 Hayes 1972: 342.

239 Hayes 1972: 342, Fig. 70; Hayes 2008: 244, Fig. 41: 1315-117.

240 Zelle 1990: 117, 134, abb. 19, 77; Zelle 2003: 96, 97, abb. 9, form 8/ 1, 2; Ayaz 2014: 62, 123-124, lev.52, 210-212.

241 Akyürek 1992: 149, abb. 15, 87.

242 Adak Adıbelli 2006: 99-101, lev. 23, 223; Adak Adıbelli: 9, fig.5, 33 (F8).

243 Doğer 2007: 102, pl.VIII; Erol 2011: 434-437, K 342-K 352.

244 Fındık 2010: 104, 112, fig. 2, 21.

245 Fırat 2011: 148, Kat.No.180, 389; Fırat 2015: 169, res.8; Uğuz 2015: 86-87, 164-165, çiz.43-44, 182-186.

246 Reynolds 2011: 208, Fig.3, 42.

247 Ergürer 2012: 175-176, 458-462, lev. 149-152, 349-357; Ergürer 2015a: pic.195, Form 8.

248 Aktaş 2018: 184, Kat. No. 348-350.

249 Yaman 2018: 63-64, 345, Kat.nr. 12, lev.10, 129.

250 Öz 2020: 69, 238, lev.10, 7.

yoğun miktarda kireç ve az miktarda taşçık, Kat. No.50 yoğun miktarda kireç, gümüş mika ve az miktarda taşçık, Kat.No.51 yoğun miktarda kireç katkılıdır. Kat.No.38, 46, 49 kırmızı renkli (10 R 5/6), Kat.No.39-41, 43-44, 48, 51 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8), Kat.No.42, 47, 50 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8), Kat.No.45 kırmızı renkli (10 R 4/8) astarlıdır. Kat.No.38-46 arasındaki A alt tipinde değerlendirilen örneklerin benzerleri Antiocheia,²⁵¹ Atina Agorası,²⁵² Berenice,²⁵³ Anemurium,²⁵⁴ Simintheon²⁵⁵, Saraçhane²⁵⁶, Ephesos,²⁵⁷ Magnesia ad Maendrum,²⁵⁸ Miletos,²⁵⁹ Assos,²⁶⁰ Tarsus Cumhuriyet Alanı,²⁶¹ Kelenderis,²⁶² Priene,²⁶³ Zeugma²⁶⁴, Smyrna²⁶⁵, Elaiussa Sebaste²⁶⁶, Phokaia²⁶⁷, Parion²⁶⁸, Myndos (Asar Adası),²⁶⁹Diocaesarea,²⁷⁰ Olba²⁷¹ ve Stratonikeia'da²⁷² görülmektedir. Görüldüğü üzere Anadolu ve Anadolu dışında birçok farklı merkezde bulunan bu form için MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl önerilmiştir. Tüm

251 Waage 1948: 53, pl.XI, 949a, f, k.

252 Hayes 1972: 343, fig.71, 1-6; Hayes 2008: 245, fig.42, 1329.

253 Kenrick 1985: 385, fig.71, B 691.1-3.

254 Williams 1989: 49, fig.23, 279.

255 Akyürek 1992: 151, abb.16, 96-97.

256 Hayes 1992: 98-100, fig.35, 22,2, fig.36, 25, 1, fig.37, 26,3, 27, 5.

257 Gassner 1997: 147, taf.48, 582-584.

258 Vapur 2001: 67-68, çiz.13.

259 Berndt 2003: 194-198, taf.42-45, TS 555-605.

260 Zelle 2003: 96-97, abb.9, 1-2; Ayaz 2015: 63, lev.53, 213-214.

261 Adak Adıbelli 2006: 114, lev.31, 353-362.

262 Tekocak 2006: 107-108, lev.14, 90-91; Tekocak 2013: 163, fig.7, 27-28.

263 Yılmaz 2007: 127, abb.3, 4.

264 Kenrick 2009: fig.18, 3, PT 522-PT 526; Erol ve Tamer 2020: 75-76, res.3 1.

265 Erol 2011: 431-433, K 333-K 339.

266 Ferrazzoli ve Ricci 2010: 197, 207, 221.

267 Fırat 2011: 151, Kat.No.391; Fırat 2015: 169-170, res.10, 10 A; Uğuz 2015: 89-91, 166-167, çiz.45-46, 191-192.

268 Ergürer 2012: 177-179, 462-471, lev.153-162, Kat. No.358-376; Ergürer 2015b: 67-68, res.8, 55; Ergürer 2018: 106, fig.5, 101-108.

269 Mimaroğlu 2017: 344-345, 359, lev. 5, 5, lev.6, 2-3, 5,7, lev.7, 1, 8.

270 Kramer 2012: 19, taf.22, 170-172.

271 Aydın 2019: 116-117, 283-296, Kat.No.37-50.

272 Tekocak 2019: 105-106, res.18, Str.Form 13A.

bu veriler doğrultusunda Soli Pompeiopolis buluntusu Hayes Form 10A örnekleri aynı tarih aralığına tarihlendirilmelidir. Kat.No.47-51 arasında değerlendirilen Hayes Form 10C örneklerinin benzerleri ise Antiocheia,²⁷³ Berenice,²⁷⁴ Anemurium,²⁷⁵ Saraçhane,²⁷⁶ Ephesos,²⁷⁷ Perge,²⁷⁸ Miletos,²⁷⁹ Tarsus Cumhuriyet Alanı,²⁸⁰ Kelenderis,²⁸¹ Zeugma,²⁸² Beyrut,²⁸³ Smyrna,²⁸⁴ Parion,²⁸⁵ Assos,²⁸⁶ Phokaia,²⁸⁷ Antandros,²⁸⁸ Klazomenai,²⁸⁹ Olba²⁹⁰ ve Stratonikeia'da²⁹¹ görülür. Bu veriler doğrultusunda kentte Hayes Form 10 C grubunda değerlendirilen Kat.No.47-51 arasındaki örnekler için de MS 7. yüzyılın ilk yarısı uygun bir tarih olmalıdır.

Bezemeli Tondo Parçaları (Kat.No.52-59; Fig.6, 52-59)

Soli Pompeiopolis'te Geç Roma C Seramikleri arasında profil vermeyen ve bu nedenden dolayı formları saptanamayan ancak üzerinde baskı bezemelerin olduğu örnekler bu başlık altında ele alınmıştır. Geç Roma C kaplarının genellikle tondolarında bulunan bu bezemeler MS 4. yüzyıl sonu ile MS 5. yüzyıl başlarından MS 6. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmaya devam eder.²⁹² Söz konusu kaplar her ne kadar profil vermeler de tarihlenmelerde kullanılabilirlerdir.

273 Waage 1948: 53, pl.XI, 949s.

274 Kenrick 1985: 385, fig.71, B 691.4.

275 Williams 1989: 49, fig.23, 280.

276 Hayes 1992: 100 (fig.37, 29.1), 106 (fig.50, 31.14).

277 Gassner 1997: 147, taf.48, 585-586.

278 Fırat 1999: 34, lev.44, 151.

279 Berndt 2003: 199-204, taf.46-50, TS 612-671.

280 Adak Adıbelli 2006: 115, lev.32, 372-382; Adak Adıbelli 2017: 9, fig.5, 35 (10 C).

281 Tekocak 2006: 108, lev.14, 92-93; Tekocak 2013: 163, fig.7, 29-30.

282 Kenrick 2009: fig.18,3 PT527-PT528; Erol ve Tamer 2020: 77-78, res.3, 3.

283 Reynolds 2011: 219, Fig.12, 183.

284 Erol 2011: 433, K 340.

285 Ergürer 2012: 180-181, lev.159-162, 473-481 Kat. No.379-395; Ergürer 2015a: 147, pic.195, Form 10C.

286 Ayaz 2014: 63, lev.53, 214.

287 Uğuz 2015: 91-94, 167-169, çiz.46-47, 193-199.

288 Aktaş 2018: 185-186, Kat.No.352-353.

289 Gürbüz 2018: 144, Fig.15, No. 49- 57.

290 Aydın 2019: 117, 299-304, Kat.No.53-58.

291 Tekocak 2019: 107, res.20,1-6.

292 Hayes 1972: 346.

Bu bezemeler daha çok Form 2 ve 3'ün küçük, normal ve büyük ebatlı olan örneklerinin birçoğunda görülmektedir.²⁹³ Ayrıca kullanılan motifler Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nin²⁹⁴ bezemeleri ile oldukça yakındırlar. Hayes bu bezemeleri üç grupta değerlendirmiştir. İlk grup tabak ya da kaselerin tondolarında radyal tarzda palmye yaprakları ve konsantrik dairelerle oluşturulmuş bant bezemelerdir. Bu stildeki bezemeler en yoğun Form 2'de görülür.²⁹⁵ İkinci grup, küçük hayvanların ve bitkisel motiflerin tek başına ya da tekrar ederek kullanılmasıyla oluşturulan bant bezemelerdir. Üçüncü grup ise tondonun merkezinde tek figür yerleştirilerek oluşturulan bezemelerdir. Bu figürler genellikle bitkisel, haç (monogramlar), insan veya hayvan figürleri olabilir.²⁹⁶ Soli Pompeiopolis Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri arasında Geç Roma C Seramikleri en yoğun bulunan form olmasına rağmen baskı bezemeli örnekler oldukça azdır. Kentte baskı bezemeli örnek yedi adetle sınırlıdır. Bu örneklerden Kat.No.52 bitkisel bezemeli, Kat.No.53-55 arasındaki örnekler hayvan figürlü, Kat.No.56-58 arasındaki örnekler ise haç motiflidir. Kat.No.52 açık kırmızı renkli (10 R 6/8), Kat.No.53 ve 56-58 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8), Kat.No.54 ve 55 açık kırmızı renkli (2,5 YR 6/8) hamurludur. Kat.No.52 yoğun miktarda kireç, Kat.No.53 ve 58 az miktarda kireç, Kat.No.54-56 az miktarda kum ve kireç, Kat.No.57 az miktarda kum katkılıdır. Kat.No.52-53 ve 56-58 sarımsı kahve renkli (10 YR 5/8), Kat.No.54-55 kırmızı renkli (2,5 YR 5/8) astarlıdır. Kat.No.52'nin tondosunda dört çift volütten oluşan çapraz desenin merkezinde küçük daire görülmektedir. Bu bezeme merkezi motif olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Hayes'in üçüncü grubunda değerlendirilmelidir. Hayes bu motifin Form 3'ün tondosunda kullanıldığını belirtir.²⁹⁷ Ayrıca Hayes üçüncü grupta ele aldığı bu motifi MS 470-580 aralığına tarihlendirmiştir.²⁹⁸ Kat.No.53 ve 54'ün tondosunun ortasında Hayes'in yine çoğunlukla ikinci grupta ele aldığı ya da bazen üçüncü grubun erken örnekleri arasında

da görüldüğünü belirttiği koşan tavşan figürü görülmektedir.²⁹⁹ Bu betimlemenin örnekleri koşar tarzda, genellikle ön ayaklarının biri, arka ayaklarının ise ikisi birden betimlenmiştir. Söz konusu motif MS 500'lerde ortadan kalkmıştır. Kat.No.53'teki koşan tavşan figürü oldukça stilize yapılmıştır. Baş ileriye dönük, ağız açık, ön ve arka ayakları yan yana çizilmiştir. Figür koşma hareketine uygun bir şekilde ileriye doğru uzanmıştır. Tavşanın kulakları yan yana, kuyruk kıvrık, karın hafif alta sarkık, gövdenin ise üstü düz çizilmiştir. Kat.No.53'teki tavşan figürü genel özellikleri itibari ile Hayes'in oluşturduğu II. grubun geç örnekleriyle benzerdir.³⁰⁰ Kat.No.54'ün tondosundaki tavşanın ise gövdesinin sadece ön kısmı korunabilmiştir. Bu tavşan figürü de tıpkı bir önceki gibi oldukça stilize yapılmıştır. Kat.No.54'teki tavşanın başı ileri dönük, kulakların ve ön ayakların biri çizilmiştir. Soli Pompeiopolis'teki tavşan örneği Hayes'in III. grupta değerlendirdiği tavşan figürlerinin erken örnekleri ile benzeşmektedir. Hayes'in önerisinden hareketle Soli Pompeiopolis'te bulunan tavşan bezemeli örnekler MS 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenilebilir. Kat.No.55'in üzerinde oldukça stilize balık betimi görülür. Hayes'in II. ve III. gruplarda ele aldığı yunus betimlemeleri ile benzeşmeyen bir örnektir. Benzer örneği tespit edilemeyen balık motifli tondo parçası MS 470-580 ait olmalıdır. Kat.No.56-58 arasındaki örneklerde haç motifleri görülmektedir. Bu motif MS 5. yüzyıl ortalarından MS 6. yüzyıl sonlarına kadar çok sevilerek kullanılan motiflerden biridir. Kat.No.56 ve 57'deki haç betimlemelerinde yatay ve dikey kolların birleştiği bölümün altına, iki adet iç içe daireden oluşan bezeme görülmektedir. Bu gruptaki haç betimlemeleri çengelli ve pendantlı olarak da tanımlanır. Kat.No.56'daki haçın yatay ve dikey kolları uçlara doğru genişlemektedir. Ayrıca bu haçın üst kolunun uç noktasından çıkan ve aşağı doğru sarkan spiral görülür. Kat.No.57 ise oldukça küçük bir parça olduğu için üzerindeki haç tam anlamıyla anlaşılabilmiştir. Kat.No.56 ve 57 Hayes'in grup III'ün içinde ele aldığı örneklerle benzeşmektedirler. Hayes bu stildeki haç betimlemelerini MS 500 civarına tarihlendirmiştir.³⁰¹ Bu iki haçın en yakın

293 Hayes 1972: 346.

294 Kentin Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nde saptanan bezemeli örnekler için bkz. Yıldız 2022: 113-115, Kat.No.97-109, lev.14, 97-109.

295 Hayes 1972: 346.

296 Hayes 1972: 349.

297 Hayes 1972: 357, fig.74, 33 i.

298 Hayes 1972: 349.

299 Hayes 1972: 357, fig.74, l-y, fig.75, a-e.

300 Hayes 1972: fig.75, 35a.

301 Hayes 1972: 365, fig.78, 68j, k.

benzerleri hem Tarsus Gözlükule'de³⁰² hem de Tarsus Cumhuriyet Alanı'nda³⁰³ tespit edilmiştir. Kat.No.58 üzerindeki haçın ise dikey ve yatay kolları tamamen düz yapılmış çift konturludur. Bu örnek tipteki haç bezemesi çoğunlukla Hayes'in III. grubunda görülmekte³⁰⁴ ve MS geç 5. yüzyıl ile MS erken 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu tipteki haçlar nadir de olsa grup IIA ve IIC'de görülür. Ayrıca bu haçın yine en yakın benzerleri Tarsus Gözlükule'de³⁰⁵ ve Tarsus Cumhuriyet Alanı'nda³⁰⁶ saptanmıştır.

Sonuç

Soli Pompeiopolis'te Sütunlu Cadde, Soli Höyük ve nekropoliste yapılan sistematik kazı çalışmalarında Geç Roma ithal kırmızı astarlı seramik gruplarından Geç Roma C seramikleri de tespit edilmiştir. 261 parçadan oluşan bu seramik grubunun büyük çoğunluğu Sütunlu Cadde'de bulunmuştur. Çalışmada değerlendirilen grup Soli Pompeiopolis Geç Roma Kırmızı Astarlıları arasında en yoğunudur. Grubun Phokaia³⁰⁷ ve Gryneion'da³⁰⁸ üretildiği düşünülmektedir. MS 4. yüzyıldan itibaren üretilmeye başlanan bu seramikler,³⁰⁹ MS 5. ve 6. yüzyılda başta Doğu Akdeniz olmak üzere, diğer kırmızı astarlı seramik üreten merkezlerin ciddi bir rakibi haline gelmiştir. Söz konusu üretim MS 7. yüzyıl ortalarına kadar da devam etmiştir.³¹⁰ MS 4. ve 7. yüzyıl arasında oldukça popüler olan seramikler çok geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır. Bu grupta yer alan seramiklerin hamur renkleri, kırmızı tonlarından (2,5 YR 5/4- 5/6- 5/8 -6/6 -6/8; 5 YR 6/4; 10 R 5/6- 6/8) sarımsı kahverengi (10 YR 5/8) ile pembe (7,5 YR 7/4) olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Soli Pompeiopolis örneklerinin hamur yapıları genellikle sert dokuludur. Hamur çeşitli boyutlarda ve miktarlarda kireç, kum, taşçık ve

gümüş mika katkıdır. Astar ise kırmızı tonlarından (2,5 YR 4/8- 5/6- 5/8-6/8; 10 R 4/8- 4/6- 5/6- 6/8), sarımsı kahverengiye (10 YR 5/8) kadar değişiklik ve çeşitlilik göstermektedir. Astar renkleri genellikle ya hamur rengindedir ya da onun koyu tonlarındadır. Soli Pompeiopolis'te saptanan 261 parça Geç Roma C Seramiği'nden 58 parçası bu çalışmada ele alınmıştır. Bu seramikler arasında 7 form saptanmıştır. Bu formların tamamı Hayes'in sınıflandırması içine girmektedir. Form takibi yapılamayan bir grup bezemeli tondo parçası ise bezeme özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Soli Pompeiopolis Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri arasında Geç Roma C Seramikleri en yoğun bulunan form olmasına rağmen baskı bezemeli örnekler oldukça azdır. Kentte baskı bezemeli örnek yedi adetle sınırlıdır. Bu örneklerden Kat.No.52 bitkisel bezemeli, Kat.No.53-55 arasındaki örnekler hayvan figürlü, Kat.No.56-58 arasındaki örnekler ise haç motiflidir. Katalogda yer alan seramikler arasında en yoğun görülen Soli Pompeiopolis Form 3 (Hayes Form 3) ve Soli Pompeiopolis Form 7'dir (Hayes Form 10). Bu iki form Soli Pompeiopolis liler tarafından çok sevilmiştir. Grupta saptanan 261 parçanın 238'i bu iki forma dahildir. Kalan 23 parça diğer formlar ile form takibi yapılamayan bezemeli tondo parçalarına aittir (Fig. 2).

Söz konusu gruba işlevsel açıdan bakıldığında farklı ebatlarda tabak ve kaselerden oluştuğu görülür. Tıpkı Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri'nde olduğu gibi bu grupta da bezemeli tabak ve kaselerin eksikliği bize Soli Pompeiopolis halkının hayat standartları açısından da fikir vermektedir. Afrika Kırmızı Astarlı grubunda da tercih edilen kap repertuarının yanı sıra barbotine, aplike veya kalıpta yapılan kabartmalı bezemelerin görüldüğü daha nitelikli kapların eksik olduğu görülür. Kentte bu seramik grubunun en erken örneği MS geç 4. yüzyıl ile erken 5. yüzyıla tarihlenen Soli Pompeiopolis Form 1'dir (Hayes Form 1A). Soli Pompeiopolis Form 2 (Hayes Form 2A) ve Soli Pompeiopolis Form 3'ün alt tipleri (Hayes Form 3A, B, C, D), Soli Pompeiopolis Form 4 (Hayes Form 5A) MS 5. yüzyıla tarihlenen formlardır. Soli Pompeiopolis Form 3'ün alt tipleri (Hayes Form 3E) ile Soli Pompeiopolis Form 6 (Hayes Form 8) MS 5. yüzyıl sonları ile 6. yüzyıl başlarına tarihlenir. MS 6. yüzyıl itibari ile yine Soli Pompeiopolis Form 3'ün alt tipleri (Hayes Form 3F, H), Soli Pompeiopolis Form 4 (Hayes Form 5B) ve Soli

302 Jones 1950: fig.164, K, M, O, Q.

303 Adak Adıbelli 2006: 118, lev.28, 321-322.

304 Hayes 1972: 365, fig.75,

305 Jones 1950: fig.164, L, P.

306 Adak Adıbelli 2006: 118, lev.29, 326-330.

307 Langlotz 1969: 379; Hayes 1980: 525; Mayet ve Picon 1986: 129; Williams 1989: 45; Hayes 2008: 84.

308 Empereur ve Picon 1986: 143; Ladstatter ve Sauer 2005: 143.

309 Hayes 2008: 85-86; Ergürer 2012: 151; Yaman 2018: 53-54; Öz 2020: 55.

310 Hayes 1972: 323; Hayes 2008: 83-88; Ergürer 2012: 151; Yaman 2018: 53-54; Öz 2020: 55.

Pompeiopolis Form 5 (Hayes Form 6) görülür. Bu bağlamda bakıldığında grubun kentte en yoğun görüldüğü tarih MS 5. yüzyılın ilk yarısı ile MS 6. yüzyılın sonu arasındadır. En geç örnekler ise MS 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Soli Pompeiopolis Form 7'dir (Hayes Form 10C). Yine bu formda değerlendirilen Hayes Form 10A örnekleri de MS geç 6. yüzyıl ile erken 7. yüzyıla tarihlenen örneklerdir. MS 7. yüzyıl itibari ile grubun Soli Pompeiopolis pazarındaki sayısı yarı yarıya azalır (Fig.3). Benzer durum Afrika Kırmızı Astarlıları ile Geç Roma D Seramikleri'nde de görülür.³¹¹ Bu olumsuz etkinin nedeni, MS 7. yüzyılda bölgeyi etkisi altına alan Arap akınları olmalıdır. Araplar bölge genelinde Tarsus başta olmak üzere birçok önemli kenti istila etmişlerdir. Hatta öyle ki Araplar ve Bizanslıların arasındaki sınırı Lamos Irmağı oluşturmaktaydı. Burada Araplar ve Bizanslılar karşılıklı olarak savaş tutsaklarını takas ediyorlardı. Bu karışık ortamda, Arapların Soli Pompeiopolis'i istila edip etmedikleri konusunda herhangi bir arkeolojik veri olmasa da kent olasılıkla olumsuz etkilenmiş olmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışma, 2016 yılında Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından desteklenen "Soli Pompeiopolis Kazılarında Bulunan Roma Dönemi Kırmızı Astarlı Seramikleri" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu destekleri için AKMED ve değerli yetkililerine sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca bu malzemeyi çalışmam için öneren ve her konuda yardımlarını esirgemeyen Soli Pompeiopolis Kazısı başkanı, Prof.Dr.Remzi YAĞCI'ya çok teşekkür ederim. Son olarak, çalışmalarım sırasındaki yardımlarından dolayı, arkeolog Gözdem Güler'e (M.A.), arkeolog Gülçin Karakaş'a (M.A.) ve arkeolog Deniz Ergün'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Katalog

(Katalogda kullanılan kısaltmalar; Kat. No.: Katalog Numarası, Y.: Yükseklik, A.Ç.: Ağız Çapı, K.Ç.: Kaide Çapı, C.: Cidar).

Kat. No. 1 (Fig.4.1) **Form No.** S/P Form 1 (Hayes Form 1A) **Form:** Tabak/Kase **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY E 10 plan karesi, 5,78-5,56 m **Bulutnu Tarihi:** 07.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 4,2 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:**

Ağız kenarı- gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/6); az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 4. yüzyıl ile erken 5. yüzyıl.

Kat. No. 2 (Fig.4.2) **Form No.** S/P Form 1 (Hayes Form 1A) **Form:** Tabak/Kase **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY E 42 plan karesi, 6,35-6,30 m **Bulutnu Tarihi:** 06.08.2008 **Ölçüler:** Y.: 2,8 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda kum ve taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 4. yüzyıl ile erken 5. yüzyıl.

Kat. No. 3 (Fig.4.3) **Form No.** S/P Form 2 (Hayes Form 2A) **Form:** Tabak **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY E 10 plan karesi, 6,00-5,78 m **Bulutnu Tarihi:** 06.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 4,1 cm; A.Ç.: 30 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda taşçık ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/6). İç ve dış yüzde yoğun miktarda patina görülmektedir. **Tarih:** MS 5. yüzyıl ortaları.

Kat. No. 4 (Fig.4.4) **Form No.** S/P Form 2 (Hayes Form 2A) **Form:** Tabak **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY E 10 plan karesi, 5,78-5,56 m **Bulutnu Tarihi:** 07.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 4,2 cm; A.Ç.: 32 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Pembe renkli hamur (7,5 YR 7/4); az miktarda gümüş mika ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/6); orta kalınlıkta ve mattır. Astarta yer yer aşınma ve dökülmeler görülmektedir. Dış yüzde yoğun miktarda patina görülmektedir. **Tarih:** MS 5. yüzyıl ortaları.

Kat. No. 5 (Fig.4.5) **Form No.** S/P Form 2 (Hayes Form 2A) **Form:** Tabak **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY F7-F8 plan kareleri, 5,23-5,04 m **Bulutnu Tarihi:** 08.07.2013 **Ölçüler:** Y.: 2,6 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kum, taşçık ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. Astarta yer yer aşınma ve dökülmeler görülmektedir. **Tarih:** MS 5. yüzyıl ortaları.

Kat. No. 6 (Fig.4.6) **Form No.** S/P Form 2 (Hayes Form 2A) **Form:** Tabak **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY B 16 plan karesi, 5,00-4,80 m **Bulutnu Tarihi:** 15.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 3,2 cm; A.Ç.: 28 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda taşçık ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. Astarta yer yer aşınma ve dökülmeler görülmektedir. **Tarih:** MS 5. yüzyıl ortaları.

Kat. No. 7 (Fig.4.7) **Form No.** S/P Form 2 (Hayes Form 2A) **Form:** Tabak **Bulutnu Yeri ve Seviyesi:** SY B 16 plan karesi, 5,15-5,00 m **Bulutnu Tarihi:** 09.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 3 cm; A.Ç.: 26 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda gümüş mika ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl ortaları.

Kat. No. 8 (Fig.4.8) **Form No.** S/P Form 2 (Hayes Form 2A) **Form:** Tabak **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY B 17 plan karesi, 5,14-4,70 m **Buluntu Tarihi:** 22.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 3,9 cm; A.Ç.: 30 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 YR 5/8); yoğun miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl ortaları.

Kat. No. 9 (Fig.4.9) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 10 plan karesi, 5,78-5,56 m **Buluntu Tarihi:** 07.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 4 cm; A.Ç.: 26 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 YR 5/8); yoğun miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 10 (Fig.4.10) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3B) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 8 plan karesi, 4,30-4,10 m **Buluntu Tarihi:** 09.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 3,6 cm; A.Ç.: 21 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. İç ve dış yüzde yoğun miktarda patina görülmektedir. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ortaları.

Kat. No. 11 (Fig.4.11) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3B) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 15 plan karesi, 5,13-4,80 m **Buluntu Tarihi:** 14.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 2,6 cm; A.Ç.: 18 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı- gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda taşçık ve yoğun miktarda kum ile gümüş mika katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ortaları.

Kat. No. 12 (Fig.4.12) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3B) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 11 plan karesi, 5,79-5,64 m **Buluntu Tarihi:** 05.07.2013 **Ölçüler:** Y.: 1,5 cm; K.Ç.: 10 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Kaide gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda taşçık ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. İç ve dış yüzde yoğun miktarda patina görülmektedir. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 13 (Fig.4.13) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 11 plan karesi, 5,39-4,14 m **Buluntu Tarihi:** 05.07.2013 **Ölçüler:** Y.: 3,8 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (10 R 5/6); yoğun miktarda kireç ve az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 14 (Fig.4.14) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 11 plan karesi, 6,24-5,79 m **Buluntu Tarihi:** 04.07.2013 **Ölçüler:** Y.: 2,7 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 YR 5/8); az miktarda kireç ve kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 15 (Fig.4.15) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 19 plan karesi, 5,07-4,82 m **Buluntu Tarihi:** 30.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 3 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 16 (Fig.4.16) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3D) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 10, 5,18-4,86 m **Buluntu Tarihi:** 25.07.2012 **Ölçüler:** Y.: 3 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın sonları.

Kat. No. 17 (Fig.4.17) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3D) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 9 plan karesi, 5,56-4,71 m **Buluntu Tarihi:** 15.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 2,3 cm; A.Ç.: 26 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızımsı kahve renkli hamur (2,5 YR 5/4); az miktarda kum, gümüş mika ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın sonları.

Kat. No. 18 (Lev.4.18) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3E) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 9 plan karesi, 5,56-4,71 m **Buluntu Tarihi:** 15.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 3,5 cm; A.Ç.: 28 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları.

Kat. No. 19 (Fig.5.19) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3E) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY B 15 plan karesi, 4,97-4,53 m **Buluntu Tarihi:** 21.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 3,2 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/6); yoğun miktarda kum, gümüş mika ile az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları.

Kat. No. 20 (Fig.5.20) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3E) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 10 plan karesi, 6,00-5,78 m **Buluntu Tarihi:** 06.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 3 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika ile az miktarda kireç ve kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları.

Kat. No. 21 (Fig.5.21) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3E) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 9 plan karesi, 5,56-4,71 m **Buluntu Tarihi:** 14.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 2,2 cm; A.Ç.: 16 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6);

orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları.

Kat. No. 22 (Fig.5.22) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3E) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 8 plan karesi, 4,30-4,10 m **Buluntu Tarihi:** 07.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 1,5 cm; K.Ç.: 16 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Kaide-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda kireç ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları.

Kat. No. 23 (Fig.5.23) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3E) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY B 18 plan karesi, 5,41-5,11 m **Buluntu Tarihi:** 28.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 1,5 cm; K.Ç.: 10 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Kaide-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/6); yoğun miktarda kireç ve az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları.

Kat. No. 24 (Fig.5.24) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3F) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY F7/F8 plan kareleri, 5,66-5,45 m **Buluntu Tarihi:** 03.07.2013 **Ölçüler:** Y.: 2,5 cm; A.Ç.: 26 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda kireç ve az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 25 (Fig.5.25) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3F) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY F7/F8 plan kareleri, 5,66-5,45 m **Buluntu Tarihi:** 03.07.2013 **Ölçüler:** Y.: 3,4 cm; A.Ç.: 18 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda gümüş mika katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 26 (Fig.5.26) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3F) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 10 plan karesi, 5,58-3,90 m **Buluntu Tarihi:** 30.07.2012 **Ölçüler:** Y.: 4,5 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda gümüş mika ve kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); ince kalınlıkta ve mattır. Astarta yer yer aşınma ve dökülmeler görülmektedir. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 27 (Fig.5.27) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3F) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY C 16 plan karesi, 4,76-4,42 m **Buluntu Tarihi:** 20.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 2,6 cm; A.Ç.: 14 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Açık kırmızı renkli astar (2,5 YR 6/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 28 (Fig.5.28) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3F) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 7 plan karesi, 4,11-3,72 m **Buluntu Tarihi:**

06.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 1,7 cm; K.Ç.: 10 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Kaide-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 29 (Fig.5.29) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3H) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 17 plan karesi, 5,10-4,92 m **Buluntu Tarihi:** 11.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 2,7 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. İç ve dış yüzde yoğun miktarda patina görülmektedir. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 30 (Fig.5.30) **Form No.** S/P Form 3 (Hayes Form 3H) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 11 plan karesi, 4,83-4,25 m **Buluntu Tarihi:** 07.08.2012 **Ölçüler:** Y.: 1,9 cm; K.Ç.: 14 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Kaide-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/6); az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 31 (Fig.5.31) **Form No.** S/P Form 4 (Hayes Form 5A) **Form:** Tabak **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 17 plan karesi, 5,10-4,92 m **Buluntu Tarihi:** 11.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 2,1 cm; A.Ç.: 16 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (10 R 5/6); yoğun miktarda kum, kireç ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 32 (Fig.5.32) **Form No.** S/P Form 4 (Hayes Form 5A) **Form:** Tabak **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 16 plan karesi, 5,08-4,76 m **Buluntu Tarihi:** 13.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 2 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (10 R 5/6); yoğun miktarda kum, kireç ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 33 (Fig.5.33) **Form No.** S/P Form 4 (Hayes Form 5A) **Form:** Tabak **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY B 17 plan karesi, 5,14-4,70 m **Buluntu Tarihi:** 24.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 1,3 cm; A.Ç.: 16 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Açık kırmızı renkli astar (10 R 6/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı.

Kat. No. 34 (Fig.5.34) **Form No.** S/P Form 4 (Hayes Form 5B) **Form:** Tabak **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 16 plan karesi, 4,42-4,22 m **Buluntu Tarihi:** 24.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 1,6 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Açık kırmızı renkli astar (10 R 6/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 6. yüzyıl ilk yarısı.

Kat. No. 35 (Fig.5.35) **Form No.** S/P Form 5 (Hayes Form 6) **Form:** Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY C 10 plan karesi, 4,38-3,94 m **Buluntu Tarihi:** 10.08.2012 **Ölçüler:** Y.: 2,1 cm; A.Ç.: 12 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS erken 6. yüzyıl.

Kat. No. 36 (Fig.5.36) **Form No.** S/P Form 5 (Hayes Form 6) **Form:** Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 52 plan karesi, 5,85-5,23 m **Buluntu Tarihi:** 10.08.2010 **Ölçüler:** Y.: 2 cm; A.Ç.: 16 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızımsı kahve renkli hamur (5 YR 6/4); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS erken 6. yüzyıl.

Kat. No. 37 (Fig.6.37) **Form No.** S/P Form 6 (Hayes Form 8) **Form:** Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY BCD 25 plan karesi, 5,52 m **Buluntu Tarihi:** 08.08.2016 **Ölçüler:** Y.: 2 cm; A.Ç.: 16 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 6. yüzyıl başları.

Kat. No. 38 (Fig.6.38) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY BCD 24 plan karesi, 5,55 m **Buluntu Tarihi:** 01.08.2016 **Ölçüler:** Y.: 5,2 cm; A.Ç.: 26 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 39 (Fig.6.39) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 10, 5,18-4,86 m **Buluntu Tarihi:** 25.07.2012 **Ölçüler:** Y.: 4,7 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda taşçık ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 40 (Fig.6.40) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 14, 5,22 m **Buluntu Tarihi:** 06.08.2012 **Ölçüler:** Y.: 4,7 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda kireç ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 41 (Fig.6.41) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 10, 5,85-4,89 m **Buluntu Tarihi:** 21.07.2012 **Ölçüler:** Y.: 3,3 cm; A.Ç.: 18 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda taşçık, kireç

ve az miktarda gümüş mika katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 42 (Fig.6.42) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 12, 5,26-5,01 m **Buluntu Tarihi:** 24.07.2012 **Ölçüler:** Y.: 2,9 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda taşçık, kireç ve az miktarda gümüş mika katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 43 (Fig.6.43) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 52 plan karesi, 5,85-5,23 m **Buluntu Tarihi:** 10.08.2010 **Ölçüler:** Y.: 2,5 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl-erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 44 (Fig.6.44) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY C 11 plan karesi, 4,83-4,25 m **Buluntu Tarihi:** 06.08.2012 **Ölçüler:** Y.: 3,8 cm; A.Ç.: 14 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda kireç ve gümüş mika katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 45 (Fig.6.45) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 8 plan karesi, 4,30-4,10 m **Buluntu Tarihi:** 07.07.2011 **Ölçüler:** Y.: 3,2 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); yoğun miktarda kireç ile az miktarda taşçık ve gümüş mika katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 4/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 46 (Fig.6.46) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10A) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY BCD 24 plan karesi, 5,55 m **Buluntu Tarihi:** 01.08.2016 **Ölçüler:** Y.: 3,2 cm; K.Ç.: 15 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Kaide-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika ve az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); ince kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 6. yüzyıl- erken 7. yüzyıl.

Kat. No. 47 (Fig.6.47) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY B 16 plan karesi, 5,00- 4,80 m **Buluntu Tarihi:** 13.07.2015 **Ölçüler:** Y.: 4,4 cm; A.Ç.: 26 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda gümüş mika, kireç, taşçık ve kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 7. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 48 (Fig.6.48) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve**

Seviyesi: SY C 51 plan karesi, 5,45- 5,25 m **Buluntu Tarihi:** 04.08.2010 **Ölçüler:** Y.: 2,6 cm; A.Ç.: 22 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); az miktarda kireç ve taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 7. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 49 (Fig.6.49) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 52 plan karesi, 6,31- 6,02 m **Buluntu Tarihi:** 02.08.2010 **Ölçüler:** Y.: 3,7 cm; A.Ç.: 24 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda kireç ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (10 R 5/6); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 7. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 50 (Fig.6.50) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 12, 5,01-4,83 m **Buluntu Tarihi:** 01.08.2012 **Ölçüler:** Y.: 2,6 cm; A.Ç.: 20 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/6); yoğun miktarda kireç, gümüş mika ve az miktarda taşçık katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 7. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 51 (Fig.6.51) **Form No.** S/P Form 7 (Hayes Form 10C) **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 10, 5,85-4,86 m **Buluntu Tarihi:** 01.08.2012 **Ölçüler:** Y.: 2,2 cm; A.Ç.: 18 cm; C.: 0,4 cm. **Tanım:** Ağız kenarı-gövde parçası. Kırmızı renkli hamur (2,5 YR 5/8); yoğun miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 7. yüzyılın ilk yarısı.

Kat. No. 52 (Fig.6.52) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY D 52 plan karesi, 5,85-5,23 m **Buluntu Tarihi:** 06.08.2010 **Tanım:** Tondo parçası. Açık kırmızı renkli hamur (10 R 6/8); yoğun miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 470-580.

Kat. No. 53 (Fig.6.53) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY B 17 plan karesi, 5,90-5,55 m **Buluntu Tarihi:** 09.07.2015 **Tanım:** Tondo parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 YR 5/8); az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın son çeyreği.

Kat. No. 54 (Fig.6.54) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY BCD 24 plan karesi, 5,55 m **Buluntu Tarihi:** 02.08.2016 **Tanım:** Tondo parçası. Açık kırmızı renkli hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 5. yüzyılın son çeyreği.

Kat. No. 55 (Fig.6.55) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 13 plan karesi, 6,12-5,26 m **Buluntu Tarihi:** 19.08.2014 **Tanım:** Tondo parçası. Açık kırmızı renkli

hamur (2,5 YR 6/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı renkli astar (2,5 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 470-580.

Kat. No. 56 (Fig.6.56) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 11 plan karesi, 5,47-5,26 m **Buluntu Tarihi:** 13.07.2013 **Tanım:** Tondo parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 YR 5/8); az miktarda kum ve kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. İç ve dış yüzde yoğun miktarda patina görülmektedir. **Tarih:** MS 500.

Kat. No. 57 (Fig.6.57) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** SY E 40 plan karesi, 6,00-5,87 m **Buluntu Tarihi:** 17.07.2006 **Tanım:** Tondo parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 YR 5/8); az miktarda kum katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS 500.

Kat. No. 58 (Fig.6.58) **Form No.** Bezemeli Tondo Parçası **Form:** Tabak/Kase **Buluntu Yeri ve Seviyesi:** Soli Nekropolis ME 20A, 5,46-5,16 m **Buluntu Tarihi:** 14.08.2012 **Tanım:** Tondo parçası. Sarımsı kahve renkli hamur (10 R 5/8); az miktarda kireç katkılı, sıkı ve gözeneksizdir. Sarımsı kahve renkli astar (10 YR 5/8); orta kalınlıkta ve mattır. **Tarih:** MS geç 5. yüzyıl- MS erken 6. yüzyıl.

Kaynakça

- ADAK-ADIBELLİ 2006: I. Adak-Adıbelli, *Tarsus Geç Roma Seramiği (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara.
- ADAK-ADIBELLİ 2017: I. Adak-Adıbelli, "Tarsus Kırmızı Astarlı Geç Roma Dönemi Seramikleri", I. Adak Adıbelli, G. İlgezdi Bertram, K. Matsumura, E. Baştürk, C. Koyuncu, H.A. Kızıllarslanoğlu, T. Y. Yedidağ ve A. Topaloğlu Uzunel (Eds.), *Barış Salman Anı Kitabı*, İstanbul: Ege Yayınları, 1-18.
- AKTAŞ 2018: R. Aktaş, *Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- ALANYALI 2013: H. S. Alanyalı, "Side 2011-2012 Yılı Çalışmaları", *ANMED*, 11, 121-133.
- ALTIOĞLU 2017: D. Altıoğlu, *MS 7. Yüzyılda Arap-Bizans Savaşlarında Kilikia* (Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.
- AKYÜREK 1992: N. E. Akyürek, "Terra Sigillata aus dem Heiligtum des Apollon Smintheios", *Asia Minor Studien* 8: 125-165.
- AYAZ 2014: M. Ayaz, *Asos Kuzey Stoası Kırmızı Astarlı Roma Seramiği Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale.

- AYBEK vd. 2021: Aybek, S., Arslan, B. ve Gülbay, O. (2021). *The Peristyle House of Metropolis*. İstanbul: Ege Yayınları.
- AYDIN 2019: S. Aydın, *Olba Geç Roma Dönemi Seramik Buluntuları* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- BERNDT 2003: M. Berndt, *Funde aus dem survey auf der halbinsel von Milet (1992-1999): Kaiserzeitliche und Frühbyzantinische Keramik, Internationale Archäologie 79*, Rahden/Westf: Leidorf.
- CRAWFORD 1990: J. S. Crawford, *The Byzantine Shops at Sardis*, Harvard University Press, London 1990.
- DOĞER 2007: L. Doğer, "Byzantine Ceramics: Excavations at Symrna Agora (1997-98 and 2002-03)", B.Böhlendorf- Arslan, A.O. Uysal ve J.Witte-Orr (Eds.), *Çanak, Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Byzas 7*, İstanbul: Ege Yayınları, 99-121.
- DOKSANALTI 2006: E. M. Doksanaltı, *Knidos Kap Krio Kazı Alanı* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- DOKSANALTI 2010: E.M.Doksanaltı, "The Coarse Ware From A 'Late Roman House' in Knidos", S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (Eds.), *LRCW 3: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, BAR-IS. 2185 (II)*, England: 769-780.
- EMPEREUR ve PICON 1986: J.Y. Empereur, M. Picon, "A propos d'un nouvel atelier de (Late Roman C)", *Figlina 7*: 143-146.
- ERGÜRER 2012: H. E. Ergürer, *Parion Roma Dönemi Seramiği* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- ERGÜRER 2015a: H. E. Ergürer, "Ceramics", C. Başaran (Ed.), *The Flourishing city of Ancient Troad: Parion*, İstanbul: Ege Yayınları, 137-150.
- ERGÜRER 2015b: H. E. Ergürer, "Parion, Agora ve Dükkanlarında Ele Geçen Sigillatolar ve Kırmızı Astarlı Seramikler", C. Başaran, V. Keleş (Eds.), *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 49-86.
- ERGÜRER 2018: H. E. Ergürer, "Sigillata, Late Roman Red Slip Pottery and Others", C. Başaran- H.E. Ergürer (Eds.), *Roman Theater of Parion*. Ankara: Pozitif Matbaa, 91-126.
- ERGÜRER 2019: H. E. Ergürer, "The First Evaluation of Roman Fine Ware at the Smyrna Altınpark Archaeological Site", H. Göncü, A. Ersoy, D. S. Akar Tanrıver (Eds.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, İstanbul: 153-169.
- EROL 2011: D. Erol, *Smyrna Agorasında Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Seramiği* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- EROL ve TAMER 2020: A. F. Erol, D. Tamer, "Zeugma'dan Ele Geçen Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri", *Anadolu/Anatolia 46*, 49-121.
- FERRAZZOLI ve RICCI 2010: A. F. Ferrazzoli, M. Ricci, "La Ceramica", Eugenia Equini Schneider (Ed.), *Elaiussa Sebaste III: L'Agora Romana*, İstanbul: Ege Yayınları, 186-224.
- FINDIK 2010: E. F. Fındık, "Late Roman-Early Byzantine Pottery From the Excavations of St. Nikolaos Church in Myra", E. M. Doksanaltı, E. Aslan (Eds.), *Proceedings of the International Symposium "Trade and Production Through the Ages"*, 25-28 November 2008, Konya: 97- 114.
- FIRAT 1999: N. Fırat, *Perge Konut Alanı Keramiği* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- FIRAT 2011: M.Fırat, *Phokaia Geç Roma Dönemi Mutfak Kapları* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- FIRAT 2015: M. Fırat, "Seramik Çöplüğü Verileri Doğrultusunda Phokaia Kırmızı Astarlı Kapları", E. Okan, C. Atilla (Eds.), *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan*, İstanbul: 163-180.
- GASSNER 1997: V. Gassner, *Das Südost Tetragnos-Agora: Keramik und Kleinfunde. Forschungen in Ephesos XIII 1/1*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- GÜRBÜZER 2018: M. Gürbüz, "Late Roman Pottery From a Bulding in Klazomenai" *Olba XXVI*, 135-176.
- HAYES 1972: J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London: British Scholl at Rome.
- HAYES 1980: J. W. Hayes, *A Supplement to Late Roman Pottery*, London: British Scholl at Rome.
- HAYES 1983: J.W. Hayes, "The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery", *BSA 78*: 97-169.
- HAYES 1991: J.W. Hayes, *Paphos: The Hellenistic and Roman Pottery III*, Nicosia.
- HAYES 1992: J. W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 2, The Pottery*, Oxford: Princeton University Press.
- HAYES 2001: J.W.Hayes, "Early Christian Pottery from Knossos: The 1978-1981 Finds from Knossos Medical Faculty Site", *BSA 96*: 431-454.
- HAYES 2008: J.W. Hayes, *The Roman Pottery, Fine Ware Imports, The Athenian Agora XXXII*, Princeton New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- HELLSTRÖM 1965: P. Hellström, *Labraunda: Pottery of Classical and later date, Terracotta Lamps and Glass, Swedish Excavations and Researches, Vol. II/1*, Lund.

- JAPP 2007: S.Japp, "Late Roman, Byzantine and Ottoman Pottery from Alexandria Troas". in: B. Böhlendorf-Arslan, A. O. Uysal, J. Witte-Orr (Eds.), *Çanak: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, BYZAS 7*, İstanbul: 55-72.
- JONES 1950: F.F.Jones, "The Hellenistic and Roman Periods", H. Goldman (Ed.). *The Pottery Excavations at Gözlükule, Tarsus I*. Princeton New Jersey: Princeton University Press, 149-296.
- KENRICK 1985: Ph. M. Kenrick, *The Fine Pottery, Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice). Vol. III, Part I, (Supplements to Libya Antiqua 5)*, Tripoli.
- KENRICK 2009: Ph.M.Kenrick, "On the Silk Route: imported and regional pottery at Zeugma", M. M. Mango (Ed.), *Byzantine Trade, 4th -12th Centuries: The Archaeology of Local, Regional and International Exchange. Papers of the Thirty-eighth Spring Symposium of Byzantine Studies, St. John's College, University of Oxford*, March 2004: 263-272.
- KRAMER 2012: N. Kramer, *Diokaisareia in Kilikien 1: Keramik und Kleinfunde aus Diokaisareia*, Berlin, Boston: De Gruyter.
- LADSTATTER ve SAUER 2005: S. Ladstätter, R. Sauer, "Late Roman C-Ware und lokale spätantike Feinware", F. Krinzinger (Ed.), *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos, Archäologische Forschungen Band 13*, Wien.
- LANDGRAF 1980: J.Landgraf, "Keisan's Byzantine Pottery", J. Briand, J. B. Humbert (Eds.), *Tell Keisan (1971-1976), Une cité phénicienne en Galilée*, Paris: 51-99.
- LANGLOTZ 1969: E.Langlotz, "Beobachtungen in Phokaia", *Archäologischer Anzeiger* 25: 377-385.
- MACKENSEN 1991: M. Mackensen, "Zur Datierung mediterraner Sigillata aus der spätantiken Befestigung Iatrus an der unteren Donau, Die Chronologie der Late Roman C formen Hayes 3 A-E", *Germania* 69/1: 79-96.
- MAYET ve PICON 1986: F. Mayet, M. Picon, "Une sigillée phocéenne tardive (Late Roman C ware) et sa diffusion en Occident", *Figlina* 7: 129-134.
- MERİÇ 2002: R. Meriç, "Spathellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos", *Forschungen in Ephesos IX/3, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften*.
- MİMAROĞLU 2017: S. Mimaroglu, "Myndos (Asar Adası) Geç Antik Dönem Seramikleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi* 26/2: 333-361.
- MİMAROĞLU 2019: S. Mimaroglu, "Kadıkalesi/Anaia Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramikleri", C. Ünal, C. Gürbıyık (Eds.), *Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu II 21-24 Ekim 2015 (Bildiriler), Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII*, Sayı: 27b, Ankara.
- MITSOPOULOS-LEON 1991: V. Mitsopoulos-Leon, *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos Kleinfunde I. Teil: Keramik Hellenistischer und Römischer Zeit, Forschungen in Ephesos IX 2/2*, Wien.
- Munsell 2013: Munsell (2013). Munsell Soil Color Charts. U.S. Gov. Print. Washington D.C.
- OK 2018: M. Ok, *Tripolis Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*, (Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Denizli.
- ÖZ 2020: C. Öz, *Myra ve Andriake Geç Roma Dönemi Seramikleri* (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Antalya.
- RAUTMAN 1995: M. L. Rautman, "Two late Roman wells at Sardis", *The Annual of the American Schools of Oriental Research* 53: 37-84.
- REYNOLDS 2011: P. Reynolds, "Fine Wares from Beirut contexts, c.450 to c. 600". *LRFW 1. Late Roman Fine Wares. Solving Problems of Typology and Chronology: A review of the evidence, debate and new contexts (Roman and Late Antique Mediterranean Pottery I)*, M. A. Cau, P. Reynolds, M. Bonifay (Eds.). Archaeopress, Oxford, 207-230.
- SLANE ve SANDERS 2005: K. W., Slane, G. D. R. Sanders, "Corinth: Late Roman Horizons". *Hesperia* 74: 243-297.
- TEKOCAK 2006: M. Tekocak, *Kelenderis Roma Çağı Seramiği* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- TEKOCAK 2013: M. Tekocak, "Late Roman C (Phocian Red Slip) Ware from the lower city sondage in Kelenderis", Y. Morozova, H. Öniz (Eds.), *Proceedings of the 17th Symposium on Mediterranean Archaeology, SOMA 2010, BAR-IS. 2555*, Oxford: 161-170.
- TEKOCAK 2019: M.Tekocak, "Stratonikeia Kazılarında Bulunan Kırmızı Astarlı Seramikler", B. Söğüt (Ed.), *Stratonikeia Çalışmaları 4. Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*, İstanbul: Ege Yayınları, 85-123.
- UĞUZ 2015: G.Uğuz, *Phokaia'nın Kuzeyinde Geç Roma Dönemi Bir Terra Sigillata Atölyesi*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- UNTERKIRCHER 1983: E.Unterkircher, "Terra Sigillata aus dem Heraion von Samos", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung* 98: 173-214.
- ÜNAL 2006: A. Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15.3, 67-102.
- VAAG 2003: L. E. Vaag, "A Closer look at the making of Phocian Red Slip Ware bowls". in: C. Abadie-Reynal (Ed.), *Les céramiques en Anatolie aux*

- époques hellénistique et Romaines. Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 23-24 Mai 1996, Istanbul, Varia Anatolica 15: 203-207.*
- VAPUR 2001: Ö. Vapur, *Magnesia ad Maeandrum Gymnasion'u Roma Dönemi Seramikleri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- WAAGE 1933: F.O. Waage, "The American Excavations in the Athenian Agora: First Report", *Hesperia 2*, 294-298.
- WAAGE 1948: F.O. Waage, "Hellenistic and Roman Tableware of North Syria", F. O. Waagé (Ed.), *Antioch on the Orontes: Ceramic and Islamic Coins IV*, Princeton: Princeton University Press, 2-60.
- WALDNER ve LADSTATTER 2014: A. Waldner, S.Ladstätter, "Keramik", H. Thür, E. Rathmayr (Eds.), *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohntheit 6 Baufund, Ausstattung, Funde, Textband 2*, Wien.
- WILLIAMS 1989: C. Williams, *Anemurium. The Roman and Early Byzantine Pottery*, Wetteren: Printed By Universa.
- YAĞCI 2000: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis Kazıları 1999", *KST 22.2*, 259-272.
- YAĞCI 2001a: R.Yağcı, "The impotence of Soli in the archaeology of Cilicia in the second millenium B.C." *Varia Anatolica XIII, La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (2e Millenaire av.J.C.4e siecle ap.J.C.)*, Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler (MÖ 2. Binyıl-MS 4.yüzyıl), Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri, E. Jean et.all.(Eds.) 2-5 Kasım 1999, İstanbul: Ege Yayınları, 159-165.
- YAĞCI 2001b: R. Yacı, "Soli/ Pompeiopolis 2000 Yılı Kazıları", *KST 23.1*, 285-294.
- YAĞCI 2002: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis 2001 Kazıları", *KST 24.1*, 513-520.
- YAĞCI 2003a: R.Yağcı, "Beyaz Astarlı (White Slip) II Kapları ve İ.Ö. II. Binde Kıbrıs Soli İlişkileri", *Adalya 6*, 1-14.
- YAĞCI 2003b: R.Yağcı, "The Stratigraphy of Cyprus WS II and Mycenaean Cups in Soli Höyük Excavations", *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Bettina Fischer et all. (Eds.), November 8-9 2002, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 93-106.
- YAĞCI 2003c: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis 2002 Yılı Kazıları", *KST 25.2*, 49-60.
- YAĞCI 2004: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis Antik Liman Kenti Kazıları 2004", *KST 26.1*, 415-420.
- YAĞCI 2005: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis Antik Liman Kenti 2004 Yılı Kazıları", *KST 27.2*, 33-42.
- YAĞCI 2006a: R.Yağcı, "Soli-Kilikia'da Bulunan Lotus Bezemeli Amphora Parçaları ve Lotus Koklayan Kutsal Fahişe Figürü", *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması/Studies in Honor of Hayat Erkanal*, E. Özgen – A. Erkanal Öktü (Eds.), İstanbul: Homer Kitabevi, 801-808.
- YAĞCI 2006b: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları", *KST 28.2*, 175-184.
- YAĞCI 2007a: R.Yağcı, "Soli (Kilikia) Miken IIC Kapları", *Patronvs, Festschrift für Coşkun Özgünel, 65. Yaşında Ahmet Coşkun Özgünel'e Armağan*, E. Öztepe-M. Kadioğlu (Eds.), İstanbul: Homer Kitabevi, 383-392.
- YAĞCI 2007b: R.Yağcı, "Hittites at Soli (Cilicia)", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 49*, 1, 797-806.
- YAĞCI 2007c: R. Yağcı, "Soli/ Pompeiopolis 2006 Yılı Kazıları", *KST 29.3*, 149-165.
- YAĞCI 2008a: R.Yağcı, "Soli/Pompeiopolis", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3*, YEM Yayın, İstanbul, 1426-1427.
- YAĞCI 2008b: R.Yağcı, "A Grave at Soli Höyük from the Hittite Imperial Period", *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, EUERGETES, Festschrift für Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65.Geburststag, Aşkın Özdişbay et.all.* (Eds.) İstanbul: AKMED/Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, 1217-1226.
- YAĞCI ve KAYA 2008: R. Yağcı, F. H. Kaya, "Soli/ Pompeiopolis Antik Liman Kenti 2007 Yılı Kazıları", *KST 30.3*, 465-474.
- YAĞCI ve KAYA 2009: R. Yağcı, F. H. Kaya, "Soli/ Pompeiopolis 2008 Kazıları", *KST 31.2*, 333-342.
- YAĞCI 2011: R.Yağcı, "Mersin'in Antik Dönem Ticaret Tarihinde Soli/Pompeiopolis Limanı", Fevzi Demir (Ed.), *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu III. Mersin ve Doğu Akdeniz. 7-8 Nisan 2011, Mersin*, 56-64.
- YAĞCI ve KAYA 2011: R. Yağcı, F. H. Kaya, "Soli/ Pompeiopolis Kazıları 2010", *KST 33.3*, 169- 178.
- YAĞCI ve KAYA 2012: R. Yağcı, F. H. Kaya, "Soli/ Pompeiopolis 2011 Yılı Kazıları", *KST 34.3*, 247-252.
- YAĞCI 2013: R. Yağcı, "Problematising Greek Colonization in the Eastern Mediterranean in the Seventh and Sixth Centuries BC: the case of Soli", *Rough Cilicia: New Historical and Archaeological Approaches. Proceedings of an International Conference held at Lincoln, Nebreska, October 2007*, M. C. Hoff- R. F. Townsend (eds.), Oxford: Oxbow Book Company, 6-15.
- YAĞCI ve KAYA 2013: R. Yağcı, F. H. Kaya, "Soli/ Pompeiopolis 2012 Kazıları", *KST 35.1*, 93-101.
- YAĞCI 2014: R. Yağcı, "Soli / Pompeiopolis 2013 Kazıları", *KST 36.1*, 351-362.
- YAĞCI 2015: R. Yağcı, "Soli Pompeiopolis 2014 Kazıları", *KST 37.3*, 107-120.
- YAĞCI 2016: R. Yağcı, "2015 Soli Pompeiopolis Kazıları", *KST 38.2*, 509-518.
- YAĞCI ve YİĞİTPAŞA 2017: R. Yağcı, D. Yiğitpaşa, "Soli Pompeiopolis 2016 Kazıları", *KST 39.3*, 377-388.

- YAĞCI ve YİĞİTPAŞA 2018: R. Yağcı, D. Yiğitpaşa, “Soloı Pompeıopolıs Kazıları 2017”, *KST* 40.3, 265-274.
- YAMAN 2018: A.Yaman, *Arykanda Geç Antik Dönem Mahallesi Seramikleri*, (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muğla.
- YILDIZ 2019: V. Yıldız, “Soloı Pompeıopolıs Sütunlu Caddesi’nde Bulunan Doğu Sigillatası D Grubu Seramikleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)* 42, 245-274.
- YILDIZ 2021: V. Yıldız, “Soloı Pompeıopolıs’ten İthal Kırmızı Astarlılar”, O. Dumankaya (Ed.), *Arkeolojik Küçük Buluntular, Pişmiş Toprak, Metal, Kemik, Cam ve Taş Eserler/Archaeological Small Artifacts, Terracotta, Metal, Bone, Glass and Stone Artifacts*. İstanbul: Doruk Yayınları, 529-559.
- YILDIZ 2022: V. Yıldız, “Soloı Pompeıopolıs Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri”, *Arkhaia Anatolika* 5: 94-153.
- YILMAZ 2007: Z. Yılmaz, “Spätantike Sigillaten aus Priene”, B. Böhlendorf-Arslan, A. O. Uysal, J. Witte-Orr (Eds.), *Çanak: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, BYZAS* 7, İstanbul: 123-130.
- ZELLE 1990: M. Zelle, “Terra Sigillata von Assos”, Ü. Serdaroğlu, R. Stupperich, E. Scwertheim (Eds.), *Ausgrabungen in Assos, Asia Minor Studien* 2: 97-137.
- ZELLE 2003: M. Zelle, “Funde spätantiker Sigillata in Assos”, B. Liesen, U. Brandl (Eds.). *Römische Keramik Herstellung und Handel. Kolloquium Xanten, 15.-17.6.2000*, Germany: 77-106.

Makale Gönderim Tarihi: 20.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 20.07.2022

VOLKAN YILDIZ

Orcid ID: 0000-0002-4276-7205

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Manisa/TÜRKİYE

ulquba@gmail.com

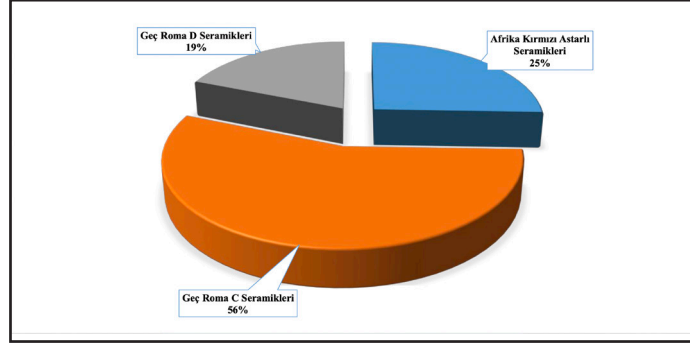

Fig. 1. Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramiklerinin Dağılımı (Yıldız 2022: 97)

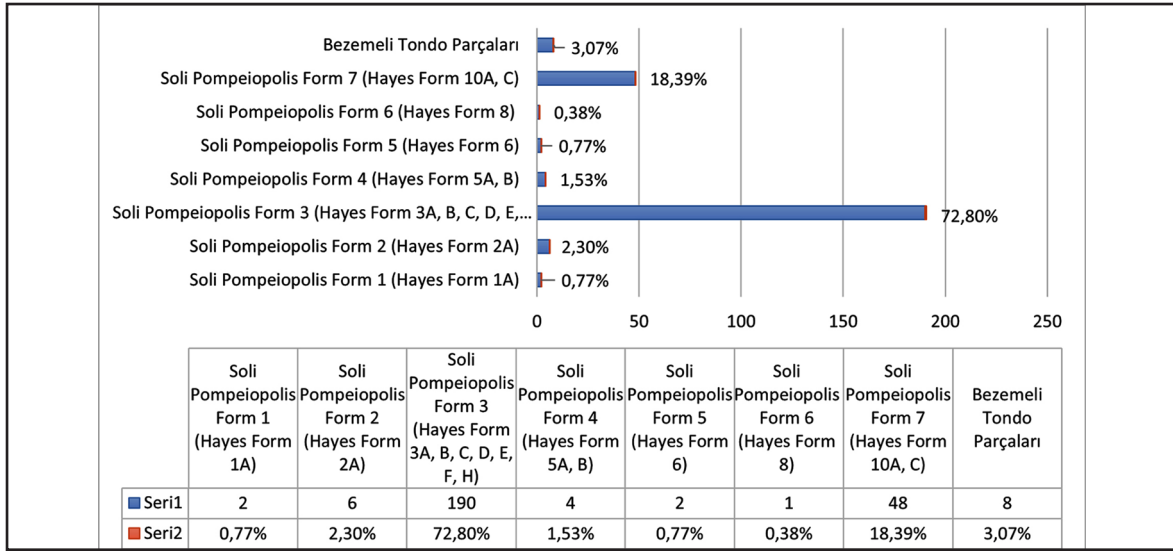

Fig. 2. Geç Roma C Seramikleri'nin Formlara Göre Dağılımı

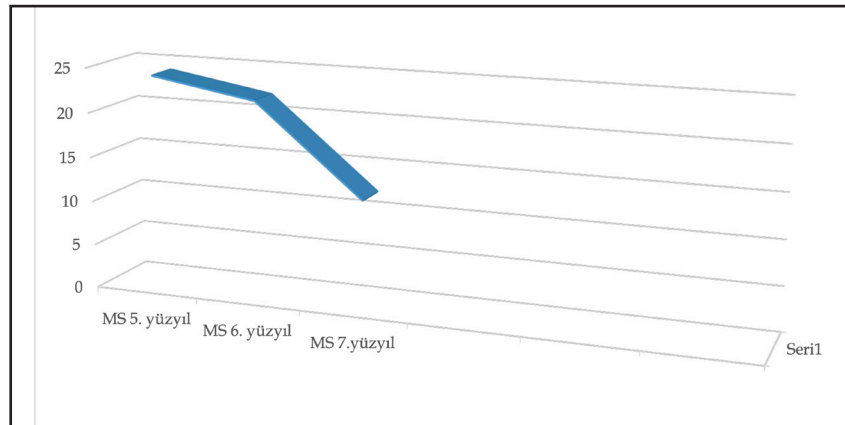

Fig. 3. Geç Roma C Seramikleri'nin yüzyıllara göre dağılımı.

Fig. 4

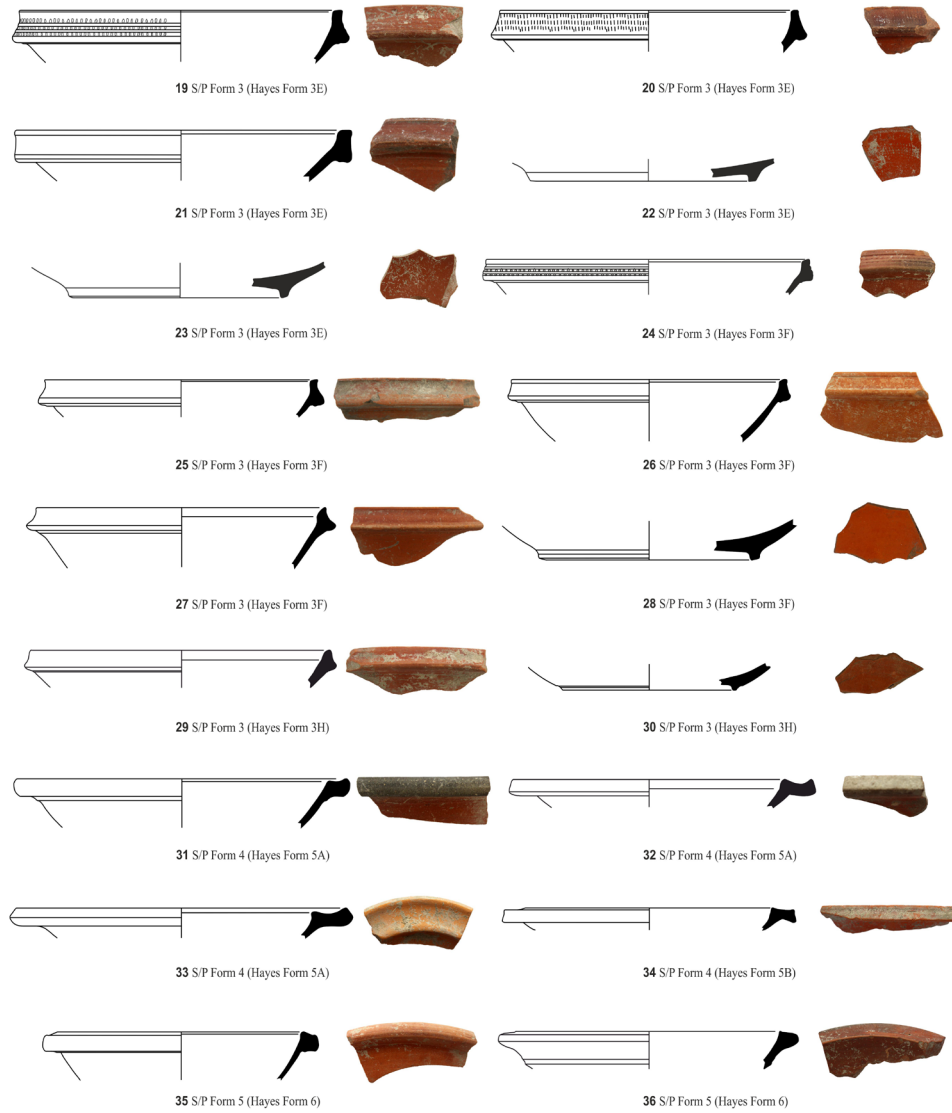

Fig. 5

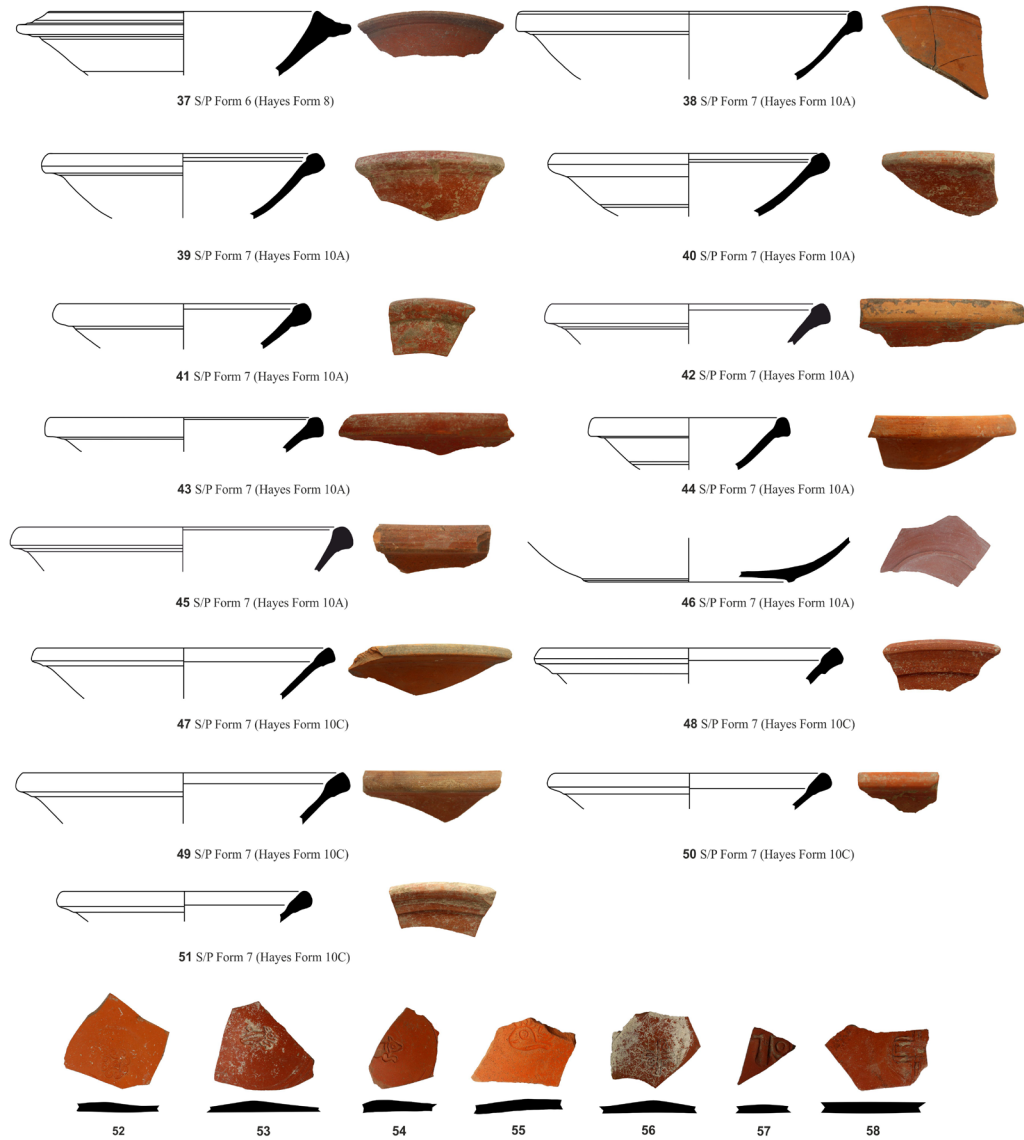

Fig. 6

Kyme İDÇ Nekropolisi'nden Bir Mezar Konteksti

[A GRAVE CONTEXT FROM KYME IDC NECROPOLIS]

Fuat LEBE

Anahtar Kelimeler

Kyme, İDÇ, Nekropol, Mezar, Ölü Gömme Adetleri

Keywords

Cyme, IDC, Necropolis, Tomb, Burial Customs

ÖZET

Kyme'ye yaklaşık 1 km uzaklıkta bulunan İDÇ Nekropolisi, kentin güney nekropollerinden biridir. Bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken Kyme Nekropolisleri, sanayi şirketleri adı altında ayrı ayrı ele alınmak zorunda kalmıştır. Bu alanlardan biri de 2007 yılında İDÇ Liman Şirketi'nin arazisi üzerinde çalışmalarına başlanan ve adını bu şirketten alan İDÇ Nekropolisidir. 2009 yılında yapılan kurtarma kazılarında gün yüzüne çıkarılan 125 numaralı oyma sanduka mezar çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Oyma sanduka mezar olarak değerlendirdiğimiz bu tip mezarlar, Aiolis bölgesine özgü bir mezar grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yoğun bir şekilde ortaya çıkarılan bu tip mezarların tanımı konusunda araştırmacıların farklı terimler kullandıkları görülmektedir. Bu farklı yaklaşımlar 125 numaralı mezar bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mezarda; seramik, metal, cam ve diğer alt başlıklar altında incelemeye çalıştığımız toplam 23 adet buluntuya ulaşılmıştır. Bu buluntular; kozmetik kapları, aynalar, altın diademler, kolyeler, yüzükler, küpeler ve takı aksesuarları olarak değerlendirilen cam ve bronz objeler gibi geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Bu buluntular ışığında 125 numaralı mezar İÖ 4. yüzyılın sonu ile İÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

ABSTRACT

The IDC Necropolis, located approximately 1 km away from Kyme, is one of the southern necropolises of the city. The necropolises of Kyme, which should be evaluated as a whole, had to be dealt with separately under the names of industrial companies. One of these areas is the IDC Necropolis, whose work was started in 2007 on the land of IDC Port Company and named after this operation. The carved cist grave with number 125, which was unearthed during the rescue excavations in 2009, is the subject of our study. These types of graves, which we consider as carved cist graves, appear as a group of graves unique to the Aiolis region. It is seen that researchers use different terms regarding the definition of this type of graves that have been extensively unearthed in the region. These different approaches were tried to be evaluated in the context of grave number 125. In the grave; a total of 23 finds, which we tried to analyze under ceramic, metal, glass and other sub-headings, were found. These finds have a wide range of items such as cosmetic containers, mirrors, gold diadems, necklaces, rings, earrings and glass and bronze objects considered as jewelry accessories. In the light of these finds, grave number 125 was dated to the end of the 4th century BC and the beginning of the 3rd century BC.

Giriş

Aiolis bölgesinin önemli yerleşimlerinden biri olan Kyme'nin çevresinde, son yıllarda İzmir Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazılarıyla Kyme'nin güney ve doğu nekropolisleri hakkında yeni verilere ulaşılmıştır. Bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken bu nekropolisler, günümüzde sanayi bölgesi olması nedeniyle

parsel bazlı veya sanayi şirketlerine ait arazilerde parça parça yapılan kurtarma kazıları sonucunda her biri ayrı bir şekilde ele alınmak zorunda kalmıştır.¹ İDÇ Nekropolisi de Kyme'nin

1 Batı Liman İşletmeleri arazisindeki kazılar için bkz. Konak Tarakçı-Selçuk 2012: 185-198; Aliğa Gümrük Müdürlüğü adına tahsisli arazide yapılan çalışmalar için bkz. Ünlü ve Özsaygı 2007: 13-24; Kyme'nin Doğusunda yer alan Habaş İşletmeleri arazisinde

güney nekropolisinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İDÇ Nekropolisi, İzmir İli, Aliağa İlçesi, Çakmaklı Köyü, 68 No.lu Parsel sınırları içerisinde yer almaktadır (Fig.1). Kyme'nin yaklaşık 1 km güneybatısında bulunan Nekropolis, İzmir Demir Çelik İşletmeleri arazisinde ortaya çıkması sebebiyle adını bu işletmeden almıştır. 2007 yılında İzmir Müze Müdürlüğü başkanlığında sondaj çalışmaları başlamış, 2008 yılında kurtarma kazısı kapsamında çalışmalar yürütülmüş, 2011 yılında aralık ayında çalışmalar sonlandırılmıştır (Fig.2). Bu süre zarfında nekropolis alanında, çoğunlukla inhumasyon olmakla birlikte az sayıda kremasyon mezarın da olduğu toplam 626 mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlar yoğunluk sırasına göre; Oyma Sanduka Mezar, Kiremit Mezar, Basit Toprak Gömü, Taş Lahit Mezar, Taş Sanduka Mezar, Kremasyon/Urne Mezar, Amphora Mezar ve Pithos Mezar olmak üzere sekiz farklı tipe ayrılmaktadır.² Bu çalışmanın konusunu da yukarıda belirtilen mezar tiplerinden biri olan 125 no.lu Oyma Sanduka Mezar ve buluntuları oluşturmaktadır.

125 No.lu Mezar

Mezar, 2009 yılı çalışmalarında L-9 olarak adlandırılan açmanın orta bölümünde ortaya çıkarılmıştır (Fig.3). Oyma sanduka mezar, İDÇ Nekropolisi'nde tercih edilen başlıca mezar tipidir (Fig.4).³ Sanduka şeklinde dikdörtgen formlu bir çukur açılarak oluşturulan mezarın yaklaşık 0.50 m'lik bölümü toprağa, 0,10 m'lik bölümü ise tüflü ana kayaya oyulmuştur.

yapılan kurtarma kazıları için bkz. Korkmaz ve Gürman 2012: 69-93; Atilla vd. 2015: 13-27; Kyme'nin doğusunda, İDÇ Liman İşletmeleri arazisinde yer alan Samurlu Köyü 877 ve 879 parsellerdeki kurtarma kazıları için bkz. Atıcı ve Karakaş 2013: 229-242; Ürkmez 2014: 337-381; Ürkmez 2016: 156-187; Dört Yıldız Demir Çelik İşletmeleri'ne ait parsellerde yapılan çalışmalar için bkz. La Marca 2010: 404-407; Kyme'nin güneyinde bulunan Aytemiz Nekropolisi için bkz. İren 2008: 613-637; Çalışmamıza konu olan İDÇ Nekropolisi'nde yapılan kurtarma kazıları için bkz. Çırak ve Kaya 2011: 217-232; Küçükgüney ve Altun 2009: 53-74.

2 İDÇ Nekropolisi doktora tezi olarak tarafımca çalışılmaktadır.

3 Oyma sanduka mezar tipi, İDÇ Nekropolisi'nde yer alan mezarlar arasında en yüksek oranda görülen mezar tipidir. Nekropolis'te ortaya çıkarılan 626 mezarın, 314 adedini bu mezar tipi oluşturmaktadır.

Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu mezar, 2,38 m uzunluğunda, 1,08 m genişliğinde, 0,60 m derinliğindedir. Sanduka şeklindeki mezar teknesi, dört adet dikdörtgen kireç taşı plaka ile kapatılmıştır⁴. Söz konusu plaka taşlar toprağın basıncı ile kırılmış ve bir bölümü mezar içine çökmüştür. Mezarın içinde baş kısmı güneydoğuya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmış bir birey yer almaktadır.⁵ Buluntularından hareketle kadın bir bireye ait olduğu düşünülen iskelet kötü korunmuştur (Fig. 5).

125 no.lu mezarın mimarisi oldukça sade olmasına karşın, mezar hediyeleri bakımından zengin ve çeşitlilik göstermektedir. Mezar konteksti; seramik, metal, cam gibi buluntuların yanı sıra diğer buluntular olarak değerlendirilmiştir.

Mezar Buluntuları

Mezarda kafatası üzerinde iki altın diadem, kulak hizasında bir çift küpe, boynunda bir altın kolye, ağız ve çevresinden 6 adet altın boncuk ile 91 adet pişmiş toprak boncuk⁶ ele geçmiştir. Ayrıca kafatasının 30 cm güneybatısında bronz bir ayna, aynanın üzerinde pişmiş toprak bir olpe, aynanın altından iki pişmiş toprak unguentarium, cam hydria, delik bronz bir sikke, bir bronz yüzük, bronz bir halka, beş adet cam boncuk/obje, sol kol üzerinden bir adet pişmiş toprak unguentarium, sol el parmakları üzerinde biri bronz olmak üzere bir altın yüzük ve bir adet kemik obje ele geçmiştir (Fig.6).

Seramik Buluntular

Mezarda, üç adet (Kat. No. 1-2-3) pişmiş toprak unguentarium ele geçmiştir. Genel anlamda kırmızımsı kahverengi hamurlu, mika ve taşçık katkıdır. Unguentariumların üzerinde yer yer korunmuş krem renkli astarları ile siyah firnis izleri görülebilmektedir. Form açısından Kat.

4 İDÇ Nekropolisi'nde oyma sanduka tipindeki mezarların üzerine kapatılan plakaların sayıları değişkenlik göstermektedir. Genellikle mezarlarda 4 adet kireçtaşı plaka kullanılan örnekler yaygındır. Ancak ölen bireyin boyutlarına göre en az 1 adet en fazla 6 adet kullanılan örnekler de mevcuttur.

5 İDÇ Nekropolisi mezarlarında, genel anlamda gömüler bir birey ile sınırlı kalmıştır. Mezarların, belli aralıklarla yapıldığı, alanı iyi bir şekilde kullanarak birbirini tahrip etmeden bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır.

6 91 adet pişmiş toprak boncuk ve aynı şekilde 6 altın boncukta grup halinde bir buluntu grubu olarak değerlendirilmiştir.

No. 1 (Fig.7/1) ve Kat. No. 2 (Fig.7/2) paralellik arz ederken, Kat. No. 3 (Fig.7/3) kaide, omuz ve ağız yapısı ile iki örnekten ayrılmaktadır. Kat. No. 1 ve 2'nin dip kısmı disk biçimindedir. Disk biçimli dibin üzerinde yükselen ayak kısadır. Ayaktan gövdeye geçiş yumuşaktır. Gövde küresel olup en geniş yeri omza yakındır. Silindirik kısa boyunlu, ağız konik ve hafif dışbükeydir. Kat. No. 3 ise, alçak konik kaidelidir. Ayak henüz oluşmamıştır. Kaideden gövdeye geçiş keskindir. Omuz belirgindir. Ağız hafif dışa çekiktir. Kat. No. 1 ve 2'de olduğu gibi Kat. No. 3'ün de dış yüzünün siyah firnisle kaplı olduğunu gösteren izler bulunmaktadır.

Benzer örnekleri Kyme'nin diğer nekropolis alanlarından da ele geçmiş ve genel olarak İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmişlerdir.⁷ Ayrıca farklı merkezlerden ele geçen benzer örneklerin de İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile İÖ 3. ilk yarısına tarihlendikleri görülmüştür.⁸ Hem Kyme'nin

diğer nekropolislerinden hem de farklı merkezlerden ele geçen benzer örnekler yardımıyla Kat. No. 1-3, İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile İÖ 3. ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

Mezarın diğer seramik buluntusunu oluşturan Kat. No. 4, hafif dışa çekik düz ağız kenarlı, kısa silindirik boyunlu, hafif şişkin gövdeli ve düz dipli forma sahip minyatür bir olpe'dir (Fig.7/4). Oval kesitli olan kulp, ağız kenar üzerinde yükselip, omuz kısmına dikey olarak bağlanmıştır. Ağız kenarı ve kulpun bir kısmı kırık ve eksik olup restorasyon ile tamamlanmıştır. Hamurunda mika ve taşçık katkılı olan minyatür olpe üzerinde krem renginde astarın bulunduğunu gösteren izler korunmuştur. Kat. No. 4'ün benzer örnekleri hem İDÇ Nekropolisi,⁹ hem de yakınındaki Batı Liman Nekropolis alanında ele geçmiştir.¹⁰ Ayrıca Atina Agorası'nda ortaya çıkarılan erken örnekleri İÖ 430-400 yılları arasında değerlendirilmiştir.¹¹ Ancak Kat. No. 4, mezar konteksti ve benzer örnekler yardımıyla İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile İÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir.

Metal Buluntular

125 no.lu mezar konteksti içinde en büyük grubu metaller oluşturmaktadır. Bunlar Kat. No. 5-14 arasında değerlendirilmiştir. Söz konusu buluntulardan Kat. No. 5, bronz bir aynadır (Fig.8). Dairesel formlu aynanın yansıtıcı yüzü düzdür. Kenarı ise hafif içe dönük olup bir bordur oluşturmaktadır. Arka yüzün merkezinde de ucu delik, dikdörtgen formda kısa, bronz bir tutamak yer alır. Tutamağın çevresinde iki adet, aynanın kenarında ise bir adet olmak üzere dairesel yivden oluşan süsleme bulunmaktadır. Kat. No. 5 ile benzer ayna örnekleri yine Kyme'nin Nekropolis alanlarından ele geçmiş ve genel olarak İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmişlerdir.¹² Bun-

7 Batı Liman kurtarma kazılarında, 55 No.lu mezarda ele geçen İÖ 325 ile 300 yıllarına tarihli unguentarium Kat. No. 1-2 ile paralel özellikler göstermektedir. Bkz. Konak Tarakçı ve Selçuk 2012: 190, Res. 12; Habaş arazisinde ortaya çıkarılmış İÖ 3. yüzyılın ilk yarısına tarihli örnek için bkz. Atilla vd. 2015: 17, Res.11; Kyme/Samurlu 877 Nekropolisi'nde ele geçen İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihli unguentarium benzerdir. Bkz. Ürkmez 2014: 345, Res.9; Kat. No. 3 ile de Habaş'da bulunan İÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihli örnek paraleldir. Bkz. Atilla vd. 2015: 17, Res.9.

8 Kat. No. 1-2 ile paralel, İÖ 4. yüzyıl sonlarına tarihli Patara örneği için bkz. Dündar 2008: 97, Kat. No. U13; İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihli Akhisar Müzesindeki benzer için bkz. Yıldız 2016: 14, Kat. No. 1, Fig. 1; İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihli Nif (Olympos) Karamette Nekropolisi'nden benzer için bkz. Bilgin ve Lenger 2019: 194, Fig.6, Kat. No. 2; İÖ 325-225 arasında tarihlendirilen Kahramanmaraş Müzesi'ndeki benzer örnek için bkz. Doğan ve Lebe 2021: 358-360, Cat. No. 2; İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile İÖ 3. yüzyılın ilk çeyreği arasında tarihlendirilen Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki benzer örnek için bkz. Doğan 2022: 152-153, Cat. No. 4; Kat. No.3 ile paralel, İÖ 3. yüzyılın sonlarına tarihli örnek için bkz. Tuluk 1999: Kat. Nr. 1, Abb. 1, Taf. 1a; İÖ.325-250 tarihleri arasında değerlendirilen Atina Agorasından bir örnek için bkz. Rotroff 2006: 289, Fig. 62, Pl. 52. No. 407; İÖ 4. yüzyıl sonlarına tarihli Patara örneği için bkz. Dündar 2008: 96, Kat. No. U15; İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile İÖ 3. yüzyılın ilk çeyreği arasında tarihlendirilen Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki benzer örnek için bkz.

Doğan 2022: 152, Cat. No. 2.

9 İDÇ Nekropolisi'nde, M3 olarak adlandırılmış bir mezarda bulunan minyatür olpeler için bkz. Küçük-güney ve Altun 2009: 74, Res.9/1.

10 Batı Liman kurtarma kazılarında İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihli 41 no.lu mezardan ele geçen olpe için bkz. Foça 2020: 208, Fig.10, No.17.

11 Buradaki siyah firnisli olpelerde kaide halka şeklinde belirgin, ağız kısmı yuvarlak çıkıntı şeklinde belirgin olmasıyla Kat. No. 4 ile ayrılmaktadır. Bkz. Sparke ve Talcott 1970: 255, Pl.13, No.278-279-280-281.

12 Foça 2020: 208, Fig.10.15; Konak Tarakçı ve Selçuk 2012:190, Res. 12; Ünlü ve Özsaygı 2007: 21, Res. 6;

ların yanı sıra Samothrake'de benzer bir örnek İÖ 325-300 yıllarına, Olynthos ve Assos'da İÖ 4. yüzyılın başlarına ait iki örnek bilinmektedir.¹³ Kat. No. 5 için benzer örnekler ve mezar kontekstinden hareketle, İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısını önermek mümkündür.

Kat. No. 6, altın bir diademdir (Fig.9). Hellenistik dönemde sevilerek kullanılan Herakles düğümlü motife sahip bu diadem tipi dikkat çekicidir.¹⁴ Bu motif, Hellenistik dönemden Roma İmparatorluk dönemi ve sonrasına kadar, popüler bir şekilde takılarda kullanılmaktadır.¹⁵ Kat. No. 6'da çapraz şekildeki, ince levha haline getirilmiş iki ayrı altın bant, merkezde Herakles düğümlü süslemeyle birleşmektedir. Bantlar, merkezde bulunan düğümün her iki yanında çengellere tutturulmuştur. Bu düğüm ile bantın birleşim yerlerinde ikişer adet büyük spiral motif yer almaktadır. Düğüm üzerinde de birbiriyle bağlantılı küçük spiral işlemler bulunmaktadır. Herakles düğümünden sarkan zincirlerin uç kısmında birer adedi korunmuş kırmızı akik taşlar vardır. Yunanistan'ın İthaka adasından İÖ geç 4. yüzyıl ile erken 3. yüzyıla tarihli bir örnek, form açısından Kat. No. 6 ile benzerdir.¹⁶ Dolayısıyla hem mezar kontesti hem de benzer örneği göz önünde bulundurulur Kat. No. 6, İÖ geç 4.- erken 3. yüzyıla tarihlenmiştir.

Mezarda ele geçen diğer bir altın diadem Kat. No. 7'dir (Fig.10). Ancak Kat. No. 6'dan farklı olarak ince bir plaka şeklinde olup, merkezde üçgen bir alınlığa sahiptir. Ön yüzünde çok belirgin olmamakla birlikte bitkisel bezeme bulunur. Genel olarak, ince levha haline getirilmiş, "repoussé"¹⁷ denilen kalıba çakma yöntemiyle

bezemeler oluşturmuş ve dış konturları kesilerek düzeltilmiştir. Benzer tipte üçgen alınlıklı ve bitkisel bezemelere sahip diademlerin Kyme ve farklı merkezlerde ele geçen benzer örnekleri İÖ 4. yüzyılın sonları ile 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.¹⁸ Bu nedenle Kat. No. 7'de aynı tarihler arasında değerlendirilmiştir.

Kat. No. 8, altın bir kolyedir (Fig.11). Kolyenin zincirleri, iç içe geçmiş zincir tipinde¹⁹ olup her iki ucunda yuvarlak bir tabla sonrasında aslan başları ile sonlanmaktadır. Aslanların ağızlarında, birinde halka, diğerinde ise kanca yer alır ve kolyeyi birbirine bağlamaktadır. Bu tip aslan başı ile sonlanan, benzer nitelikteki örnekler, Hellenistik dönemde yaygın bir coğrafyada sevilerek kullanılmaktadır.²⁰ Bununla birlikte Kat. No. 8 ile çok yakın özellikler taşıyan bir örnek, İÖ 4. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başına tarihli Samothrake'de ele geçmiştir.²¹ Bu örneğin, Kat. No. 8 ile arasındaki tek farkı 'S' biçimli spirallerin oluşturduğu zincire sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra Hellenistik dönem boyunca farklı hayvan figürleriyle sonlanan kolye örnekleri de vardır.²² Kat. No.

Higgins 1961, 9-10.

18 Kyme örnekleri için bkz. Lagona, 2013: 351, Fig.9-10; Scatozza Hörich 2010: 108-109, Fig.5-6,7-8; Kyme'de bulunduğu belirtilen, İÖ 330-300 tarihli benzer örnek için bkz. Williams ve Ogden 1994: 92-93, No.44; Kyme/Samurlu 879 Nekropolis'i'nden ele geçen örnek için bkz. Ürkmez 2016: 160, Fig.2; Dört Yıldız Demir Çelik İşletmeleri'ne ait parseller yapılan çalışmalarda ele geçen altın diadem için bkz. La Marca 2010: 414, Res.11; Datça'da bulunan İÖ 3. yüzyılın ilk yarısına tarihli üçgen alınlıklı ve bitkisel motifli örnek için bkz. Akyay Meriçboyu 2001: 184, 1; Dardanos tümülüsünde ele geçen İÖ geç 4. erken 3. yüzyıl örnekleri için bkz. Sevinç ve Treister 2003: 220-221, 234-235, Pl.1, Fig.1-6; İÖ 4. yüzyılın sonu ile 3. yüzyılın başı arasında tarihli Nif (Olympos) örnekleri için bkz. Peker 2015: 309-311, Fig.6-7-8-9-10; Kıbrıs Müzesinde bulunan İÖ 4. yüzyıla tarihli örnekler için bkz. Pierides 1971: 28-29, Pl. XVII, 1-3.

19 Bu zincir tipi için bkz. Ogden 1992: 48, No.32/c.

20 Capua'dan İÖ 3. yüzyıla tarihli örnek için bkz. Williams ve Ogden 1994: 216, No.149; İÖ 3. yüzyıla tarihli aslan başı ile sonlanan British Museum örnekleri için bkz. Marshall 1911: 217-218, Pl. XXXVI, No. 1964, Pl. XXXVII, No.1966-1968-1969; Higgins 1961: 169, Pl. 51/a-b.

21 Dusenbery 1998: 987,988, S126-3.

22 Parion'da boğa başı ile sonlanan kolye için bkz. Tavukçu 2007: 391, Res.5, Kat. No:5; Parion'da ele geçen örnekte, kolyenin bir ucu yaban keçisi, diğer ucu ise aslan başı ile sonlanmaktadır. Bkz. Tavukçu

Ürkmez 2014: 370, Res.8.

13 İÖ 325-300 arasında tarihli Samothrake örneği, form ve bezeme açısından aynı olup, sadece sap tabanının dikdörtgen olması ve sapın çevresindeki üç adet yiv bezemenin olmasıyla farklılık göstermektedir. Bkz. Dusenbery 1998:1029,1031, S124-5; İÖ 4. yüzyılın başlarına tarihli Olynthos örneği için bkz. Robinson 1941: 172, Pl. XXXI, 516; İÖ 4. yüzyılın başlarına tarihli Assos örneği için bkz. Bishop 1992: 150, Abb.2, Nr.2.

14 Herakles Düğümü için bkz. Pfrommer ve Markus 2001: 20-21, fig. 16-17.

15 Oliver 1966: 274.

16 Oliver 1966: 275, Fig.12-13; Williams ve Ogden 1994: 80, 81, No. 35.

17 Bu yöntem için bkz. Akyay Meriçboyu 2001, 28, 32;

8 benzer örnekler ve mezar konteksti yardımıyla İÖ 4. yüzyılın sonu 3 yüzyılın başına tarihlendirilmiştir.

Mezardaki bir diğer altın buluntu Kat. No. 9 altında değerlendirilen bir çift altın küpedir (Fig.12). Küpe, disk şeklinde başlık ve Eros figürlü sarkaç olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Küpenin kulağa bağlandığı daire şeklindeki bölümünde, çiçek rozeti ve ortasında lal/grena²³ taşı yer almaktadır. Küpenin salantı kısmında döküm tekniğiyle yapılmış Eros figürü bulunmaktadır. Erosun başı hafif sola dönük olup göğüs üzerinde her iki eliyle çalar pozisyonunda lir tutmaktadır. Her iki küpede de sol ayak diğer ayağa göre öndedir. Kanatlar omuz üzerinde açık bir şekilde durmaktadır. Kat. No. 9 ile benzer örnekler, Kyme/Samurlu 879 Nekropolisi'nde, Parion, Samothrake ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden bilinmektedir.²⁴ Benzer örnekler göz önünde bulundurulduğunda Kat. No. 9'u İÖ 4. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başına tarihlemek mümkün görünmektedir.

Mezardaki diğer metal grubu Kat. No. 10-11-12'nin oluşturduğu yüzüklerdir. Hellenistik dönem içerisinde klasik formdaki yüzükler neredeyse değişmeden devam etmekle birlikte yeni tiplerin geliştiği de görülmektedir.²⁵ Hellenistik dönemin erken evrelerinde yüzüklerin halkaları genellikle "U" biçiminde olduğu belirtilmektedir.²⁶ Söz konusu Kat. No. 10'daki altın yüzük bu tip bir halkaya sahiptir (Fig.13). Yüzük, iskeletin

sol el parmağında in-situ şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Yüzüğün halka kısmı keskin bir şekilde, gömme taşı geniş oval yüzük kaşıyla birleşmiştir. Yüzük taşı dışbükey olup bezemesizdir. Kat. No. 10 gibi yüzük formuna sahip paralel örnekler, İÖ 4. yüzyıl sonu ile 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.²⁷ Dolayısıyla Kat. No. 10 için de aynı tarihi önermek mümkün görünmektedir.

Kat. No. 11, Kat. No. 10 gibi iskeletin parmağında in-situ bir şekilde açığa çıkarılmıştır (Fig.14). Ancak Kat. No. 11, bronzdan yapılmış olması ve parmağa giren hakla bölümünün "D" şeklinde olmasıyla Kat. No. 10'dan ayrılmaktadır. Halka kısmı, geniş oval formu bir yüzük kaşına bağlanmaktadır. Yüzük kaşında yine oval formu bir taş yer almaktadır. Taşın üzerinde insize olarak yapılmış, sol elinde bir nesne tutan, sağ eli bir sütuna dayanmış ayakta duran bir kadın figürü yer almaktadır. Hellenistik dönem içerisinde yaygın bir şekilde görülen²⁸ "D" formu halkaya sahip yüzüklerin İÖ 3. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıktığı önerilmektedir.²⁹ Ancak 125 no.lu mezar konteksti, Kat. No. 11'in İÖ 4. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başına tarihlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu da "D" şeklinde halkalara sahip yüzüklerin kronolojik açıdan daha erkene çekilebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Kat. No. 12, hem form hem de buluntu yeri itibarıyla Kat. No. 10 ve 11'den farklıklar göstermektedir (Fig.15). Form açısından bakıldığında Kat. No. 12, oval formu bir yüzük kaşına ve daire formu bir halkaya sahiptir. Yüzük kaşının orta bölümü kırık ve eksiktir. Korozyon ve kırık nedeniyle üzerindeki tasvir belirlenememiş olsa da olasılıkla üzerinde insize bir bezemeye

2007: 391, Res.6, Kat. No:6; Dardanos Tümülüsünde ele geçen boğa başı ile sonlanan örnek için bkz. Sevinç ve Treister 2003: 228, Colorplate, Fig. 50. Cat. No. 46 (2), Pl.5, Fig.51; Yunus ile sonlanan örnek için bkz. Oliver 1966: 277, Fig.15.

23 Hellenistik dönem içerisinde takılar biçimsel olarak bir bütünlük göstermektedir. Doğu'nun etkisiyle özellikle grena (lal) gibi yarı değerli taşların, altın ile kullanımı bu dönemin kuyumculuğu açısından büyük bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Akyay Meriçboyu 2001: 147.

24 Kyme/Samurlu 879 Nekropolisi örneği için bkz. Atıcı ve Karakaş 2013: 242, Res.14; Parion'da İÖ. 4. yüzyıl sonlarına tarihli küpe için bkz. Tavukçu 2007: 391, Res.7-8, Kat. No:7; İÖ 275 yılına tarihli Samothrake örneği için bkz. Dusenbery 1998: 995, S129-5; İÖ 4. yüzyıl sonuna tarihli buluntu yeri bilinmeyen örnek için bkz. Bingöl 1999: 95, Kat. No:88.

25 Higgins 1961: 173; ayrıca Hellenistik Dönem Yüzük formları için bkz. Plantzos 1999: 37, Fig. 2.

26 Akyay Meriçboyu, 2001, 178.

27 İÖ 300-250 yıllarına tarihli İthaka'dan bir mezardan ele geçen paralel örnek için bkz. Williams ve Ogden 1994: 81, No. 36; İÖ 4. yüzyıla tarihli British Museum örneği için bkz. Marshall 1968: 168, Pl. XXVII, No. 1044; J. Paul Getty Müzesinde bulunan İÖ geç 4.- erken 3. yüzyıla tarihli bir örnekler, yüzük halkası formuyla Kat. No:10 ile aynıdır. Bkz. Spier 1992: 35, No.55-56.

28 İÖ 3. yüzyılın ortalarına tarihli İzmit'de ele geçen örnek için bkz. Akyay Meriçboyu 2001:178-179-4; J. Paul Getty müzesinde İÖ geç 3. erken 2. yüzyıla tarihli altın yüzük için bkz. Pfrommer ve Markus 2001: 35, Fig.24/ a,b,c,d, 39, Fig.27 /a,b,c,d; British Museum'da bulunan, Smyrna'dan ele geçmiş İÖ 2. yüzyıl tarihli örnek için bkz. Marshall 1968: 201, Pl.XXXI, No. 1275.

29 Akyay Meriçboyu 2001:178.

sahip olmalıdır. Buluntu yeri olarak bakıldığında da bireyin parmağında değil, yukarıda söz edilen Kat. No. 5'in, yani bronz aynanın, altında ele geçmiştir.³⁰ Kat. No. 12 ile benzer formlara sahip farklı materyallerden yapılmış örnekler bilinmektedir.³¹ Kat. No. 12, hem benzer örnekleri hem de mezar konteksti bağlamında değerlendirilerek İÖ. 4. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir.

Kat. No. 13, altı adet altın boncuktan oluşur (Fig.16). Bunlar bireyin ağız ve çevresinden ele geçmiştir. Bikonik formdaki boncuklar genel olarak deformasyona uğramakla birlikte biri ezik ve eksik durumdadır. Kalıpla iki parça halinde yapılan bu boncuklar olasılıkla sonradan lehimle birleştirilmektedir. Uzunlukları 0,8-0,9 cm ebatlarında gövde çapları ise 0,7 cm'dir. Boncukların ortaları delik olup her iki delik ucunda, ince tel şeklinde sarmalları bulunmaktadır. Genel anlamda kolye, bilezik ve küpe gibi takılarda ek süsleme amacıyla kullanılan bu tür altın boncuklar, mezar içerisindeki konumuna göre olası bir kolye süslemesi için kullanılmış olmalıdır. Zira Madytos'dan İÖ 330-320 yıllarına tarihlenen bir örnekte kolye, Lâpseki'de İÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğine ait başka bir örnekte ise gerdanlıkta kullanıldıkları görülmüştür³². Dolayısıyla Kat. No. 13'te yer alan boncuklar da bir kolyeye ait olmalıdır. Ayrıca benzer örnekler ve mezarın diğer buluntuları Kat. No. 13'ün, İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile 3. yüzyılın ilk çeyreği arasında tarihlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Kat. No. 14, bronz bir halka olup, buluntu yeri açısından Kat. No. 12 ile aynı alanda yani bronz aynanın altında ele geçmiştir (Fig.17/1). Kat. No. 14, 1,6 cm çapında olup, üzerinde tahribata uğramış olan hafif bir çıkıntısı bulunmaktadır. Bu boyutlardaki bronz halkanın işlevi hakkında net

bir fikir yürütmek oldukça zordur. Ancak hem mezar içerisindeki konumu hem de diğer takı ve süs eşyaları ile ilişkilendirildiğinde olasılıkla bir kolye ucu veya takı aksesuarı olabileceğini düşündürmektedir. İDÇ Nekropolisi'nin yanı sıra, Patara, Olynthos ve Ampurias'da farklı işlevlere sahip bu tip halkalar ele geçmiştir.³³ 125 no.lu mezar konteksti dikkate alındığında Kat. No. 14 için de benzer tarihi yani İÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile 3. yüzyılın ilk çeyreğini önermek mümkün görünmektedir.

Kat. No. 15, diğer metal buluntulardan farklı olarak delikli bronz bir sikkedir (Fig.17/2). Her iki yüzü de korozyonlu olan 1,3 cm çapındaki sikke kenarına yakın bir noktadan delinmiştir. Tarihlendirme açısından belirleyici herhangi bir veri içermeyen sikkenin işlevi tam olarak belirlenememiş olsa da cam boncuklar ve bronz bir halka ile bulunmuş olması, Kat. No. 15'in kolye veya bilezik gibi bir takının parçası olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Farklı alanlarda bu tip delikli sikkeler için benzer bir şekilde takı süslemesi olarak kullanıldığı belirtilmektedir.³⁴

Cam Buluntular

125 no.lu mezarda ele geçen cam buluntular Kat. No. 16-21 arasında değerlendirilmiştir. Bunlardan Kat. No. 16, bir cam hydria'dır (Fig.18). Dışarıya çekik düz ağız tablalı, kısa silindirik boyunlu, omuzdan gövdeye doğru daralan armudi gövdeli ve disk şeklinde kaidelidir. Şerit şeklinde dikey kulp, ağzın hemen altın çıkıp omza bağlanmaktadır. Kabın diğer kulpları korunmamıştır.³⁵ Omuz üzerinde ve gövde altında birbirine paralel opak

30 Kat. No. 10 ve 11'deki yüzüklerden farklı olarak, bireyin 30 cm güneydoğusunda yer alan bronz aynanın alt kısmından ele geçmiştir.

31 British Museum'da İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihli altın bir yüzük form açısından oldukça benzerdir. Bkz. Marshall 1968: 15, Pl. III, No.74; Yine British Museum'da İÖ erken 4. yüzyıla tarihli yüzükler form açısından benzerdir. Bkz. Marshall 1968:167, Pl. XXVII, No.1039, 223, Pl. XXXIII, No.1455.

32 Madytos'tan olduğu söylenen, altın kolye üzerindeki benzer altın boncuklar için bkz. Williams ve Ogden 1994: 114, No. 65; Lâpseki'de bulunan gerdanlıkta, bu tip altın boncuklar kullanılmıştır. Bkz. Akyay Meriçboyu 2001: 169.

33 Patara örnekleri için bk. Şahin 2018: 170, Kat. No. K33 a-c; Olynthos'da yüzük ve halka olarak değerlendirilmiş farklı örnekler için bkz. Robinson 1941: Pl. XXVII, 496-497-498-501, Pl. LXII, Pl. LXIII; Ampurias örnekleri için bkz. Almagro 1953: 70, Fig.37/1, 112, Fig.95/1- 2, 168, Fig.138/1.

34 Ampurias'da ortaya çıkarılan bir mezar buluntuları arasında, olasılıkla kolye olarak kullanıldığı belirtilen delikli bronz sikke örneği için bkz. Almagro 1953: 171, Fig.141/1; Aquincum-Graphisoft'da ortaya çıkarılan mezarlarda 22 adet delikli sikke ortaya çıkarılmıştır. Bkz. Juhász 2019: 109-110, No.1-22. Bu bölge ile yakınındaki Viminacium'daki gözlemlere göre, bazı durumlarda bu tip delikli sikkelerin, cam boncuklar, bronz halkalar, yaban domuzu dişi vb. ile birlikte bir kolye, bilezik veya küpenin bir parçasını oluşturduğu belirtilmiştir. Juhász 2019: 100, Fig.11.

35 Ancak omuz üzerindeki kırık bölümler, küçük kulpların olabileceğine işaret etmektedir.

beyaz ve sarı renkte bezemeler, gövdenin en geniş kısmında ise yine opak beyaz ve sarı renkte birbirine paralel zikzak bezemeler bulunmaktadır. Çok parçalı ele geçmiş olan Kat. No. 16, küçük eksiklikler dışında tümlenebilmiştir. İDÇ Nekropolisi'nde form ve bezeme açısından benzer nitelikte İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlenen bir örnek ele geçmiştir.³⁶ Başka merkezlerden form ve bezeme açısından benzer örnekler de karşımıza çıkmaktadır.³⁷ Ayrıca Kat. No. 16 için, kısmen form açısından, genellikle bezeme bakımından amphoriskos örnekler ile kıyaslanabilir özellikler görülmüştür.³⁸ Bu kapsamda benzer örnekler ve mezar kontekstine göre Kat. No. 16'yı, İÖ. 4 yüzyılın sonuna tarihlemek olanaklıdır.

Kat. No. 17-18-19-20-21 birer adet cam obje/boncuktan oluşur (Fig.19). Kolye ve diğer süs objelerinde kullanılan boncukların aksine bunlarda delik bulunmamaktadır. Kat. No. 17-18-20, genel olarak dairesel formlu, altı düz üst kısmı dışbükeydir. Kat. No. 19 yine altı düzleştirilmiş ancak damla formuna benzer yapısıyla farklılık göstermektedir. Kat. No. 21 ise yine dairesel formlu olup diğerlerinden farklı olarak iki yüzü de dışbükey profillidir. Söz konusu cam obje/boncuklardan Kat. No. 18-20 şeffaf, Kat. No. 19 lacivert, Kat. No. 17 turkuaz ve Kat. No. 21 yeşil renklidir. Tamamı bezemesiz ve yüzeylerinde aşınmalardan kaynaklı izler bulunmaktadır. Başka merkezlerden ele geçen bu tip cam objelerin işlevleri hakkında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Samothrake Nekropolisi'nde ele geçen örneklerin oyun taşları olduğu ifade edilmektedir.³⁹ Korinth örnekleri için ise takılarda kullanılan ek parçalar olabileceği belirtilmiştir.⁴⁰ Kat.

No. 17-18-19-20-21 kullanımına ilişkin ise mezar içerisindeki diğer takı ve süslenme araçları ile bağlantılı olarak bunların da birer takı aksesuarı olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu cam obje/boncuk için, 125 no.lu mezar konteksti dikkate alındığında bunların da İÖ geç 4. yüzyıl-erken 3. yüzyıla ait olduğunu söylenebilmektedir.

Diğer Buluntular

Mezar konteksti arasındaki diğer buluntu grubu içerisinde bir adet kemik obje Kat. No. 22 ve 91 adet boncuğun oluşturduğu Kat. No. 23 yer almaktadır. Kat. No. 22, ortası delik dairesel formlu bir kemik objedir (Fig.20). Yüzeyi perdahlı bu kemik obje, 1,7 cm çapında 0,5 cm kalınlığında olup ortasında 0,6 cm çapında bir deliği bulunmaktadır. Olasılıkla diğer mezar buluntuları bağlamında bir takıya ait ek bir süsleme olarak kullanılmış olmalıdır. Ancak Kat. No. 22 ile benzer örnekler Samothrake⁴¹ ve Korinth'de⁴² düğme, Smyrna'da⁴³ boncuk ve oyun taşı olarak değerlendirilmişlerdir. Ayrıca tarihler konusunda da farklı zaman aralıklarının sunulduğu görülmüştür.⁴⁴ İDÇ örneği Kat. No. 22 ise mezar konteksti yardımıyla İÖ 4. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir.

Kat. No. 23, bireyin kafatası çevresinde ele geçen 91 adet pişmiş toprak boncuktan oluşmaktadır (Fig.21). Boncuklar, yaklaşık 0,6 ile 1 cm boyutlarına varan yassı küresel bir forma sahiptir. Bir bölümü üzerinde krem rengi astar, onun da üzerinde altın yıldız izleri bulunmaktadır. İDÇ Nekropolisi'nde 2007 yılında yapılan kurtarma kazılarında diademe ait süsleme amaçlı monte edilmek üzere kullanıldığı belirtilen benzer

36 Foça 2018: 151, Kat. No.18, Çizim 2/18, Levha 3/18.

37 British Musuem'da bulunan minyatür hydrialar, Kat. No. 16 ile form ve bezeme açısından birbirine oldukça yakındır. Bkz. Grose1989: 120, Fig.84; Hayes1975: Pl. 2, No. 21.

38 Form açısından farklılıklar göze çarpmış olmasına rağmen bezeme açısından kıyaslanabilir amphoriskos örnekleri için bkz. Grose 1989: 120, Fig.83; Ayrıca İÖ 6 ve 5. yüzyıl amphoriskos örneklerinde bu tip zikzak bezemeler bulunmaktadır. Bkz. Barkóczy1996: Taf. XXXVI- Fig.1-2-3-4; Barag 1985, 81, Pl.10, Fig.83-84-85.

39 Samothrake'de İÖ 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen cam oyun parçaları örnekleri için bkz. Dusenbery 1998, 1135, S130-32.

40 Davidson 1952:223; Bu tip Hellenistik dönem Korinth örnekleri için bkz. Davidson 1952: 226, Pl.101, No. 1781-1782-1783-1784-1785.

41 Samothrake'de İÖ 1. yüzyılın son çeyreğine tarihli benzer nitelikte kemik düğmeler için bkz. Dusenbery 1998, 1056, No. S151-19/S151-F, S153-14, S157-2 /157-3, S158-12, 1057, No. S158-13, S159-10, S167-4, S189-4.

42 Korinth'de İÖ 5. yüzyıldan Helenistik dönem içerisinde değerlendirilen benzer nitelikte kemik düğmeler için bkz. Davidson 1952, 299, Pl.122, No. 2514-2415-2516-2517.

43 Ersoy, Smyrna'da ele geçen farklı dönemlere ait bu tip kemik objeleri boncuk ve oyun taşı altında değerlendirilmiştir. Boncuklar için bkz. Ersoy 2017: 111, Kat. No. 47-48-49, oyun taşları için bkz. 120, 121, Kat. No. 86-87.

44 Dönemsel farklılıklar gösteren bu tip halka veya düğme formları için bkz. Ayalon 2005: 210, 211, 212, Fig.6-7.

tipde boncuklar ortaya çıkarılmıştır.⁴⁵ Yine Batı liman ve Samurlu 879 Nekropolisi'nde de diademe ait olabileceği düşünülen benzer pişmiş toprak boncuklar çıkarılmıştır.⁴⁶ Samothrake'de İÖ 275-250 yıllarına tarihli mezar içerisinde on adet pişmiş toprak boncuk ele geçmiş ve bunların da mezar içerisinde ele geçen altın çelenklere ait süslemeler olabileceği belirtilmiştir.⁴⁷ Parion'da İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihli bir taç üzerinde 27 adet farklı boyutlarda pişmiş toprak boncuk kullanılmıştır.⁴⁸ Kat. No. 23'e ait boncuklar da olasılıkla yukarıdaki örneklerle benzer şekilde diadem ya da taç süsü olarak kullanılmış olmalıdır. Kat. No. 23'e ait boncuklar mezar konteksti dikkate alındığında İÖ 4. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başına ait olmalıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Kyme/İDÇ Nekropolisi 2009 yılı kurtarma kazıları sonucunda ortaya çıkarılan 125 No.lu mezar, hem oyma sanduka mezar tipi hem de kontekst bazında değerlendirilmiştir. Kyme ve çevresinde birçok örneği görülen oyma sanduka mezarın, İDÇ Nekropolisi'nde tercih edilen mezar tipi olmakla birlikte, komşu Myrina kentinde de çok sayıda örneği olan, bölgeye özgü karakteristik bir mezar tipi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu mezar grubunu tanımlamak için farklı isimlerin tercih edildiği görülmüştür. Kyme Nekropolislerinden güneyde yer alan Batı Liman ve bunun bir devamı niteliğinde Gümrük Binası kazılarında ortaya çıkarılan bu tip mezar örnekleri için "basit sanduka mezar" ifadesi kullanılmıştır.⁴⁹ Dört Yıldız Nekropolisi'ndeki örnekler için La Marca "taş plakalarla örtülü gömü,⁵⁰" Habaş Nekropolisi'nde açığa çıkarılanlar için "taş

plaka kapaklı toprağa gömü⁵¹", "taş kapaklı basit toprağa gömü",⁵² Batı Liman işletmeleri arazisindeki örnekler "taş plaka kapama mezarlar"⁵³ Samurlu 877 Nekropolisi'nde ise "taş kapama mezarlar⁵⁴"olarak tanımlanmıştır. Ayrıca İDÇ Nekropolisi'nde yapılan sondaj ve kurtarma kazılarında ele geçen örnekler için de "kireçtaşı plaka kapaklı mezar"⁵⁵ ile "kireçtaşı plaka mezar"⁵⁶ terimi kullanılmıştır. Myrina Nekropolisi'nde ise dörtgen çukurlu mezarlar olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷ Buradaki mezarların üstü genellikle dört adet kireçtaşı plaka ile kapatılmışken, bazı örneklerde bu sayı beşe kadar yükselmektedir. Ancak bir plaka taş ile kapatılan örnekler de bilinmektedir. Bu plaka taşlar ortalama 20 cm kalınlığında olup, dikdörtgen formu ve üst kısmı düz ya da üçgen alınlıklı tek parça şeklinde olabilmektedir.⁵⁸ Cevizcioğlu Çiftliği Nekropolisi'nde ise sert yapıdaki toprağa dikdörtgen çukurlar açılarak oluşturulan mezarların üzerinin doğal plaka taşlarla kapatılmış ve "basit sanduka mezar" olarak isimlendirilmiştir.⁵⁹

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere bu mezar tipi için ortak bir isim belirlenememiştir. Bu kapsamda öncelikle bu tip mezarların oluşturuluş biçimleri göz önüne alınmalıdır. İDÇ Nekropolisi alanında mezarlar genel olarak tüflü ve sert bir yapıdaki ana kaya oyularak oluşturulmuştur. Bunun yanında kısmen daha yumuşak yapıdaki toprak tabakasında mezarlar da yer almaktadır. Mezar çukuru açılırken sert tüflü toprak ve ana kaya bir çeşit sanduka işlevi görmektedir. Bu nedenle "basit sanduka" terimi doğru bir kullanım gibi görünse de diğer taş sanduka ya da plaka taşlarla oluşturulmuş mezarlar ile arasındaki farkı tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir. "Oyma sanduka mezar" ifadesi seçilirken temelde mezarların oluşturuluş biçimi kapsamında, mezarın bir sanduka görünümüyle oluşturulduğu fikri

45 Küçükgüney ve Altun 2009: 62, 63, Res.8/c, Res.9/g.

46 Batı Liman arazisindeki yapılan kurtarma kazılarında 52 no.lu mezarda Diademe ait olabileceği düşünülen benzer pişmiş toprak boncuklar için bkz. Konak Tarakçı-Selçuk 2012, 189, Res. 10; Samurlu 879 Nekropolisi'nde M.52 olarak adlandırılan mezarda benzer nitelikte, altın suyuna batırılmış boncuklar taç veya diademe ait parçalar olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Ürkmez 2016: 178, Fig.16.

47 Dusenbery 1998: 989, 990, 991, No.130-29D-No. R1-2.

48 Tavukçu 2007: 391, Kat. No:2, Res.2.

49 Ünlü ve Özsaygı 2007: 16; Ayrıca Kyme Nekropolis'lerinde ele geçen bu tip mezarlar için Yağız'da aynı tanımlamayı kullanmıştır. Bkz. Yağız 2012: 305, 306.

50 La Marca 2010: 405.

51 Korkmaz ve Gürman 2012: 74.

52 Atilla vd. 2015: 17.

53 Konak Tarakçı ve Selçuk 2012: 187.

54 Ürkmez 2014: 341-345.

55 Küçükgüney ve Altun 2009: 62.

56 Çırak ve Kaya 2011: 218.

57 Pottier vd. 1887: 60-61, Fig. 4-5-6.

58 Kapama taşları için bkz. Pottier vd. 1887: 61-62, Fig. 7-8.

59 Özkan ve Atukeren 1999: 44, Res. 45.

ağır basmaktadır. Ayrıca “basit” tanımlaması yerine oyma denilmesinin temel nedeni de bu mezarların oyularak oluşturulmasıdır. Bu nedenle hem ortak bir dil oluşturulması hem de mezarın yapısal özellikleri ile uyumlu olması açısından “oyma sanduka mezar” tanımlaması tercih edilmiştir.

Mezar kontekst bağlamında seramik, metal, cam ve diğerleri gibi alt başlıklar altında incelenebilen zengin buluntuları içermektedir. Birçok kadın mezarlarında olduğu gibi 125 no.lu mezarda da kozmetik kapları, ayna, altın diademler, kolyeler, yüzükler, küpeler ve takı aksesuarı olarak değerlendirilen cam ve bronz objeler bireyin cinsiyeti hakkında fikir vermektedir.

Mezar buluntuları dikkate alındığında, İDÇ Nekropolisi'ndeki bütün mezar buluntuları içerisinde yer alan neredeyse tüm malzeme gruplarının 125 no.lu mezar kontekstinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle metal buluntular arasındaki diademler, form ve bezeme açısından farklılık göstermekle birlikte İÖ 4. yüzyılda ortalarından itibaren yaygınlaşan ve ölü hediyesi olarak değerlendirilen büyük bir grubu temsil etmektedir. Bunlardan Herakles düğüm motifli olan Kat. No. 6, Hellenistik dönemden Roma'ya kadar uzanan süreç içerisinde yaygın ve sevilerek kullanılmıştır. Ayrıca ikinci kullanım evresinde takı süsü olarak kullanıldığı düşünülen Kat. No. 15'teki sikke de ilginç metal buluntulardan biridir.

Cam buluntular arasında ise en dikkat çeken örnek Kat. No. 16'daki hydria olarak değerlendirilen cam kaptır. Gerek form gerekse de bezeme açısından hydria kabı ile benzerdir. Aralarındaki tek fark Kat. No. 16'nın tek kulplu olmasıdır. Ancak omuz üzerindeki kırık bölümlerde kulpların var olduğuna işaret etmektedir.

Pişmiş toprak seramik örnekleri arasından ise öne çıkan grup Kat. No. 1-3'e ait unguentariumlardır. Ele geçen unguentariumlar üzerinde siyah firnis izlerine sahip olması, kısa dar boyunlu oluşları, şişkin gövde formu ve yeni oluşmaya başlayan çok kısa ayak ile erken dönem unguentariumların özelliklerini sergilemektedir. Mezarı tarihlememize yardımcı olan en önemli buluntu grubu da yine bu unguentariumlar olup, mezar İÖ 4. yüzyılın sonu ile 3. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir.

Son olarak 125 no.lu mezarın yapısal özellikleri ve içindeki buluntuları ışığında bireyin toplum içindeki rol ve statüsüne dair yapılan yorumlar, farklı bir gözle yaklaşılması gerektiğini göstermiştir. Genel anlamda mezar mimarisinin gösterişli olması bireyin toplumdaki rolü, statüsü ve zenginliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak 125 no.lu mezar tam tersi bir duruma işaret etmektedir. Çünkü 125 no.lu mezar buluntularının hem nicelik hem de nitelik anlamındaki zenginliği mezarın gelir seviyesinin yüksek bir bireye ait olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle mezar mimarisi ile bireyin rol ve statüsü arasındaki doğru orantının her zaman geçerli olmadığı, buluntularına göre mimarisi oldukça sade olan oyma sanduka mezar gibi mezarların da her zaman gelir seviyesi düşük bireyleri temsil etmediği, 125 no.lu mezar özelinde mümkün görünmektedir.

Katalog

Kat. No: 1/Unguentarium

Kazı Env. No: ANK-3/2009 Env.85

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: H. 9,8 cm; KR. 1,6 cm; AR. 2,4 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/4 (Dull Reddish Brown)

Firnis Rengi: 2.5 YR 4/4 (Reddish Brown)

Malzeme: Pişmiş Toprak

Katkı Maddesi: Mika, kum

Tanım: Kaidede eksik vardır. Onun haricinde tam korunmuştur. Ağız kısmı, üretimden kaynaklı eğridir. Disk biçimli kaideli, kısa ayaklıdır. Ayaktan gövdeye geçiş yumuşak verilmiştir. Küresel gövdeli, kısa silindirik boyunlu, konik ağız hafif dışbükeydir.

Benzer: Dündar 2008: 97, Kat. No. U13; Konak Tarakçı ve Selçuk 2012: 190, Res. 12; Ürkmez 2014: 345, Res.9; Atilla Vd. 2015: 17, Res.11; Yıldız 2016: 14, Kat. No. 1, Fig.1; Bilgin ve Lenger 2019: 194, fig.6, Kat.No.2; Doğan ve Lebe 2021: 358-360, Cat. No. 2; Doğan 2022: 152-153, Cat. No. 4

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No: 2/Unguentarium

Kazı Env. No: ANK-4/2009 Env.89

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: H. 9,4 cm; KR. 1,6 cm; AR. 2,2 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/6 (Bright Reddish Brown)

Firnis Rengi: 2.5 YR 4/4 (Reddish Brown)

Malzeme: Pişmiş Toprak

Katkı Maddesi: Mika, kum

Tanım: Tam korunmuştur. Disk biçimli kaideli, kısa ayaklıdır. Ayaktan gövdeye geçiş yumuşak verilmiştir. Küresel gövdeli, kısa silindirik boyunlu, konik ağız hafif dışbükeydir.

Benzer: Dündar 2008: 97, Kat. No. U13; Konak Tarakçı ve Selçuk 2012: 190, Res. 12; Ürkmez 2014: 345, Res.9; Atilla Vd. 2015: 17, Res.11; Yıldız 2016: 14, Kat. No. 1, Fig.1; Bilgin ve Lenger 2019: 194, fig.6, Kat.No.2; Doğan ve Lebe 2021: 358-360, Cat. No. 2; Doğan 2022: 152-153, Cat. No. 4

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No: 3/Unguentarium

Kazı Env. No: ANK-5/2009 Env.95

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: H. 7,1 cm; KR. 2 cm; AR. 2 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/4 (Dull Reddish Brown)

Firnis Rengi: 2.5 YR 4/4 (Reddish Brown)

Malzeme: Pişmiş Toprak

Katkı Maddesi: Mika, kum

Tanım: Tam korunmuştur. Kaide koniktir. Kaideden gövdeye geçiş keskindir. Gövde aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir. Omuz geniş ve belirgindir. Omuzdan boyna geçiş geniş ve yumuşak bir açı ile sağlanmaktadır. Boyun kısa ve koniktir. Ağız hafif dışa çekiktir.

Benzer: Blegen vd. 1964: 291, Pl.76, Fig. 491-10; Tuluk 1999: Kat. Nr. 1, Abb. 1, Taf. 1a; Rotroff 2006: 289, Fig. 62, Pl.52 No. 407; Dündar 2008: 96, Kat. No. U15; Atilla vd. 2015: 25, Res.9; Doğan 2022: 152, Cat. No. 2.

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No: 4/Olpe

Kazı Env. No: ANK-2/2009 Env.84

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: H. 6 cm; KR. 2 cm; AR. 2,2 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 7/6 (Light Red)

Malzeme: Pişmiş Toprak

Katkı Maddesi: Mika, kum, kalsit

Tanım: Ağız kenarı ve kulpun bir kısmı eksik olup restorasyon ile tamamlanmıştır. Hafif dışa çekik, düz ağız kenarlı, kısa silindirik boyunlu, hafif şişkin gövdeli, düz diplidir. Kulpu, oval kesitli, ağız kenarından yükselerek omuz kısmına dikey olarak bağlanmıştır.

Benzer: Küçüküney ve Altun 2009: 74, Res.9/1; Foça 2020: 208, fig.10, No.17

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:5/Ayna

Kazı Env. No: ANK-1/2009 Env.83

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: R. 13,6 cm; K. 0,5 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Disk formulu, hafif dışa doğru açılarak yükselen ağız kenarına sahip, yansıtıcı yüz bezemesiz, dış yüzünde eş merkezli dairesel yivlerle süslüdür. Kısa tutamağın üst kısmı deliktir.

Benzer: Robinson 1941: 172, pl. XXXI, 516; Bischof 1992: 150, Abb.2, Nr.2; Dusenbery 1998: 1029,1031, S124-5; Ünlü ve Özsaygı 2007: 21, Res. 6; Konak Tarakçı ve Selçuk 2012:190, Res. 12; Ürkmez 2014: 370, Res.8; Foça 2020: 208, Fig.10.15

Tarih: İÖ 4. yüzyılın sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:6/Diadem

Kazı Env. No: ANK-7/2009 Env.86

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: U. 38,5 cm; G. 1,7 cm;

Malzeme: Altın

Tanım: İki şerit halinde ince levhanın merkezinde Herakles düğümü bulunmaktadır. Herakles düğümünün ön yüzünde ve her iki ucunda spiral motifler yer almaktadır. Herakles düğümünün alt kısmına yerleştirilen halkalardan sarkan ikili zincirlerin uç kısmında kırmızı birer akik taşı mevcuttur.

Benzer: Oliver 1966: 275, Fig.12-13; Williams ve Ogden 1994: 80, 81, No.35

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:7/ Diadem

Kazı Env. No: ANK-8/2009 Env.87

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: U. 26,3 cm; G. 3,7 cm;

Malzeme: Altın

Tanım: İki ucu oval bir şekilde kesilmiş ince levhanın orta kısmında üçgen bir alınlığı bulunmaktadır. Ön yüzünde kalıba çakma tekniğinde yapılan çok belirgin olmayan bitkisel bezemeler mevcuttur. Üzerinde küçük delikler halinde noksanlıklar olan diademin bir ucu kırık ve noksandır. Diademin bazı bölümleri restore edilmiştir.

Benzer: Pierides 1971: 28-29, Pl. XVII, 1-3; Williams ve Ogden 1994: 92-93, No.44; Akyay Meriçboyu 2001: 184, 1; Sevinç ve Treister 2003: 220-221, 234-235, Pl.1, Fig.1-6; La Marca 2010: 414, Res.11; Scatozza Höricht 2010, 108-109, fig.5-6,7-8; Lagona, 2013: 351, Fig.9-10; Peker 2015: 309-311, Fig.6-7-8-9-10; Ürkmez 2016: 160, Fig.2

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:8/ Kolye

Kazı Env. No: ANK-10/2009 Env.96

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: U. 36,2 cm

Malzeme: Altın

Tanım: Kolye zincirlerin iki ucunda aslan başı protomu vardır. Aslanların ağızlarından birinde halka, diğerinde ise çengel yer alır ve kolyeyi birbirine bağlamaktadır. Aslan başlarının arkasında yuvarlak formulu tablalar bulunmaktadır.

Benzer: Marshall 1911: 217- 218, Pl. XXXVI, No. 1964, Pl. XXXVII, No.1966-1968-1969; Higgins 1961: 169, Pl. 51; Dusenbery 1998: 987, 988, S126-3; Williams ve Ogden 1994: 216, No.149; Akyay Meriçboyu 2001: 165, 166, 167

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:9/Küpe

Kazı Env. No: ANK-9/2009 Env.88

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: U. 3,5 cm

Malzeme: Altın

Tanım: Disk formulu başlığa ve Eros figürlü sarkaçlara sahiptir. Küpenin tablalarının birisinde hafif deformasyon görülmektedir.

Benzer: Dusenbery 1998: 995, S129-5; İÖ 4; Bingöl 1999: 95, Kat. No:88; Tavukçu 2007: 391, Res.7-8, Kat. No:7; Atıcı ve Karakaş 2013: 242, Res.14

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:10/ Yüzük

Kazı Env. No: ANK-11/2009 Env.91

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 2,4 cm; Kaş. 2,3 cm;

Malzeme: Altın

Tanım: Yüzük halkası "U" formudur. Geniş oval formulu yüzük kaşı üzerinde oval, dışbükey yüzük taşı vardır. Yüzük taşının çevresinde hafif bir deformasyon görülmektedir.

Benzer: Marshall 1968, 168, Pl. XXVII, No. 1044; Spier 1992: 35, No. 55-56; Williams ve Ogden 1994: 81, No. 36

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:11/Yüzük

Kazı Env. No: ANK-13/2009 Env.90

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: R. 2,8 cm: Kaş. 3,3 cm;

Malzeme: Bronz-Karnelian

Tanım: Yüzük halkası, "D" formudur. Geniş oval formulu yüzük kaşı üzerinde oval bordo renkli yüzük taşı vardır. Taşın üzerinde insize şekilde yapılmış ayakta duran kadın figürü yer almaktadır. Yüzük yüzeyinde yer yer yeşil patinalı izleri altından da sarı renkli madeni görülmektedir.

Benzer: AkyayMeriçboyu 2001: 178-179, 4; Pfrommer ve Markus 2001: 35, Fig.24/ a,b,c,d, 39, Fig.27 /a,b,c,d

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:12/Yüzük

Kazı Env. No: ANK-15/2009 Etd.71

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 2,1 cm; Kaş. 1,5 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Yüzük halkası oval formulu, yüzük kaşı kırıktır. Yüzeyi yer yer yeşil patinalıdır ve deformasyonları vardır.

Benzer: Marshall 1968: 15, Pl. III, No.74; Marshall 1968: 167, Pl. XXVII, No.1039, 223, Pl. XXXIII, No.1455

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:13/Boncuk/ Kolye Taneleri

Kazı Env. No: ANK-12/2009 Env.92

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: H. 0,8-0,9 cm: G. 0,7 cm;

Malzeme: Altın

Tanım: 6 adet olan boncuktan bir adedi kırık ve noksan durumdadır. Bikonik formulu, ortası delik boncukların her iki ucunda sarmal bezeme vardır.

Benzer: Williams ve Ogden 1994: 114, No.65; Akyay Meriçboyu 2001: 169

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:14/Halka

Kazı Env. No: ANK-17-1/2009 Env.99

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,6 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Bronz halka formunda, yüzeyinde yeşil patina ve deformasyonlar vardır.

Benzer: Robinson 1941: Pl. XXVII, 496-497-498-501, Pl. LXII, Pl. LXIII; Almagro 1953: 70, Fig.37/1, 112, Fig.95/1- 2, 168, Fig.138/1, 200, Fig.170/ 2

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:15/ Sikke/ Kolye Ucu

Kazı Env. No: ANK-16/2009 Etd.72

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,5 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Ucunda delik bulunan sikkenin ön ve arka yüzü tanımlanamamaktadır.

Benzer: Almagro 1953: 171, Fig.141/1; Juhász 2019: 100, Fig.11

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No: 16/Hydria

Kazı Env. No: ANK-6/2009 Etd.70

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüleri: H. 7,5 cm; AR. 2,2 cm; KR. 2 cm

Hamur Rengi: Lacivert

Malzeme: Cam

Tanım: Kırık olarak ele geçmiş ve restorasyon ile birleştirilmiştir. Gövde üzerinde eksik vardır. Kaide koniktir. Kaideden gövdeye geçiş keskindir. Gövde aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir. Omuz geniş ve belirgindir. Omuzdan boyna geçiş dar ve keskin bir açı ile verilmiştir. Boyun kısa ve silindirikdir. Şerit kulp boyundan omuza dikey olarak bağlanmıştır. Omuz ve gövde üzerinde, birbirine paralel motifler ile simetrik olmayan zikzak motifleri yer almaktadır.

Benzer: Grose 1989: 120, Fig.84; Hayes 1975: Pl. 2, No. 21; Foça 2018: 151, Çizim 2/18, Levha 3/18

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:17/Cam Objeye

Kazı Env. No: ANK-18/2009 Env.94

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,1 cm; K. 0,6 cm

Malzeme: Cam

Tanım: Basık yarım küresel formulu objenin alt kısmı düzdür. Yüzeyinde hafif aşınmalar vardır.

Benzer: Davidson 1952: 226, Pl.101, No. 1781-1782-1783-1784-1785; Dusenbery 1998, 1135, S130-32

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:18/ Cam Objeye

Kazı Env. No: ANK-19/2009 Env.97

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,1 cm; K. 0,6 cm

Malzeme: Cam

Tanım: Basık yarım küresel formulu objenin alt kısmı düzdür. Yüzeyinde hafif aşınmalar vardır.

Benzer: Davidson 1952: 226, Pl.101, No. 1781-1782-1783-1784-1785; Dusenbery 1998, 1135, S130-32

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:19/Cam Objeye

Kazı Env. No: ANK-20/2009 Env.98

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,4 cm; K. 0,6 cm

Malzeme: Cam

Tanım: Damla formu verilmiş yüzük taşının alt kısmı düzdür. Yüzeyinde hafif aşınmalar mevcuttur.

Benzer: Davidson 1952: 226, Pl.101, No. 1781-1782-1783-1784-1785; Dusenbery 1998, 1135, S130-32

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:20/Cam Objeye

Kazı Env. No: ANK-17-2/2009 Env.99

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,3 cm; K. 0,6 cm

Malzeme: Cam

Tanım: Beyaz cam hamurlu objenin, üst kısmı dış bükey olup oval formudur.

Benzer: Davidson 1952: 226, Pl.101, No. 1781-1782-1783-1784-1785; Dusenbery 1998, 1135, S130-32

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:21/Boncuk

Kazı Env. No: ANK-21/2009 Etd.73

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 0,9 cm; K. 0,5 cm

Malzeme: Cam

Tanım: Basık dairesel formudur.

Benzer: Davidson 1952: 226, Pl.101, No. 1781-1782-1783-1784-1785; Dusenbery 1998, 1135, S130-32

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:22/ Kemik Obj

Kazı Env. No: ANK-22/2009 Env.100

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 1,7 cm; K. 0,5 cm

Malzeme: Kemik

Tanım: Yuvarlak formlu, ortasında 6 mm çapında deliği bulunan kolye tanesinin yüzeyi, parlak perdelidir. Kolye tanesinin bir bölümü daha incedir.

Benzer: Davidson 1952: 299, Pl.122, No. 2514-2415-2516-2517; Dusenbery 1998, 1056, No.S151-19/S151-F, S153-14, S157-2 /157-3, S158-12, 1057, No. S158-13, S159-10, S167-4, S189-4

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kat. No:23/Boncuklar

Kazı Env. No: ANK-14/2009 Env.93

Buluntu Yeri: L-9 / 125 No.lu Mezar

Seviye: 22,68 m

Ölçüler: R. 0,6-1 cm

Malzeme: Pişmiş Toprak

Tanım: Pişmiş toprak boncuklar (91 adet) tek delikli ve basık küresel formludur. Bazılarının üzerinde altın kaplama izler bulunmaktadır. Boncukların yüzeyinde yer yer küçük kırık ve noksanlıklar vardır.

Benzer: Dusenbery 1998: 989, 990, 991, No.130-29D- No. R1-2; Tavukçu 2007: 391, Kat. No:2, Res.2; Küçükgüney ve Altun 2009: 62, 63, Res.8/c, Res.9/g; Konak Tarakçı ve Selçuk 2012, 189, Res. 10; Ürkmez 2016: 178, Fig.16

Tarih: İÖ 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Kaynakça

ALMAGRO 1953: M. Almagro, *Las Necrópolis de Ampurias*, Vol. I, Barcelona.

AKYAY MERİÇBOYU 2001: Y. Akyay Meriçboyu, *Antik Çağ'da Anadolu Takıları*, İstanbul.

ATICI ve KARAKAŞ 2013: M. Atıcı ve G. Karakaş, "Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli, Aliğa İlçesi, Samurlu Köyü, 877 ve 879 Parsel)". 22. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, (14-17 Kasım 2013, Adana 2014)*, 229-242.

ATILA VD. 2015: C. Atila, E. Korkmaz, B. Gürman, "Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan-Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (ed.) E. Okan, C. Atila, Ege Yayınları, 13-27.

AYALON 2005: E. Ayalon, *The Assemblage of Bone and Ivory Artifacts from Caesarea Maritima, Israel 1st-13th Centuries CE*, Oxford: BAR International Series 1457.

BARAG 1985: D. Barag, *Western Asiatic Glass, In The British Museum, Volume I*, London.

BARKÓCZI 1996: L. Barkoczi, *Antike Glaser*, Roma

BİLGİN ve LINGER 2019: M. Bilgin, D. S. Lenger, "Nif Dağı Karamattepe Nekropolisi'nden Bir Mezar Konteksti", *OLBA* 27, 189-206

BİNGÖL 1999: F. R. I. Bingöl, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Antik Takılar*, Ankara.

BISCHOP 1992: D. Bishop, *Metallfunde: Geräte aus Bronze, Blei und Eisen*, Ausgrabungen in Assos 1990, (Hrsg. Ü. Serdaroglu-R. Stupperich), *Asia Minor Studien* 1992, Band: 5: 149-171.

BLEGEN Vd. 1964: C. Blegen, H. Palmer, R. S. Young, *The North Cemetery, Corinth*, Volume XIII, Princeton.

ÇIRAK ve KAYA 2011: N. Çırak ve S. Kaya "2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı". 19. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 29 Nisan-1 Mayıs 2010, Ordu (2011) 217-232.

DAVIDSON 1952: G. R. Davidson, *The Minor Objects, Corinth*, Volume XII, Princeton.

DOĞAN 2022: T. Doğan, "Unguentaria in the Edirne Archaeology and Ethnography Museum", *ADerg XXVIII*, 149-174.

DOĞAN ve LEBE 2021: T. Doğan ve F. Lebe, "A Group of Unguentaria Preserved at the Kahramanmaraş Museum: Chronological Value of the Changes in Form", *Arkeolojik Küçük Buluntular: Pişmiş Toprak, Metal, Kemik, Cam ve Taş Eserler* (ed.) O. Dumankaya, Doruk Yayınları, 354-393.

DÜNDAR 2008: E. Dündar, *Patara IV/1: Patara Unguentariumları*, İstanbul.

DUSENBERY 1998: E. B. Dusenbery, *Samothrace. The Necropolis and Catalogues of Burials, Samothrace*, New Jersey.

ERSOY 2017: A. Ersoy, *Antik Dönemden Osmanlı Dönemine Smyrna/İzmir Kemik Objeleri*, İstanbul

FOÇA 2018: S. Foça, "Kyme İDÇ Nekropolisi'nden Bir Grup Mezar", *ADerg* 23: 141-162

FOÇA 2020: S. Foça, "Kyme (Aiolis) Batı Liman Nekropolisi'nden Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarlar", *Tuba-Ar* 27, 195-215

GROSE 1989: D.F. Grose, *The Toledo Museum of Art Early Ancient Glass*, New York

HAYES 1975: J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.

HIGGINS 1961: R. A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London.

İREN 2008: K. İren, "The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds", *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Eurgetes*, Cilt II, AKMED Yayınları, Antalya, 613-637.

- JUHÁSZ 2019: L. Juhász, “Perforated Roman Coins From The Aquincum-Graphisoft Cemetery”, *Numismatica Pannonica I, Budapest*, 91-111
- KONAK TARAKÇI ve SELÇUK 2012: S. Konak Tarakçı, T. Selçuk, “Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011”, *21. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (01-05 Nisan 2012 Marmaris), 185-198.
- KORKMAZ ve GÜRMAN 2012: E. Korkmaz, B. Gürman, “İzmir ili Aliağa İlçesi Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropol Kurtarma Kazısı”, *20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 69-93.
- KÜÇÜKGÜNEY ve TUNÇ ALTUN 2009: Z. Küçükgüney, P. Tunç Altun, “İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli, Aliağa İlçesi, Çakmaklı Köyü, Kendirci Mevkii, 613 ve 68 Parselleri Ait)”, *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* 17,53-74.
- LA MARCA 2010: A. La Marca, “Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST* 31, 397-416.
- LAGONA 2013: S. Lagona, “Kyme e la Macedonia”, *Orhan Bingöl’e 67.Yaş Armağanı*, Ankara,339-352
- MARSHALL 1911: F. H. Marshall, *Catalogue of The Jewellery Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities British Museum*, London.
- MARSHALL 1968: F. H. Marshall, *Catalogue of The Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities British Museum*, London.
- OGDEN 1992: J. Ogden, *Ancient Jewellery*, London
- OLIVER 1966: A. Oliver, “Greek, Roman and Etruscan Jewelry” *Bulletin- The Metropolitan Museum of Art, Vol. 24, no. 9*, 269-284
- ROBINSON 1941: D. M. Robinson, *Metal and Minor Miscellaneous Finds, Olynthos X*, Baltimore.
- ÖZKAN ve ATUKEREN 1999: T. Özkan ve S. Atukeren, “Cevizcioğlu Çiftliği Nekropolü Kazıları” *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi: Tahtalı Dam Area Salvage Project*, İzmir, 43-54.
- PEKER 2015: M. Peker, “İzmir İli Nif Dağı Kazısı Buluntusu Altın Diademler”, *Mediterranean Journal of Humanities*, 307-312
- PIERIDES 1971: A. Pierides, *Jewellery in the Cyprus Museum*, Cyprus.
- PLANTZOS 1999: D. Plantzos, *Hellenistic Engraved Gems*, Oxford.
- PFROMMER ve MARKUS 2001: M. Pfrommer ve E. T. Markus, *Greek Gold From Hellenistic Egypt*, Los Angeles.
- POTTIER vd. 1887: E. Pottier, S. Reinach, A. Veyries, *La Nécropole de Myrina. Recherches Archeologiques Exécutées au nom et aux Frais de L’ecole Francaise d’Athènes*, Paris.
- ROTROFF 2006: S. I. Rotroff, *Agora XXXIII: Hellenistic Pottery: The Plain Wares, The Athenian Agora*, Princeton.
- SEVİNÇ ve TREISTER 2003: N. Sevinç ve M. Treister, “Metalwork from the Dardanos Tumulus”, *Studia Troica* Band 13, 215-260.
- SCATOZZA HÖRİCHT 2010: L. A. Scatozza Höricht, “Kyme di Eolide e l’oro di Dioniso: Nuovo diadema dalla necropoli”. *Archäologischer Anzeiger* 2010-1, 105-121.
- SPARKES ve TALCOTT 1970: B. A. Sparkes ve L. Talcott, *Agora XII: Black and Plain Pottery of the 6th, 5th an 4th Centuries BC, Agora, Part-1-2*, Princeton.
- SPIER 1992: J. Spier, *Ancient Gems And Finger Rings*, Malibu-California.
- ŞAHİN 2018: F. Şahin, *Patara Metal Buluntuları*, Ege Yayınları, İstanbul.
- TAVUKÇU 2007: Z. A. Tavukçu “Parion Altınları”, *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, İstanbul 383-400.
- TULUK 1999: G. G. Tuluk, “Die Unguentarien im Museum von Izmir”, *Anatolia Antiqua* VII, 127-166.
- ÜNLÜ ve ÖZSAYGI 2007: A. Ünlü, M. Özsaygı, “İzmir ili Aliağa İlçesi Gümrük Binası Sondaj Kazısı”, *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 13-24.
- ÜRKMEZ 2014: Ö. Ürkmez, “Aiolis Kymesi’nden Samurlu 877 Nekropolis”, *CollAnt* XIII, 337-381.
- ÜRKMEZ 2016: Ö. Ürkmez, “Aiolis Kymesi’nden Samurlu 879 Nekropolis”, *CollAnt* XV, 156-187.
- YAĞIZ 2012: K. Yağız, *Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1. Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- YILDIZ 2016: V. Yıldız, “Akhisar Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Unguentariumlar”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1, 1-24.

Makale Gönderim Tarihi:28.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 11.08.2022

FUAT LEBE

Orcid ID: 0000-0002-4396-7815

Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,

Gaziantep/TÜRKİYE.

ffuatlebe@gmail.com

Fig. 1. Kyme ve İDÇ Nekropolisi Genel Görünüm

Fig. 2. İDÇ Nekropolis Arazisi İlk ve Son Görünüm

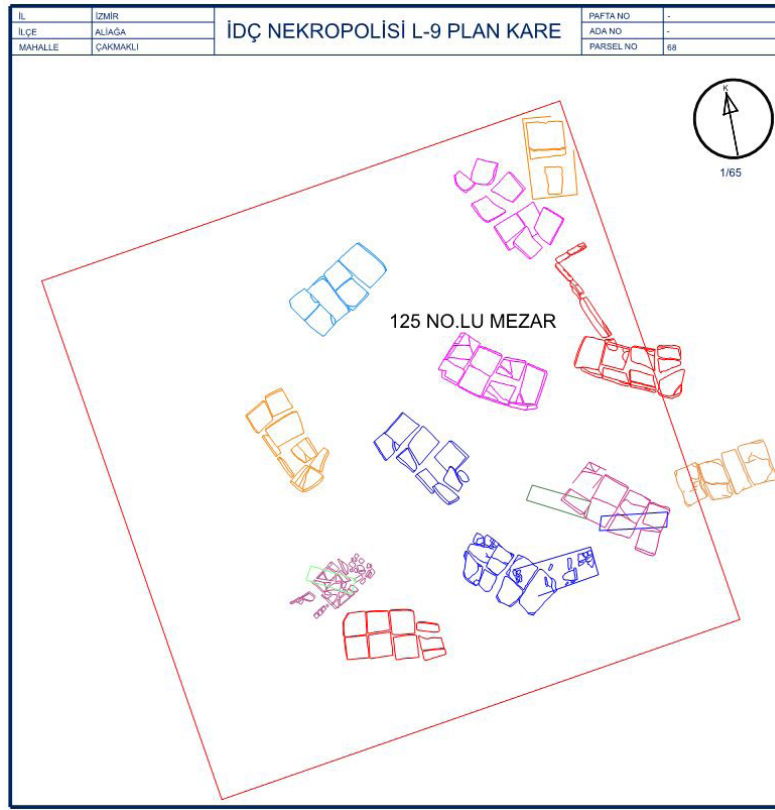

Fig. 3. İDÇ Nekropolisi L-9 Plan Kare

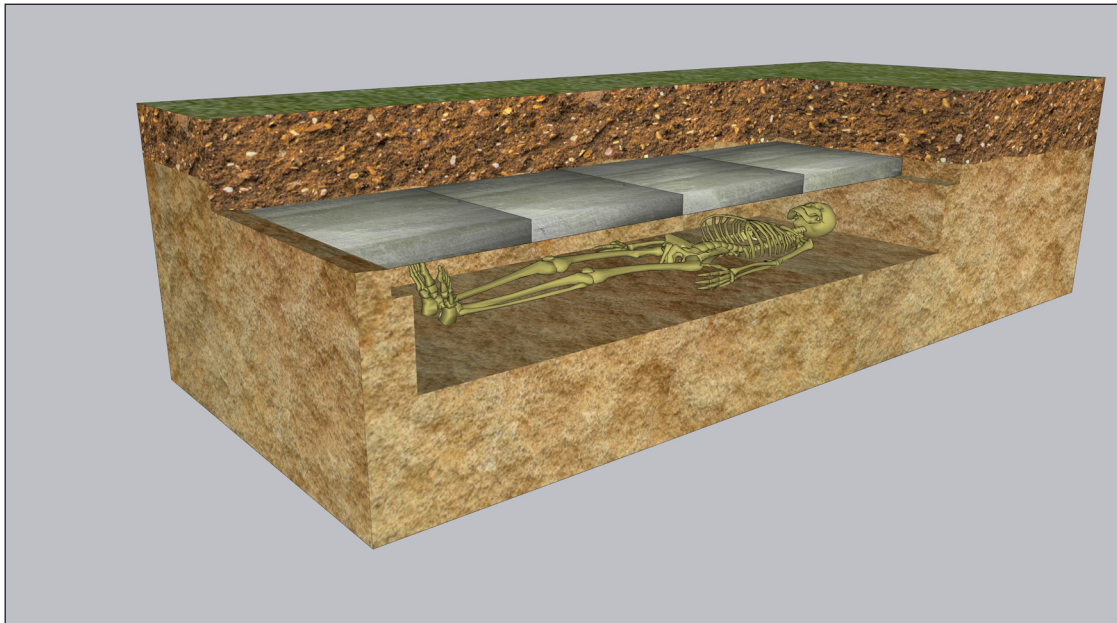

Fig. 4. Oyma Sanduka Mezar Modeli

Fig.7. Kat. No. 1-4

Fig.8. Kat. No.5

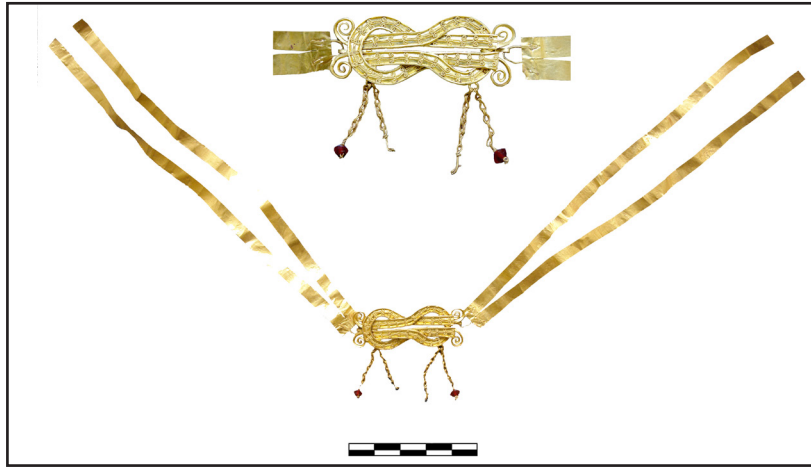

Fig.9. Kat. No. 1-4

Fig. 10. Kat. No.7

Fig.8. Kat. No.5

Fig. 12. Kat. No. 9

Fig. 13. Kat. No.10

Fig. 14. Kat. No.11

Fig. 15. Kat. No.12

Fig. 16. Kat. No.13

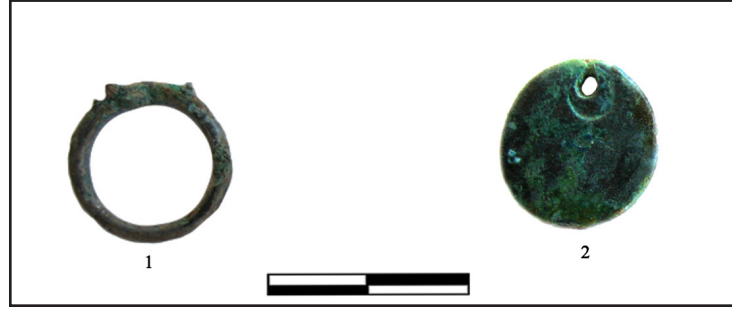

Fig. 17. Kat. No.14- Kat. No.15

Fig. 18. Kat. No.16

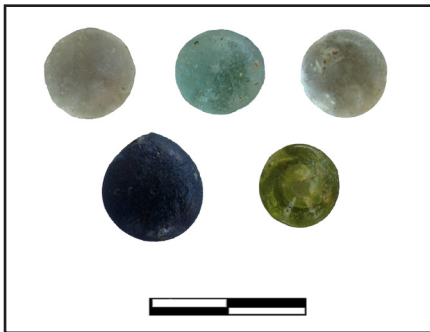

Fig.19. Kat. No. 17-21

Fig. 20. Kat. No. 22

Fig. 21. Kat. No.23

Dionysos- Eros- Panter: Diphilos İmzalı Bir Terrakotta Figürin

[DIONYSUS-EROS-PANTHER: A TERRACOTTA FIGURINE
INSCRIBED BY DIPHILOS]

Elçin DOĞAN-GÜRBÜZER

Anahtar Kelimeler

Pişmiş toprak figürin, koroplastik, figürin atölyesi, Diphilos, Dionysos.

Keywords

Terracotta figurine, coroplastic terracotta workshop, Diphilos, Dionysus.

ÖZET

Hellenistik Dönem ile birlikte Pişmiş Toprak Figürin endüstrisinde üretimin gelişmesi, birçok üretim işliğinin de kurulmasına yol açmıştır. Söz konusu atölyeler ile ilgili en net bilgi, figürinlerin üzerindeki imza ve monogramlar yoluyla edinilebilmektedir. Antik Dönemde koroplasthos ismiyle bilinen terrakotta üreticileri, özellikle Aolis bölgesinde bulunan Myrina kentindeki kazılardan elde edilen veriler aracılığıyla saptanmıştır. Bu üreticilerin ya da atölyelerin arasında Diphilos en bilinenidir. Diphilos' a ait eserler günümüzde dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarında bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan Diphilos imzalı figürin, İzmir Karaoğlu Koleksiyonuna aittir. Söz konusu figürin, Dionysos, Eros ve panter figürlerini kapsayan bir üçleme şeklinde oluşmaktadır. Merkez figür Dionysos, yarı çıplak ve feminen bir tarzda betimlenmiştir. Tipik Hellenistik stilde çıplak ve çocuk Eros ve panter figürleri ana figüre doğru odaklanmıştır ve böylece piramidal bir kompozisyon yaratılmıştır. Aynı tip figürin grubu Diphilos dışında başka atölyelerde de üretilmiştir. Ancak bu eserin en yakın örneği Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde bulunan yine Diphilos imzalı bir başka figürindir. Olasılıkla bu iki eser aynı kalıptan üretilmişlerdir. İkonografik açıdan ise Dionysos'un feminen betimi, antik literatürde de söz edilen tanrının çift cinsiyetli kimliğini, Eros ile birlikteliği ise her iki tanrının çılgınlık duygusunu yayma konusundaki ortak misyonlarını ortaya koyar.

ABSTRACT

With the Hellenistic Period, the development of production in the Terracotta Figurine industry led to the establishment of many production workshops. The clearest information about those workshops can be obtained through the signatures and monograms printed which were stamped on the figurines. The terracotta producers, known as koroplasthos in the Ancient Period, were identified especially through the data obtained from the excavations in the city of Myrina in the Aolis region. Among these manufacturers or workshops Diphilos is the most well-known. The terracotta figurines signed by Diphilos can be found in various museums and collections around the world today. The figurine which is discussed in this study, belongs to the İzmir Karaoğlu Collection. The figurine consists of a trilogy that includes the figures of Dionysus, Eros and panther. The central figure, Dionysus, is depicted in a half-naked and feminine style. The nude and child Eros that reflects the Hellenistic style and panther figures are focused towards the main figure creating a pyramidal composition. The same type of figurine group was produced in other workshops besides Diphilos. However, the closest example of this figurine is located in French School at Athens. It is possible that these two figurines were produced from the same mold. From an iconographic point of view, the feminine depiction of Dionysus reveals the androgynous identity of the god mentioned in the ancient literature, and his association with Eros reveals the common mission of both gods in spreading the sense of insanity.

Giriş

Koroplastik sanatın en parlak dönemi olarak kabul edilen Hellenistik Dönem, çok sayıda pişmiş toprak figürin tipolojisini barındırmakla birlikte, teknik açıdan da söz konusu sanatın zengin bir dille kendisini ifade etmesine zemin sağlamıştır. Bu dönemde özellikle kalıp yapımının gelişimi ve yaygın kullanımı, figürlerdeki hareket alanını, anlatımını zenginleştirmiş, kompozisyon şeklinde figürin gruplarının sahneye çıkmasına ön ayak olmuştur. Söz konusu grup figürinler antik dünyada oldukça fazla üretilmiş ve geniş alanlarda ele geçmiştirlerdir. Anadolu'daki atölyelerin başını çektiği, Hellenistik Dönemle gelişen, kompozisyon ve konular açısından bu dönemin etkilerini uzun yıllar taşımış olan koroplastik sanat, MS 1. yüzyıl ile birlikte daha az özenli işçilik sergilemiş ve figürler statik bir havaya bürünerek yeniliklerini yitirmişlerdir.

Antik çağ boyunca, pişmiş toprak figürin üretim ve talebinin artmasının, koroplastik atölyelerinin gelişimine bir ivme kazandırdığını söylemek mümkündür. Ancak bugüne değin gerçekleştirilen kazılarda saptanabilen atölyelerin sayısı hala oldukça kısıtlıdır.¹ Antik çağda kentlerin ve çevre alanların görece küçüklüğü göz önüne alındığında terrakotta atölyeleri ve seramik işliklerinin bir arada kullanılmış olacağı düşünülmekle birlikte bazı atölyelerin sadece pişmiş toprak figürin üretimi üzerine çalışmış olabileceği de öne sürülmektedir.²

Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi koroplastik üretiminin, Anadolu ve tüm Akdeniz coğrafyasındaki önemli bir öncüsü kuşkusuz Myrina antik kentidir. Bu kentte 19. yüzyılın sonlarından itibaren yapılan çalışmalarda, birçok atölyeye ait zengin bir üretim serisi ortaya çıkarılmış ve burada üretilen figürinler gerek kopyaları halinde gerekse ithal ürünler olarak antik dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.³ Myrina figürinleri üzerindeki imzalar, antik dönem terrakotta üreticileri koroplasthos (κοροπλάθος) ve onların işlikleri konusunda bilgi sahibi olmamızda birincil öğelerdir. Söz konusu isimler genellikle figürinlerin arka

yüzlerine işlenmektedirler. Bazı örneklerde kalıba kazınarak işlenen bu isimler, figürinin kendisinde hafif yüksek kabartma şeklinde ortaya çıkar. Stilistik açıdan çoğunlukla MÖ 1-MS 1. yüzyıla tarihlenen bu isimler arasında en yaygınları Diphilos, Hieron, Sodamos ve Menophilos'tur. Aralarında en tanınan başlıca imza, çalışmaya konu olan Diphilos ismidir. Diphilos'un, MÖ 1. yüzyılda etkinliğini sürdüren bir koroplastik atölyesinin sahibi olduğu ve daha sonraki dönemlerde de Diphilos ismi ile söz konusu atölyeden çıkan üretilere imza atıldığı ileri sürülmektedir.⁴

Diphilos imzalı figürinler ve bu atölye üzerine bilimsel yayınlar Myrina figürinlerinin ilk kez ortaya çıktığı 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren Myrina figürinleri ile ilgili literatürde Diphilos ismine sıkça rastlanmakla birlikte söz konusu üretici ve atölye ile ilgili en belirleyici çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

S. Reinach ve E. Pottier (1883), Myrina figürinleri üzerindeki imzaları ele aldıkları yayınlarında, Diphilos'u işaret eden monogramlar ve onunla ilişkili üretimler konusunda ilk çalışmayı ortaya koymuşlardır. 1934 yılında Boston Fine Arts'da bulunan Myrina terrakottaları üzerine hazırladığı doktora tezinde Dorothy Burr, kentin koroplastik endüstrisi üzerine detaylı bir inceleme yapmış ve kentte üretilmiş figürinlerin yazıtları, imzaları ve Diphilos stili hakkında bilgiler sunmuştur.⁵ B. Baudat, 1953 yılında kaleme aldığı makalesinde, Atina Fransız Okulu'nun 19. Yüzyılda yürüttüğü Myrina kazılarında ele geçen elli bir figürini incelemiştir.⁶ Yazarın yayını kapsamındaki buluntular içerisinde Diphilos imzalı Dionysos-Eros-Panter figürini de bulunmaktadır. 1963 yılında Mollard-Besques tarafından yayınlanan "Musée National du Louvre Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecques, Etrusques et Romaines. II Myrina" isimli yayın, Myrina figürinlerinin en yoğun koleksiyonuna ev sahipliği yapan Louvre müzesindeki eserlerin üretim, imza gibi özelliklerini topluca inceleyen önemli bir eserdir. Koleksiyon içerisinde Diphilos imzalı figürinler olmakla birlikte, bu atölyenin karakteri ve

1 Bu konuda bk. Muller 2018:159.

2 Burn 2012: 232.

3 Myrina terrakotta figürinlerinin araştırma tarihçesi ve literatür için bk. Çekilmez et al. 2021: 13-48.

4 Burr 1934: 8; Kassab 2001: 184.

5 Burr 1934.

6 Baudat 1953.

etkilediği diğer üretimler ortaya konmuştur. Burr-Thompson, 1965 yılında yayınladığı “A Stamp of the Coroplast Diphilos”⁷ adlı makalesinde, atölyenin çalışma dönemi, stil ve üretimi hakkında bilgi vermekle birlikte makale, Diphilos atölyesi özelinde bir çalışma olması açısından dikkate değerdir. Myrina terrakotta figürinlerindeki imzalar üzerine en detaylı yayın Dominique Kassab tarafından kaleme alınan “Statuettes en terre cuite de Myrina. Corpus des signatures, monogrammes, lettres et signes.” isimli yayındır.⁸ Bu eserde imza ve monogramların formları, önemi ve işliklerin ortaya çıkarılmasındaki etkileri ele alınmış ve Myrina figürinlerindeki imzalar katalog olarak sunulmuştur. Ayrıca Kassab, 2001 yılında “Diphilos” başlığı altında, bu atölye ve koroplastos ile ilgili verileri bir araya getirip değerlendirmiştir.⁹ Son olarak, M. Aydaş, Myrina ve Gryneion araştırmaları yayını kapsamındaki “Myrinalı Koroplastlar” çalışmasında, terrakotta üreticilerinin bir listesini oluşturmuş ve saptanan eserleri hakkında bir istatistik sunmuştur. Buna göre 29 eseri ile Diphilos üretim sayısı açısından ilk sırada yer almaktadır.¹⁰

Çalışmamızdaki Dionysos, Eros ve Panter’den oluşan terrakotta heykelcik grubu Diphilos imzası taşımakta ve atölyenin stil ve teknik özelliklerini yansıtmaktadır. (Fig.1-3) Miletos yakınlarından ele geçen eser, özel bir koleksiyondan Zeki Karaoğlu koleksiyonuna hibe edilmiştir. Halen Karaoğlu koleksiyonunda bulunan bu figürin grubunu temel alan çalışmamızda öncelikle bir katalog altında figürinin stil ve teknik özellikleri irdelenmiş daha sonra figürinin üzerindeki imza Diphilos ve atölyesi değerlendirilmiş son olarak da figürin grubunun ikonografik incelemesi yapılmıştır.

Katalog

Korunduğu yer: Karaoğlu Koleksiyonu

Env. No: 333

Buluntu yeri: Miletos yakınları

Ölçüler: Y: 23,8 cm; G: 9,6 cm (kaide); D: 4,2 cm (kaide) Cidar kalınlığı:0,7 cm (sırt)

⁷ Burr Thompson 1965.

⁸ Kassab 1988.

⁹ Kassab Tezgör 2001.

¹⁰ Aydaş 2017: 239.

Hamur: İyi dokulu, ince mika ve kum katkılı hamur. (10 YR 7/4 çok soluk kahverengi). Pembe (10 R 7/2 soluk kırmızı), sarı-kahve (10 YR 7/6 sarı - 10 YR 4/2 koyu grimsi kahverengi) ve siyah boya izleri.

Teknik: Çift kalıp, arka yüz işlenmemiş, arka yüzde yuvarlak bir buhar deliği

Tanım: Dionysos ortada, sağında panter solunda Eros’un bulunduğu üçlü figür grubu. Tam olarak korunmuş sadece kaidenin sol alt köşesi restore edilmiş. Dionysos sol dirsekten alçak bir sütuna dayanmış, sağ elinde bir kantharos. Başta asma yaprağı tacı. Gövde ince yapılı. Vücutta S kıvrımı hâkim. Kasık bölgesinin altından sarılmış üstte silindir şeklinde kıvrım yapan bir himation. Arka yüzde yuvarlak formlu buhar deliği. Altında kabartma şeklinde ΔΙΦΙΛΟΥ imzası. Eros tumbul gövde yapısına sahip, sağ kolu ana figüre doğru kaldırılmış. Panter ana figüre yönelmiş pozisyonda.

Teknik Özellikler

Dionysos- Eros ve panter figürlerinin birleşiminden oluşan figürinin kil yapısı gözenekli, bol mika katkılı, soluk turuncu/kahverengi rengine bir özellik sergiler. Ana figür olan Dionysos’un baş bölümünde kullanılmış olan kil daha gözenekli ve pürüzlü bir yapı sergilerken gövdedeki kil, iyi perdelanmış, pürüzsüz yer yer gözenekli yapıdadır. Mollard-Besques, Myrina figürlerinin kil yapısı üzerine yaptığı incelemeler sonucunda üretimlerin mika katkılı olduğunu, erken örneklerde soluk turuncu daha geç örneklerin ise kırmızı renk gösterdiğini belirtmektedir.¹¹

Figürin, ön ve arka yüz olmak üzere çift kalıptan üretilmiştir. Ancak panter figürünün kil rengineki farklılık, bu figürün ayrıca şekillendirildiği, kesici aletlerle detaylandırıldığı ve fırınlanmadan önce ana figüre eklendiğini düşündürür.¹² Sol omuzda kısmen korunmuş olan saç lüleleri de ana figüre sonradan eklenmiştir. Figürün arka yüzünde “Diphilos” kabartma imza yer almaktadır. Bu durum teknik açıdan ismin kalıbın kendisine kazınmış olduğunu göstermektedir.¹³ İmzalı kalıp, pişmiş toprak figürin yapımının bir sanattan çok, gerçek

¹¹ Mollard-Besques 1963: 21.

¹² Aynı uygulama için bk. Baudat 1953: 17.

¹³ Reinach ve Pottier 1883: 176, no. 25.

bir endüstri olduğunun bir başka kanıtıdır.¹⁴ Diphilos atölyesinde üretimin tekniği tek tip olmakla birlikte figürinlerin çoğu, genellikle kilden, bazen de alçıdan yapılmış iki matrisin birleştirilmesinden elde edilmiştir. Kassab Tezgör, Diphilos atölyesinde imzaların genellikle yükseltilmiş dikdörtgen kaidenin arkasında bulunduğunu ancak, heykelciğin arkasına yapılmış yaklaşık on tane istisna örneğin mevcut olduğunu belirtir.¹⁵ Bu çalışmadaki eser de söz konusu istisnalar arasındadır.

Figürin grubu, antik dönem koroplastik üretiminin en güçlü özelliklerinden biri olan çok renkliliği taşıyan izleri barındırmaktadır. Beyaz astarın oldukça seyrek korunmuş olması, astarlama işleminin fırınlamadan sonra yapılmış olabileceğini gösterir.¹⁶ Panter figüründe sarı-kahve, giyside pembe, ten ve saçlarda koyu kahve-siyah boya izleri, figürinin renk şeması hakkında fikir sunmaktadır.¹⁷ Özellikle panter figüründeki sarı-kahve boya kalıntıları, hayvanı gerçek renginde boyama eğilimini ortaya koyar. Figürin grubunda ön yüz oldukça detaylı bir şekilde işlenmesine karşın arka yüz kabaca şekillendirilmiştir. Dolayısıyla figürin, elde tutulma ya da her yönden seyredilme kaygısı güdülmeksizin sadece ön yüzden görülmeye amacıyla üretilmiştir.¹⁸ Arka yüz düz, kalça hafif dışa çıkık formdadır. Kalça hizasında yuvarlak bir hava deliği bulunur. (Fig. 3) Figürinlerin genellikle arka yüzlerinde bulunan söz konusu deliklerin işlevi hakkındaki genel kanı, figürün pişirilmesi esnasında su buharının dışarı çıkabilmesi dolayısıyla genişleme ve açılmayı önlemek amacıyla yapıldığı şeklindedir.¹⁹ Bu açıklıkların figürinleri duvara asmak amacıyla ya da figürinin iki parçasının içeriden birleştirilmesi için giriş yolu açmak nedeniyle tasarlanmış olduğu öne sürülse de söz konusu deliklerin bir yetişkin parmağının sığmayacak kadar küçük yapıldığı örnekleri göz önüne alındığında ikinci görüş geçerliliğini yitirmektedir.²⁰

14 Baudat 1953: 17.

15 Kassab Tezgör 2001: 184.

16 Burns & Higgins 2001, 20.

17 Giysideki pembe renk olasılıkla kök boya ve kireç karışımıdır. Bu konuda bk. Higgins 1970: 273.

18 Papantoniou et al.2019: 31.

19 Muller 1996: 38-39.

20 Papantoniou et al. 2019: 31-32.

Myrina üretimi figürinlerin sırt ya da kaidelelerinde sıklıkla koroplasthos/atölye adlarına rastlanmaktadır. Bu yazıların büyük çoğunluğu, figürinin sırtına ya da kaidenin arka yüzüne henüz kil ıslakken pişirme ve renklendirme öncesinde basılmıştır. Bazı örneklerde harflerin bir bölümünün buhar deliğiyle kesilmiş olduğu görülmektedir. Bu durumda imzalar kalıplaşmayı ve kil ıslakken rötuşlamayı yapan işçi tarafından işlenmiş olmalıdır.²¹ Kabartma ya da kazıma şeklindeki, bir çeşit mühür işlevi gören bu isimler arasından en yaygın olan Diphilos, birçok örnekte kil baskısı olarak karşımıza çıkar ve harfleri aynı karakterde, aynı ölçülerde, aynı aralıklardadır.²² Karaoğlu koleksiyonundaki örnekte “ΔΙΦΙΛΟΥ” yazısı figürinin sırtında kabartma şeklindedir. (Fig.7) Harfler, aynı ismi taşıyan kil baskı örneklerin tersine aynı karakter ve büyüklükte değildir. Harf aralıkları da düzensiz bir şema yansıtır. Bu özelliğiyle figürin, Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde bulunan çok yakın bir benzeriyle, tip ve stilin yanında imza formu ve tekniği açısından da ortaklık göstermektedir.²³

Tipoloji ve Stil

Karaoğlu Koleksiyonu'ndaki Diphilos imzalı pişmiş toprak figürin, Geç Hellenistik Dönemin zengin koroplastik anlayışında görülmeye başlayan dönemin en meşhur figürin gruplarından birini betimlemektedir. Ortada ana figür Dionysos, sağ yanında bir panter figürü, sol yanında ise Eros figürü bulunan bu üçlü kompozisyon, Myrina'da en sevilen ve çok sayıda kopyası üretilen bir gruptur. Bu grup figürinin ilk örnekleri Diphilos atölyesinden çıkmış olup, koroplasthos, Eros'un olmadığı bir Dionysos- Panter kompozisyonundan etkilenmiş olmalıdır.²⁴

Ana figür Dionysos tamamen efemine bir tarzda betimlenmiş olmakla birlikte, figürde dikkat çekici bir S duruşu hâkimdir. (Fig.1)

21 Reinach ve Pottier 1883: 224.

22 Reinach ve Pottier, Myrina'daki Diphilos imzalı sadece iki figürinin kabartma diğer tüm örneklerin baskı şeklinde olduğunu belirtir. (Reinach ve Pottier 1883: 224, no. 26, 27)

23 Atina Fransız okulu örneği için bk. Kassab 1988: 35, no. 340.

24 Mollard-Besques 1963: 77, lev.93-94.

Söz konusu duruş, figürün sol dirsekten alçak bir sütuna yaslanmasıyla sağlanmıştır. Baş, yuvarlak bir yapıya sahip, yüz detaylarında da dolgun ve derin formlar görülmektedir. (Fig.4) Gözler derin, göz kapakları, gözaltı torbaları ve kaş çizgisi vurgulu, göz bebeği belirgindir. İnce hatlı bir burun bulunmaktadır ve burun kanatları geniştir. Dolgun yapılu dudaklar köşelerinden hafifçe yukarı çekilerek gülümseme ifadesi yaratılmıştır. Elmacık kemikleri çıkık, çene yuvaraktır. Yüz detaylarında özellikle gözlerin derin işlenişi bronz taklitlerini anımsatır. Başında bir asma yaprağı çelengi bulunmaktadır. Çelengin sağ ve sol yanındaki yapraklar, figürün kulak hizasında, her iki yanda eşit şekilde aşağı doğru betimlenmiştir. Figürün alnındaki bant, tanrının simgelerinden biri olan mitradır. Bu bantın sağ ve solunda olmak üzere iki kabartma madalyon, mitrayı iki yandan sınırlamaktadır. Başın üst kısmında hafif çentiklerle stilize edilmiş bölüm, olasılıkla saçların tepedeki dalgalı kısmıdır. Sağ kulağının ardından enseye ve omuzlara düşen kalın bukleler, Dionysos'un uzun saçlarının bir bölümünü temsil eder. Uzun bir boyna sahip olan figür, narin, ince bir vücut yapısıyla betimlenmiştir. Özellikle göğüslerin belirgin olması, eserin bir kadını simgelediği algısına sebep olmaktadır. Buna karşın, genital organın varlığı vücut hatlarıyla tezatlık oluşturur. Hafif şişkin karnın üzerinde göbek deliği görülmektedir. Figür, sol dirseğiyle bir dikmeye yaslanırken, sağ kolunu hafif dirsekten bükerek ileriye doğru uzatmış olup elinde kantharos taşır. Dionysos'un giysisi transparan bir khiton üzerine alt gövdeye sarılı olan himationdur. Ancak bir kısmı sağ omuzu üzerinden, sütuna yaslanmış olan sol dirseği altına giren ve bir kısmı da yine sağ omuzdan ince bir diagonal kıvrımla aşağı inen şeffaf khiton, kasık bölgesinde tamamen kaybolmakta ve genital organı açığa çıkarmaktadır. Kalın bir kumaş hissi veren himation, ilk olarak kalın silindirik formda enine bir kıvrımla genital bölgenin altında toplanmakta, bunun altından dikey ve diagonal ince kıvrımlarla ayağa dek düşmektedir. Figürün sol bacağı dizden kıvrılarak öne atılmış, sağ bacak ise geriye çekilmiştir. Bu duruşun himationun kıvrımları ile uyumlu olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Dionysos'un ayağında yüksek tabanlı, dikey bir bant ile gösterilen ve

figürün ayak parmaklarını ortaya çıkaran bir sandalet bulunmaktadır. Dionysos figürünün solunda yer alan Eros, tipik Hellenistik dönem Eros betimlemelerine uygun olarak, çocukluk döneminde, kanatlı, dolgun vücutlu ve başının üzerinde toplanan saç kümesi ile gösterilmiştir. (Fig.5)

Eros'un başı hafif yukarıda ileriye doğru bakar şekilde betimlenmektedir. Çıplak betimlenen Eros, sağ kolunu Dionysos'un himation kıvrımlarına doğru uzatmıştır, sol kol ise kanata doğru uzanmaktadır. Sol omzunda kalın bir kumaş kıvrımı görülen Eros, Dionysos ile yakın ilişkide olduğu algısını yaratan bir kompozisyon içerisinde işlenmiştir. Dionysos'un sağında yer alan panter figürü ise tam olarak kompozisyonu tamamlar niteliktedir. (Fig. 6) Panter, kırık olan sağ ayağı önde, sol bacağı hafif arkada, başı esas figüre doğru yönelmiş şekilde hareket halinde gösterilmiştir. Boyun ve baştaki yeleler, tıpkı Dionysos'un başının üzerindeki saç stilizasyonunda olduğu gibi, dalgalı bir yapı yansıtabilecek şekilde hafif çentiklerle gösterilmiştir. Panter figürünün en göze çarpan özelliği, dilinin dışarıda betimlenmiş olmasıdır. Bu imge ona, sahibinin yanında, ona eşlik ederek ilerleyen bir evcil hayvan karakteri vermektedir. Üçlü figür grubu dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselmekte olup yaldızlı dikdörtgen kaideler Diphilos'un çağdaşı Myrina üretimlerinin karakteristik özelliğidir.²⁵ Genel anlamda kompozisyon, ikincil figürlerin ana figüre doğru yönelmesiyle birincil figürün vurgulandığı bir yapı sergiler. Yan figürler gövde yönelimleri ile dışarı doğru harekette, başları ile ise ana figüre doğru yönlendirilerek piramidal bir algı oluşturulmuştur.

Kompozisyonun merkezindeki Dionysos figürü baş ve yüz özellikleriyle Anadolu'daki birçok Hellenistik Dönem pişmiş toprak figürün üretim merkezlerinde uygulanmış olan bir tipolojiyi yansıtmaktadır. Özellikle saç stilizasyonunda kullanılan asma yaprağı taç ve mitra Smyrna'daki Dionysos figürlerinde de görülen bir öğedir.²⁶ Tanrının asma yaprağı, kimi zaman üzüm salkımlarından oluşan çelengi ve mitra ile betimlemelerinin erken örnekleri Hellenistik Dönem heykel sanatında

25 Baudat 1953: 24.

26 Hasselin Rous et al. 2015: 34, no. 9.

karşımıza çıkmaktadır.²⁷ İtalya’da bulunan bir Dionysos başı, çelenk, yüz ve saç stili açısından bu çalışmadaki örneğe bir prototip oluşturur.²⁸ Heykeldeki başın sağına dönük pozisyonu, efemine karakteri ve gözlerdeki dingin ifade figürin örneği ile ortaktır. Söz konusu heykel, Praksiteles Dionysos betimlemelerinin abartılı versiyonu olarak değerlendirilmiştir.²⁹ Nitekim Diphilos’un atölyesinin önceki iki yüzyıla ait modelleri ödünç almayı sevdiği bilinir.³⁰ Aynı tipoloji Roma Dönemi Dionysos terrakotaları tarafından da takip edilmiş olmalıdır. Dionysos figürünün yüz detaylarındaki yumuşak, kadınsı hatlar, derin vurgulu gözler Pergamon heykeltıraşlığının özelliklerini yansıtmaktadır. Söz konusu stil bölgedeki diğer pişmiş toprak figürin eserlerine de damgasını vurmuştur.³¹

Diphilos Atölyesi Stil Özellikleri

Antik Dönem Anadolu coğrafyasında, pişmiş toprak figürinleri imzalama pratiği, MÖ 2. yüzyılın sonlarına doğru olasılıkla Tarentum etkisiyle başlamıştır.³² Bu bağlamda Myrina, MÖ 2. yüzyılın sonlarından MÖ 1. yüzyıl boyunca kullanıldığı tespit edilen 45 isim, 20 monogramı ile koroplastik endüstrisinin en önemli üretim merkezi olmuştur.³³ Diphilos atölyesinin de kendisiyle çağdaş birçok atölye ve üretici ile birlikte Myrina kentinde aktif olarak çalıştığı bilinmektedir. Myrina figürinlerinin arkasında Diphilos atölyesinin ismi çoğunlukla genitivus halde tam metin olarak ΔΙΦΙΛΟΥ şeklindedir.³⁴ Bazı eserlerde ise, ΔΙ, ΔΙΦΙ gibi kısaltmaların kullanıldığı da görülür.³⁵

Çok fazla sayıda üretimiyle birlikte bu atölye çalıştığı döneme damgasını vurmuş olduğu için, atölyenin aktif olduğu dönem arkeolojide

“Diphilos Dönemi” olarak isimlendirilir.³⁶ Diphilos atölyesinin son derece farklı konular üzerinde çalıştığı görülmektedir. Yaklaşık kırk farklı temayı ele almıştır.³⁷ Günlük yaşamdan konular kadar çeşitli tanrıların figürinleri de bu atölyenin üretimlerini oluşturmaktadır. Atölyenin en çok çalıştığı tanrı figürinleri Aphrodite, Eros ve Dionysos’tur. MS 20-70 yıllarındaki Aphrodite figürinlerinin çoğunda Diphilos imzası bulunmaktadır.³⁸ Bunun dışında Hermes, Herakles, Artemis, Apollon gibi tanrıların betimlemelerine de yer verilmiştir. Atölye aynı zamanda ephebos heykelcikleri ve giyimli kadın figürinleri üzerine de çalışmalar sunmuştur. Kazılarda yaklaşık 100 adet imzalı eser ele geçmekle birlikte imzasız olan çok sayıda figürin de atölyenin çalışması olarak belirlenmektedir.³⁹

Diphilos atölyesinin çalışmaları genel olarak, yüksek sayıda ve düşük kalitede üretimler olarak değerlendirilir.⁴⁰ Figürler genellikle incedir, dar omuzları ve belirgin kalçaları vardır. Diphilos stilinde en göze çarpan özellik, kadın figürlerinin göğüsleri nadiren belirtilirken, Eros, çıplak Ephebe ve Dionysos gibi erkek figürleri daha kadınsı bir anatomi gösterir.⁴¹ Bununla birlikte bazı örnekler teknik açıdan daha iyi bir nitelik gösterirler; bu örneklerde yüzey pürüzsüz, modelleme derin ve keskin hatlarla işlenmiştir. Söz konusu figürinlerde metal işçiliğinin düzgün ve vurgulu işlenen Roma üslubuna uygun stili kullanılmıştır. Ancak Diphilos çoğu zaman “bronz kopyaların ucuz imalatçısı” olmuştur.⁴²

Diphilos Atölyesinin çalışma dönemi için genel anlamda kabul gören tarih MÖ 1. yüzyıl – MS 1. yüzyılları arasındadır.⁴³ Kassab, atölyenin MÖ 50- MS 50 gibi uzun bir süreci kapsadığı

27 Bk. Smith 2002: 67, no. 77.

28 Stuart Jones 1913: 345, no. 5, lev. 96; Dickens 1920: 26, fig. 19.

29 Stuart Jones, 1913: 345.

30 Baudat 1953: 37.

31 Kielau 2009: Kat. 212a.Taf.8 Abb.2 Pergamon’dan bir Ariadne başı (Kielau 2019: 281, fig. 19.9) ve Myrina’dan tüm bir Ariadne figürinindeki baş detayları (Mollard-Besques 1963: 79, pl. 96C) dönemin heykeltıraşlık eserlerinin bir yansımasıdır.

32 Burr 1934: 7.

33 Aydaş 2017: 238.

34 Mollard Besques 1963: 204-206, lev. 239-242.

35 Mollard Besques 1963: 212, lev. 253- 257.

36 Özyiğit 2004: 343. Özyiğit bu dönemi Koroplastik Sannatta Hellenistik Dönemin son parlak safhası olarak tanımlamaktadır. (Özyiğit 2004: 343)

37 Kassab 2001: 184.

38 Havelock 1995, 110.

39 Özyiğit 2004: 343.

40 Tekniğin acemiliği, bitirilmemiş yüzeyler, donuk bir stil gibi özellikler nedeniyle kalitenin düşüklüğü ileri sürülmektedir. (Burr 1934: 13; Erlich 2015,164-165.)

41 Kassab Tezgör 2001.

42 Burr 1934: 13.

43 Mollard Besques 1963: 204-206; Kassab 1988: 32-43.

öne söyler.⁴⁴ Erlich, Diphilos'un MS 20'den MS 70'e kadar çalıştığını, anıtsal tarzda, Aphrodite, Eros ve gruplardan oluşan figürinler ürettiğini belirtir.⁴⁵ Pergamon koroplastığında Augustus Dönemi, Diphilos zamanı olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Özyiğit, bölgedeki "Diphilos Stili" için Traianus Dönemine gönderme yapar. Bu tarihlendirme, bölgedeki seramik ve terrakottalar ile aynı kontekstte bulunan MS 80-130 yıllarına ait bir sikkeye dayandırılmıştır.⁴⁷

Karaoğlu Koleksiyonundaki Diphilos figürinin stil ve tarih özelliklerine bakılacak olursa, figürün uzatılmış proporsiyonu ve abartılı duruşu Barok Üslubun sonlarında görülen, Anadolu koroplastığında ise Augustus Dönemi içinde devam eden stili yansıtır.⁴⁸ "S" kıvrımlı ve feminen vücut yapısı, yüz hatlarında özellikle gözlerde plastik vurgulama ve himation kıvrımlarının kasıklarda enine ve dikine rutin dalgalar halinde verilmesi gibi stil özellikleri açısından figürümüzün, Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'ndeki örnekle aynı olduğu görülmektedir. Baudat, bu figürin için Loeb Koleksiyonu'ndaki daha dejenere olmuş kopyalarına göre daha erken bir tarih önermiş ve figürünü MS 1. yüzyılın ilk çeyreğine konumlandırmıştır.⁴⁹ Çalışmamızdaki eserde göze çarpan bir diğer özellik, baş üzerindeki mitranın ve asma yapraklarının simetrik modellenmesindeki şematik biçimin doğal olmayan bir görüntü sergilemesidir. Terrakotalarda bu uygulama en belirgin biçimde MS 10-50 yılları arasındaki Diphilos atölyesi eserlerinde karşımıza çıkar.⁵⁰ Karaoğlu koleksiyonundaki figürin için, söz konusu şemanın henüz giysi stiline yansımadağını sadece başta görülen bir simetrik anlayışla uygulamanın ilk örneklerini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Tüm bu veriler ışığında Karaoğlu koleksiyonundaki Diphilos figürünü MS 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir.

Terrakotta figürin atölyelerinin, figürinler

üzerindeki imzalar aracılığıyla belirlenebilmesine karşın bazı durumlarda, özdeş heykelciklerin farklı isimlerle imzalanmış olduğu da görülmüştür. Örneğin, Dionysos-Eros-panter grubunun Diphilos dışında, Papias, MH (Menophilos) ve Metras tarafından imzalanmış örnekleri de söz konusudur.⁵¹ Reinach ve Pottier, bu durumda, kalıpların bir üreticiden diğerine aktarıldığı, farklı işliklerin birbirlerinin kalıplarını kullanıp bir şekilde birbirinin sahtesini ürettiği ya da Diphilos, Menophilos, Papias gibi farklı üreticilerin aynı üretim merkezinde çalıştığı ve her birinin sırayla aynı kalıptan kopyalar çekip imza attığı varsayımlarını ileri sürmüştür.⁵² Diphilos, prototiplerin usta bir yaratıcısı, muhtemelen bir atölyenin patronu ve personeli dolayısıyla "mütevazı bir sanayici" miydi? Bu atölyede sadece heykelcik mi üretildi? Tüm bu soruların net bir cevabı henüz verilememekle birlikte, onun adı bir "ticari marka" haline gelmiş gibi görünmektedir.⁵³ Atölyenin aktif olduğu dönemin genişliği dikkate alındığında bu süreçte sadece bir koroplastosun çalışmış olması zor olduğu için, atölyede birden fazla üreticinin görevlendirilmiş olduğu genel kanısı da mevcuttur.⁵⁴ Dolayısıyla, kesin olan şudur ki, Diphilos imzası taşıyan figürinler Myrina menşeli ünlü bir koroplastik atölyesinin üretimidir. Onun üretimine damgasını vuran imzalar bir asırdan fazla bir zamana yayılan en az kırk farklı türden bir repertuar oluşturmayı mümkün kılmaktadır.⁵⁵ Bu atölye kendine özgü stil ve karakteriyle antik dönem terrakotta endüstrisinin en meşhur markalarının başında gelir. Daha sonra, Diphilos'un atölyesinin MS 1. yüzyılın başında bir koroplastos tarafından devralındığı, belki de bu atölyenin ürünleri çok uygun olduğu için imzasının Menophilos tarafından kullanıldığı düşünülmektedir.⁵⁶

Karaoğlu Koleksiyonu'ndaki örnek, Diphilos

44 Kassab 1988; Kassab Tezgör 2001.

45 Erlich 2015:164-165.

46 Töpperwein 1976: 195, no. 59-60 ve 207, 443 lev. 9,34 ve 67.

47 Özyiğit 2004: 343-346.

48 Burr 1934: 10.

49 Baudat 1953: 17.

50 Işın 2007: 69.

51 Reinach ve Pottier 1883: 225. Diphilos için, no. 27, 28, Papias için, no. 70; Kassab 1988:54, lev. 27-28/141-142, lev. 69/425-426 ve Menophilos (?) (MH) için, no. 100, Metras için, Kassab 1988: 52, lev. 2/ 130-13.

52 Reinach ve Pottier 1883: 225,226.

53 Besques 1963: 17; Muller 2014, 74

54 Kassab 2001: 184; Kielau 2009, 23.

55 Muller 2014: 74.

56 Besques 1983: 27.

atölyesine ait birçok Eros-Dionysos-panter figürin örneklerinden bir tanesidir. En yakın benzeri ise, Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde bulunan eserdir.⁵⁷ Her iki figürinde imzanın kabartma olarak işlenmesi ve figürin üzerindeki konumu, harflerin karakterlerindeki detaylar aynıdır. Bu iki eserin aynı kalıptan üretilmiş olduğu düşünülebilir.

İkonografik Değerlendirme

MÖ 4. Yüzyıldan itibaren heykeltıraşlar Dionysos'u, Eros, bir satyr, ya da bir panter eşliğinde betimlediler. Özellikle Hellenistik Dönem sonrasında kanatsız Eros figürleri, Dionysos'la ilgili sanatta sıkça kullanıldı.⁵⁸ Nitekim bu iki tanrının Hellenistik ve Roma Dönemi edebiyatında da oldukça yakın ilişki içinde olduğu bilinir.⁵⁹ Sanat eserlerinde ise, söz konusu iki tanrı betimine panter figürünün de eklenmesiyle etkili bir üçlü kompozisyon meydana getirildi. Bu bileşik kompozisyon, ilerleyen dönemlerde Lakoon ve Farnese gruplarında en mükemmel örnekleriyle temsil edilen piramidal yapıya olanak sağladı.⁶⁰ Napoli müzesindeki bir Roma heykel grubunda benzer bir kompozisyon ile karşılaşılmaktadır. Napoli heykelinde tamamen çıplak betimlenen Dionysos, sol eliyle başının üzerinde üzüm salkımı taşıırken sağ elinde kantharos tutmaktadır. Genç olarak betimlenen Eros ise başını kaldırmış Dionysos figürüne doğru bakmaktadır. İki tanrı, bu heykel grubunda birbiriyle yakın ilişki içerisinde gösterilmiştir.⁶¹ Pişmiş toprak figürinler açısından Myrina, söz konusu grubun en çok değer gördüğü merkezdir. Kentin nekropolisinde gerçekleştirilen erken dönem kazılarında aynı eserden birkaç kopya açığa çıkarıldığı bilinmektedir.⁶²

Dionysos ve Eros'un Antik Dönem sanatının

57 Baudat 1953: 15-17, lev. 6 no. 14; Kassab 1988: lev. 12 no. 61, lev. 61, no. 340.

58 Smith 2002: 68. Dionysos ve Eros betimlemeleri ile Roma cumhuriyet dönemi kabartmalı vazo ve gemmeleri üzerinde de karşılaşırlar (Stone 2015: 256).

59 Gasparri 1986: 549.

60 Baudat 1953:16.

61 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dionysus_and_Eros.jpg (8.03.2022). Öte yandan, Leptis Magna'dan ele geçen bir başka Dionysos ve panter heykeli, bu grubun ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. (Baudat 1953: 16)

62 Baudat 1953:16.

çeşitli dallarında bir arada işlenmiş olmalarının temel nedeni, her iki tanrı kültüründe ortak olan ve bu tanrıların tapınanlarını etkileyen çılgınlık olgusudur. Dionysos ve Eros kendilerine tapınanlara aşkınlığı bahşederler. Antik Dönem düşünürlerine göre de çılgınlık özünde olumlu bir duygu olmakla birlikte insanlara tanrıların hediyesidir (Platon, *Phdr.* 265).⁶³ Sevilla, Napoli müzesinde korunan bir mozaik üzerindeki hybrid Dionysos ve Eros ikonografisinden yola çıkarak bu iki tanrının birlikteliğini Dionysos'un çılgınlık dünyasındaki Eros varlığı açısından değerlendirir ve her ikisini de çılgınlık noktasında birleştirir. Ona göre kanatlı çocuk imgesi, Antik Çağ'ın en güçlü tanrılarından biri olan ve etkisi altında ruhun bir çılgınlık durumuna, aynı zamanda güçlü tanrı Dionysos'un krallığına girdiği Eros figürünü tasvir ediyor olmalıdır.⁶⁴ Aynı zamanda her ikisi de hem dramatik hem gizemli tanrılardır.⁶⁵ Freidenberg'e göre, bir karakter olarak Eros, dramanın en eski kahramanı, bir Dionysos öncesidir ve Eros'un Bakkhus formu Dionysos'tur.⁶⁶ Çılgınlık kavramındaki ortaklıkları noktasında, Dionysos'un asma yaprağı, üzüm ve elindeki şarap kadehi sembelleri ile somutlaştırarak insanlara bahşettiği çılgınlık, Eros'un okları ile gönderdiği aşkın yarattığı çılgınlık ile birleşmektedir. "Eros, insan ruhunun yücenin peşinde koşma dürtüsünü temsil ederken, şarap bu dürtünün gerçekleşmesini sağlayan Dionysosçu aygıttır. İnsan, ayık bedensel durumunda İlahi olanı göremediği ve deneyimleyemediği için, Platon'un ifade ettiği gibi, bedensellikten kurtulma yanılışmasına girmek adına bazı araçlara ihtiyacı vardır".⁶⁷

63 Platon, *Phaidros* isimli diyaloglarında, Sokrates'in ağzından çılgınlığı tanımlamakta ve kategorize etmektedir. Bu bağlamda, mistik çılgınlığın Dionysos'tan, aşk çılgınlığının ise Aphrodite ve Eros'tan yayıldığını söyler. Bk. Plat. Platon, *Phdr.*265b.

64 Sevilla-sadeh 2021: 298.

65 Freidenberg 1998: 89.

66 Freidenberg 1998: 135.

67 Sevilla-Sadeh 2021: 297. Platon, Dionysos etkisini şu şekilde ifade eder: "Zira bütün epik ve lirik iyi şairler, bütün bu güzel şiirleri sanattan değil, ilhamdan ve esinlenmeden oluşarak oluştururlar. Tıpkı Korybantların duyuları yerindeyken dans etmemesi gibi, lirik şairler de bu güzel şarkıları duyularında dile getirmezler, ama melodi ve ritme başladıklarında çılgına dönerler ve ritme kapılırlar; Dionysos'un etkisi

Dionysos'un özellikle vazo resimlerindeki betimlerinden yola çıkarak, tanrının genç ve yaşlı ya da sakallı ya da sakalsız olarak iki ana ikonografiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Siyah figür tekniğinde boyanmış vazo resimlerinde tanrı çoğu zaman yaşlı/orta yaşlı ve sakallı görünümündedir.⁶⁸ Ancak MÖ 5. yüzyılla birlikte kırmızı figürlü vazolardaki Dionysos'un daha genç bir görünüme kavuştuğu, Thraklara benzediği ve sakalsız betimlerinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Söz konusu özellikler, Turcan'a göre, MÖ 5. yüzyılda yükselişe geçen Sabazios kültürünün etkisine bağlıdır.⁶⁹

Plastik sanattaki Dionysos betimlemelerine bakılırsa, ikonografik açıdan vazo resimlerine benzer bir şema görülebilir. Hellenistik Döneme kadar sakallı, olgun bir görünüm sergileyen Dionysos, Roma Döneminde önemli değişikliklere uğramıştır. Tanrı, Apollon tipli genç figüre dönüşmüş ve daha yumuşak hatlara sahip, her iki cinsiyete ait öğeler barındıran bir görünüme kavuşmuştur.⁷⁰ Bu ikonografisiyle Dionysos, Hellenistik Dönemin en popüler tanrıları arasında yer almıştır. Çalışmamıza konu olan eserde de Dionysos figürü, tanrının Hellenistik Dönemdeki genç ve feminen özelliklerini tamamen yansıtmaktadır.

Dionysos'un kadınsılığı ve kadın kıyafetleri giyerek oluşmuş travestilik olgusu ile MÖ 5. yüzyıldan, MS 6. yüzyıla kadar çeşitli metinlerde karşılaşılmakla birlikte bu özellik tanrının sıfatlarında ve görsel temsillerinde de kendini göstermektedir.⁷¹ Seaford, Euripides'in anlatımında yer alan, Pentheus'un Dionysos'un

altındayken ırmaklardan süt ve bal çeken ama akli başında olmayan Bakkhus kızları gibi. Şairler, bize getirdikleri şarkıların, ballı pınarlardan topladıkları tatlılar olduğunu söylüyorlar". (Platon, *İon*, 533-534)

68 Carpenter 1990: 8.

69 Turcan 1999: 292.

70 Smith 2002: 67.

71 Euripides, *Bakkhalar* adlı eserinde, Dionysos'un efemine görüntüsünü Pentheus'un ağzından aktarır. (Euripides, *Bakkhai* 353) Bizanslı yönetici ve yazar Lydialı İonannis (490-565), Yunanlar için Dionysos'un ateşten yükselen ruh olduğunu, bu nedenle Yunanların onu eril ve dişil tanrı olarak tanımlandığını söyler. Ayrıca doğanın eril ve dişili bir araya getirme özelliğinden dolayı da tanrının iki cinsiyetle özdeşleştiğini belirtir. (Lydus, *De Mensibus* 160)

isteğiyle şenlikleri izlemek için bir Menad gibi kadın kıyafeti giymesini, Dionysos ritüelindeki travestilik pratiğinin bir yansıması olarak değerlendirmiştir.⁷² Dionysos'un erdişilliği yine aynı eserde tanrının ikinci kez Zeus'un baldırından doğmasına istinaden, Zeus'un "benim erkek rahmime gir" sözü ile ortaya çıkar. (Euripides, *Bakkhalar* 526-527). Nitekim Tanrının *Dityrambos* (*di + thura* = "iki kapı") sıfatındaki çifte doğum, biri eril diğeri dişil olan iki kapıdan geçerek doğmuş olduğuna karşılık gelmelidir.⁷³ *Bassareus* sıfatı ise, Trakya'ya özgü *Bassarsa* sözcüğünden gelmekte olup kadınların giydiği tilki derisinden bir giysi demektir.⁷⁴ Tanrı Pseudanor adıyla "yalancı erkek" olarak da tanınır.⁷⁵ Dionysos kültüründe kendini gösteren ayinsel travestiliğin, Antik Ege dünyasında da oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Samos, Kos, Argos gibi kentlerde gerçekleştirilen düğün, şenlik gibi ritüellerde erkekler, kadın giysileri giyip kadınsı görünüme bürünmekteydiler.⁷⁶ Dolayısıyla Dionysos'un cinsiyet rolleri açısından efemine görünümü, antik çağın "öteki" tanrısı olarak farklılaşan kült ritüelleri ve anlayışından kaynaklanmaktadır.

Tanrının ikonografisindeki en belirli simgelerden biri asma çelengi olarak karşımıza çıkar.⁷⁷ Dionysos kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinen asma, kuşkusuz tanrının şarap tanrısı kimliğini sergiler. Otto'ya göre;

72 Seaford 2006: 53.

73 Paglia 2004: 103.

74 Paglia 2004: 103.

75 Gezgin 2020: 10; Paglia 2004: 103. Paglia, Dionysos'un travestiliğini annelerle olan radikal özdeşleşmesinin bir sembolü olarak görür. Ona göre, Tanrının süt, bal, kan, özsu, su ve şarapla, bir başka deyişle akışkan varlıklarla olan ilişkisi annelikle bağlantılı bir kavram olmakla birlikte, Dionysosçu akışkanlık, insanı doğayla birleştiren bir deniz gibidir. (Paglia 2004, 104)

76 Paglia 2004: 103.

77 Çalışmamızdaki eserde olduğu gibi bazı Dionysos betimlemelerinde, asma çelengi ile birlikte mitra da kullanılmıştır. Dionysos'un bir diğer atribüsü mitra, figürinimizde Dionysos'un diğer benzer betimleriyle paralel olarak altına takılmıştır. Dionysos dışında Ariadne ve onun Thiasos üyeleri mitra betimlemeleriyle MÖ 4. Yüzyıldan itibaren Hellen sanatında görülürler. Bu aksesuar, Roma dönemine kadar "μῆτροφόρος" adı altında Dionysos'un atribütü olma sıfatını korumuştur.

“Tanrının, sarmaşık taçlı anlamına gelen, *Dionysos Kissokomes* (κισσοκόμη) ismi, Dionysos’u define taçlı Apollon’dan ayıran temel bir özelliktir.⁷⁸ İddiaya göre, asma, geçmişte Asya’nın tamamında hiç bulunmamakla birlikte, Dionysos’un varlığının göstergesi olarak sadece Nysa, Hindistan ve Meros Dağı’nda bulunuyordu. Bu nedenle asma taçları Dionysos kültüründe takılmış, sarmaşıklar thrysosun etrafına sarılmıştır. Hatta bu külte yeni giren kişilerin kendilerine asma yaprağı dövmesi yapıldığı söylenmektedir. Mithosa göre, sarmaşık yaprakları Dionysos’un doğumunda, küçük çocuğu annesini kül eden şimşek ateşinden korumak için kendiliğinden ortaya çıkmıştı.⁷⁹ Asmanın kendisi, ölüm ve yenilenme (“diriliş”) döngüsünün bir metaforudur. Yeni filizler göndermek için kışın uykuya dalmalı, ilkbaharda da uyanmalıdır. Bu yaşam döngüsünün daha geniş etkileri, toprağa bağlı ve son derece gözlemci olan antik dönem Akdeniz köylüleri üzerinde mutlaka görülmüştür⁸⁰.

Panter ya da leopar Dionysos’un kutsal hayvanı olarak bilinir. Klasik Çağ’da Anadolu’da iki farklı tür yaşamaktaydı. İlki Yunanların panter olarak tanımladığı Anadolu Leoparı (parsı) diğeri ise “pardalis” isminde, Anadolu parsına göre daha büyük ve güzel bir hayvandı. Dionysos’un “pardalis” derisi giydiği ve bu türün Klasik çağda Phrighia’da yaygın olduğu bilinmektedir.⁸¹ Dionysos’un panter ile betimleri antik dönem sanatının çeşitli dallarında sıkça kullanılmış ve tanrının en önemli imgelerinden bir tanesi olmuştur. Bizzat Dionysos’un ya da eşlikçilerinin olduğu sahnelerde panter figürünün varlığı MÖ 530 yıllarından itibaren vazo resimlerinde karşımıza çıkar.⁸² Carpenter, tanrının panter kürkü ya da panter figürü ile ilişkili betimlemelerini doğu etkisine bağlamaktadır.⁸³ Yakındoğu kökenli ve Anadolu bu unsur, Dionysos kültürüne girmeyi başarmış ve Attikalılar, panter vb. unsurları, Thraklar ya da Doğudaki koloniler aracılığıyla almışlardır. Bu noktada Dionysos şenliklerindeki Menad ve diğer eşlikçileriyle birlikte görülen

panter dışında, tanrının çift-biçimli (*dimorphos* [διμορφος]) ve çok biçimli karakteri ile de karşılaşmaktayız. Çünkü o, bir boğa, ya da çok başlı bir ejderha ya da ateş soluyan bir aslan olarak görünebilir (Euripides, *Bakkhai*, 1291-1297). Minyas’ın kızlarına, önce bir kız suretinde görünür daha sonra da boğa, aslan ve panter haline gelir (Antoninus Liberalis, *Metamorphoses* 10). Ayrıca, Sicilya’lı Diodoros (IV. 5.2), Dionysos’un çift biçimli olarak tanımlandığını, çünkü hem genç hem de yaşlı olarak düşünülüp genç betimlerinin kadımsı, yaşlı betimlerinin ise erkeklerin genellikle uzun sakallı olduğu erken çağlara ait olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda Dionysos’un cinsiyet ve tür görünümünü de kapsayan farklı özelliklere sahip kimliği, özellikle Hellenistik Dönem ve sonrası Ege sanatında kendini sıklıkla var edebilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma ile antik dönemin en tanınmış terrakotta üreticilerinin başında gelen Diphilos imzalı figürinlerin, Myrina’dan yola çıkıp Paris, Atina, İstanbul gibi farklı merkezlerde sona eren yolculuklarına ilişkin bir başka destinasyonun İzmir Karaoğlu Koleksiyonu olduğu ortaya konmaktadır. Karaoğlu figürininin temsil ettiği Dionysos-Eros-panter grubu, sadece Diphilos atölyesinde değil, Myrina kentinin farklı atölyelerinde de oldukça sık tercih edilen bir konu olmuştur. Gruba son olarak eklenen Karaoğlu örneğiyle birlikte toplam 24 adet aynı tip pişmiş toprak figürin açığa çıkarılmıştır. Tablo 1’de Dionysos-Eros-panter tipinin dağılımı açısından korunduğu yerler, tespit edilebildiği ölçüde atölye ve imzaları ve belirlenebilen kalıplama bilgileri aktarılmaktadır. Buna göre Dionysos figürin grubunu imzalayan üç atölye tespit edilmiştir: Diphilos, Metrodoros ve Papias. Tabloya göre, söz konusu tipteki figürinlerin sayıca en çok ele geçmiş olduğu atölye Metrodoros’tur. Metrodoros’a ait aynı kalıptan beş çekim, Papias’a ait ise iki çekim saptanmış olmakla birlikte diğerleri farklı kalıp çekimleridir. Diphilos ise üç farklı kalıptan çekilmiş Dionysos grup figürini ile temsil edilmektedir. Aynı tipin birkaç farklı atölyede yapılmış olması, imzaların sanatçılara ait değil atölyelere ya da atölye sahiplerine işaret ettiğinin göstergesidir. Figürin grubu, özellikle ana figürün yüz detaylarındaki derin hatlı modellemesiyle Diphilos atölyesi stilinin metal işçiliği taklitlere

78 Otto 1965: 153.

79 Otto 1965: 153.

80 McGovern 2019: 246.

81 Lenzen 1946: 5-7.

82 Carpenter 1999: 67.

83 Carpenter 1999: 71.

örnektir. Kompozisyon, Hellenistik Dönemin piramidal anlayışın bir devamı niteliğindedir. Bu bağlamda, yandaki figürlerin başlarının ana figüre yönlendirilmesi ile oluşturulan söz konusu piramidal kompozisyon, anıtsal plastik eserlerin etkisini yansıtmaktadır.

Dionysos figürü, betimsel anlamda kırmızı figürlü vazolara MÖ 5. yüzyılda giren genç ve sakalsız ikonografinin bir yansıması ve devamıdır. Feminen görüntüsü ise, Diphilos stilinin erkekleri daha kadınsı bir anatomide gösterme özelliğinin yansıması, Dionysos'un antik dönemde interseksüel bir simge olduğuna dair ikonografik kanıt sunar. Tanrının ötekileştirilmesi, mit-hoslarında sürekli çile çeken, doğudan batıya yolculuklarında kendini bulma çabası içinde olan, diğer tanrıların uzağında kalmış toplumsal kimliği, cinsiyet rolleri açısından Antik Dönem Ege toplumuna bir ayna tutmaktadır. Eros ile Dionysos'un bir arada gösterilmesi iki tanrının çılgınlık duygusunda birleşmesinin sonucudur. Kendilerine tapınan insanları bu duyguya, Dionysos başında taşıdığı asma yapraklı tacıyla simgelediği şarap yoluyla, Eros ise hem ölümlü hem de ölümsüz varlıkları çılgına çevirdiği aşk yoluyla ulaştırmaktadır. Dionysos'un Eros ve panter figürleriyle tamamlanmış doğulu unsurları barındıran ikonografisi, biçim açısından ise Pergamon heykeltıraşlığı izleriyle zenginleştirilmiş, böylece Myrina kentinde gelişen antik çağ koroplastik endüstrisine önemli bir katkı sağlamıştır.

Teşekkür

Bu çalışmanın konusunu oluşturan eser üzerinde çalışma fırsatı veren Karaoğlu Koleksiyonu sahibi sn. Zeki Karaoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Makaledeki fotoğrafların çekimi uzman sanat tarihçi-numismat Gültekin Teoman'a aittir. Kendisine bu konuda ve çalışmanın oluşumundaki katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Son olarak değerli görüş ve yardımlarıyla çalışmaya katkı sunan Prof. Dr. Dominique Kasab Tezgör'e içtenlikle şükranlarımı sunarım.

Kaynakça

AYDAŞ 2017: M. Aydaş, "Myrinalı Koroplastlar", In: M. Çekilmez, E. Dereboylu Poulain (Ed.), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları I*, İzmir, 235-239.

BAUDAT 1953: B. Baudat, "Terres cuites de l'École française d'Athènes". *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 77, 1-45.

BESQUES 1983: S. Besques, "Une Aphrodite au collier de Myrina signée par Ménophilos." *AntK* 26, 22-30.

BURN ve HIGGINS 2001: L. Burn- R. Higgins, *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum. Vol. III* London.

BURN 2012: L. Burn, "Terracottas", In: T. J. Smith- D. Plantzos (Ed.), *A Companion to Greek Art*, Malden: MA, 221-234.

BURR 1934: D. Burr, *Terra-cottas from Myrina in the Museum of Fine Arts*, Boston.

BURR THOMPSON 1965: D. Burr Thompson "A Stamp of the Coroplast Diphilos," *Studi in onore di Lusvia Banti*, Rome, 319-325.

CARPENTER 1993: T.H. Carpenter, *Dionysian Imagery in Archaic Greek Art*, London.

ÇEKİLMEZ et al. 2021: M. Çekilmez, M. Arıncı, P. Taşpınar, *Myrina ve Gryneion. Bergama Müzesindeki Myrina Terrakotta Figürinleri*, Aliağa-İzmir.

DENDA-WEBER 2014: I. Denda-Weber, "Non Greek Headdresses in the Greek East" C. A. Giner, J. O. García, M.A. Peset (Ed.) *Tiarae, Diadems and Headdresses in the Ancient Mediterranean Cultures. Symbolism and Tecnology*, Valencia, 95-115.

DICKENS 1920: D. Dickens, *Hellenistic Sculpture*, Oxford.

ERLICH 2015: A. Erlich, "Terracottas" In: E.A.Friedland, M. Grunow (Eds.), *The Oxford Handbook of Roman Sculpture*, 155-172, New York.

FREIDENBERG 1998: O. Freidenberg, *Image and Concept: Mythopoetic Roots of Literature*, Taylor & Francis e-Library.

GASPARRI 1986: C. Gasparri, "Bacchus", *LIMC* III.1, 540-566.

GEZGİN 2020: İ. Gezgin, *Sanatın Mitolojisi*, İstanbul.

G. D. 1913. *A Catalogue of the Ancient Sculptures Preserved in the Municipal Collections of Rome. The Sculptures of the Museo Capitolino*. H. Stuart Jones ed., Oxford.

GKIKAKI 2016: M. Gkikaki, "Ptolemaic finger ring in the Kanellopoulos Museum, Athens", *Numismatica e Antichità Classiche* 45, 99-106.

HASSELIN ROUS et al. 2015: I. Hasselin Rous, M.E. Çaldıran Işık, G. Kongaz, *Musées archéologiques d'Istanbul catalogue des figurines en terre cuite grecques et romaines de Smyrne / İstanbul arkeoloji müzeleri Yunan-Roma dönemi pişmiş toprak Smyrna figürinleri kataloğu*, İstanbul.

HAVELOCK 1995: C. M. Havelock, *The Aphrodite of Knidos and her successors: a historical review of the female nude in Greek art*. 1st pbk. ed. Ann Arbor: University of Michigan Press.

HIGGINS 1967: R.A. Higgins, *Greek Terracottas*, London.

- HIGGINS 1970: R.A. Higgins, "The Polychrome Decoration of Greek Terracottas", *Studies in Conservation* 15(4), 272-277.
- IŞIN 2007: G. Işın, *Patara Terrakotaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri*. İstanbul.
- KASSAB 1988: D. Kassab, *Statuettes en terre cuite de Myrina. Corpus des signatures, monogrammes, lettres et signes*. Paris.
- KASSAB TEZGÖR 2001: D.Kassab Tezgör, "Diphilos (III)". In: R. Vollkommer (Ed.), *Künstlerlexikon der Antike: Über 3800 Künstler aus drei Jahrtausenden*, Hamburg.
- KIELAU 2009: S. Kielau, *Terrakotten aus Pergamon. Tonfiguren aus Wohnhäusern der Stadtgrabung*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Universität Münster, Münster.
- KIELAU 2019: S. Kielau, "Terracottas from Pergamon's Residential Area: Chronology and Other Sites" G. Papantoniou, D. Michaelides, M. Dikomitou-Eliadou (ed) *Hellenistic and Roman Terracottas*, Leiden, Boston, 272-285.
- LENZEN 1946: V. Lenzen, *The Figure of Dionysos on Siphnian Frieze*, Berkely&Los Angeles.
- SIEVEKING 1916: J. Sieveking, *Die Terrakotten der Sammlung Loeb*, München.
- MCGOVERN 2019: P. McGovern, *Lands of Dionysos: Greece and Western Anatolia. Ancient Wine: The Search for the Origins of Viniculture*, Princeton.
- MOLLARD-BESQUES 1963: S. Mollard-Besques, *Musée National du Louvre Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecques, Etrusques et Romaines. II Myrina. Editions des Musées Nationaux*, Paris.
- MULLER 1996: A. Muller, *Les terres cuites votives du Thesmophorion. De l'atelier au sanctuaire, Etudes thasiennes 17*, Athens.
- MULLER 2018: A. Muller, "Coroplastic studies: What's new?" *Archaeological Reports* 64, 153-169.
- MULLER 2014: A. Muller, "L'atelier du coroplaste : un cas particulier dans la production céramique grecque", *Perspective [En ligne]*, 1 | 2014, mis en ligne le 31 décembre 2015, consulté le 01 octobre 2020. URL: <http://journals.openedition.org/perspective/4372>.
- OTTO 1965: W. F. Otto, *Dionysos: Myth and Cult*, (Çev. R.B. Palmer), Indiana.
- ÖZYİĞİT 2004: Ö. Özyiğit, "On the Dating of the Poyracık (Gambrion) Tomb Finds", *IstMitt* 54, 331-350.
- POTTIER vd: 1887: E. Pottier, S. Reinach, A.Veyries, *La nécropole de Myrina: recherches archéologiques exécutées au nom et aux frais de l'École française d'Athènes*. Paris.
- POTTIER 1909: E. Pottier, *Diphilos et les modeleurs de terres cuites grecques*, Paris.
- REINACH ve POTTIER 1883: R. Salomon, P. Edmond. "Fouilles dans la Nécropole de Myrina, IV, Inscriptions sur les figurines en terre-cuite" *BCH* 7, 204-230.
- SEAFORD 2006: R. Seaford, *Dionysos*, New York.
- SEVILLA-SADEH 2021: N. Sevilla-Sadeh, "Dionysian Eros or Erotic Dionysus? Sources and Meanings of Hybridization in the Bacchus Mosaic at the Naples Museum", *Journal of Mosaic Research* 14, 289-300.
- SMITH 2002: R.R.R. Smith, *Hellenistik Heykel* (çev. A.Y. Yıldırım), İstanbul.
- STONE 2015: S.C. Stone, *Morgantina Studies, Volume VI: The Hellenistic and Roman Fine Pottery*. Princeton University Press.
- TÖPPERWEIN 1976: E. Töpperwein, *Terrakotten von Pergamon (Pergamenische Forschungen 3)*, Berlin.
- TURCAN 1999: R. Turcan, *The Cult of Roman Empire*, London.
- PAGLIA 2004: C. Paglia, *Cinsel Kimlikler. Nefertiti'den Emily Dickons'a Sanat ve Çöküş* (çev. A. Hazaryan, F. Demirci), Ankara.
- PAPANTONIOU et al 2019: G. Papantoniou, D. Michaelides, M. Dikomitou-Eliadou, "Terracottas in a Domestic Context: The Case of the House of Orpheus in Nea Paphos, Cyprus" In: G.Papantoniou, D. Michaelides, M. Dikomitou-Eliadou (Eds.) *Hellenistic and Roman Terracottas*, Leiden,Boston, 7 - 44.

Makale Gönderim Tarihi: 09.07.2021

Makale Kabul Tarihi: 05.11.2021

ELÇİN DOĞAN GÜRBÜZER

Orcid ID: 0000-0002-9047-8416,

Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm Fakültesi,
İzmir-TÜRKİYE.

elcin.dogan.gurbuzer@ege.edu.tr

Bulduğu Yer	Kat. No	İmza	Kalıp	Kaynak
Louvre Müzesi				
	MYR 179	Metrodoros		Besques 1963: lev. 93, a; Kassab 1988, 52, lev.131.
	M 18	Metrodoros	MYR 179 ile aynı kalıp	Besques 1963: lev. 94,d.
	LY 1544	Metrodoros	MYR 179 ile aynı kalıp	a.g.e. lev. 95,b.
	LY 1529	Metrodoros	MYR 179 ile aynı kalıp	a.g.e. lev. 93, c.
	LY 1505	-	*	a.g.e. lev. 93,d
	B 22	-	**	a.g.e. lev. 93,f
	M 17	-		a.g.e. lev. 93,c
	MYRINA 971	Papias	İstanbul Arkeoloji Müzesi no.2438 ile aynı kalıp***	a.g.e. lev. 93,a
	M 19	-		a.g.e. lev. 94,c
	MYRINA 1134	-		a.g.e. lev. 94,e

* Dionysos figürünün boyutu daha küçük, kalça daha belirgin. Baş daha ince ayrıca önceki örneklerden daha güzeldir. (Besques 1963: 78)

** Daha ince bir yapıya sahip. Baş oldukça orantısız bir boyuttadır.

*** Kassab 1988: 54, no.4.

Tablo 1a

Bulduğu Yer	Kat. No	İmza	Kalıp	Kaynak
Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü				
		Diphilos		Baudat 1953: Pl. VI/14; Kassab 1988: Pl. 12/61; Reinach ve Pottier 1883: 209, no.27 (imza)
		Diphilos	****	Pottier vd. 1887: VII/1. Reinach ve Pottier 1883: 209, no.28 (imza)

**** Bu imza kabartma değil kazıma şeklindedir. (Reinach ve Pottier 1883: 209, no.27)

Tablo 1b

Bulduğu Yer	Kat. No	İmza	Kalıp	Kaynak
Loeb Koleksiyonu	-	-	-	Sieveking 1916: lev.97.
Karaoğlu Koleksiyonu	333	Diphilos		

Tablo 1c

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Tripolis'te Bulunan Geç Roma Açık Renkli Seramikler

[LATE ROMAN LIGHT COLOURED WARES FROM TRIPOLIS]

Mehmet OK

Anahtar Kelimeler

Lydia, Tripolis, Geç Antik Çağ, Açık Renkli Seramik.

Keywords

Lydia, Tripolis, Late Antiquity, Light Coloured Ware.

ÖZET

Lydia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Tripolis Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmalarında, Geç Antik Çağ'a tarihlenen kırmızı astarlı mal gruplarına ait çok sayıda ve formda yerel/ithal seramik bulunmuştur. Bu gruplardan birisi, kil, astar ve bezeme üslubuyla farklı olan Geç Roma Açık Renkli Seramiklerdir. Açık Renkli Seramikler, 2012-2019 yılları arasında tespit edilen toplam 11 adet örnek ile, Tripolis'ten ele geçen kırmızı astarlı seramikler içerisinde, sayıca en az buluntu gruplarından birini oluşturur. Bu çalışmanın ana konusu, Tripolis'te ele geçmiş olan Açık Renkli Seramik örneklerinin tipolojik incelemesini yapmak ve üretim merkezi tartışmalı olan bu malzeme grubunun yayılım alanının belirlenmesine yardımcı olmaktır. Ayrıca, kentte yerel atölyelerce üretilen seramiklere ait örneklerin sayısı oldukça yüksek olmakla beraber, kentin Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz de dahil olmak üzere geniş bir seramik ticaret ağına sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, makalede ele alınacak bir diğer konu, Tripolis'in Geç Antik Çağ'da ithal Açık Renkli Seramik ticaretindeki rolünün aydınlatılmasıdır.

Bu kapsamda incelenen Tripolis Açık Renkli Seramiklerin, hem kil ve astar özelliklerinde görülen benzerlikler hem de benzer çalışmalar dikkate alındığında, bu tip seramiklerin üretim bölgesi olduğu önerilen Kuzeybatı Anadolu çevresinden ithal edildiği düşünülmektedir. Diğer kentlerden ele geçen benzer örnekler ve malzemenin buluntu kontekstlerinden yola çıkılarak, Tripolis Açık Renkli Seramiklerin MS 5. yüzyıl ile MS 7. yüzyılın başı arasındaki döneme ait olduğu önerilmektedir.

ABSTRACT

During the excavations carried out in the Ancient City of Tripolis, located within the borders of the Lydia Region, a large number of local/imported ceramics belonging to the red slipped ware groups dating to the Late Antiquity were found. One of these groups is the Late Roman Light Coloured Wares, which differ in clay, slip and decoration style. Light Coloured Wares, with a total of 11 samples identified between 2012 and 2019, constitute one of the least number of finds among the red slipped wares recovered from Tripolis. The main subject of this study is to make a typological analysis of the Light Coloured Ceramic samples found in Tripolis and to help determine the distribution area of this material group, whose production center is controversial. In addition, although the number of ceramics produced by local workshops in the city is quite high, the city's Late Antique It is known that it had a wide ceramic trade network, including the Eastern Mediterranean. In this context, another subject to be discussed in the article is to illuminate the role of Tripolis in the imported the Light Coloured Ware trade in Late Antiquity.

Considering both the similarities observed in clay and slip properties and similar studies, the Tripolis Light Colored Wares examined in this context are thought to have been imported from the Northwest Anatolian region, which is suggested to be the production area of this type of ceramics. It is suggested that Tripolis Light Coloured Ceramics belong to the period between the 5th century AD and the beginning of the 7th century AD, based on the found context of similar samples and material recovered from other cities.

Giriş

Antik Dönem’de Phrygia, Karia ve Lydia sınırlarının kesiştiği Messogis/Aydın Dağlarının doğusunda ve Maiandros/Büyük Menderes Nehri’nin kenarında oldukça geniş bir alanda kurulan Tripolis, günümüzde Denizli ili, Buldan ilçesi, Yenicekent mahallesi sınırlarında yer almaktadır (Fig. 1).¹

2012 yılından itibaren yapılan sistemli kazı ve araştırmalarla, kentin kuzeydoğu ve güneydoğusunda yer alan höyüklerden elde edilen bulgulara göre, yerleşimin Geç Neolitik Dönem’e kadar dayandığı anlaşılmaktadır.² Kent merkezinde ise Sütunlu Cadde’nin güneyinde 5 no.lu mekânda yapılan sondaj çalışmalarında, Arşiv Odası’nda, Kemerli Yapı’da ve Granarium’da yapılan çalışmalarda Geç Hellenistik Dönem’e tarihlenen yapı kalıntıları ve buluntular tespit edilmiştir.³ Buluntular arasında, yoğunluğu pışmış toprak kabartmalı kâseler, skyphos kalıpları, Lykos skyphosları, kurşun sırlı kaplar, gri hamurlu seramikler, içe dönük kenarlı kâseler, Lydia boyalı seramikleri ve Bergama sigillataları yer almaktadır.⁴

Küçük Asya’da MS 350-400 yıllarında I. Theodosius tarafından alınan karar gereği, bazı kentlerin etrafı surlarla çevrilmiştir.⁵ Bu kentler arasında yer alan Tripolis’te de dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı MS 400 yıllarında kamuya ait su yapıları, ticari, siyasi ve dini yapıların bir kısmı sur içerisine alınmıştır.⁶ Bu düzenlemeye rağmen kentte yaşamın sınırlı bir alanda sürmediği bilinmektedir. Buna örnek olarak MS 5-6. yüzyıllarda sur duvarı dışında kalan, Mozaikli Konut Alanı’ndaki yapılaşma izleri ve yapı ile bağlantılı buluntular gösterilebilir.⁷

Antik Dönem’de depremler ve istilalar, şüphesiz kentlerin yerleşim düzenini ve halkın yaşamını etkilemiştir. MS 494 yılında bölgede yaşanan depremden Agathe Kome, Hierapolis,

Laodikeia ile beraber Tripolis de etkilenmiştir.⁸ Söz konusu depremle ilgili olarak kentin merkezi konumunda yer alan Kemerli Yapı’nın yıkıntıları arasında kalmış iki insana ait kafatası, bu depremin kentte yaşattığı etkilerin en önemli göstergelerinden biridir.⁹ MS 7. yüzyılın başlarında yaşanan Sasani akınlarının etkisi ise kentte MS 7. yüzyılın ortalarından itibaren kendisini göstermektedir.¹⁰ Günümüzde yapılan kazı çalışmalarında; Sütunlu Cadde ve Agora Batı Portik zemininde bulunan yoğun miktardaki yanık tabaka ok uçları bu akınlarla ilişkilendirilebileceği gibi; söz konusu dönemde, Tripolis’te bulunan sikkelerdeki azalma da Sasani akınlarının etkileri arasında yer alır.¹¹

MS 8. ve 9. yüzyılda Tripolis’te yerleşim küçülerek kome yerleşimi haline gelmiştir.¹² MS 9-11. yüzyıla ait yaşam izleri ise kentin genelindeki seramik ve sikke buluntularının yanı sıra nekropol ve kilise yapılarında bulunan seramiklerle de takip edilebilmektedir. Bu bağlamda, beyaz boyalı seramikler,¹³ Agora ortasında tespit edilen mezarlarda bulunan iskeletler ve sikke buluntuları, kentte yaşamın hala devam ettiğini göstermektedir.¹⁴ MS 13. yüzyılın ilk yarısında Türk akınları nedeniyle Bizanslılar ve Türkler arasında birkaç kez el değiştiren bölge, 1304-1306 yıllarından itibaren Tripolis/Yenice’de dâhil olmak üzere Germiyanogulları ile beraber Türk hâkimiyetine girer.¹⁵

Tripolis’in de içinde bulunduğu Orta Menderes Havzası’nda son zamanlarda yapılan çalışmalarda Geç Antik Çağ’a ait veriler artmaktadır.¹⁶ Bunların başında ise seramik kullanımı ve üretimi gelmektedir. Tripolis’te, bu dönemde seramik üretimi yapılmasının yanı sıra ithal (Sagalassos,

8 Ramsay 1895: 38, dp. 3, 262; Honigmann 1949: 49; Laodikeia için bkz. Şimşek 2013: 33.

9 Duman 2017a: 13.

10 Erken VII. yüzyılda Sasani işgallerinin Anadolu’ya etkileri hakkında bkz. Greatrex 2018: 13-26.

11 Duman 2018: 359, Fig. 18.

12 Duman 2017a: 13.

13 Duman 2014: 225-234.

14 Duman 2017b: 262; Tripolis’te Erken Bizans Kilisesi 4’te yer alan aziz betimlemeleri ve zemin seviyesinde VII. Konstantinos-II. Romanos Dönemi’ne (MS 950-959) tarihlenen bir follis sikke için bkz. Duman 2014: 231-232.

15 Duman 2017a: 13-14.

16 Duman 2018: 343-368.

1 Duman 2013: 179; Duman 2018: 343.

2 2008-2009 yılı çalışmaları için bkz. Erdoğan 2011: 328-347; Duman 2013: 182; Hamambükü ve Akkaya Höyük’te bulunan seramik buluntuları için bkz. Konaççı 2017: 23-46.

3 Duman 2013: 190, Fig. 12-14.

4 Ok 2018b: Lev. 68-69.

5 Jacobs 2012: 118 Tab. 1.

6 Duman 2017a: 13; Duman 2018: 345.

7 Duman 2018: 351.

Afrika, Phokaia Kırmızı Astarlı) seramikler de kullanılmıştır.¹⁷ Her ne kadar yerel seramiklerin kullanımı yaygın olarak görülse de, ithal seramiklerin kullanımıyla ilgili verilerin her geçen yıl yeni buluntularla zenginleştiği takip edilebilmektedir.

Açık Renkli Seramikler (Light Colored Ware)

Açık Renkli Seramik grubu, F.O. Waage tarafından ilk kez 1948 yılında Antiocheia ad Orantes Roma seramikleri arasında değerlendirmiştir.¹⁸ J. W. Hayes, Atina Agorası ve Saraçhane'de bulunan benzer seramikleri "Light-Colored Late Roman Ware, Asia Minor Fabric, Light-Colored Ware, Late Roman Fine Wares" başlıkları altında incelemiştir.¹⁹ B. Tekkök tarafından, Troia ve çevresinde yapılan çalışmalarda bulunan seramikler "West Asia Minor Pale", "Late Roman West Asia Minor" başlığı altında değerlendirilmiştir.²⁰ Opait, 2004 yılında bu seramikler hakkında form gruplaması yapmıştır.²¹ Ayrıca, 2014 yılında Parion buluntularıyla H. Ertuğ Ergürer;²² 2018 yılında R. Aktaş Antandros (Yamaç Ev) buluntularıyla;²³ 2020 yılında B. Kavaz Kındığılı Balıkesir/Zeytinliada buluntularıyla;²⁴ 2021 yılında ise M. Ayaz tarafından Assos Kuzey Stoa'da yapılan çalışmalarda bulunan Açık Renkli Seramik örnekleriyle, söz konusu grup hakkında kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.²⁵

Hayes'in tanımlamasına göre Açık Renkli Seramikler ince killi, krem ve turuncu renk (fırınlamadan dolayı bazen gri) hamurlu, altın renkli katkıdır. Astar ise turuncu, sarımsı veya açık kahverengi olup, ince yapılıdır. Bezeme olarak da ağız kenarı, gövde, tondo ve kaide üzerinde rulet süslemelerin yapıldığı geniş bantlar yer

almaktadır. Ayrıca, iç yüzeyde bazen fırça izleri görülmektedir.²⁶

Bu kaplarda uygulanan bezeme üslubu temelde Geç Roma C/Phokaia Kırmızı Astarlı seramiklerinden etkilenmiş olup, rulet ve çentik motiflerinin yanı sıra, baskı süslemeler de yer almaktadır. Bir başka bezeme stili ise Champlévé tekniğinde yapılanlardır.²⁷ Söz konusu teknikte, bezemenin dış konturları kazıma çizgilerle yapılır ve arka fon oluşturularak siyah figür tekniğinin taklidi niteliğinde bezeme oluşturulur.²⁸ Farklı form gruplarına sahip Açık Renkli Seramikler, Batı Anadolu, Yunanistan, Balkanlar, Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'in kuzeybatı yerleşimlerinde yayılım göstermektedir.²⁹

Tripolis Açık Renkli Seramikleri

Tripolis'te kamu ve sivil mimariye ait yapılarda sürdürülen kazı çalışmalarında, Geç Antik Dönem'de zengin bir seramik kültürünün varlığı buluntularla tespit edilmiştir. Kentte, Geç Antik Dönem'e tarihlendirilen yerel seramikler dışında Afrika, Phokaia ve Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramiklere ait çok sayıda ithal örnek bulunmuştur.³⁰ Bu gruplar içerisinde az sayıda da olsa Açık Renkli Seramikler de yer almaktadır.

Bu çalışmada, kil ve astar yapısı ile farklılık sergileyen Açık Renkli Seramik örneklerinden toplam 11 parça değerlendirmeye alınmıştır. Söz konusu buluntular Mozaikli Konut, Kutsal Alan, Hierapolis Caddesi, Kemerli Yapı, Arşiv Odası, Agora ve Granarium'da ele geçmiştir (Fig. 2). Kentin bir yamaç yerleşimi olması nedeniyle, yüzyıllarca yamaçtan akan toprak, merkezde 5-7 m arasında yüksekliğe sahip dolgu toprak oluşumuna neden olmuştur.³¹ Bu durum, özellikle son kullanım evresinde, söz konusu mimari yapı ve buluntuların fazla hasara uğramadan günümüze kadar ulaşabilmesini sağlamıştır.

Tripolis Açık Renkli Seramikleri baskı süslemeli ve kazıma tekniğinde (Champlévé) yapılan

17 Ok 2018a: 31- 51; Ok 2018b: 208- 210, Fig. 44-46.

18 Waage 1948: 42, Fig. 23, 21.

19 Hayes 1968: 210- 211, Fig. F (73-77); Hayes 1972: 408-410; Hayes 1992: 7; Hayes 2008: 91.

20 Tekkök-Biçken 1996: 140; Heath ve Tekkök, 2007-2008: 76-77; Granicus (Kocabaş) Nehri Vadisinde yapılan araştırmalarda bulunan Açık Kırmızı Astarlı Seramikler için bkz. Rose vd.: 2007: 93-94, Pl. IX: 119-223.

21 Opait 2004: 79.

22 Ergürer 2014: 175-219.

23 Aktaş 2018: 196-247; Aktaş 2020: 35-74.

24 Kavak Kındığılı 2020: 246-250.

25 Ayaz 2021: 97-100, Pl. 6.

26 Hayes 2008: 91-92, 250-252, Fig. 43 (1429-1455); Hayes 1968: 210- 211 (73-77); Hayes 1972: 408.

27 Ergürer 2014: 177.

28 Aktaş 2018: 197-198.

29 Ergürer 2014: 176, Fig. 1.

30 Ok 2018: 208-311. Tripolis'te bulunan Kırmızı Astarlı seramikler hakkında yapılan arkeometri çalışması için ayrıca bkz. Semiz vd.: 2018: 530-541.

31 Duman 2018: 351, Fig. 8.

örnekler olarak iki grupta incelenmiştir. Sayıca en yoğun buluntuya sahip birinci grupta yer alan örnekler, zemin seviyesine yakın, dolgu toprak içerisinde bulunmuştur. Ancak tarihlendirme aşamasında diğer buluntu merkezleri referans alınmıştır. İkinci grupta yer alan seramiklerin buluntu seviyelerinde tarihllemeye yardımcı herhangi bir buluntu ile karşılaşılması olup, tarihlendirmede Laodikeia buluntuları temel alınmıştır.

Seramiklerin kil yapıları incelendiğinde, katkı maddesi olarak gözle görülür nitelikte ince kireç ve mika (biyotit-muskovit) mineralleri bulunmaktadır. Örneklerin büyük bir kısmında olasılıkla fırınlamaya bağlı kireç patlaklarının oluşturduğu küçük delikler ve yer yer renk dalgalanmaları görülmektedir. Kil rengi ise pembe (5YR 7/4, 7.5YR 7/4-8/3), astar rengi ise açık kırmızı ve tonlarındadır (2.5YR 6/6-6/8-5/6, 5YR 6/6-6/8). Seramiklerin astar yapısı ince olup parçalar üzerinde deformasyon nadirdir. Parçalar arasında Kat. No: 1, 4-6'nın hamur ve astar yapısı yakın benzerlik göstermektedir. Tripolis'te bulunan bu gruba ait seramik malzemenin benzerleri, Anadolu başta olmak üzere, farklı yerleşimlerde de bulunmuştur.³²

Buluntular, süsleme tekniğine göre kendi içerisinde iki gruba ayrılarak incelenmiştir. 1. grupta

baskı süslemeli, 2. grupta ise kazıma tekniğinde (Champleve) yapılan örnekler yer almaktadır.

Grup 1 (Kat. No: 1-9, Fig. 5-6, 8-9):

Tripolis kazı çalışmalarında, bu gruba ait ağız, gövde ve kaide parçalarından oluşan muhtemelen aynı forma ait toplam dokuz parça değerlendirilmiştir. Buluntuların kil rengi yoğunluğu pembe ve tonları (5YR 7/4-8/3, 7.5YR 6/2-7/4-8/3) olmak üzere, az sayıda da açık kırmızı (2.5YR 6/6) renk de mevcuttur. Astar rengi ise kırmızı ve tonlarındadır (2.5YR 4/3-5/6-6/6-6/8, 5YR 4/4-6/6-6/8). Bu grupta değerlendirilen seramikler, Devlet Agorası, Mozaikli Konut, Hierapolis Caddesi, Kemerli Yapı ve Agora'da yapılan çalışmalarda dolgu toprak içerisinde bulunmuştur.

Buluntular arasında tama yakın tek örnekle karşılaşmıştır (Kat. No: 1). Dik ağızlı, omurgalı, üst kısmında ince oluk bulunan düz dudaklı, sıg gövdeli ve yüksek konik kaideli tabak parçasının ağız dış yüzü yatay yivlerle bezelenirken, gövdenin dış yüzünde 4 sıra rulet bezeme bulunmaktadır. Ayrıca, tondo üzerinde bezeme yer almaktadır. Söz konusu örnek form bazında değerlendirildiğinde; dudak kenarının üst bölümünde yer alan ince oluk Tripolis'te de bulunan Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde yer alan TF3/ HF3B grubunda bulunan malzemelerle benzerlik taşımaktadır.³³ Parion'da benzer dudak kenarına ve formuna ait örnekler, LRC 3B, C, H formlarıyla karşılaştırılarak MS 5. yüzyılın ortası - 6. yüzyılın ortasına tarihlendirilmiştir.³⁴ Atina Agorası'nda ise bu form için MS 5. yüzyılın 3. çeyreği ve 6. yüzyılın 2. çeyreği önerilmiş, bir parçadan ise Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri içerisinde yer alan Form 3B-C'nin imitasyonu olarak bahsedilmiştir.³⁵ Antandros'ta omurgalı tabaklar, Phokaia Kırmızı Astarlı Seramiklerin taklidi olarak düşünülmüş ve MS 5. yüzyılın 3. çeyreğine,³⁶ Zeytinliada'da ele geçen iki örnek ise Phokaia 3B/C kaplarından etkilenerek yapılmış taklitler olarak değerlendirilerek MS 5-6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.³⁷ Antikythera'da bulunan bir örneğin ağız kenarı

32 **Saracchane:** Hayes 1968: 210-211, 73-77; Geç Roma Dönemi Açık Renkli Seramik formları için Hayes 1992: 7, Fig.1 (1-10); **Troia:** Tekkök-Biçken 1996: 140, 273, Fig. 87, G85; Heath ve Tekkök 2007-2008: 76-77, Kat. No: 4-5; Bieg vd.: 2006: 15, Taf. 1, 9; **Pergamon:** Japp 2014: 20, Fig. 11; **Sardis:** Rautman 1995: 55, 57, Fig. 12 (2.34-43); Greenewalt 1988: 12, 23, Fig. 10; **Laodikeia:** Şimşek ve Bilgin 2018: 185, Fig. 17-19, 21; **Zeytinliada (Balhesisir):** Kavaz Kındığılı 2017: 151-176; **Parion:** Ergürer 2014: 175-192; Ergürer 2015: 69-70, 86, Res. 9, No: 57-63; **Olba:** Aydın 2019: 132-133; **Anemurium:** Williams 1989: 59, fig. 31: 345; **Antiocheia:** Waage 1948: 42, Fig. 23, 21; **Perinthos:** Öztürk 2009: 35, Fig. 7; **Allianoi:** Yeşilova 2007: 123-124, Lev. 42-43, Kat. No. 164-165; **Kyzikos:** Güneş 2008: 150, Pl. XVIII, Fig. 103-104; **Antandros:** Aktaş 2018: 415, Kat. No: 415; **Smyrna:** Doğer 2005: 284, Fig. 10, 37-39; **Daskyleion:** Ergürer 2014: 176, Fig. 1; **Granicus (Kocabaş) Nehri Vadisi:** Rose vd.: 2007: 93-94, Pl. IX: 119-223; **Assos:** Ayaz 2021: 97-100, Pl. 2-3; **Aegyssus:** Mocanu-Nutu: 2017, 126, Fig. 5a-5b, 7-14; **Capidava:** Ratiu vd.: 2017: Pl. VII, 30; Yunanistan'da bulunan yerleşimlerde ele geçen örnekler arasında **Antikythera:** Quercia vd.: 2011: 66-69, Fig. 3, 11, 15, 18; **Atina Agorası:** Hayes 2008: 91-92 (1429-1455); **Korinth:** Biers 1985: 79-80, Pl. 32 (e 124).

33 Tripolis'te bulunan Phokaia kırmızı astarlı seramikleri için Ok 2018b: 310-324.

34 Ergürer 2014: 181-182, 189, Pl.3 (11-13).

35 Hayes 2008: 250, Fig. 43 (1430-1432).

36 Aktaş 2018: 220-221, Kat. No: 411.

37 Kavaz Kındığılı 2020. 247, Fig. 2, 25-26.

ise Tripolis buluntusuyla yakın benzerlik taşımakta olup, Biers tarafından MS 450-480/490 yılları arasına ait olabileceği belirtilmiştir.³⁸ 1 no.lu örneğin form ve bezeme bakımından bir benzeri de Laodikeia'da bulunmuş ve MS 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilerek, bunların yerel üretim olduğu belirtilmiştir.³⁹

Yine bu grup içinde değerlendirilen üç tabak kadesi (Kat. No: 7-9) de buluntular arasındadır.⁴⁰ 9 ve 3 no.lu örneklerin dışta gövde üzerinde yiv sıraları yer almaktadır. 9 no.lu örneğin form olarak benzeri Sardis'te bulunmuş ve Küçük Asya üretimi olarak sınıflandırılarak MS 7. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir.⁴¹ Bir başka benzer örnek ise Alliano'i'de bulunmuş olup MS 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴² 7 no.lu parçanın dışta kaide dönüşü üzerinde sert bir geçiş yer almaktadır. Parion'da geniş kâse formunda bir örneğin kaidesinde de dönüş profili görülmektedir.⁴³ 8 no.lu örnek diğerlerinde olduğu gibi yüksek ayaklı ancak altta merkezde elle döndürülmüş oluk yer almaktadır.

Malzeme grubu bezeme açısından incelendiğinde; grup içerisinde yer alan seramiklerin çoğunun bezemeli örneklerden oluştuğu gözlemlenir. Ancak az da olsa bezemesiz örnek de bulunmaktadır.⁴⁴ 1-6 no.lu örneklerde yer alan bezemeler baskı tekniğinde yapılmıştır. Buluntuların bezeme stiline birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Bezeme olarak planta pedis (Kat. No: 1-3),⁴⁵ rulet

ve haçın (Kat. No: 1, 4) yanı sıra farklı kombinasyonlarda ve boyutlarda konsantrik daireler (Kat. No: 5) görülmektedir. Parçaların genelinde tondo ve çevresinde süslemeler mevcutken, 4-6 no.lu örneklerde dışta gövde üzerinde, 2 no.lu örnekte ise kaide yüzeyinde rulet bezeme yapılmıştır. Sardis⁴⁶ ve Antandros⁴⁷ örneklerinde dışta dudak kenarında; Kyzikos,⁴⁸ Parion,⁴⁹ Assos,⁵⁰ Olba⁵¹, Troia⁵², Troia/Karanlık Liman⁵³ ve Korinth⁵⁴ örneklerinde ise tondo bölümünde rulet süsleme yer almaktadır. Bu bezeme örneğine, Phokaia Kırmızı Astarlı Seramiklerde de sıkça karşılaşılmaktadır.⁵⁵

Kat. No: 1'in tondosunda yer alan bezeme kompozisyonu incelendiğinde; merkezdeki olası haç motifinin⁵⁶ çevresinde alternatif olarak yerleştirilmiş konsantrik daire⁵⁷ ve planta pedis⁵⁸ dört adet yiv ile sınırlandırılmıştır. Hem konsantrik dairelerin hem de planta pedis'in iç kısmı kabartma noktalar ile doldurulmuş olmakla beraber, planta pedis'in uç kısımları alternatif olarak içe/dışa dönük şekilde yapılmıştır. Planta pedis'in nasıl devam ettiği belirsiz olsa da benzer bezeme şeması 3 no.lu örnekte de görülmektedir. Antandros Yamaç Ev'de bulunan bir tabak gövde-kaide parçasının tondo bölümünde yer alan süsleme, Tripolis buluntusu (Kat. No: 3) ile yakın benzerlik

38 Quercia vd.: 2011, Fig. 3: 18.

39 Şimşek 2003: 413- 415, 417, Res. 3-10; Şimşek ve Bilgin 2018, 184-185, Fig. 21.

40 Rautman 1995: 54, Fig. 12, 2.41-42.

41 Rautman 1995: 71-72, Fig. 24, 3.15.

42 Yeşilova 2007: 124, Lev. 43, No: 166.

43 Ergürer 2014: 185-186, Pl. 5 (25).

44 7-9 numaralı örneklerin büyük bölümünün kırık olması nedeniyle bezeme olup olmadığı belirsiz olup, mevcut durumları nedeniyle süslemesiz olarak tanımlanmıştır.

45 İstanbul Yenikapı/Theodosius Limanı'nda tondo bölümü çentik ve planta pedis bezemeli Kuzey Afrika Kırmızı Astarlı tabak MS 4-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bkz. Asal ve Kızıltan 2014: 386, Res. 15; Smyrna buluntuları içerisinde benzer süslemeli örnekler Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikler içerisinde değerlendirilerek MS 5 – 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bkz. Doğer 2005: 284, Fig. 10, 37-39; Pergamon'da bulunan benzer süsleme için bkz. Japp 2014: 20, Fig. 11; Antandros için bkz.: Aktaş 2018: 453, Kat. No: 453.

46 Rautman 1995: 54, 57, Fig. 12, 2.36.

47 Aktaş 2018: 412, Kat. No: 412.

48 Güneş 2008: 150, Pl. XVIII, Fig. 103-104.

49 Ergürer 2014: 187, Pl. 6, 335.

50 Ayaz 2021: Pl.3, 5, Kat. No:30.

51 Aydın 2019: 324, Kat. No: 78.

52 Heath ve Tekkök, 2007- 2008: 76-77, Kat. No: 4-5.

53 Bieg vd. 2006: 156, Pl. 1, 9 (MS 420-450).

54 Biers, 1985: 79-80, Pl. 32, e124.

55 Hayes 1972: 324, 330-335.

56 Parion'da haç baskılı parça MS 5. yüzyılın ikinci yarısı-6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir bkz. Ergürer 2014: 187-190, Pl. 6, 8 (33); Alliano'i'de bulunan Haç baskılı tabak MS 5. yüzyıl sonu-6. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir bkz. Yeşilova 2007: 123, 209, Lev. 42, Kat. No. 164, Res. 124; Iatrus (Moesia secunda)'da bulunan haç baskılı tabak için bkz. Conrad 2000: 222, Abb. 6, 18.

57 Atina Agorası'nda bulunan benzer süsleme için bkz. Robinson 1959: 111, Scale 1:2, M289 (MS Erken 5. yüzyıl).

58 Parion'da bulunan benzer süsleme için bkz. Ergürer 2014: 182, Pl. 13 (11); Alliano'i'de bulunan süsleme için ayrıca bkz. Yeşilova 2007: 196, Çiz. 7.

taşımaktadır. Ancak Antandros buluntusunun planta pedis yönü dışa doğru yapılmış olup, MS 5-6. yüzyılın ortasına tarihlendirilmiştir.⁵⁹

Çoklu kompozisyonlar (Kat. No: 1, 3, 5)⁶⁰ dışında bazı örneklerde tekli süsleme ögesi işlenmiştir. 2 no.lu örnekte uç kısmı merkeze bakan noktalar ile doldurulmuş planta pedis, 4 no.lu örnekte ise küçük çember içerisinde basit haç süsleme ve aralarda nokta süslemeleri yer almaktadır. 4 no.lu örnekte yer alan süslemenin benzeri Antandros'ta nokta rozet olarak tanımlanmış, rozet etrafında planta pedis yer almaktadır.⁶¹ Her iki örnekte de merkeze doğru süslemeden sonra tekrar çemberle sınırlandırılması göz önüne alınarak, merkezde ayrı bir süslemenin olacağı düşünülmektedir.

Buluntuların ele geçtiği mekân ve seviyelerde, Geç Antik Çağ'a ait çeşitli buluntularla karşılaşılmıştır. 1 no.lu parçanın bulunduğu Kutsal Alan'da ele geçen sikkeler yoğun olarak MS 5. yüzyıla (Fig. 3), Kuzey Portik'te ele geçen Phokaia Kırmızı astarlı seramikleri en erken MS 4. yüzyılın ortası olmak üzere yoğunluğu MS 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁶² Ayrıca Kuzey Portik'te yapılan kazı çalışmalarında MS 5.-6. yüzyıllara⁶³ tarihlendirilen unguentariumlar, MS 5. yüzyıla tarihlenen kandiller, 5.-6. yüzyıla ait minyatür Spatheia ve LR4 amphoraları da buluntular arasındadır. 3 no.lu örneğin ele geçtiği Hierapolis Caddesi'nde MS 6. yüzyılın başı-ortasına tarihlenen Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri bulunmuştur.⁶⁴ 2019 yılı çalışmalarında bulunan 5 ve 8 no.lu örneklerle beraber Hierapolis Caddesi'nde MS 4. yüzyılın sonu ve 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleri⁶⁵ ve mühürlü unguentarium parçaları, 4 no.lu örneğin ele geçtiği Kemerli Yapı'da ise az da olsa MS 5.-6. yüzyıla

tarihlenen sikkeler de ele geçmiştir. Mozaikli Konut Doğu Sokak'ta ele geçen seramikler ise (Kat. No: 2, 6, 9) dolgu toprak tabakasında bulunması nedeniyle tarihlemeyi destekleyecek veri ile karşılaşılmamıştır.⁶⁶ Tripolis buluntuları için, farklı buluntu merkezlerindeki karşılaştırmalar öncelikli olmak üzere, zemin seviyesinde dolgu toprak içerisinde bulunan diğer buluntular da dikkate alınarak bu seramikler için MS 5. - 6. yüzyıllar önerilebilir.

Grup 2 (Kat. No: 10-11, Fig. 7, 9):

Bu grup altında incelenen örnekler Anadolu'da sınırlı sayıda bulunan kazıma kabartma tekniğinde yapılan seramikleri içermektedir. Bu teknikte, diğer tekniklerden farklı olarak bezeme, astarlanmış ve fırınlanmış yüzeye uygulanır. Fırınlama sonrasında tabağın tondosunda ince çizgiler ile bezemenin ana hatları belirlenir. Daha sonra ise figürlerin dışında kalan bölümler domuz ve kabuklu hayvan kemiklerinden yapılan sivri ve sert uçlu aletlerle hafifçe kazınarak, kil rengi ortaya çıkarılarak bir fon oluşturulur. Böylece süsleme kabartma şeklinde belirginleşir.⁶⁷ Bir çeşit yalancı siyah figür tekniği olarak tanımlanan bu uygulama "Champleve" tekniği olarak bilinmektedir.⁶⁸

Oldukça özgün bu uygulamaya ait iki örnek Tripolis'te bulunmuştur (Kat. No: 10-11). Buluntuların kil rengi pembe (5YR 7/4) ve kırmızı (2.5YR 6/6), astar rengi ise kırmızıdır (2.5YR 6/6). Buluntular arasında yer alan bir örnekte bitkisel süsleme yer alırken (Kat. No: 10), diğer örnekte bir atın üst yelelerine benzer bir süsleme görülmektedir (Kat. No: 11). 10 no.lu kazıma kabartmalı bitkisel süslemenin bir benzeri Parion'da bulunmuş olup, MS 6. yüzyılın ikinci yarısı ile 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.⁶⁹

11 no.lu örnekte muhtemelen başı sağa bakar şekilde bir atın yeleleri tasvir edilmiş ve tondo altında merkezde iki geniş yiv bulunmaktadır.⁷⁰ Laodikeia'da tam formlu bir tabak üzerinde

59 Aktaş 2018: 453, Kat. No: 453, ayrıca bkz. Kat. No: 387, 390, 466.

60 Örneklerin genel olarak kırık olması, kompozisyonların ikili veya üçlü olduğu tam olarak görülmemektedir.

61 Aktaş 2018: 466, Kat. No: 466.

62 Ok 2018b: 310-324.

63 Duman 2018: 353-358, Fig. 11-15, 17; Tripolis'te bulunan unguentariumlar için ayrıca bkz. Erdoğan ve Doğanalp 2022: 79-100; Semiz ve Duman 2017: 165-180; Semiz 2021, 1-11.

64 Ok 2018b: 292, T F16/ H F103B (450).

65 Ok 2018b: 316-317 (T F4/H F3C).

66 Duman ve Koçyiğit 2019: 64- 67.

67 Şimşek 2008: 131.

68 Hayes 1972: 409.

69 Ergürer 2014: 177, 187, 190, Pl. 6, 8 (29); Pergamon'da da bu teknikte yapılan örnek bulunmuştur bkz. Ergürer 2014: 188, dp. 85.

70 Şimşek 2008: 141-143, Res. 5- 6, 8-10, 13-14.

benzer figür yer almaktadır.⁷¹ Tripolis buluntusunun küçük bir bölümünün korunmuş olması nedeniyle, işlenen sahne hakkında net bir görüş sunmak oldukça zordur. Ayrıca Laodikeia'da bulunan tam formlu bir başka örnekte atlı süvari, köpek ve aslanla betimlenen bir av sahnesi yer almaktadır.⁷² Laodikeia'da at betimlemesi bulunan av sahneli süslemenin Sasanî gümüş tabaklarında da işlenmesi, Doğu süsleme geleneğinin Geç Antik Çağ'a uyarlanması olarak değerlendirilmiştir.⁷³

Bu tip kazıma kabartmalı tabaklar az sayıda yerleşim yerinde bulunmuştur. Bunlar arasında Balıkesir/ Zeytinliada'da bulunan av sahneli kazıma kabartılı tabaklar MS 6. yüzyılın ikinci yarısı-MS 7. yüzyılın başlarına;⁷⁴ Saraçhane'de bulunan hayvan betimli örnekler MS 550'ye;⁷⁵ Sardis'te tavus kuşu betimli tabak ise MS 6-7. yüzyıla tarihlenir.⁷⁶ Parion'da bulunan bir örnekte de bitkisel süsleme yer almakta olup, form Afrika ve Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri ile karşılaştırma yapılarak MS 6. yüzyılın ikinci yarısı-MS 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.⁷⁷ Laodikeia'da, diğer kentlere oranla daha fazla buluntu ele geçmiş, bu örneklerden yerel üretim olarak bahsedilerek MS 6. yüzyılın 2. çeyreği-7. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir.⁷⁸

Tripolis'te, kent merkezinde yer alan Granarium ve Arşiv Odası'nda yapılan kazı çalışmalarında karışık toprak tabakasından ele geçen kazıma kabartılı tabakların buluntu alanlarında tarihsel olarak destekleyici materyaller bulunmamış olmasından dolayı, tarihlemeye analogi çalışması temel oluşturmuştur. Diğer kentlerden ele geçen örnekler arasında Laodikeia buluntuları form ve bezeme açısından en yakın buluntu grubunu oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, bu örnekler referans alındığında, Tripolis örneklerinin de MS 6. yüzyılın 2. çeyreği-7. yüzyılın başlarına tarihlenebileceği söylenebilir.

71 Bilgin 2017, 623-624, Lev. 50, Kat. No: 354.

72 Bilgin 2017, 623, Lev. 49, Kat. No: 352.

73 Şimşek 2008: 133.

74 Kavaz Kındıgılı 2017: 160, 175-176, No. 21-22.

75 Hayes 1992: 7, Fig. 1 (3-4), Pl.1 (g-i).

76 Greenewalt 1988: 12, 23, Fig. 10; Crawford 1990: 45, Fig. 175-178.

77 Ergürer 2014: 188, Pl. 6, 8: 29.

78 Şimşek 2008: 133.

Sonuç

Lydia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Tripolis, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle Antik Dönem boyunca bölgelerarası ticaret yollarının geçiş noktası olmuştur. Menderes Nehri'ne yakınlığı ve güneye doğru verimli ovalara sahip bir yerleşim olmasıyla da uzun süre önemini korumuş bir kenttir. Kentin önemini artıran bir başka etken ise kentin yakınlarında yer alan traverten ve mermer ocaklarının bulunmasıdır. Söz konusu ürünler ekonomik anlamda gelir kaynağı olarak kullanılmış olup, Geç Antik Çağ'da da halkın üretim ve ticari ilişkilerinin devam ettiğini göstermektedir.⁷⁹

Roma Dönemi'nde, kuzeybatıda Pergamon ve Smyrna'dan başlayan iki ayrı yol, Sardis'te birleşerek Philadelphia üzerinden Tripolis'e, oradan da Hierapolis ve Laodikeia istikametinde devam etmektedir. Lydia'nın başkenti Sardis ile Phrygia Pacatiana'nın başkenti olan Laodikeia'yı birbirine bağlayan kentin önemi, çağlar boyunca devam etmiştir.⁸⁰ Tripolis bu nedenlerle batı ve iç bölgeler arasında köprü görevi de görmüştür. Tripolis'te bulunan sikkelerin darp edildiği kentlere bakıldığında, bu kentlerin antik yol güzergâhında yer alması nedeniyle, Tripolis'in söz konusu kentlerle ekonomik, sosyal ve kültürel bir etkileşim içerisinde olduğu düşünülebilir.⁸¹ Aynı zamanda kentin bu yol ağı içerisinde yer alması ve farklı üretim merkezlerine ait seramik malzemenin kentte ele geçmesi, Tripolis'in tarihsel süreç içerisinde farklı bölge ve kentlerle seramik ticareti içerisinde olduğunu da göstermektedir.

Geç Antik Çağ'da Tripolis'in, Kuzey Afrika ve Anadolu'nun batı/ iç kesimleri ile ticari ilişkileri farklı seramik gruplarıyla takip edilebilmektedir. Günümüze kadar yapılan kazı çalışmalarında bulunan Sagalassos ve Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerinin, Phokaia Kırmızı Astarlı Seramiklerine oranla daha yoğun kullanım gördüğü tespit edilmiştir (Fig. 4).⁸²

Tripolis'te MS 3. - 4. yüzyıllarda Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramiklerinin yaygın bir şekilde

79 Duman ve Koçyiğit 2019: 9-11.

80 Duman 2018, 344; Erken Roma Dönemi Pers Kral Yolu hakkında ayrıca bkz. French 1988: 15-43.

81 Tripolis'te bulunan sikkelerin darp edildiği kent haritası için bkz. Duman 2017a: 9, Fig. 15.

82 Bu düşünce, kentte ileriki dönemlerde yapılacak kazılar sonucunda değişkenlik gösterebilir.

kullanıldığı, ancak bunların form olarak daha çok tabak ve derin çanaklar olduğu görülmektedir. MS 3. yüzyılın 3. çeyreği ile MS 7. yüzyılın başına kadar ise Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri tercih edilmiştir. Bunlar içerisinde de yine tabak formu yaygındır. Kentte Afrika üretimi ithal seramiklerin görülmesi MS 6. yüzyılın başlarında azalırken, aynı zamanda MS 5-6. yüzyılda da Phokaia ile ticari ilişkiler kurulmuştur. MS 5. - 7. yüzyılda ise Açık Renkli Seramikler kentte kullanım görmüştür.

Tripolis halkının, farklı bölge ve coğrafyalarda üretilen seramiklere de kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Form olarak değerlendirildiğinde ise her üç gruba ait malzemenin, Geç Antik Çağ yemek kültüründeki yeri ve bu seramikleri kullanan insanların ekonomik durumu hakkında oluşturulacak görüşler, ilerleyen çalışmalarda ve kontekst buluntular dahilinde daha net açıklanabilir.

Bu çalışmada değerlendirilen Açık Renkli Seramiklerin üretim yeri hakkında çeşitli görüşler önerilmiştir. Hayes, bu seramiklerin Doğu Ege'de görülmeye başladığını ve çeşitli merkezlere dağıldığını belirterek, üretim özelliği olarak Knidos ile ilişkilendirmiştir.⁸³ Ergürer, açık kırmızı renkli seramiklerin üretimine ilgili, Parion olmasa da bölge kentlerini işaret etmiş, bu kentler içerisinde Troia, Pergamon veya Propontis olduğu belirtilmiştir.⁸⁴ Aktaş, Antandros'ta üretimle ilgili atölyelerin tespit edilmediğinden, ancak üretim merkezinin buluntu yoğunlukları dikkate alınarak Parion ve Antandros teritoryası içinde yakın bir alanda olduğunu belirtmiştir⁸⁵. Kavaz Kındığızlı, Zeytinliada buluntuları kapsamında, Zeytinliada'nın bu seramiklerin dağılım alanlarından biri olduğu görüşünü sunmaktadır. Ayrıca, kentin Parion ve Antandros dışında en yoğun form çeşitliliğine sahip olduğunu belirterek, seramiklerin Mysia'daki bir kentte üretilmiş olabileceğinin yanı sıra Antandros ve Parion'daki seramiklerin form çeşitliliği baz alınarak Troas Bölgesi'yle etkileşim içerisinde olduğunu belirtmiştir.⁸⁶ Laodikeia'da kazıma kabartılı bir tabağın tondo bölümünde görülen çömlekçi

işaretinin, benzer şekilde taban tuğlalarında da görüldüğü dikkate alınarak, çömlekçinin hem seramik hem de taban tuğlasını ürettiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak her iki gruba ait malzemelerin benzerleri için Laodikeia üretimi olduğu savunulmuştur.⁸⁷

Kentte her ne kadar farklı dönemlerde üretimi gösteren bulgular olsa da, bu çalışmada yer alan örneklerin üretimine ilgili net bir fikir söylemek mevcut verilerle güçtür. Ancak, Tripolis'te bulunan Açık Renkli Seramiklerin, kil ve astar yapısı dikkate alınarak, daha önceki çalışmalarda da bahsedildiği gibi Kuzeybatı Anadolu çevresinden ithal edildiği düşünülmektedir. Tripolis'te Geç Antik Çağ seramiklerinin yoğun olarak ele geçtiği Kutsal Alan ve çevresindeki alanlarda ilerleyen dönemlerde yapılacak kazı çalışmalarıyla bu durum daha da netleşecektir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Açık Renkli Seramikler Tripolis'te her ne kadar az sayıda bulunsa da, kentin bu seramiklerin kullanımına ve ticaretine kayıtsız kalmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Katalog

Renk sınıflandırması için "Munsell Soil-Colour Charts 2010" kullanılmıştır. Ölçü birimi "cm" olarak verilmiştir. Metin içerisinde yer alan fotoğraf ve çizimler Tripolis Kazı Arşivine aittir.

Grup 1:

Kat. No: 1

Fig.5:1, 8: 1A-C

Tanım: Tabak ağız, gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, kireç, siyah renk mineral ve bol mika (biyotit-muskovit) katkılı. Tondoda merkezde baskı olarak yapılmış haç etrafında alternatif olarak yerleştirilmiş konsantrik daire ve planta pedis çevresinde 8 adet yiv.

Kil: 7.5YR 7/4 (pembe)

Astar: 5YR 6/6 (kırmızımsı sarı)

Ölçüler: A.Ç: 20 Y: 4.6 K.Ç: 9.5

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 2

Fig.5:2, 9:2

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, ince kireç ve bol mika (biyotit-muskovit) katkılı. Tondoda merkezde baskı olarak yapılmış uçları merkeze bakar şekilde sivri uçlu planta pedis etrafında 3 adet yiv, üst panelde 5 sıra, kaide dışında 6 sıra çentik süsleme.

83 Hayes 2008: 91- 92.

84 Ergürer 2013: 146, 148, Res. 197 (Form 5); Parion'da bulunan Açık Renkli Seramikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Ergürer 2014: 175—192, ayrıca bkz. dp. 9-10.

85 Aktaş 2018: 247.

86 Kavaz Kındığızlı 2020: 251.

87 Şimşek ve Bilgin 2018: 193, Fig.34.

Kil: 7.5YR 6/2 (pembemsi gri)

Astar: 2.5YR 4/3 (kırmızımsı kahverengi)

Ölçüler: Y: 3.2 K.Ç: 15

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 3

Fig.5:3, 9:3

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, ince kireç ve bol mika (biyotit-muskovit) katkılı. Tondoda merkezde baskı olarak yapılmış uçları merkeze bakar şekilde planta pedis, alternatif olarak yerleştirilmiş konsantrik daire ve etrafında 5 sıra yiv.

Kil: 5YR 7/4 (pembe)

Astar: Dış: 2.5YR 6/8 (açık kırmızı). İç: 5YR 6/6 (kırmızımsı sarı)

Ölçüler: Y: 2.6 K.Ç: 14

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 4

Fig.6:4, 9:4

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, kireç ve mika (biyotit-muskovit) katkılı. Tondo üzerinde baskı olarak yapılmış basit haç motifi çevresinde 4 sıra çentik süsleme, gövdenin dış yüzeyinde nokta ve çizgilerden oluşan 5 sıra çentik süsleme.

Kil: 5YR 7/4 (pembe)

Astar: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı)

Ölçüler: Y: 2.7 K.Ç: 8.6

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 5

Fig.6:5, 9:5

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, mika (biyotit-muskovit) katkılı. Tondo üzerinde merkezde yer alan süsleme belirsiz, 3 sıra yiv ve 2 sıra çentik arasında büyük ve küçük çember süsleme yer almaktadır.

Kil: 5YR 8/3 (pembe)

Astar: 5YR 6/8 (kırmızımsı sarı)

Ölçüler: Y: 1.2

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 6

Fig.6:6

Tanım: Tabak gövde parçası. Hamur sert, sıkı, kireç, siyah mineral ve mika (biyotit-muskovit) katkılı. Gövde üzerinde dış yüzeyde 5 sıra çentik süsleme.

Kil: 7.5YR 7/4 (pembe)

Astar: Dış: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı). İç: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı/5YR 4/4 kırmızımsı kahverengi).

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 7

Fig.6:7

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, kireç ve mika (biyotit) katkılı.

Kil: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı)

Astar: 2.5YR 5/6 (kırmızı)

Ölçüler: Y: 2.6 K.Ç: 8

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 8

Fig.6:8

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, kireç ve mika (biyotit) katkılı.

Kil: 7.5YR 8/3 (pembe)

Astar: 2.5YR 6/8 (açık kırmızı)

Ölçüler: Y: 2 K.Ç: 9

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Kat. No: 9

Fig.6:9

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, kireç ve mika (biyotit) katkılı.

Kil: 5YR 7/4 (pembe)

Astar: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı)

Ölçüler: Y: 3 K.Ç: 12

Tarih: MS 5-6. yüzyıl.

Grup 2

Kat. No: 10

Fig.7:10, 9:6

Tanım: Tabak gövde ve kaide parçası. Hamur sert, sıkı, kireç ve mika (biyotit) katkılı. Gövde üzerinde kazıma şeklinde yapılmış bitkisel süsleme.

Kil: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı)

Astar: 5YR 6/6 (kırmızımsı sarı)

Ölçüler: Y: 2.2

Tarih: MS 6. yüzyılın 2. çeyreği - 7. yüzyılın başları.

Kat. No: 11

Fig.7:11, 9:7

Tanım: Tabak gövde parçası. Hamur sert, sıkı, mika katkılı. Gövde üzerinde kazıma şeklinde yapılmış at başı/yelesi? süsleme.

Kil: 5YR 7/4 (pembe)

Astar: 2.5YR 6/6 (açık kırmızı)

Tarih: MS 6. yüzyılın 2. çeyreği - 7. yüzyılın başları.

Kaynakça

- AKTAŞ 2018: R. Aktaş, *Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- AKTAŞ 2020: R. Aktaş, “Antandros Yamaç Ev Sektöründe Ele Geçen Açık Renkli Seramikler”, V. Keleş (Ed.), *Parion Studies III, Propontis ve Çevre Kültürleri*, 35-74.
- ASAL ve KIZILTAN 2014: R. Asal, Z. Kızıltan, “MÖ 7-MS 12. Yüzyıllar Theodosius Limanı'nın 1900 Yılı”, A. Ladstätter, F. Pirson, T. Schmidts (Eds.), *Byzas 19, Band 1*, 377-398.
- AYAZ 2021: M. Ayaz, “Stratified Early Byzantine Pottery from the Assos North Stoa: Observations on Pottery Groups”, Beate Böhlendorf-Arslan (Hrsg.), *Veränderungen von Stadtbild und urbaner Lebenswelt in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit, Assos im Spiegel Städtischer Zentren Westkleinasiens, Byzanz Zwischen Orient und Okzident 23*, Mainz, 91-116.
- AYDIN 2019: S. Aydın, *Olba Geç Roma Dönemi Seramik Buluntuları*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- BIEG vd. 2006: G. Bieg, B. Tekkök, R. Aslan, “Die spatromische Besiedlung der Troas. Ein Überblick”, *Studia Troica 16*, 147-169.
- BIERS 1985: J. C. Biers, *Corinth, The Great Bath on the Lechaion Road, Vol. XVII*, Princeton, New Jersey.
- CONRAD 2000: S. Conrad, “Stempelverzierte Keramik aus dem Kastell Iatrus (Moesia secunda)”, *RCRF Acta 36*, 217-224.
- CRAWFORD 1990: J. S. Crawford, *The Byzantine Shops at Sardis*, England.
- DOĞER 2005: L. Doğer, “Byzantine Ceramics: Excavation at Smyrna Agora”, B. Böhlendorf-Arslan, A.O. Uysal, J. Witte-Orr (eds.), *Çanak, Akdeniz ve Çevresindeki Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik ve Ortaçağ Seramiği ve Mimari Seramiği, Byzas 7*, 97- 121.
- DUMAN 2013: B. Duman, “Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis ad Maeandrum”, *Cedrus 1*, 179-200.
- DUMAN 2014: B. Duman, “A Group of local production Middle Byzantine Period Pottery from Tripolis: Micaceous White Painted Ware”, *Anatolia Antiqua XXII*, 225-234.
- DUMAN 2017a: B. Duman, “Tripolis'in Yeri, Önemi ve Kısa Tarihi”, B. Duman (Ed.), *Tripolis ad Maeandrum I, Tripolis Araştırmaları I*, 1-16.
- DUMAN 2017b: B. Duman, “Tripolis 2016 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları”, *KST 39/1*, 261 - 284.
- DUMAN 2018: B. Duman, “Geç Antik Çağ'da Lydia Tripolis'i (MS 4. yy'dan Sasani Tahribatı'na Kadar) Lydian Tripolis During Late Antiquity (From The Fourth Century To The Sassanian Destruction)”, *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi*, (Eds. C. Şimşek-T. Kaçar), *Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi 1*, İstanbul, 343-368.
- DUMAN ve KOÇYIĞIT 2019: B. Duman—O. Koçyiğit, *Geç Antik Dönem Konut Kalıntıları ve Buluntuları, Tripolis Araştırmaları II*, İstanbul.
- ERDOĞAN 2011: A. Erdoğan, “Tripolis 2008-2009 Yılı Kazıları”, *KST 32/3*, Ankara, 328-347.
- ERDOĞAN ve DOĞANALP 2022: A. Erdoğan- D. Doğanalp, “Tripolis 2007-2009 Kazılarında Ele Geçen Unguentariumlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *ADerg 2022/1, XXVIII*, 79-100.
- ERGÜRER 2013: H. E. Ergürer, “Seramikler”, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion*, 137-150.
- ERGÜRER 2014: H. E. Ergürer, “Late Roman Light Coloured Ware From Parion”, *Late Hellenistic to Mediaeval Fine Wares of The Aegean Coast Of Anatolia Their Production, Imitation and Use*, Varsovie, 175-192.
- ERGÜRER 2015: H. Ertuğ Ergürer, “Parion, Agora ve Dükkânlarında Ele Geçen Sigillatolar ve Kırmızı Astarlı Seramikler”, C. Başaran- V. Keleş (Eds.), *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, 49- 86.
- FRENCH 1988: D. French, “Pre-and Early-Roman Roads of Asia Minor, The Persian Royal Road”, *Iran*, Vol. 36, 15-43.
- GREENEWALT 1988: C. H. Greenewalt, “Sardis: Archaeological Research in 1987”, *KST 10.2*, 11-28.
- GÜNEŞ 2008: F. Güneş, *Kyzikos Antik Kenti 2006-2007 Kazı Dönemi Seramik Buluntuları*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- GREATREX 2018: G. Greatrex, “The Impact on Asia Minor of the Persian Invasions in the Early Seventh Century, Erken VII. Yüzyılda Sasani İşgallerinin Anadolu'ya Etkileri”, C. Şimşek-T. Kaçar (Eds.), *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi, Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi 1*, İstanbul, 13-26.
- HAYES 1968: J. W. Hayes, R. Martin Harrison, N. Fıratlı, “Excavations at Saraçhane in İstanbul Fifth Preliminary Report, with a Contribution on A Seventh-Century Pottery Group”, *Dumbarton Oaks Papers 22*, 195-216.
- HAYES 1972: J. W. Hayes, *Late Roman Pottery, British School at Rome*, London.
- HAYES 1992: J. W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in İstanbul, Vol. 2, The Pottery*, Princeton University Press, Oxford.
- HAYES 2008: J. W. Hayes, *Roman Pottery, Fine Ware Imports, Athenian Agora XXXII*, Princeton, New Jersey.

- HEATH ve TEKKÖK 2007-2008: S. Heath, B. Tekkök, *Greek, Roman and Byzantine pottery at Ilion (Troia), 2007-2008 Project Troia (<http://classics.uc.edu/troy/grbpottery/>)*.
- HONIGMANN 1949: E. Honigmann, "Le cubiculaire Urbicus", *Revue des études byzantines*, tome 7, 47-50.
- JACOBS 2012: I. Jacobs, "The Creation of The Late Antique City: Constantinople and Asia Minor During the 'Theodosian Renaissance'", *Byzantion* 82, 113-164.
- JAPP 2014: S. Japp, "Sigillata of Pergamon – Eastern Sigillata C Problems of Classification and Chronology", H. Meyza & K. Domzalski (Eds.), *Late Hellenistic to Mediaeval Fine Wares of The Aegean Coast of Anatolia, Their Production, Imitation and Use*, Warschau, 11-22.
- KAVAZ KİNDİĞİLİ 2017: B. Kavaz Kındığılı, "Zeytinliada Light Colored (Açık Renkli) Geç Roma Seramikleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 38, 151-176.
- KAVAZ KİNDİĞİLİ 2020: B. Kavaz Kındığılı, "Zeytinliada Kırmızı Astarlı Seramikleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (Aralık Özel Sayı), 239-264.
- KONAKÇI 2017: E. Konakçı, "Prehistorik Tripolis: Akkaya (Yenice) ve Hamambükü Höyük", B. Duman (Ed.), *Tripolis Araştırmaları I*, İstanbul, 23-46.
- MOCANU ve NUTU 2017: M. Mocanu, G. Nutu, "Late Roman red slip ware from Aegyssus", P. Dyczka (Ed.), *Novensia* 28, 121-140.
- OK 2018a: M. Ok, "Tripolis'te Bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri", *Arkhaia Anatolika* 1, 31-51.
- OK 2018b: M. Ok, *Tripolis Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*, (Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Denizli.
- OPAIT 2004: A. Opaït, *Local and imported ceramics in the Roman province of Scythia (4th-6th centuries AD)*, BAR-ISI274, Oxford.
- ÖZTÜRK 2009: N.Ö. Öztürk, "Perintos Bazilikası 2007 Yılı Kazısı", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* 17, 29-40.
- QUERCIA vd. 2011: A. Quercia, A. Johnston, A. Bevan, J. Conolly and A. Tsaravopoulos, "Roman Pottery From an Intensive Survey of Antikythera, Greece", *ABSA* 106, 47-98.
- RAMSAY 1895: W.M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the earliest Times to the Turkish Conquest, Vol. 1.1, The Lycos Valley and South-Western Phrygia*, Oxford.
- RATIU vd. 2017: A. Rațiu, I. C. Oprîș, M. Duca, "Fine Wares From The Late Roman 'Principia' At Capidava (I)", *Cercetări Arheologice* XXIV, MNIR, 209-227.
- RAUTMAN 1995: M. L. Rautman 1995, "Two Late Roman wells at Sardis", *American Schools of Oriental Research, Annual* 53, 37-84.
- ROBINSON 1959: H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period, The Athenian Agora V*, Princeton, New Jersey.
- ROSE vd. 2007: B. Rose, B. Tekkök, R. Körpe, "Granicus River Valley Survey Project, 2004-2005", *Studia Troica* 17, 65-150.
- Semiz ve Duman 2017: B. Semiz, B. Duman, "Tripolis'te Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumlarının Arkeometrik Yönden Değerlendirilmesi", *Tripolis ad Maeandrum I: Tripolis Araştırmaları*, İstanbul, 165-180.
- SEMİZ vd. 2018: B. Semiz, B. Duman, M. Ok, "Analytical Study of Roman Red Slip Ware From Ancient Tripolis (Denizli, Turkey)", *Measurement* 129, 530-541.
- SEMİZ 2021: B. Semiz, "Petrographic and Geochemical Investigations of the Late Antiquity Unguentaria From the Archaeological Site of Tripolis, Denizli (Southwestern Turkey)", *Journal of Archaeological Science: Reports* 35, 1-11.
- ŞİMŞEK 2003: C. Şimşek, "Laodikeia Antik Kentinden Haç Baskılı Tabaklar/ Cross Stamped Plates from Laodiceia", *III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 411-422.
- ŞİMŞEK 2008: C. Şimşek 2008, "Laodikeia'dan Kazıma-Kabartılı Tabaklar", *ADerg.* 11, 129-146.
- ŞİMŞEK 2013: C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia Çalışmaları 2)*, İstanbul.
- ŞİMŞEK ve BİLGİN 2018: C. Şimşek-M. Bilgin, "Laodikeia Geç Antik Çağ Seramikleri/ Late Antique Pottery of Laodikeia", *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi*, İstanbul, 175-199.
- TEKKÖK-BİÇKEN 1996: B. Tekkök-Biçken, *The Hellenistic and Roman Pottery from Troia: The Second Century B.C. to the Sixth Century A.D.*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Missouri, Columbia.
- WAAGE 1948: F. O. Waage, "Hellenistic and Roman Tableware of North Syria", F. O. Waage (Ed.), *Antioch on the Orontes IV. I, Ceramics and Islamic Coins, Menasha*, Wisconsin, 1-60.
- WILLIAMS 1989: C. Williams, Anemurium, *The Roman and Early Byzantine Pottery*, Toronto.
- YEŞİLOVA 2007: H. Yeşilova, *Allianoi Antik İlicası Erken Bizans Dönemi Seramikleri (Kırmızı Astarlı Kaplar ve Günlük Kullanım Kapları, 1999-2005)*, (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Makale Gönderim Tarihi: 06.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 10.05.2021

MEHMET OK

Orcid ID: 0000-0002-0163-5732

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Kahramanmaraş-TÜRKİYE.

okmehmet@ymail.com

Fig. 1. Tripolis'in Batı Anadolu'daki Yeri ve Konumu

Fig. 2. Seramiklerin Buluntu Alanlarını Gösteren Hava Fotoğrafi

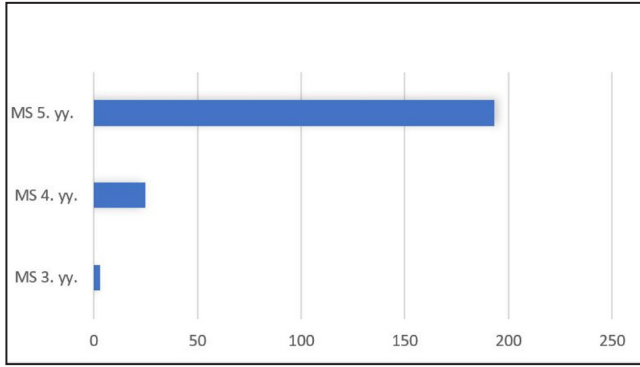

Fig. 3. Kutsal Alan'da Bulunan Sikkelerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

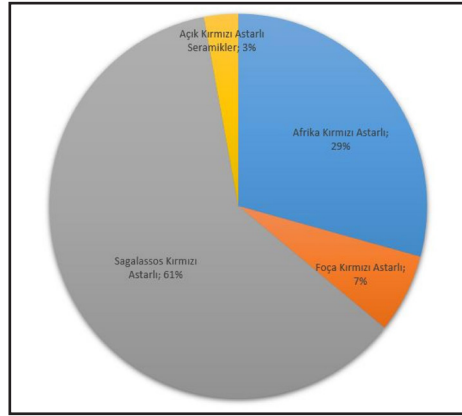

Fig. 4. Tripolis'te Bulunan Geç Antik Çağ Kırmızı Astarlı Seramiklerin Dağılım Oranı

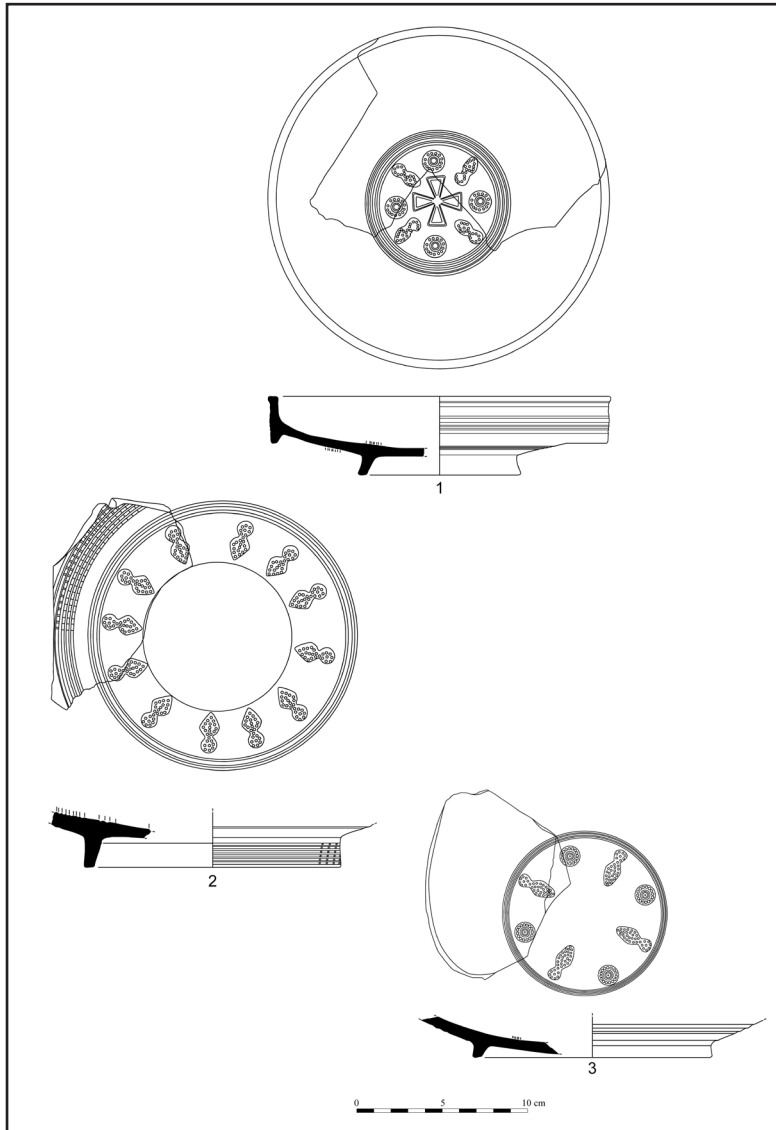

Fig. 5: Açık Kırmızı Astarlı Seramikler (Grup 1)

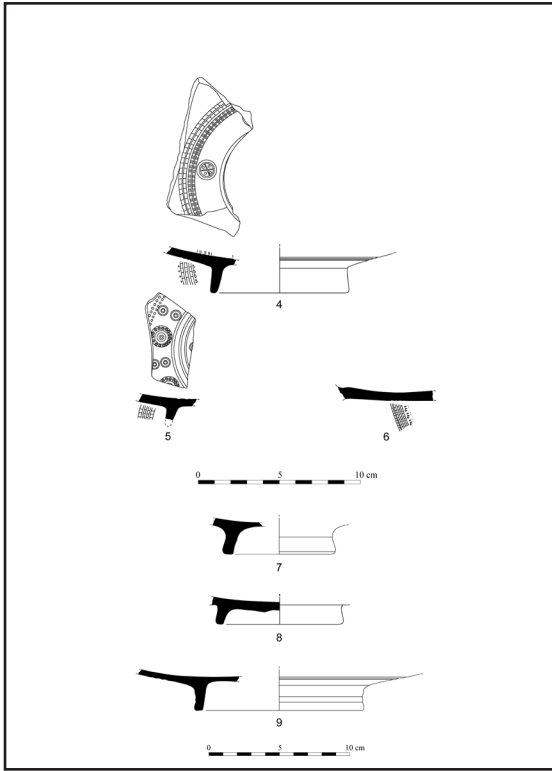

Fig. 6. Açık Kırmızı Astarlı Seramikler (Grup 1)

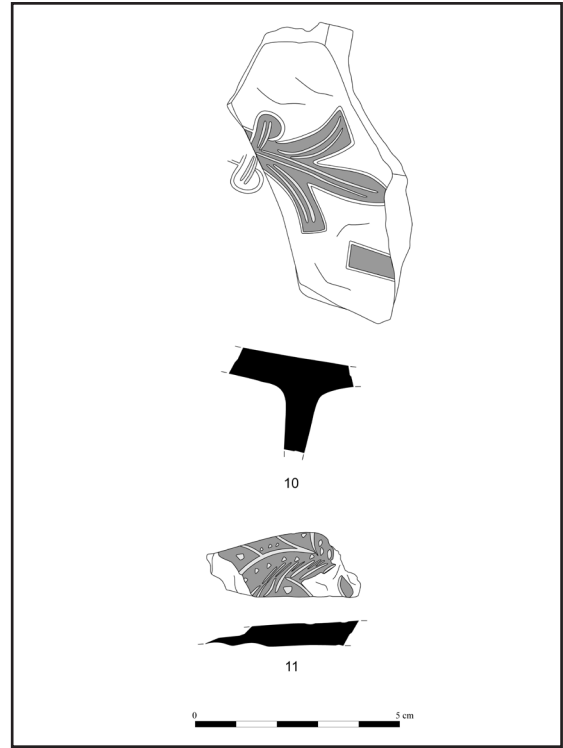

Fig. 7. Açık Kırmızı Astarlı, Kazıma Kabartma Tekniğinde Yapılmış Seramikler (Grup 2)

Fig. 8. Grup 1: 1A-C (Kat. No: 1)

Fig. 9: Grup 1: 2 (Kat. No: 2); 3 (Kat. No: 3); 4 (Kat. No: 4); 5 (Kat. No: 5) Grup 2: 6 (Kat. No: 10); 7 (Kat. No: 11)

Bozdağlar'daki Gölcük Yaylası'nda Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı Dönemi Sarayları: Arşiv Belgeleri ve Yüzey Araştırmaları Işığında

[AYDINOĞULLARI AND OTTOMAN PALACES AT GÖLCÜK PLATEAU ON MT. BOZDAĞ: IN THE LIGHT OF ARCHIVAL DOCUMENTS AND ARCHAEOLOGICAL SURVEYS]

Eylem GÜZEL-Necla ARSLAN SEVİN-Serdar VARDAR-Abdullah Sinan GÜLER

Anahtar Kelimeler

Bozdağlar, Bozdağ Yaylası, Gölcük Yaylası, Aydınoğulları Beyliği, Osmanlı İmparatorluğu, Şehzade, Saray.

Keywords

Bozdağlar, Bozdağ Plateau, Gölcük Plateau, Aydınoğulları (Aydınid) Principality, Ottoman Empire, Prince, Palace.

ÖZET

Ege Bölgesi'ndeki Bozdağlar, Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde yönetici kesim için özel bir anlam taşımıştır. Birgi'de ikamet eden Aydınoğlu beyleri ve Manisa'da valilik yapan Osmanlı şehzadeleri, sıcak yaz aylarını Bozdağlar üzerindeki yaylalarda geçirmişler, özellikle 16. yüzyılda Gölcük ve Bozdağ Yaylaları'nda krali imar faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı krali yaşamı ve yayla sarayları hakkında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler ile dönem kaynakları ve seyahatnameler önemli bilgiler içermektedir. 2021 yılında bu yazlık sarayların tespitine yönelik olarak yüzey araştırmalarına başlanmıştır.

ABSTRACT

The mount of Bozdağ (ancient Tmolus) had a special meaning for the ruling class during the Aydınoğulları Principality and Ottoman periods. The Aydınid principality, residing at Birgi, and the Ottoman princes who were the governors in the city of Manisa spent the hot summer months on the plateaus of Bozdağ, especially in the sixteenth century, they carried out royal building activities in Gölcük and Bozdağ plateaus. Documents in the Prime Ministry Ottoman Archives and the travel books contain important information about the Ottoman royal life and highland palaces. A surface survey was initiated on the Gölcük plateau to identify these summer residences at 2021.

Ege Bölgesi, yayla açısından oldukça zengindir. Aydın Dağları (antik Messogis) ve özellikle Bozdağlar (antik Tmolos) yerleşime uygun çok sayıda yayla barındırır. Ortaçağ ve Osmanlı kaynakları, Ege Bölgesi'nin en yüksek dağ silsilesi olan Bozdağlar (2159 m) yaylalarında Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde bazı krali tesisler bulunduğu konusunda bilgiler verirler; ancak bugüne kadar bu tesislerin yer ve konumları belirlenebilmiş değildir. 2021 yılında bu konuyu aydınlatma amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan sağlanan izinle bir yüzey

araştırması başlatılmıştır.¹

Doğu-Batı istikametinde 170 km boyunca uzanan Bozdağlar üzerinde, aralarında Gölcük ve

¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (BAP) (Proje Numarası: BAP-21-1004-002) ve Türk Tarih Kurumu'nun maddi destekleriyle yapılan *Bozdağ Yaylalarında Aydınoğulları ve Osmanlı Dönemleri* konulu yüzey araştırması 1-15 Eylül 2021 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya danışman olarak Prof. Dr. Veli Sevin, fotoğrafçı olarak Selma Arslan katılmış, Bakanlık Temsilciliği görevini Ödemiş Müze Müdürlüğü'nden Uzman Ayşen Gürsel yapmıştır.

Bozdağ olmak üzere yirmiye yakın yayla bulunmaktadır (Fig.1). Bu yaylalar tarihin erken dönemlerinden itibaren Lidya, Pers, Hellenistik, Roma ve Bizans medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Özellikle, antik kaynaklarda *Torrhebia* olarak geçen Gölcük Yaylası'nda yapılan çeşitli araştırmalarda Bozdağlar'ın arkeolojik potansiyeli hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır.² Öte yandan bu büyük kütle, aynı zamanda Gediz ve Küçük Menderes gibi iki verimli ovayı birbirine bağlayan zorunlu güzergâhları da barındırmaktadır. Manisa-Salihli-Bozdağ-Gölcük-Birgi-Ödemiş karayolu bugün olduğu gibi tarihi dönemlerde de önem taşıyan güzergâhlardan biri olmuştur.

Bozdağlar, doğal güzellikleri ve elverişli iklim özellikleri nedeniyle Türk-İslam döneminden itibaren, klasik yaylacılığın yanı sıra yönetici kesim için özel bir anlam taşımıştır. Aydınolu beyleri ve Osmanlı şehzadeleri sıcak mevsimleri Bozdağlar üzerindeki yaylalarda geçirmişlerdir. Bu durum yaylalarda imar ve iskân hareketini hızlandırmış, kalıcı yerleşim bölgeleri ortaya çıkıştır. Bozdağlar platosu üzerindeki vadilerin en büyüğü, 6.5 km²'lik bir alana yayılan, denizin 1050 m yükseklikteki Gölcük Yaylası'dır (Fig.2). Yaylanın diğerlerinden farkı, antik kaynaklarda *Torrhebia Limne* olarak geçen ve 7000 yıldır var olduğu bilinen gölüdür. Ortalama derinliği 4-5 m, en derin yeri ise 10 m olan gölün kapladığı alan geçtiğimiz binyıllar boyunca 2.2 km²'den günümüzde 0.83 km²'ye kadar değişiklik göstermiştir.³

Aydınolu Beyliği Dönemi'nde Gölcük Yaylası

1071 Malazgirt Zaferi sonrasında kalabalık gruplar halinde Anadolu'ya gelen Türkmen boyları, kısa süre içinde Batı Anadolu'ya kadar ulaşmışlardır. 1243 Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu'nun Moğollar karşısında uğradığı yenilgi sonrasında Batı Anadolu'ya olan Türkmen hareketliliği

hız kazanmış ve Bizans'la uzun mücadeleler sonrasında bölgede yeni siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, 1308'de Birgi merkez olmak üzere Mehmed Bey tarafından kurulan ve 1426'ya kadar İzmir ile Aydın'ı egemenliği altında tutan Aydınolu Beyliği'dir. Başkent Birgi, Mehmed Bey ve oğulları döneminde imar faaliyetlerine sahne olmuş ve kentin bugünkü karakterinin temeli bu dönemde atılmıştır.

Aydınolu Beyliği yöneticileri kavurucu yaz sıcaklarını Bozdağlar üzerindeki yaylalarda geçiriyorlardı. Nitekim Faslı Seyyah İbn Battuta (1304-1369) 1333 yılının sıcak bir yaz günü Aydınolu Mehmed Bey'i ziyaret amacıyla Birgi'ye geldiğinde Beyliğin yöneticisi Mehmed Bey'in şiddetli sıcaklar nedeniyle, her yaz olduğu gibi Bozdağlar'daki yaylalardan birine çıktığını haber almıştır. Mehmet Bey'in yayladaki yaşamına ve olaylara şahitlik eden gezgin, gördüklerini seyahatnamesine kaydetmiştir. Kendi kaleminde dinleyelim: ... *Ben de atlandım, kayalar arasına oyulup düzenlenmiş bir patikadan ilerleyerek müderrisin ardından vardım yaylaya. Güneş batarken hükümdarın kalmakta olduğu yüksek noktaya geldik. Bir ceviz ağacının altına, su kenarına çadırımızı kurduk. ... Bana orada Harkâh⁴ adı verilen kubbe şeklinde bir çadır sundular. Harkâh, ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur ve üzeri keçe ile örtülür. Tepesinde ışık ve hava girmesi için Bâdhenç denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir. Çadır tıpkı ev gibidir. Gerekli döşek ve eşya da getirildi. Ben, müderris ve adamlarıyla beraber ceviz ağacının gölgesine oturdum...*⁵

İbn Battuta'nın anlatımı, Aydınolu Mehmed Bey'in yaz aylarını Bozdağlar'daki bir yaylada geçirdiği konusunda herhangi bir kuşkuyla yer bırakmıyor. Aydınolu Mehmed Bey'in çıktığı yayla neresiydi? Bu konu henüz aydınlatılabilmemiş değil. T. Baykara⁶ ve M. A. Ceylan⁷ gibi araştırma-

4 Devellioğlu 1998: 330. Hargâh [Harkâh]: Büyük çadır, otak.

5 İbn Battûta 2004: 419 vdd.

6 Baykara 1990: 11 vdd. Baykara, Umur Bey ve kardeşlerinin çocukluk ve ilk gençlik yıllarını yaz aylarında Gölcük yaylasında geçirdiğini, burada her türlü sporu yaptıklarını, özellikle Gazi Umur Bey'in su ile burada tanıştığını ve ondaki deniz sevdasının burada başladığını ileri sürer.

7 Ceylan 2019: 311 vdd. Ceylan, Gölcük Yaylası'nın Aydınolu Beyliği döneminde idari bir öneme sahip olduğunu, bu yayla ve çevresinin Haziran-Eylül

2 Arkeolojik verilerle ilgili bkz. Sevin 2021: 217-224; Sevin 2016: 227; Bengisu 1993: 33 vdd.; Meriç 1988: 200 vdd.; Meriç 1983. Bozdağ yaylalarında özellikle Lidya Dönemi ve öncesinden günümüze doğal çevre değişimlerinin insan üzerindeki etkilerinin jeomorfoloji, paleocoğrafya ve jeoarkeoloji disiplinleri çerçevesinde ele alındığı kapsamlı bir çalışma için bkz. Vardar 2018.

3 Gölün geçtiğimiz binyıllardaki durumuyla ilgili bkz. Vardar 2013: 393-401; Vardar 2018: 38-40.

cılar Mehmed Bey ve ailesinin yaz aylarını Gölcük Yaylası'nda geçirdiğini ifade ederler.

Gölcük Yaylası, beyliğin başkenti Birgi'nin 20 km kadar kuzeyinde yer alır. Yayla, yüksek tepelerle çevrili kapalı bir plato olması nedeniyle güvenlik açısından da korunaklıdır. İbn Battuta'nın tanımladığı yolun, Birgi-Gölcük-Bozdağ arasındaki modern karayolu yapımı öncesinde kullanılan eski yol veya yer yer onunla kesişen bir hat olması muhtemeldir. Gölcük Yaylası ile hemen doğusundaki Ovacık, Tekke ve Bozdağ yaylalarını kuzey-güney yönünde uzanan 1480 m rakımlı bir tepe ayırır. Birgi'den gelen yol Gölcük'e bu tepeyi aşarak ulaşır. Yakın geçmişe kadar kullanımda olan bu tarihî geçit, 1/25 bin ölçekli haritada⁸ *Deveçökeği Gediği* adıyla kayıtlıdır ve Aydınoğulları Beyliği döneminde de kullanılmış olması ihtimal dahilindedir (Fig.5, 12). Gölcük Yaylası'nda, kralî yerleşim açısından en uygun görünen alan, aşağıda da değinileceği üzere, gölün doğu yakasındaki, bugün Karşiyaka olarak isimlendirilen bölgedir (Fig.12). Karşiyaka, göle karşı güzel bir manzaraya bakan yüksekçe düzlükler ve teraslara sahiptir. Öte yandan yine bu bölgede, yaşları 600 ila 800 arasında değişen, çoğunluğu kestane, ceviz ve daha az sayıda ıhlamur olmak üzere insan eliyle ve belli bir düzenle oluşturulmuş koruluklar yer alır (Fig.3). Bu koruluklar, klasik yaylacılığın ötesindeki spor ve avlanma gibi farklı etkinlikler için de son derece müsaittir. Osmanlı arşiv kayıtlarında geçen bir belgede,⁹ Aydınolu Mehmet Bey Vakfı'na ait Gölcük koruluğundan söz edilmesi beyliğin Gölcük'teki varlığını düşündürmektedir.

2001 yılı Eylül ayında, kuraklık ve aşırı sulama nedeniyle Gölcük Gölü'nde su seviyesinin yaklaşık 2 m düşmesi üzerine, gölün güney ucundaki Sazlık mevkiinde, kestane ağacının gövdesinden oyularak yapılmış 4.4 m uzunluğunda, 0.75 m genişliğinde bir kayık bulunmuştur (Fig.4). Bugün Bodrum Müzesi'nde sergilenip 13.yüzyıl civarına tarihlendirilen kayık, yaylanın Aydınoğulları Beyliği dönemi ya da hemen öncesinde kullanılmış olabileceğine işaret eder.

döneminde bir tür yazlık başkent şeklinde kullanıldığını, beylerin her yıl düzenli olarak yaylaya çıktıklarını ve misafirlerini burada ağırladıklarını ifade eder.

8 Türkiye 1/25 000: İZMİR-L20-a4.

9 BA, TD. nr.166: 429, Mühasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1995: bkz. İndeks.

Aydınoğulları Beyliği'nin Gölcük Yaylası'yla ilişkisinde çözümlenmesi gereken en önemli konu, senenin birkaç sıcak ayını yaylada geçiren yöneticilerin ikameti sorunudur. Burada gerçekten de kalıcı bir saray ya da konak yapısı var mıydı? Yazılı belgeler böyle bir yazlık sarayın varlığı konusunda herhangi bir bilgi vermezler. Anadolu'da Beylikler Dönemi'nden günümüze hemen hiçbir saray ulaşabilmiş değildir.¹⁰ Aydınoğulları Dönemi'nde ise, İbn Battuta'nın seyahatnamesi sayesinde başkent Birgi'de bir saray olduğunu öğreniyoruz.¹¹ Buna karşılık Battuta, Bozdağ yaylasında ikamet eden Mehmed Bey'i ziyareti sırasında burada bir yazlık sarayın varlığından söz etmez. Eğer Mehmed Bey'in Gölcük'te yazlık bir sarayı varsa, bu sarayın niteliğiyle ilgili ipuçları Selçuklu Dönemi'nde aranabilir. Selçuklu saraylarından günümüze gelebilenlerden, ne Konya Sarayı, ne Kayseri'deki Keykubâdiye ne de Beyşehir Gölü kıyısındaki Kubadâbâd Sarayı'nın "padişah sarayı" denince akla gelen heybetli nitelikleri bulunmaz. Dönemin anıtsal yapıları hâlâ ayakta iken sarayların ortadan kalkması, aynı kalıcı sağlamlıkta yapılmamış olduklarını düşündürür.¹² Burada cevabı, Selçuklular'da teknik ve estetik açıdan çok gelişmiş ahşap kullanımında aramak gerekir. Selçuklular'ın tören, karşılama ve şenlik gibi çeşitli vesilelerle zengin, süslü ve seyyar ahşap köşkler yaptırttıkları bilinmektedir. Bu konstrüksiyonların, çadır kurar gibi çabuk ve alışılmış bir maharet ile inşa edildikleri anlaşılıyor. Şehir dışı saraylar dinlenme, av ve eğlence sırasında sultanın konaklaması için yapılmışlardır.¹³ İbn Bibi tören için ahşaptan yapılmış bu tür bir köşkten söz eder.¹⁴ Ayrıca Selçuknâme'nin pek çok yerinde *barğâh*¹⁵ adıyla geçen saraylardan

10 İbn Battûta 2004/I: 411-412, 440-441. İbn Battuta seyahatnamesinde Mentешеoğlu Şucâeddin Urhan Bey'in Peçin'de bir konağı olduğundan bahsetmekle birlikte yapıyla ilgili herhangi bir bilgi vermez. Yine aynı seyahatnamede, Kastamonu'da Candaroğlu Süleyman Bey'in sarayından söz edilmekte ancak yapıyla ilgili herhangi bir bilgi geçmemektedir.

11 İbn Battûta 2004/I: 422. Birgi'nin Hisarlık ya da Asar Tepe olarak bilinen bölgesinde olduğunu düşündüğümüz bu saray, arkeolojik kazılarla gün ışığına çıkarılmayı beklemektedir.

12 Ögel 1994: 11.

13 Bkz. Ögel 1994: 11, 12.

14 İbn Bibi 1996: 93.

15 Bârgâh, DİA 1992: 5/70. Bârgâh, "izinle girilen yer" demektir. Terim olarak "sultanın oturduğu saray"

bahsedilmektedir. Aydınoğulları Beyliği'nin gelenekle bağının hâlâ canlı olduğu göz önüne alınırsa, Mehmed Bey'in Gölcük yaylasındaki ikametgâhının da kalıcı bir yapı değil, İbn Battuta'nın *harkâh*, İbn Bibi'nin de *bargâh* olarak tanımladıkları türde bir tür çadır olması yüksek ihtimal dahilindedir.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Gölcük Yaylası

Osmanlı döneminde Bozdağlar'daki yaylaların önemi daha da artmış, Bozdağ ve Gölcük Yaylaları Osmanlı saray yaşamına açılmıştır. Zaman içinde bu iki yaylada yerleşik bir nüfus oluşmaya başlamış ve daimî iskân alanları haline gelmişlerdir. Yaylalardaki, aşağıda değinilecek, Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilmiş mezarlıklar bunun kanıtları arasındadır.

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı şehzadeleri, tahta hazırlanmak, yani bir tür staj için imparatorluk toprakları üzerindeki şehzade sancaklarına gönderilirdi. Bu bağlamda, şehzade sancağı olarak Amasya, Kütahya, Konya ve özellikle Manisa gibi daha çok eski beylik merkezlerinin tercih edildiği bilinmektedir.¹⁷ Bunlar arasında Manisa merkezli Saruhan Sancağı payitahta en fazla padişah göndereniydi. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603) şehzadeliklerinin bir kısmını ya da tamamını Manisa'da geçirmiş, tahta buradan çıkmışlardır. Manisa'da bugün, küçük birkaç iz dışında, tamamen yok olmuş büyük bir saray bulunmaktaydı.¹⁸

anlamında olup aynı manada "dergâh" kelimesi de kullanılmıştır. Bârgâh aynı zamanda bir tür çadırı da tanımlar ve hükümdar bizzat sefere çıktığı zaman sahrada kurulan otağ-ı hümayuna "bârgâh-ı saltanat" adı verilirdi. Bârgâh uzaktan bir tepe gibi görünürdü.

16 Çadır, Türk kültüründe en erken tarihlerden itibaren beyler, sultanlar ve şehzadeler için bir tür saray anlamı da taşımıştır. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Turan 2008: 388; Atasoy 2000; Özgüven 1998: 16 vdd.; Çürük 1993: 8/162 vdd.

17 Şehzâde Dîvânı Defterleri 2017: 22.

18 Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya yayılmış toprakları, İstanbul'daki Topkapı Sarayı'ndan yönetiliyordu. İmparatorluğun egemenliği altındaki topraklar üzerinde kralî konutlar da bulunuyordu. Bu yapılar arasında gerek taşıdığı anlam gerekse büyüklüğü açısından Manisa Sarayı ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Manisa Sarayı, Osmanlı şehzadelerinin eğitim alarak taht için hazırlandıkları dönemde ikamet ettikleri büyük

Şehzadeler sancaklara gönderilirken yanlarına aile ve yakınlarıyla birlikte kalabalık bir hizmetli topluluğu verilirdi. Örneğin Şehzade Süleyman'ın (Kanuni) Manisa'ya gelişinden sonraki mevacic listelerine (1513) göre, yanında annesi (Hafsa Sultan), kız kardeşi, sütannesi ile birlikte divan ve hazine görevlileri ve çok sayıda çeşitli hizmetli bulunuyordu. Kanuni'nin oğlu Şehzade Mehmed 1542'de Manisa'ya 542 kişilik maiyetiyle hareket etmiştir.¹⁹ Konya'dan Manisa'ya nakledilen Şehzade Murad'ın (III) maiyeti 1500'e yakındır. III. Murad'ın oğlu Mehmed (III) ise İstanbul'dan Manisa'ya 2000 kadar hizmetli ordusuyla ulaşmıştır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, şehzadeler gittikleri taşra merkezine yanlarında payitahttan getirdikleri "hizmetli ordusu" taşımaktaydı.²⁰ Şehzadeler burada devrin en ünlü âlimlerinden ders görür, bedeni gelişmeleri ve savaşa hazırlanmaları için binicilik, silah kullanma, cirit ve güreş sporlarını öğrenirlerdi.

Manisa'nın 16. yüzyılda bir saltanat sancağı olarak öneminin artması, çevresindeki bazı bölgeleri de cazip hale getirmişti. Şehzadeler, özellikle kavurucu yaz sıcaklarından uzaklaşma, avlanma, spor yapma, at binme gibi etkinlikler için civardaki dağ ve yaylalara çıkmışlardır. Bu yerler arasında Manisa'da Susendiraz (antik Sosandra) Yaylası²¹ ile Bozdağlar'da Bozdağ ve Gölcük yaylaları bulunmaktadır. Özellikle Bozdağlar'daki yaylalar sağlıklı iklimi, yemyeşil ormanları, gölleri ve temiz sularıyla Osmanlı şehzadeleri için tercih edilen yazlık bir dinlenme

bir komplekti. İnşasına 1445'te II. Murad döneminde başlanıp 16. yüzyılda yeni ilavelerle genişletilen saray 16. yüzyıl sonunda şehzadelerin sancağa gönderilme usulü sona erince terkedilmişti.

19 Uzunçarşılı 1975: 688 vdd.

20 Şehzâde Dîvânı Defterleri 2017: 24 vdd.

21 Manisa'nın güneybatısındaki Susendiraz Yaylası aynı zamanda "Sultan Yaylası" olarak anılır. Dönem kaynakları bu yaylada kralî bir yaşam olduğu bilgisini verir. Uluçay 1941: 12 vd; Uluçay, halk arasında dolaşan rivayetlere dayanarak, Şehzade Mustafa'nın Manisa'da vali bulunduğu sıralarda yaz mevsimini geçirmek için Sultan Yaylası'nda (Susendiraz) yazlık bir saray yaptırdığını ve Şehzade Mehmed'in (III) 994 H / 1585-1586 M tarihinde Bozdağ Yaylağı'na çıkmayıp buraya geldiğini bildirir. Aşık Mehmed 2007: 358; Aşık Mehmed, bazı yaz günlerinde Bozdağ Yaylası'na çıkılmayıp Susendiraz'a gidildiği bilgisine yer verir. Evliya Çelebi 2005: IX/37; Evliya Çelebi 1670'lerin başında burada saray ve kasırların varlığından bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Uluçay 1941: 12, 14.

mekânı olmuştur. Bu şehzadelerden ilki, yaylaya 1446 yazında çıkan Mehmed (II) sonuncusu ise Mehmed (III)'tir. Şehzade Murad (III) 4 Temmuz 1546'da Bozdağ Yaylası'nda dünyaya gelmiştir. Padişahlığa hazırlanan şehzadelerin belli dönemlerde ikamet ettikleri Bozdağlar'daki yaylalar hakkında Osmanlı belgelerinde ve yazılı kaynaklarda önemli bilgilere rastlanmaktadır. Bu kaynaklar arasında Şehzâde Divânı Defterleri özel bir yer tutar. Gerçek anlamda taşrada tutulmuş, şehzade divânına ait defterler Selim (II) ve Mehmed'in (III) şehzadelik dönemlerine tanıklık ederler.²² Ayrıca, Manisa Şeriyeye Sicilleri ile İbn Kemal (1469-1534), İbn Zümbül (öl. 1553 sonrası), Âşık Mehmed (1556/57-17.yüzyıl başı), Kâtip Çelebi (1609-1657) ve Evliya Çelebi (1611-1682) Bozdağ ve Gölcük'teki krali yaşam hakkında önemli bilgiler sağlamakta ve genel bir çerçeve çizmektedirler.

Belge ve kaynaklardan şehzadelerin yılın üç-dört ayını Bozdağlar'daki yaylalarda geçirdikleri anlaşılmaktadır. İbn Kemal²³, İbn Zümbül²⁴ ve Âşık Mehmed²⁵ şehzadelerin hizmetlileri ile beraber Bozdağ Yaylası'na çıkıp bir süre burada kaldıklarını bildirirler. Bu kadar uzun süre merkezden uzakta bulunmaları, yönetimde boşluk oluşmaması için, gittikleri yerde de görevlerini sürdürdükleri anlamına gelmektedir. 997-1003 H / 1588-1594 M yıllarına ait kayıtların yer aldığı Şehzade Mehmed'e (III) ait defterdeki *derdivân-ı hümayun, vakt-i nüzul an-yaylak-ı Susendıraz* kaydı, Divan toplantılarının yaylalarda da yapıldığına işaret etmektedir.²⁶

Bozdağlar'daki yaylalar yalnızca şehzadelerin haremeleri ve diğer maiyetlerini değil, tahttaki padişahın eşi olan validelerini de ağırlamıştır. Örneğin oğlu Selim'in (II) tahta çıkması için büyük çaba harcayan Haseki Hürrem Sultan, şehzadeyi gerek Konya gerekse Manisa'daki 12 yıl süren şehzadeligi sırasında birçok kere ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden biri 950 H / 1543/44 M'de gerçekleşmiş ve bu gelişinde

yaz aylarını Bozdağ Yaylası'nda geçirmiştir.²⁷ Şehzadelerin, ilkbahar sonu ya da yaz başında Manisa'dan yola çıkıp Sart üzerinden Bozdağlar'a ulaştığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık 90 km'lik bu güzergâhı bizzat kullanan Âşık Mehmed, Manisa-Sart arasındaki yolun zorlu bir yol olduğunu, Sart ile Bozdağ Yaylası arasındaki güzergâhın 1.5 günde kat edildiğini ve 994 H / 1585/1586 M yılında Bozdağ'dan dönerken, yol üzerinde bulunan çamur kaplıcalarına uğradığını belirtmiştir.²⁸ Arşiv belgelerinden, şehzadelerin Manisa'dan yaylalara yaptığı mevsimlik göç öncesi ve sonrasında yolların düzenlenmesi ve asayişinin sağlanmasına yönelik önlemler alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin Şehzade Selim'in (II) Bozdağ dönüşü öncesinde, 17 Recep 954 H / 2 Eylül 1547 M tarihli bir belgede, Bozdağ ve Manisa arasındaki tüm kadıların bilgilendirilerek yolların bakım ve onarımının yapılması, gerekirse köprüler kurulması ve Manisa saray atları için yol üzerinden arpa ve samanın parasıyla tedarik edilmesi istenmektedir.²⁹

Yılın belli bir dönemini Bozdağ yaylalarında geçiren şehzadelerin buradaki ikametlerini nerede ve nasıl gerçekleştirdikleri sorunu henüz somut belgeleriyle aydınlatılabilmemiş değildir. 16. yüzyılın ilk yarısında İbn Kemal,³⁰ Şehzade Süleyman'ın (I) yaz aylarını geçirdiği Bozdağ Yaylası'nda *hayme* ve *otağ*'da ikamet ettiğini, İbn Zümbül³¹ ise havası güzel ve kalabalık olarak tanımladığı Bozdağ'da, hamam ve mescitlerle birlikte bir saray olduğunu; dört aya yakın burada yaşadıklarını, kışları ise Manisa'da geçirdiklerini ifade ederler. Âşık Mehmed,³² Şehzade Mehmed'in (III) bu yaylaya çıkan insanların toplanıp yerleşmesi gerektiğini düşünerek bir iki yerde Cuma namazı kılınacak yer seçip, esnaf için bir çarşı ve beş hamam inşa ettirip, en nihayetinde bayram namazlarının kılınması için geniş bir yer inşa ettirdiğini dile getirir. Evliya Çelebi³³ de Bozdağ Yaylası'nda 3000 ev, kulübeler, cami, mescit, namazgâh ve dükkânlar bulunduğundan, beldenin havuzlar

22 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde değişik tasniflere dağılmış bulunan Şehzâde Divânı defterleri için bkz. Emecen 2015: 213 vdd.; Şehzâde Divânı Defterleri 2017: 29.

23 İbn Kemal 1996: 20.

24 Sümer 2018: 139.

25 Âşık Mehmed 2007: 176.

26 Şehzâde Divânı Defterleri 2017: 32.

27 Uluçay 1941: 7, 13-14.

28 Âşık Mehmed 2007: 359. Çamur kaplıcaları bugün hâlâ kullanılmaktadır.

29 Şehzâde Divânı Defterleri 2017: 227-228.

30 İbn Kemal 1996: 20.

31 Sümer 2018: 138.

32 Âşık Mehmed 2007: 176-177.

33 Evliyâ Çelebi 2005: IX/91-92.

ve fıskiyelerle süslü olduğundan, eskiden şehzadelerin Bozdağ Yaylası'nda hanlar, hamamlar ve saraylar yaptırdıklarından, ancak bunların şimdi harap durumda olduklarından söz eder. Yayla sarayları hakkındaki arşiv belgelerinin büyük bölümü Bozdağ Yaylası'ndaki sarayla ilgilidir ve belgelerin çoğunda "Bozdağ Sarayı Amiresi" olarak geçmektedir. Araştırma konumuz olan Gölcük Sarayı'na gelindiğinde ise, şimdilik ulaşabildiğimiz belgeler kısıtlı olmakla birlikte, Gölcük'te bir sarayın var olduğunu göstermektedir.

Gölcük Yaylası, Aydınogulları Beyliği döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de yolu Saruhan Sancağı'na düşen pek çok seyyah ve âlimi ağırlamıştır. 16. yüzyılın ilk konuklarından biri Mısırlı tarihçi İbn Zünbül'dür. Zünbül, Bozdağ'ın batısında Gölcük ismiyle bir yaylağın olduğunu ve halkın bu yaylağa gelip ortasında kalan küçük göletin bereketli balık nüfusundan istifade ettiğini ifade eder.³⁴ Yaylayı 994 H / 1585-1586 M'de ziyaret eden Âşık Mehmed Gölcük ve buradaki gölle ilgili şunları söylemektedir: *Bu buhayre, bilâd-ı Magnisa ve Sire ve Birgi ve Ak-hisar ve Marmara halkının serd-sîri yâni yaylakı olan Cebel-i Birgi'nün ma'muresinden üç mil yerde iki tell aşırı mevzi'dadur ki bu Cebel Bozdağ dimekle ma'ruf olan cebeldür ve bu buhayrenün devri on milden ziyadedür ve ol diyar halkının efvâhında bu buhayre Gölcük dimekle şöhret bulmuştur ve bu buhayrede semek bulunur. Ammâ kâbil-i sayd u ekl değildir.*³⁵ Kitabın bir başka yerinde bu kez şu bilgiye rastlanır: *... kayık kıt'asında bir iki sefine ihdâs idüp bu buhayreyi teferrüc ve temâşâ iderdük ve bu buhayrenün cânib-i şimâle müntehi olan had-dinde bir 'azîm nîstân vardır ve âb-ı buhayre ol nîstâna cârî olur.*³⁶ Anlaşılan o ki göl temaşa açısından da değerliydi ve keyfini sürmek için

kayıkla gezintiler yapılyordu.³⁷

Kâtip Çelebi, Âşık Mehmed'in kiyle benzer şekilde, Gölcük Yaylası'nı şu sözlerle anlatır: *Birgi Dağı'nın batı eteğindeki büyük dağa Bozdağ denilir. Osmanlı şehzadeleri her sene iki-üç ay bu yaylağa çıkarlardı. Bu dağın doğusunda iki yerde mezraa vardır. Havadarlık demekle meşhurdur. Gölde ileri gelenler kayıkla etrafı dolaşır seyredeler. Kuzey sınırlarının sonunda büyük bir bostan bulunur. Gölün suyu bu bostana akar. Gölün çevresi 10 mildir. Yöre halkı bu göle "Gölcük" derler. Gölde bazı balık cinsleri bulunursa da halk bu balıkları avlamaz.*³⁸

Manisa ve çevresini 1671'de dolaşan Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde Gölcük yaylası hakkında her zamanki gibi abartılı ve fakat önemli bilgiler vermiştir: *Andan atlara süvâr olup nîm sâ'atde Gölcük nâm bir buhayre-i âb-ı zülâl vardır. Ânib-i erba'ası bir günde ancak devir olunur. Etrâf-ı müdevverinde niçe yüz kaynak buz pâre âb-ı nâblar var kim huzur ile her zülâlden üç taş oçılmak muhâldir kim âdemin eli kesilir, gayet mâ-i bâridlerdir. İçinde yetmiş güne mâhîleri olduğu sicilde mastûrdur. Kırkar ellişer vukıyye zerefşân alabalıkları olur kim tenâvül eden mâ'ide-i kudret yetmiş olur. Ve bu buhayrenin dahi etrâfında iki bin mikdârı kerpiçden ve levhadan ve külbe-i ahzândan evler vardır. Ve müte'addid cevâmî' hân u hammâmı ve esvâk-ı muhtasarlar vardır. Ve haftada bir bâzâr-ı azîm cem'ıyyet-i kübrâ olur. Ve bâlâda tahrîr olunan gibi bâğ u bâğçe ve gülîstânlı sarây-ı âliler ve gayrilerdir. Ve bu yaylağa Sarhanlı ve Alaşehirli ve Sartlı ve Kulalı ve Uşşâk halkı çıkarlar...*³⁹

37 Gölde kayık sefası 1940'lara kadar devam etmiştir. Öyle ki dönemin gazetelerinden, özellikle mehtaba denk gelen günlerde İzmir'den özel geziler düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bkz. Arslan Sevin 2021.

38 Kâtip Çelebi 2013: II/932.

39 Evliyâ Çelebi 2005: IX/92-93. Günümüz Türkçesi: *Oradan ata binen yarım saatte Gölcük isimli göle varır. Dört tarafı ancak bir günde gezilebilir. Etrafında yüzlerce buz gibi kaynak suları vardır ki o güzel sularlar içmek imkânsız gibidir, insanın eli kesilir, çok soğuk sulardır. Gölün içinde yetmiş çeşit balık olduğu sicilde yazılıdır. Kırk elli vukıyye (okka) ağırlığında zerefşân (altın benekli) alabalıkları vardır ki onları yiyen kudret sofrasından yemiş gibi olur. Ve bu gölün etrafında da iki bin tane kerpiçten, levhadan ve "kulbe-yi ahzan"dan (kulübe) evler vardır. Çok fazla sayıda cami, han, hamam ve çarşılar vardır. Haftada bir gün büyük bir Pazar kurulur. Yukarıda yazıldığı gibi bağ, bahçe ve gülîstanları büyük saraylar ve daha*

34 Sümer 2018: 138.

35 Âşık Mehmed 2007: 123. Günümüz Türkçesi: *Bu göl Manisa ile Sire, Birgi, Akhisar ve Marmara halkının yaylası olan Birgi Dağı'nın şehrinin üç mil uzağında iki tepe aşımı yerindedir. Bu dağ Bozdağı demekle meşhur olan dağdır. Gölünün etrafı on milden fazladır ve bölgenin halkının şivesinde Gölcük ismiyle anılır. Bu gölde bazı balıklar da vardır ama avlanıp yenmeğe uygun değildir.*

36 Âşık Mehmed 2007: 177. Günümüz Türkçesi: *Bir iki gemi (kayık) yaptıırıp bu gölde gezinti ve temaşaya giderdik. Bu gölün kuzey sınırında büyük bir nîstân (sazlık) vardır ve gölün suyu o nîstâna akar.*

Osmanlı arşivlerindeki Gölcük'e yönelik belgelerden bir kısmı görevlendirme ve maaşlarla ilgilidir. 952 H / 1545 M tarihli bir belge, eskiden beri Gölcük Sarayı'nda *saraydar* görevinde bulunan Hızır b. Bahşayış'ın 1 akça ulûfe karşılığında yeniden saraydar görevine atanma talebinin kabul edilmesine yöneliktir.⁴⁰ 999 H / 1591 M tarihli başka bir belgede, Bozdağ'daki saraya berat ile su yolcu tayin edilen Mehmet'in aynı zamanda üstat bağban [bahçıvan] olup yayladaki yeni bahçeyi düzenlemek için, Gölcük mahsulünden 1 akça ulûfe ile tayin edilmesi kararı görülür.⁴¹ 982 H / 1574 M senesine ait bir mevacib defterinde ise *Mustafa, saraydar-ı Gölcük, fî yevm: 1 [akça]* ve *Ali Dede, Saraydar der bağçe-i merhum Hoca, der Gölcük, fî yevm: 2 [akça]* kayıtlarına rastlanır.⁴² Şehzade Divânı Defterleri'nde karşılaşılan Birgi ve Sart kadılarına yazılmış 954 H / 1547 M tarihli bir hükümde, Bozdağ yakınında Gölcük ve Tabakhâne deresi ve Feriz ve Teredin (?) mevkiinde, çadır ve diğer işler için eskiden beri korunan fındık ve ıhlamur ağaçları bulunduğu hatırlatılmakta, bu ağaçların kesildiği ve zarar gördüğü yönünde koru görevlisi Nasuh Fakih'in şikâyetinde bulunduğu belirtilmektedir. Ardından bu korudaki ağaçların korunması, ancak bu nedenle koru yakınlarında bulunan konar-göçerlere de zarar gelmemesi emrolunmaktadır.⁴³ Bu birkaç belge, Gölcük'te bahçe ya da bahçeler içinde bir ya da birkaç saray yapısı ile şehzadelere bağlı koru ya da korular ve bostanlar olduğuna, ayrıca sarayın iç ve dış işlerini gören bir saraydar ile bahçelerden sorumlu bir bahçıvanın bulunduğu tanıklık etmektedir. Evliya Çelebi de, her ne kadar ihtiyatla yaklaşmak gerekse de, Gölcük Yaylası'nda "bağ, bahçe ve gülistanları büyük saraylar"dan bahsetmektedir.⁴⁴

Anlaşılabileceği üzere, 16. ve 17. yüzyıl tanıkları ve arşiv belgeleri Gölcük Yaylası'nda kralî bir yaşamın varlığına ilişkin ilk ipuçları ve kanıtlar sunmaktadır; ancak şehzadeler ve maiyetlerinin saray ve diğer yapıları nerededir? Manisa'dan yola çıkan şehzade ve maiyeti Gölcük Yaylası'na

başka başka yapıları vardır... Bu yaylağa Saruhanlı, Alaşehirli, Sartlı, Kulalı ve Uşak halkı çıkar...

40 Şehzâde Divânı Defterleri 2017: 78.

41 Şehzâde Divânı Defterleri 2017: 634.

42 Reindl-Kiel 2002: 371.

43 Şehzâde Divânı Defterleri 2017: 235.

44 Evliyâ Çelebi 2005: IX/93.

nasıl ulaşılmıştır? (Fig.5) 2021 yılı çalışmaları bu soruların yanıtlarını almaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Manisa'dan Gölcük Yaylası'na, yukarıda da belirtildiği üzere, 1480 m yüksekliğinde ve kuzey-güney yönlü bir sırtı aşarak ulaşmak mümkündür. 1/25 bin ölçekli haritalarda bu sırt üzerinde, kuzeyden güneye doğru *Çepeldede Gediği, Pelitli Gedik* ve *Deveçökeği Gediği* adlarını taşıyan üç doğal geçit işaretlenmiştir (Bkz. Fig.12). Söz konusu geçitler, orman idaresinin 1960'lı yıllardan beri sürdürdüğü ağaçlandırma faaliyeti nedeniyle bugün yoğun bitki örtüsü altında kalmıştır (Fig.6). Bu geçitlerden en kritik ve elverişli olanı, güney uçtaki Deveçökeği Gediği'dir. Kuzeyden Manisa, güneyden Birgi üzerinden gelen yolların Gölcük Yaylası'na ancak bu geçidi aşarak ulaşması mümkündür.⁴⁵ Bugün ortalama 1.50-2.00 m genişliğinde bir patika halindeki bu geçitle gölün doğu kıyısındaki Karşıyaka Mahallesi'ne ulaşılır. Kuzey bölümünü kısmen yaya olarak izlediğimiz patika yol, iki tarafındaki anıtsal kestane ve ceviz ağaçları arasında uzanır (Fig.7). Patika üzerinde, mevcut haliyle 0.80 m uzunluk, 0.70 m genişlik ve 0.30 m yüksekliğinde, yöresel mikaşist taşlardan harçsız örgüyle meydana getirilmiş taş örgü bir duvar parçası tespit edilmiştir. Ayrıca, yol üzerindeki bazı kaya yüzlerinin tıraşlandığı ve derin yamaçlara rastlayan yerlerde yolun büyük taş ve kayalarla desteklendiği tespit edilmiştir. Bu güzergâhın, geçmiş dönemlerde, Manisa'dan gelen kervanlar ve belki de şehzadeler tarafından da kullanılmış olması ihtimali yüksektir.

Deveçökeği Geçidi'nin kuzey eteğinde, orman yolu yapımı sırasında tahrip edilen, birbirine yakın konumlanmış, pişmiş topraktan iki adet temiz su künkü sistemi belirlenmiştir (Fig.8). Toprağın 1.50 m kadar altında ortaya çıkmış bulunan su künkleri iç içe geçmiş, mafsallı yapıdadırlar. Birbirlerine, su sızmalarını önlemek üzere kireç karışımı bir harçla tutturulmuşlardır. Modern yerleşim alanlarından uzak bir konumdaki bu temiz su sisteminin Osmanlı dönemine ait olması ihtimal dahilindedir. 2021 yılı yüzey araştırmaları Gölcük gölünün doğu

45 Deveçökeği Gediği 1960'lardaki yoğun ormanlaştırma (çam) çalışmalarına kadar yöre insanı tarafından Karşıyaka-Ovacık ulaşımında kullanılıyordu. Yaklaşık bir saat süren yol üzerinde Çal Dağı adlı bir çeşme bulunmaktaydı.

yakasındaki Karşiyaka ve güneydoğu köşesindeki Adabaşı yörelerinde yoğunlaştırılmıştır. Deveçökeği Gediği'nin kuzey eteğinde yer alan bu bölge göl kıyısına teraslar yaparak inen bir topografik yapıya sahiptir. Gölün doğu kıyısından 10 m kadar yüksekteki terasta, bugün çay bahçesi olarak kullanılan alanı çevreleyen 0.70 m genişlik ve 0.60 m yüksekliğinde eski bir taş örgü duvara ait kalıntılar tespit edilmiştir. Yer yer kesintiye uğramakla birlikte bu duvar örgüsü büyük ebatlı ve yekpare denilebilecek atkı taşlarıyla desteklenmiştir. Duvar temelinin altında, modern yol yapım faaliyetleri sırasında açığa çıkmış ve kısmen sağlam durumda kalabilmiş, pişmiş toprak künklerden bir başka temiz su kanal sistemi tespit edilmiştir⁴⁶ (Fig.9). Doğu-batı doğrultusunda uzanarak göl kıyısına doğru inen su künkleri Osmanlı dönemi özelliği gösterir. Bu sistem, yüksekteki bir kaynaktan alınarak göl kıyısındaki bir tesise temiz su getirilmiş olduğuna tanıklık etmektedir.

Göl kıyısında, kıyı boyunca kuzey-güney istikametinde yaklaşık 130 m kadar devam eden ve harç kullanılarak örülmüş, 0.60 m yükseklikte modern bir duvar uzanır. Duvarın güney ucunda, yalnızca üst yüzeyi görülen 1.00 m kadar kalınlığındaki bir başka duvar kalıntısı daha tespit edilmiştir (Fig.10). Kuzey-güney istikametinde uzanan bu duvar, göl suyunun yaz ayları boyunca tarımsal faaliyetlerden etkilenecek çekilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Henüz yalnızca yüzeyden incelenebilen bu eski duvar göl kıyısında inşa edilmiş büyük bir tesisin varlığına işaret eder. Bu duvar kalıntısı civarında ve yukarı terastaki su künkleri çevresinde amorf durumda az sayıda sırlı Osmanlı seramiklerine rastlanmıştır (Fig.11). Bunlardan, beyaz astar üzerine sır kazıma (sgraffito) tekniğiyle yapılmış bir parça dikkat çekicidir (Fig.11, sağ alt köşede).

Yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, Gölcük Yaylası'ndaki dikkat çekici özelliklerden biri, arazide karşılaşılan, insan eliyle ve belli bir düzenle dikildiği anlaşılan anıtsal ağaçlardır. Özellikle Karşiyaka ve Adabaşı bölgelerinde yoğunlaşan kestane, ceviz ve ihlamur⁴⁷ gibi ağaç-

lardan meydana gelmiş bu korulukların yüzyıllar önce Aydınogulları ve Osmanlı elitlerince av, spor, eğlence vb amaçlarla oluşturulmuş ve kullanılmış olduğu düşünülebilir. Söz konusu anıtsal ağaçlarla birlikte bu yöredeki taş duvar kalıntıları, temiz su künkleri ve çanak çömlek parçalarını geçmişe ait yaşamın ilk izleri arasında değerlendirmek istiyoruz (Fig.12). Gölcük Yaylası'nda, şimdilik geçmişi en erken 18. yüzyıla uzanan tarihî mezarlıklar bulunmaktadır. Yayladaki Osmanlı varlığına yönelik en belirgin kanıtları oluşturan bu mezarlıkların bir bölümü yerleşim ve yol açma çalışmaları nedeniyle ortadan kalkmıştır. Mezarlıklar yaylanın kuzey ucunda Bentderesi (Boğaz-Bayırılı), merkezî bölgede Örselli ve güney uçta Gedikyüzü olmak üzere üç farklı bölümünde toplanmıştır. (Fig.13)

Değerlendirme ve Sonuç

Aydınogulları Beyliği'nin 120 yıl kadar süren hükümler sırasında Gölcük Yaylası'nda kalıcı bir yapılaşmaya gidip gitmediği şimdilik belirlenebilmiş değildir. Ancak Birgi beylerinin kalıcı bir saray yerine çadır/otağ türü yapılarda ikamet edip, yerleşilen bölgede bazı alt yapı düzenlemeleri gerçekleştirmiş olmaları ihtimal dahilindedir.

Arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar, Osmanlı döneminde Bozdağlar üzerindeki Bozdağ ve Gölcük yaylalarının Manisa'da ikamet eden şehzadeler ve aileleri tarafından yoğun bir şekilde kullanıldığına tanıklık etmektedir. Ancak, şehzadelerin yaylalara çıkmaya başladığı ilk yıllarda kalıcı saray binaları yerine, yaşamlarını *hayme ve otağ* gibi portatif yapılarda geçirmiş olmaları ihtimal dahilindedir. İbn Kemal'in anlattığına göre Yavuz Sultan Selim'in vefat haberi Manisa'ya ulaştığı zaman Şehzade Süleyman otağ ve haymesiyle çıktığı Bozdağlar'daki yaylada bulunuyordu⁴⁸ ve bu haber üzerine hemen payitahta hareket edilmişti. İbn Kemal'in anlatımı Bozdağlar'daki krali yapıların 1520'den, yani

Defterleri: 235.

48 İbn Kemal 1996: 20: Şehzâde-i pîr-ray u civân-baht ol zaman, Saruhan Diyârında, darü'l-mük-i Mağnisa civârında Bozdağ'a, yaylağa çıkub, hayme ve otağ ile ol sahât-ı rahât-fezâde ve ol makam-ı dil-küşâda âram idüb, turdı. Günümüz Türkçesi: *Bahtı açık şehzade o zamanlarda Saruhan diyarında, Manisa şehri civarında Bozdağ'a yaylağa çıkıp çadırını ve otağını o rahatlık veren sahalara, o gönül açan makamlara kurardı ve orada otururdu.*

46 Duvar, yol genişletme çalışmaları sırasında büyük ölçüde tahrip edilmiş, su künklerinin görünen bölümü de bu tespitin yapıldığı günün ertesinde yine yol yapım çalışmalarında ortadan kalkmıştır.

47 Şehzade Selim dönemine ait bir belgede geçen fin-dik ve ihlamur koruluğu hak. bkz. Şehzâde Divânı

Süleyman'ın (Kanuni) tahta çıkışından sonra yapıldığını, daha önceki dönemde şehzadelerin yaylalardaki zamanlarını otağda geçirdiklerini düşündürmektedir. Arşiv belgeleri ve dönem tanıklıkları, Bozdağ ve Gölcük yaylalarında Osmanlı kralı yaşamının varlığı konusunda şüpheye mahal vermemekle birlikte buralardaki yapılar ve yaşantıyla ilgili ayrıntılı bilgi içermezler. Ancak bu yaylalardan Gölcük'te, kaynaklarda "Bozdağ Saray-ı Amiresi" olarak anılan Bozdağ'daki saraya kıyasla, daha mütevazı bir yapılaşmaya gidildiğini, Gölcük sarayının, daha kısa süre yaşanan nispeten küçük, bir ya da birkaç yapı, belki de bir av köşkünden ibaret olabileceğini düşünmek mümkündür.⁴⁹ Henüz bu yazlık sarayın yeri tam olarak belirlenememekle birlikte, gölün doğu kıyısına doğru uzanan temiz su sistemleri ve bazı duvar kalıntıları bu yörede bir yapılaşmaya gidilmiş olabileceğini kuvvetle düşündürmektedir.

Teşekkür

Çalışmamız için gerekli izin ve desteklerinden dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile maddi destek sağlayan Türk Tarih Kurumu ve Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP)'ne (Proje Numarası: BAP-21-1004-002) teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarımız sırasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Ödemiş Kaymakamlığı, Ödemiş Jandarma Komutanlığı, Ödemiş Müze Müdürlüğü, Gölcük, Bozdağ ve Ovacık Muhtarlıklarına teşekkür ederiz.

Kısaltmalar ve Kaynaklar

- ARSLAN SEVİN 2021: N. Arslan Sevin, "Tarih Boyunca Gölcük ve Bozdağ Yaylaları", *Efe Küçük Menderes'te Tarih ve Kültür*, 1, 5-9.
- ÂŞIK MEHMED 2007: *Âşık Mehmed Menâzirü'l-Avâlim*, M. Ak (Yay. Haz), II, Ankara.
- ATASOY 2000: N. Atasoy, *Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları*, İstanbul.
- BA, TD. nr.166: 429
- BARGÂH, DİA 1992: *Diyanet İslâm Ansiklopedisi 5*, İstanbul.
- BAYKARA 1990: T. Baykara, *Aydınoglu Gazi Umur Bey*, Ankara.
- BENGİSU 1994: R. L. Bengisu, "Torrhebia Limne", *ADerg* 2, 33-43.
- CEYLAN 2019: M. A. Ceylan, "Geçmişten Günümüze Önemli Bir Sayfiye Gölcük Gölü ve Yaylası (Ödemiş)", T. Gökçe, E. Kúpeli (Eds.), *Yörük Obasından Ödemiş Ovasına Birgi, Ödemiş*, 311-338.
- CEYLAN 2016: M. A. Ceylan, "Geçmişten Günümüze Önemli Bir Sayfiye: Gölcük Gölü ve Yaylası (Ödemiş)/An Important Summer Resort From the Past to the Present: Gölcük Lake and Highland, Marmara Coğrafya Dergisi, 33, 179-214.
- ÇELİK 2002: Ş. Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-Gâhı)", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler III*, Ankara, 1-15.
- ÇÜRÜK 1993: C. Çürük, "Osmanlılarda Çadır", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 8, 162-164, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU 1998: F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni Harflerle*, Ankara.
- EMECEN 2019: F. M. Emecen, "Manisa'daki Osmanlı Şehzadeleri", *Yörük Obasından Ödemiş Ovasına Birgi, Ödemiş*, 11-28.
- EMECEN 2015: F. M. Emecen, "Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim'in Kazayâ Defteri", *Osmanlı-Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVI, 213-301.
- EMECEN 2013: F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara.
- EMECEN 2013: F. M. Emecen, "Aydınoglu Umur Bey: Kısa Bir Biyografi Denemesi", *Aydınogulları Tarihi, Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I Bildiriler*, M. Ersan, M. Şeker, C. Kanat (Eds.), Ankara, 41-60.
- EVLYÂ ÇELEBİ 2005: *Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Y. Dağlı, S.A. Kahraman, R. Dankoff (Yay. Haz.), C.IX, İstanbul.
- İBN BATTÛTA 2004: *Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battuta Seyahatnamesi I*, A. S. Aykut (Yay. Haz.), İstanbul.

49 Çelik 2002: 1887-1903. Çelik, padişahlar ve şehzadeler tarafından düzenlenen av partilerinin devletin kuruluş yıllarına kadar uzandığını, taşra teşkilatında sancakbeyi, subaşı gibi yöneticilerin de süre avları düzenlediğini ve bu anlamda yaylakların önemli av sahaları olduğunu bildirerek Edirne özelinde yaylaklardaki av köşklarinden bahseder.

- İBN BİBİ 1996: *El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Caferi Er-Rugadi, El Evamirul-Alaiyye Fil-Umuril-Alaiyye (Selçuk-Name) I-II*, M. Öztürk (Yay. Haz.), Ankara.
- İBN KEMAL 1996: *İbn Kemal, Tevârih-i Âli Osman, X*, Ş. Severcan (Yay. Haz.), Ankara.
- KÂTİP ÇELEBİ 2013: *Kâtip Çelebi, Cihannüma II*, B. Karlıoğlu, S. Öztürk (Yay. Haz.), İstanbul.
- KONUĞÇU 2018: E. Konukçu, “Süsendiraz ve Bozdağlar Yaylası”, *Geçmişten Günümüze Manisa, Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi, Kültürü, Ekonomisi I, Manisa*, 251-262.
- MERİÇ 1983: R. Meriç, *Küçük Menderes Havzası'nın Tarihi Coğrafyası*, İzmir.
- MERİÇ 1988: R. Meriç, “Antik Dönemde Küçük Menderes Havzası'nın Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış”, *Ege Coğrafya Dergisi* 4/1, 200-206.
- MÜHASEBE-İ VİLÂYET-İ ANADOLU DEFTERİ 1995: 166 Numaralı Mühasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri: (937/1530) A. Özkılınç-A. Coşkun- M. Karazeybek-A. Sivridağ-M. Yüzbaşıoğlu (Yay. Haz.), Ankara.
- ÖGEL 1978: B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Ankara.
- ÖGEL 1994: S. Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, İstanbul.
- ÖZGÜVEN 1998: B. Özgüven, “Ottoman Encampment and Urban Settlement”, *The Ottoman House, Papers from the Amasya Symposium, 24-26 September 1996, Warwick University and British Institute of Archaeology*, S. Ireland-W. Bechhofer (Eds.), London, 16-20.
- REINDL-KIEL 2002: H. Reindl-Kiel, “Bozdağ ve Gölcük Kasırları”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler*, İzmir, 371-374.
- SEVİN 2021: V. Sevin, “Lydia Bölgesi'nin Efsanevi Gölü: Torrhebia Limne”, O. Dumankaya (Ed.), *Çağlar Boyunca Nehirler, Denizler ve Göller Prehistorya'dan Bizans Dönemine-Rivers, Seas and Lakes Through the Ages: From Prehistory to the Byzantine Period*, İstanbul, 717-724.
- SEVİN 2016: V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara.
- SÜMER 2018: A. S. Sümer, “Bir Acaib Manisa: Acaib-i Uzmâ'da Manisa Bahsi”, M. Tepekaya, Z. Atar (Eds.), *Geçmişten Günümüze Manisa, Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi, Kültürü, Ekonomisi I, Manisa*, 129-140.
- Şehzâde Dîvânı Defterleri 2017: *Osmanlı İdarî Teşkilâtının Kaynakları Şehzâde Dîvânı Defterleri: Manisa Şehzâde Sarayı Dîvânı (1544-1594)*, F. M. Emecen, Z. Mete, A. Bilgin (Yay. Haz.), Ankara.
- TURAN 2008: O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul.
- ULUÇAY 1970: Ç. Uluçay, “Kanûnî Sultan Süleyman ve Ailesi”, *Kanuni Armağanı*, Ankara, 227-257.
- ULUÇAY 1941: Ç. Uluçay, *Manisa'daki Sarây-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi “849 H – 1296 H”*, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI 1975: İ. H. Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten* XXXIX/156, 688-691.
- VARDAR 2013: S. Vardar, “Gölcük Gölünün (İzmir / Ödemiş) Holosen Kıyı Değişimleri”, *Prof. Dr. Asaf Koçman'a Armağan*, E. Öner (Ed.) Bornova, 393-401.
- VARDAR 2018: S. Vardar, *Lidya'nın Tmolos (Bozdağlar) Yaylalarında Jeomorfoloji, Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları*, İstanbul.

Makale Gönderim Tarihi: 14.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 13.08.2022

EYLEM GÜZEL

Orcid ID: 0000-0002-6813-1766

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Bandırma/Balıkesir -TÜRKİYE.

eyl2@hotmail.com

NECLA ARSLAN SEVİN

Orcid ID: 0000-0003-1653-4472

neclaarslansevin@yahoo.com

SERDAR VARDAR

Orcid ID: 0000-0002-8448-9290

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Balatçık/Çiğli İzmir-TÜRKİYE.

serdarvardar@yahoo.com

ABDULLAH SİNAN GÜLER

Orcid ID: 0000-0002-4921-3600

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

İstanbul-TÜRKİYE .

a.sinan.guler@msgsu.edu.tr

Fig.1. Bozdağlar

Fig.2. Gölcük Yaylası ve Gölü, 2021

Fig.3. Anıtsal kestane ağaçları, Karşıyaka mevkii

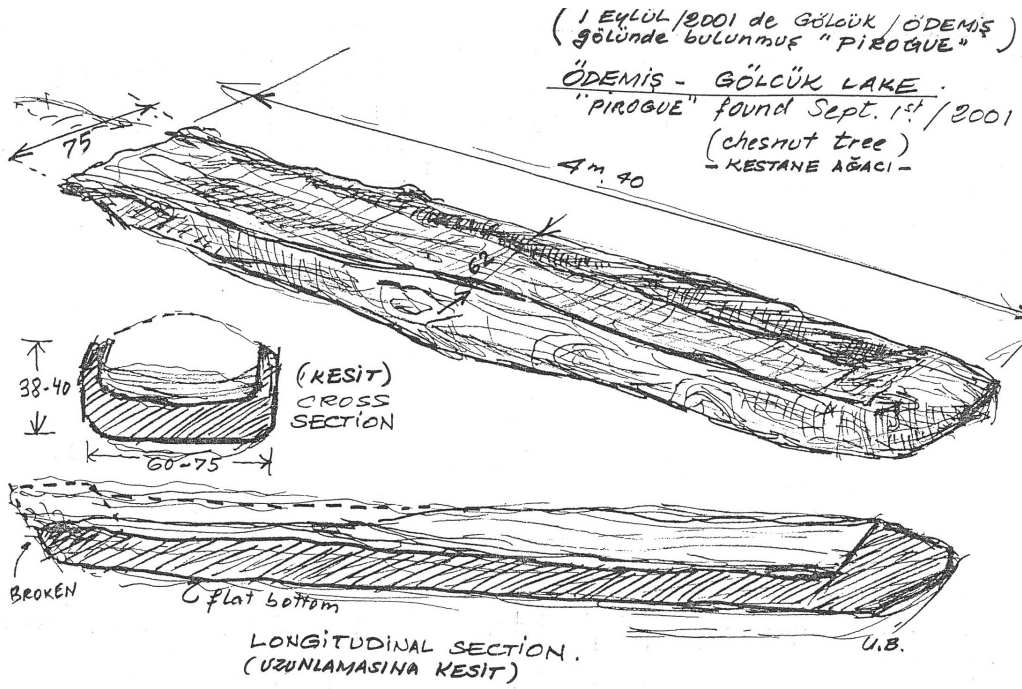

Fig.4. 2001 yılında Gölçük Gölü'nde bulunan kayık, Ödemiş Müzesi Arşivi

Fig.5. Manisa-Bozdağ-Gölcük-Birgi güzergâhı, 15-16.yüzyıl, Nilgün Coşkun

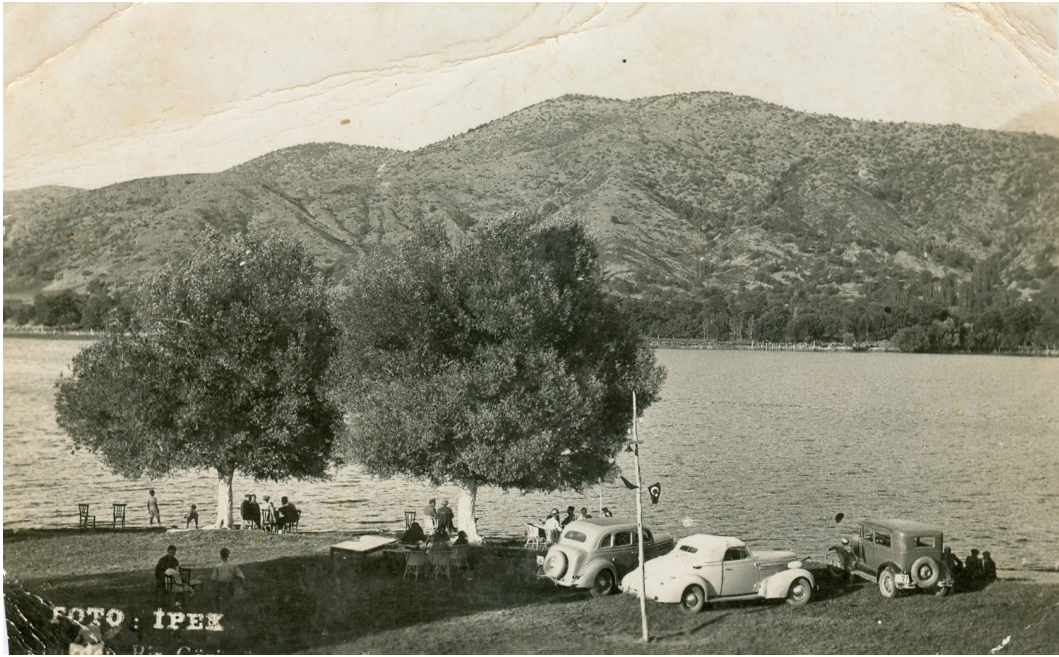

Fig.6. 1930'larda Gölcük Gölü ve geride çıplak yamaçlar, Bekir Keskin Arşivi

Fig.7. Deveokeği geçidinden Karşıyaka'ya inen patika yol

Fig.8. Yol kesitindeki su knklerinden görünüm

Fig.9. Duvar altında uzanan su künkleri

Fig.10. Göl alanı içinde kalan duvar parçası

Fig.11. Bölgede rastlanan seramik parçaları

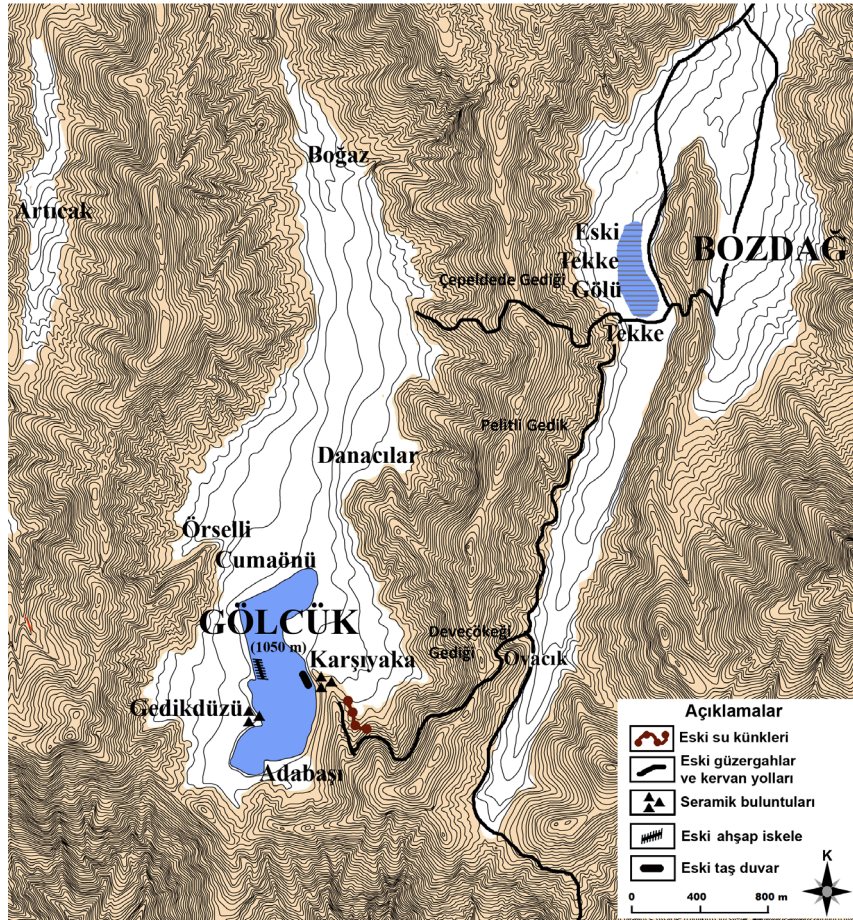

Fig.12. Gölcük 2021 yılı buluntu alanları

Fig.13. Bentderesi Boğaz mevkii eski mezarlık

YAYIN KURALLARI

TEKNİK KURALLAR

1. Süre:

Derginin her yılın Mayıs ayında yayınlanması hedeflenmektedir, bu amaçla çalışmaların çıkması planlanan sayıdan en geç 6 ay önce teslimi gerekmektedir. Yayınlanması istenilen makaleler zaman sınırlaması olmaksızın gönderilebilir. Hakemler tarafından olumlu değerlendirilen makalelerin adedi Arkeoloji Dergisi'nin bir sayısı için fazla olduğu takdirde, bazı makaleler diğer sayıda yayınlanmak üzere havuzda bekletilir. Bu gibi durumlarda öncelik makalelerin gönderiliş zamanı gözetilerek belirlenir.

2. Özet ve anahtar kelimeler:

Türkçe ve yabancı dilde yazılmış 2000 karakter sınırı olan birer özet ve her iki dilde anahtar kelimeler çalışmaya eklenmelidir.

3. Format:

a- Makaleler Almanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe dillerinden birinde, Word 5.0 ve üstü yazım dillerinden birinde oluşturulmalı, yayına hazır metin e-mail ya da CD ile teslim edilmelidir (Macintosh ile hazırlanan epigrafi metinlerinde MS-DOS/Windows'a çevirim sırasında fontlarda kayıp olabilmektedir. Bu nedenle epigrafi metinlerinin Macintosh ile hazırlanması tavsiye edilmez).

b- Makale metni, sayfa düzeni oluşturmadan, 1,5 satır aralığı ile ana metin 11 punto, süreklilik gösterecek şekilde her sayfa sonuna eklenmiş dipnotlar 9 punto ile ve "Times New Roman" karakterinde yazılmalıdır. Yunanca alıntılar hariç, tüm metinde tek yazı karakteri kullanılmalıdır.

c- Paragraf başı verilmemeli, paragraf başı gerektiği durumlarda bir alt satıra geçilmelidir. Başlık ve alt başlıklarda italik, büyük harf, kalın ve altı çizili gibi format özellikleri kullanılmamalıdır.

d- Metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, özellikle katalog veya kaynakça hazırlanırken hiçbir şekilde tablo veya tab/sekmelele ya da "space bar" kullanılarak bir düzen oluşturulmamalıdır.

4. Uzunluk:

İlke olarak makalelerin dipnotlar dahil 30.000 karakteri (yaklaşık 4.000 kelime/10-15 sayfa), -eğer varsa- fotoğraf ve çizimlerin 12 levhayı aşmaması gerekmektedir. Bundan daha uzun makalelerde editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.

5. Çizim ve fotoğraflar:

a- Çizim ve fotoğraflar en az 600 dpi çözünürlükteki tiff formatında olmalıdır.

b- Metinde kullanılan tablolar ve grafikler hem tiff. Hem de excell formatında gönderilmelidir.

c- Renkli çizim ve fotoğraf teknik imkânların el vermemesi nedeniyle kullanılmayacaktır.

d- Her resim ve çizimin metin içinde adlandırılması için yalnızca "Fig." Kısaltması kullanılmalı ve figürlerin adlandırılmasında süreklilik olmalıdır (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).

6. Noktalama, dipnotlar ve kaynakça:

a- Metindeki her noktalama işaretinin ardından bir boşluk bırakılmalıdır.

b- Metnin içinde yer alan "Fig." ibareleri, büyük harf ile ve parantez içinde verilmeli; Fig. ibaresinin noktasından sonar bir boşluk bırakılmalı (Fig. 1); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalıdır. (Fig. 3-5).

c- Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgöl) işaretinden sonar yer almalıdır. Dipnotlar, her sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar süreklilik arz etmelidir.

d-Tüm göndermeler dipnotta kısaltılmış formda verilmeli, metin sonuna bir kısaltmalar listesi eklenmelidir. Modern yayınlarda yazar ve tarih sırası ile kısaltma yapılmalıdır (örn: Briant 1987: 274-278).

e- "Ibid", "op.cit" ve "loc.cit" gibi kısaltmalar tercih edilmemelidir.

f- Süreli yayınların ve temel kaynakların kısaltmasında http://www.dainst.de/medien/de/richtlinien_abbreviations_english.html web adresindeki dizin kullanılmalıdır. Epigrafik çalışmalarda Supplementum Epigraphicum Graecum. Consolidated Index for Volumes XXXVI-XLV (1986-1995) [=<http://www.hum.leiden.edu/history/seg-abbreviations.jsp>] kullanılabilir. Gönderme yapılan çalışmalar aşağıdaki gibi anılmalıdır:

g- Dipnotlarda herhangi bir kişiye ya da kuruma teşekkür kısmına yer verilmemeli, bu ifadeler metnin sonunda kaynakçanın hemenöncesinde “TEŞEKKÜR” başlığı altında yer almalıdır.

Monografiler:

Yazar adı baş harfi, Soyadı, Kitabın adı, Basım yeri, yılı, sayfa, Res. Lev. Şeklinde verilmeli; yazar adı word belgesi içinde, yazı tipi bölümü içinde yer alan “Küçük büyük” kutucuğu işaretlenerek yazılmalıdır.

Dunbabin 1948: 36-43 (dipnotta).

Dunbabin 1948: T.J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford. (kaynakçada).

Süreli Yayınlar:

Yazar adı başharfi, Soyadı, “Makale adı”, Süreli yayın adı, sayısı, yılı, sayfa, Res. Lev.

Akkermans vd. 2006: 142, Pl.52. (dipnotta)

Akkermans vd. 2006: P.M.M.G. Akkermans, R. Cappers, C. Cavallo, O. Nieuwenhuys, B. Nilhamn, I.N. Otte “Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad”, *AJA* 110, 123- 156. (kaynakçada)

Anı Kitapları:

Yazar adı baş harfi, Soyadı, “Makale adı”, (varsa editör), Anı kitabı adı, yılı, basım yeri, sayfa, Res. Lev.

Esin 1989: 138. (dipnotta)

Esin 1989: U. Esin, “An Early Trading Center in Eastern Anatolia”, *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara, 135-141. (kaynakçada)

Kongre Yayınları:

Yazar adı başharfi, Soyadı, “Makale adı”, Editör adı (Ed.), Kongre adı ve yılı, sayfa, Res. Lev.

Mommsen ve Kerschner 2006: 107. (dipnotta)

Mommsen ve Kerschner 2006: H. Mommsen, M. Kerschner, “Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the Aiolian Pottery Group G” In: A. Villing, U. Schlotzhauser (Eds.) *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 105-108. (kaynakçada)

7. Antik kaynakların belirtilmesi:

Genel olarak antik kaynaklardan alıntıların çeviri şeklinde verilmesi tercih edilmelidir. Ancak önemli bir noktayı belirtmek amacıyla Yunanca ya da herhangi bir antik dilde metin, gerekli görülüyorsa eklenebilir. Antik metinlerden yapılacak alıntılar sol marjdan bir “tab” aralığı içeride bırakılacak şekilde verilmelidir. Antik kaynaklara yapılan göndermeler dipnotlar yerine metin içerisinde parantez içinde verilmelidir. Antik kaynakların belirtilmesinde “Greek-English Lexicon, Compiled by H.G. Liddell and R. Scott” veya “Oxford Latin Dictionary, Compiled by P.G.W. Glare” veya “<http://iam.classics.unc.edu/main/help/A.html>” esas alınacaktır. Bu göndermelerde standart olarak kitap, bölüm, pasaj numaraları Arab rakamları ile verilmelidir, Roma rakamları kullanılmamalıdır (“Plinius Nat.His. VI.102” yerine “Plinius HN 6.102” yazılmalıdır.

Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir.

8. Makalelerin gönderilmesi:

Makaleler Dergipark üzerinden yüklenmelidir.

ULAKBİM kuralları gereği her bir yazarın ORCID numarası alması ve bu numarayı, makale içinde belirtilmesi gerekmektedir.

ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli bir numaralı bir URI'dir. <http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturabilirsiniz.

İletişim için;

Dr. Aytekin ERDOĞAN / Dr. M. Nezh AYTAÇ-
LAR (Klasik Arkeoloji)

Dr. Eşref ABAY/ Dr. Fulya DEDEOĞLU (Pre-
historya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi)

Yazışma Adresi:

Arkeoloji Dergisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35100 Bornova, İz-
mir, Türkiye

Fax: (232) 388 11 02

Web: egearkeolojidergisi.com

E-mail:

erdogan105@hotmail.com

naytaclar@yahoo.com

dedeoglufulya@hotmail.com

esref.abay@ede.edu.tr

İletişimin sağlıklı sürdürülebilmesi için yazarın
açık adresi ve e-posta adresinin belirtilmesi uy-
gun olacaktır.

RULES OF PUBLICATION

TECHNICAL GUIDELINES

1. Schedule:

Arkeoloji Dergisi is planned to be published once a year, on May. The papers should be delivered at least 6 months before the planned issue.

2. Abstracts and key-words:

Two abstracts, one in Turkish and the other in one of the modern languages, should be appended to the contribution together with the key words (written in these two languages).

3. General Formatting:

Contributions should be written in English, German, French or in Turkish, and be sent in hard copy (printed in A4 format with no additions in hand writing) and in two CD. Preferred word-processor is "Word 5.0 or above" in Macintosh or in MS-DOS/Windows. (The epigraphic text are not advised to be written in Macintosh, for it can cause lose in converting to MS-DOS/Windows. Documents in MS-DOS should be saved as "text" format. No hand-notes should be added to the printed texts.

All material, including footnotes, quotations and bibliography should be double-spaced without making any page setup. A single typeface ("Times New Roman"), excepting texts in Greek or other ancient languages, throughout for text, headings, footnotes etc. 11 font size for the text and 9 font size for the notes should be preferred. "Enter" button for beginning paragraphs should be used. All-capital letters, bold-face, italics or all-underlined letters for headings or subheadings should not be used.

Except the necessities, no formatting should be done by using "tables", "tab" or "space bar", especially for catalogues and bibliography.

4. Length:

The length of the paper, including footnotes, submitted for publication should not exceed 30.000 characters (approximately 4000 words/10-15 pages). Illustrations, on the other hand, should be up to 12 plates. The length of the abstracts should not exceed 2000 characters. The editorial committee would approve for the papers longer than these limits.

5. Drawings and Photographs:

Photographs of artwork of high-quality glossy black and white prints (maximum 13 x 18 cm) and originals of drawings or their tracing paper photocopies (dimensions in maximum A4 paper) should be send. Coloured

photographs are not admitted. The scanned forms of all drawings and photographs as Jpeg or Tiff in at least 600 dpi solutions should be added in to the CD with the text. All illustrations should be identified on a self-sticking label with your last name and the figure number, attached to the back of them. Submit separately a double-spaced list of captions for the illustrations, each identified by number. Include at the end of the caption the source of the illustration, along with any credit line specified by the copyright holder, rendered exactly as required.

If there is a specific plate design preferred by the author, this should be sent as a printed copy.

6. Footnotes and bibliography:

Indicate footnotes with a raised (superscript) number placed outside the word. Footnotes should be placed consecutively at the end of each page. A list of abbreviations for all of the references could be given at the end of the paper. Use the author-date format for references to modern scholarship (e.g. Briant 1987: 274-278) with no "p." or "pp." "Ibid." may be used to save space, but avoid "op.cit" and "loc.cit". The index on the http://www.dainst.de/medien/de/richtlinien_abbreviations_english.html address could be used for the abbreviations of periodicals. *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Consolidated Index for Volumes XXXVI-XLV (1986-1995) [=<http://www.hum.leiden.edu/history/seg-abbreviations.jsp>] could be used for the abbreviations on epigraphic studies. References for the modern scholarship should be given as below. Drawings and photographs should be identified as in the written language (Abb., Fig., Res., Lev., Pl., Taf., Tav. etc.)

Monographies:

DUNBABIN 1948: 36-43 (dipnotta).

DUNBABIN 1948: T.J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford. (in the bibliography).

Periodicals:

AKKERMANS vd. 2006: 142, Pl.52. (in the footnotes)

AKKERMANS et al 2006: P.M.M.G. Akkermans, R. Cappers, C. Cavallo, O. Nieuwenhuys, B. Nilhamn, I.N. Otte "Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad", *AJA* 110, 123- 156. (in the bibliography)

Memorial Books:

ESIN 1989: 138. (in the footnotes)

ESIN 1989: U. Esin, "An Early Trading Center in Eastern Anatolia", *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara, 135-141. (in the bibliography)

Proceedings of symposiums, colloquiums, etc:

MOMMSEN and KERSCHNER 2006: 107. (in the footnotes)

MOMMSEN and KERSCHNER 2006: H. Mommsen, M. Kerschner, "Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the Aiolian Pottery Group G" In: A. Villing, U. Schlotzhauser (Eds.) *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 105-108. (in the bibliography)

7. Citations of ancient sources:

In general, cite ancient sources in translation. Add texts in Greek or other ancient languages only when this is absolutely necessary to document a specific point. Place the ancient text one tab space from left margin. Indicate ancient sources (as in "*A Greek-English Lexicon, Compiled by H.G. Liddell and R. Scott*" or "*Oxford Latin Dictionary by P.G.W. Glare*" or "<http://iam.classics.unc.edu/main/help/A.html>") in parentheses in the text, rather than in footnotes, and use Arabic, not Roman numerals for books, e.g. "Plinius *HN* 6.102", not "Plinius *Nat.His.* VI.102".

Words or terms in one of the ancient languages should be given in *italic* letters within the text or in footnote.

8. Non Standart Fonts

In case of using fonts different than those used in PC and Mac processors, please send the relevant font/fonts in a CD together with the contribution.

Contributions should be sent to one of the names below:

Dr. Aytekin ERDOĞAN / Dr. M. Neziĥ AYTAÇLAR (Classical Archaeology).

Dr. Eşref ABAY/ Dr. Fulya DEDEOĞLU (Prehistory, Protohistory and Near Eastern Archaeology).

Address: Arkeoloji Dergisi
Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
35100 Bornova, İzmir, Türkiye

Web: egearkeolojidergisi.com

Fax: + (232) 388 11 02

E-mail: erdogan105@yhotmail.com
naytaclar@yahoo.com
dedeoglufulya@hotmail.com
esref.abay@ede.edu.tr

